

An aerial photograph of a dark brown, plowed agricultural field. The field is marked with numerous vertical, parallel furrows, creating a rhythmic, textured pattern. Scattered across the field are several bright blue, rectangular markers, likely used for agricultural mapping or research. The overall scene is captured from a high angle, looking down at the earth.

LARA | LANDBOUWRAPPORT 2010

Vlaamse overheid | Departement Landbouw en Visserij

1.	Aalst	180.	Meson	229.	Ronse	360.	Vosselaar
2.	Aalter	181.	Meulebeke	230.	Roosdaal	370.	Waarschoot
3.	Aarschot	191.	Middelkerke	231.	Rotselaar	371.	Waasmunster
4.	Aartselaar	192.	Lebbeke	232.	Ruislede	372.	Wachtebeke
5.	Affligem	193.	Moerbeke	233.	Rumst	373.	Waregem
6.	Aken	194.	Moorstede	234.	Snelde	374.	Welleken
7.	Alders	195.	Lendeghe	235.	Stalle	375.	Willebroek
8.	Antwerpen	196.	Leopoldsburg	236.	Schilde	376.	Wortegem
9.	Antwerpen	197.	Leuven	237.	Schooten	377.	Wouterlo
10.	Ardoole	198.	Lichtervelde	238.	Sint-Amandus	378.	Wetteren
11.	Arendonk	199.	Niel	239.	Sint-Genesius-Rode	379.	Wevegem
12.	As	200.	Nieuwerkerken	240.	Sint-Gillis-Waas	380.	Wezenbeek-Oppem
13.	Assenede	201.	Nieuwpoort	241.	Stikkatdijle-Waver	381.	Wichelen
14.	Astene	202.	Ninove	242.	Stikdijle	382.	Willebroek
15.	Avelgem	203.	Ninove	243.	Sint-Lievens-Houtem	383.	Wingegem
16.	Baarle-Hertog	204.	Olen	244.	Sint-Martens-Latem	384.	Willebroek
17.	Balen	205.	Oostende	245.	Sint-Niklaas	385.	Wingegem
18.	Beerem	206.	Oosterele	246.	Sint-Pieters-Leeuw	386.	Wommelgem
19.	Beerse	207.	Oostaakamp	247.	Sint-Truiden	387.	Wortegem-Petegem
20.	Beersel	208.	Okereken	248.	Stadendijl	388.	Wortegem
21.	Beffe	209.	Onglabeeke	249.	Stabroek	389.	Zandhoven
22.	Beffeindijk	210.	Opwijk	250.	Staden	390.	Zaventem
23.	Bekkevoort	211.	Oudenaarde	251.	Sternokkerzeel	391.	Zedelgem
24.	Belfare	212.	Oudenburg	252.	Stekene	392.	Zele
25.	Belfare	213.	Oud-Heverlee	253.	Temse	393.	Zelzate
26.	Berem	214.	Oud-Turnhout	254.	Ternat	394.	Zennst
27.	Berendrecht	215.	Oud-Turnhout	255.	Tiel-Winge	395.	Zerkegem
28.	Beveren	216.	Overpelt	256.	Tessenderlo	396.	Zichem
29.	Bierbeek	217.	Peer	257.	Tielt	397.	Zomerzegem
30.	Blizen	218.	Pepingen	258.	Tielt-Winge	398.	Zonhoven
31.	Blankenberge	219.	Pittem	259.	Tienen	399.	Zonnebeke
32.	Bochtelt	220.	Popperinge	260.	Tongeren	300.	Zottegem
33.	Bocholt	221.	Puise	261.	Tongeren	301.	Zuaregem
34.	Bochoren	222.	Puise	262.	Turnhout	302.	Zuaregem
35.	Boon	223.	Ranst	263.	Turnhout	303.	Zulte
36.	Boortmeerbeek	224.	Ravels	264.	Veurne	304.	Zuendaal
37.	Borgloon	225.	Retie	265.	Vilvoorde	305.	Zwalm
38.	Bornem	226.	Riemst	266.	Vitieren	306.	Zwevegem
39.	Borsbeek	227.	Rijkvorsel	267.	Vooren	307.	Zwijndrecht
40.	Bosvoorde	228.	Roeselare	268.	Vorstelaar		
41.	Brakel						
42.	Brasschaat						
43.	Brecht						
44.	Bredene						
45.	Bree						
46.	Buggen						
47.	Buggen						
48.	Damme						
49.	De Haan						
50.	De Panne						
51.	De Pinte						
52.	Deurnik						
53.	Dendermonde						
54.	Dendermonde						
55.	Dendermonde						
56.	Dendermonde						
57.	Dessel						
58.	Destelbergen						
59.	Dierenbeek						
60.	Dilsen						
61.	Diksmuide						
62.	Dilbeek						
63.	Dilsen-Stokkem						
64.	Duffel						
65.	Edegem						
66.	Edegem						
67.	Eggen						
68.	Eggen						
69.	Eggen						
70.	Galmaarden						
71.	Gavere						
72.	Geel						
73.	Geel						
74.	Geel						

LANDBOUWRAPPORT 2010

Overhandigd op 15 januari 2011 aan

Kris Peeters

Minister-president van de Vlaamse Regering

Vlaams minister van Economie, Buitenlands Beleid, Landbouw en Plattelandsbeleid

PERCENTAGE TOESLAGRECHTEN ENERGIE OPPERVLAKTE TON
LANDBOUWSECTOR GOEDGEKEURD LANDBOUWPRODUCTEN INVESTERINGEN INFORMATIE TOEGEVOEGDE WAARDE ACTIVITEITEN
CONSUMPTIE WATER PROJECTEN ONDERZOEK NATIONAAL AANVOER EXTRA SOCIAAL MESTSTOFFEN OPBRENGST PIJLER I MARKT GEVOLG KG
INDEX PROGRAMMA EUROSTAT EUROPA PRIJZEN MILJARD GEbruik AGRARISCH VERSCHILLEN BASIS BODEM TONG VTE AKKOORD MEST GROEI HECTARE AS
OVERHEID ONTWIKKELING BIOLGISCH QUOTA BELEID REGIO VIS NETTO STOF OMZET GEBIED EVOLUTIE HAVENS EMISSIE SCHOL CIJFERS BELGIEF TEWERKSTELLING OPPERVLAKTE SECTOREN LANDBOUWBELEID PRODUCTEN FRUIT
BEDIJF MILJOENEN GEMIDDELD RECHTSTREEKS PIJLER II ECONOMISCH RECHTEN
EUROPESE UNIE TOEGEKEND HOEVEELHEID HANDEL EUROPESE COMMISSIE PERSONEN
GEMIDDELD LANDBOUWPRODUCTEN VERENIGD KONINKRIJK DIERLIJK FINANCIEL FRANKRIJK GEBIEDEN ECONOMIE HA KADER
MILJOENEN LANDBOUWSECTOR GOEDGEKEURD LANDBOUWPRODUCTEN INVESTERINGEN INFORMATIE TOEGEVOEGDE WAARDE ACTIVITEITEN
GEMIDDELD RECHTSTREEKS PIJLER II ECONOMISCH RECHTEN
AANTAL VLAANDERENS
LANDBOUW TON
BEDIJVEN
VLAAMS
EURO
STEUN
EUROPEES
VISSERIJ
EUROPEES

COLOFON

Redactie

Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem,
Tom Van Bogaert

Vormgeving

Seppe Bernar

Druk

Peeters nv

Beeldmateriaal

© Fotografie Koen De Langhe: cover, p. 34-35,
76-77, 126-127, 176-177, 238-239, 282-283
© Vilda - Yves Adams: p. 208-209, 318-319

Depotnummer

D/2010/3241/432

Verantwoordelijke uitgever

Jules Van Liefferinge
Secretaris-generaal
Departement Landbouw en Visserij

Administratie

Departement Landbouw en Visserij
Afdeling Monitoring en Studie
Koning Albert II-Laan 35, bus 40
1030 Brussel
ams@vlaanderen.be
www.vlaanderen.be/landbouw
Tel. 02 552 78 20
Fax 02 552 78 21

Stuurgroep

Voorzitter: Dirk Van Gijsegem
Projectleider: Jonathan Platteau
Verslaggever: Tom Van Bogaert

Leden op voordracht van de *Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij*

Vicky Goossens (ABS)
Leen Schrevens (Groene Kring)
Emiel Brouckaert (Rederscentrale)
Koen Carels, Dirk Van Guyze

Leden op voordracht van het *Beleidsdomein LV*

Annemie Leys
Lieve Vleurick
Sandra De Schepper
Luc Van Bellegem

Leden op voordracht van het *Beleidsdomein LNE*

Jan Kielemoes

Leden op voordracht van het *Beleidsdomein EWI*

Ferdi Soors

Experts

Stijn Overloop (VMM - MIRA)
Fleur Marchand (ILVO)
Marc Rosiers (Boerenbond)

© Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij
Alle rechten voorbehouden. Overname van gedeelten van de tekst in publicaties met een educatief of wetenschappelijk doel is toegestaan mits de bron vermeld wordt:
Platteau J., Van Gijsegem D. & Van Bogaert T. (reds.) (2010) *Landbouwrapport 2010*, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Het Landbouwrapport 2010 is beschikbaar op www.vlaanderen.be/landbouw/studies.

WOORD VOORAF

Driemaal is scheepsrecht. Voor u ligt het derde Landbouwrapport. Dit derde rapport verschilt op diverse manieren van zijn voorgangers. Eerst en vooral is dit rapport, in uitvoering van het SALV-decreet, opgesteld in samenwerking met een LARA-Stuurgroep. Deze stuurgroep omvat 20 leden die deel uitmaken van de Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij of die vanwege van hun specifieke kennis werden uitgenodigd. Deze stuurgroep heeft ervoor gezorgd dat het Landbouwrapport op een participatieve manier werd opgesteld.

Ook de inhoudelijke opzet van het Landbouwrapport is veranderd door de opdeling in twee boekdelen. Het eerste boek beschrijft de Vlaamse landbouw vanuit twee perspectieven: een omgevingsperspectief (internationaal, Europees en het agrobusiness-complex) en een duurzaamheidsperspectief (economisch, sociaal, milieukundig). Het tweede boek geeft een beschrijving van de verschillende sectoren van de Vlaamse land- en tuinbouw.

De landbouwrapportering heeft een dubbel doel. Een eerste doel is het aanreiken van onderbouwing bij het landbouwbeleid, gebruik makend van de voorhanden zijnde informatie en kennis. Dit past in de evolutie naar meer “evidence based policy making”. Ten tweede wil het Landbouwrapport informatie verstrekken aan de burger waardoor deze zich een beter beeld kan vormen van de Vlaamse land- en tuinbouw en visserij en waardoor het maatschappelijk draagvlak voor het landbouwbeleid wordt versterkt.

Door differentiatie van de manier waarop de gegevens worden voorgesteld wil LARA ook informatie op maat bieden, met bijzondere aandacht voor actuele cijfers, een helder en duidelijk taalgebruik en aantrekkelijke publicaties. Dit resulteerde in het voorliggende Landbouwrapport, het Landbouwzakboekje, de website en inhoudelijke studierapporten.

Het behoud van een hoge, inhoudelijke kwaliteit blijft een belangrijke doelstelling van LARA: het revisieproces met lectoren staat niet enkel borg voor een maatschappelijk draagvlak, maar garandeert ook een grondige kwaliteitscontrole van de data en informatie.

Onze bijzondere waardering gaat uit naar de LARA-schrijfgroep met projectleider Jonathan Platteau, de leden van de LARA-Stuurgroep en de meer dan 40 lectoren. De belangrijke rol van de ‘indirecte’ medewerkers, die zorgen voor de onderliggende gegevensverzameling en berekeningen, in het studie- en onderzoekswerk en in de lay-out en druk moet zeker worden benadrukt. Stapsgewijs slaagt het LARA erin om de beschrijving van de Vlaamse land-, tuinbouw en visserij beter in kaart te brengen. Dit kan enkel als de inspanningen op het gebied van dataverzameling en -verwerking, en studiewerk en wetenschappelijk onderzoek worden voortgezet en in sommige gevallen geïntensifieerd.

Jules Van Liefferinge

Secretaris-generaal
Departement Landbouw en Visserij

Dirk Van Gijsegem

Voorzitter Stuurgroep

December 2010

INHOUD

SAMENVATTING	21
INLEIDING	29
ONTWIKKELINGEN OP INTERNATIONAAL EN EUROPEES VLAK	37
1 ONTWIKKELINGEN OP WERELDVLAKE MET IMPACT OP DE EUROPESE LANDBOUW	38
1.1 Algemeen economisch klimaat	38
1.2 Stijgende wereldvoedselvraag	42
1.2.1 Evolutie van de wereldbevolking	42
1.2.2 Voedselproductie	44
1.2.3 Voedselprijzen	48
1.3 Wereldhandel	52
1.3.1 Het aandeel van landbouw	52
1.3.2 Veranderende marktomstandigheden	54
1.4 Klimaatverandering	55
1.5 Schaarser wordende natuurlijke hulpbronnen	56
1.6 Genetisch gemodificeerde gewassen	57
2 BELEID OP WERELD- EN EUROPEES VLAK	59
2.1 Beleid op wereldvlak	59
2.1.1 Wereldhandelsorganisatie	59
2.1.2 Handelsmaatregelen en -geschillen	59
2.1.3 Klimaatconferentie	60
2.1.4 Conferentie over duurzaamheid (New York)	61
2.2 Beleid op Europees vlak	62
2.2.1 Verdrag van Lissabon	62
2.2.2 EU 2020-strategie	62
2.2.3 Landbouwproductie met respect voor het leefmilieu	62
2.2.4 Groenboeken en witboeken	64

3 TOEKOMST VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID – HET GLB NA 2013	66
3.1 Ruimte voor het Europese landbouwmodel binnen de internationale context	66
3.2 Discussie over de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid	67
LANDBOUW IN DE EUROPESE UNIE	79
1 STRUCTURELE EIGENSCHAPPEN VAN DE EUROPESE LANDBOUWBEDRIJVEN	80
1.1 Europese landbouwbedrijven	80
1.2 Europese cultuuroppervlakte	87
1.3 Europese veestapel	90
1.4 Tewerkstelling op de Europese landbouwbedrijven	93
2 EUROPESE LANDBOUWPRODUCTIE	96
2.1 Akkerbouw	96
2.2 Groenten en fruit	97
2.3 Dierlijke productie	98
3 EUROPEES LANDBOUWINKOMEN EN ECONOMISCHE REKENINGEN	99
3.1 Landbouwprijzen	99
3.2 Productiewaarde van de landbouw	102
3.3 Landbouwinkomen	103
4 EUROPESE VOEDSELKETEN	105
4.1 Toelevering	105
4.2 Verwerking	107
4.3 Distributie en handel	110
4.4 Consumptie	112
4.5 Zelfvoorzieningsgraad	113

5 EUROPESE HANDEL IN LANDBOUWPRODUCTEN	115
5.1 Totale agrohandel	115
5.2 Handel volgens productcategorieën	115
5.3 Voornaamste handelspartners	116
5.4 Bijdrage van de Europese lidstaten	117
6 EUROPESE LANDBOUW EN MILIEU	118
6.1 Minerale meststoffen	118
6.2 Dichtheid van de veestapel	119
6.3 Broeikasgasemissie	120
6.4 Gewasbeschermingsmiddelen	122
6.5 Biodiversiteit	123
HET VLAAMSE LANDBOUWBELEID	129
1 HET GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID	130
1.1 Van het Verdrag van Rome tot de Mid Term Review	130
1.2 Health Check	131
2 MARKT- EN INKOMENSBELEID	133
2.1 Inleiding	133
2.2 Evolutie van de rechtstreekse steun in Vlaanderen: 2005-2009	135
2.3 Analyse van de rechtstreekse steun in 2009	137
2.3.1 Uitbetaalde rechtstreekse steun	137
2.3.2 Verdeling volgens waarde	139
2.3.3 Mate van ongelijkheid: Lorenz-curve en GINI-coëfficiënt	140
2.3.4 Verdeling volgens leeftijd van de bedrijfsleider	141
2.3.5 Verdeling volgens gemeente	142
2.4 Overdracht van toeslag- en zoogkoeienpremierecten	144
2.5 Gemeenschappelijke marktordeningen	146
2.5.1 Groenten en fruit	146
2.5.2 Suiker	147
2.5.3 Melk	149

3 PLATTELANDSONTWIKKELING	150
3.1 Doelstellingen van het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013	150
3.1.1 Algemeen	150
3.1.2 Health Check en economisch herstelplan	151
3.2 Onderdelen van het programma	152
3.2.1 Opleiding	152
3.2.2 Vestiging van jonge landbouwers	153
3.2.3 Bedrijfsadviesystemen voor land- en tuinbouwers	155
3.2.4 Investerings in landbouwbedrijven inclusief steun voor diversificatie	156
3.2.5 Verhoging van de toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten	161
3.2.6 Compenserende betalingen binnen en buiten Natura 2000	162
3.2.7 Agromilieumaatregelen	162
3.2.8 Bosbouwmaatregelen: bebossing van landbouwgronden en niet-productieve investeringen in bossen	167
3.2.9 Gebiedsgerichte werking As 3 en Leader (As 4)	168
3.3 Financiële uitvoering van het programma	169
4 BIJDRAGE RECHTSTREEKSE STEUN PIJLER I EN PIJLER II AAN OPBRENGST EN BEDRIJFSIN- KOMEN	171
HET AGROBUSINESSCOMPLEX	179
1 AFBAKENING ABC	180
1.1 Aantal en ligging van de ABC-actoren	182
1.2 Tewerkstelling	183
2 RESULTATEN VAN HET ABC	184
2.1 Kosten	184
2.2 Investerings	185
2.3 Omzet	186
2.4 Financiële performantie	187
2.5 Toegevoegde waarde	188
2.6 Arbeidsproductiviteit	189
2.7 O&O-intensiteit	190

3 RELATIES TUSSEN DE SCHAKELS	191
3.1 Fysieke handelsstromen	191
3.2 Coöperatieve samenwerking	191
3.3 De horizontale context van het ABC	192
3.4 Verticale relaties	194
4 CONSUMPTIE	195
4.1 Kwaliteit	195
4.2 Thuisverbruik	197
5 AGROHANDEL	200
5.1 Totale Belgische handel	200
5.2 Totale Belgische handel in landbouwproducten	201
5.3 Vergelijking met rest van EU	204
5.4 Vergelijking met rest van wereld	205
5.5 Plaats van België in de wereldranking voor uitvoer van enkele Vlaamse producten	206
STRUCTURELE EN ECONOMISCHE KENMERKEN VAN DE LANDBOUW	211
1 LANDBOUW IN DE VLAAMSE ECONOMIE	212
2 VOORNAAMSTE LAND- EN TUINBOUWSECTOREN EN PRODUCTEN	214
2.1 Veeteelt	215
2.1.1 Veestapel	215
2.1.2 Aantal bedrijven	216
2.1.3 Productievolumen	218
2.1.4 Productiewaarde	219
2.2 Tuinbouw	220
2.2.1 Areaal	220
2.2.2 Aantal bedrijven	222
2.2.3 Productievolumen	223
2.2.4 Productiewaarde	224

2.3 Akkerbouw	224
2.3.1 Areaal	224
2.3.2 Aantal bedrijven	226
2.3.3 Productievolume	226
2.3.4 Productiewaarde	227
3 DE BEDRIJFSSTRUCTUUR	228
4 BEDRIJFSECONOMISCHE KENGETALLEN	230
4.1 Vlaams niveau	230
4.1.1 Landbouw	230
4.1.2 Tuinbouw	232
4.2 Europees niveau	234
LANDBOUW EN ZIJN NATUURLIJKE OMGEVING	241
1 WEER	242
2 RUIMTE	243
2.1 Ruimtegebruik in de landbouw	243
2.2 Het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen	244
3 ECO-EFFICIËNTIE	246
3.1 Chemische gewasbeschermingsmiddelen	247
3.2 Watergebruik	249
3.3 Energiegebruik	251
3.4 Bodem	252
3.4.1 Bodem organische stof	252
3.4.2 Erosie	253
3.5 Vermestende emissie	255
3.5.1 Dierlijke mestbalans	256
3.5.2 Gebruik kunstmest	258
3.5.3 Nitraat in oppervlaktewater	261
3.5.4 Nitraat in grondwater	262

3.6 Verzurende emissie	263
3.7 Emissie broeikasgassen	265
3.8 Emissie van fijn stof	266
3.9 Afval	268
4 NATUUR	270
4.1 Landbouwgrond met hoge natuurwaarden – High Nature Value Farmland	270
4.2 Natura 2000-gebieden in landbouwgebruik en de instandhoudingsdoelstellingen	272
4.3 Agrobiodiversiteit	274
4.4 Wildschade aan landbouwgewassen	275
SOCIALE ASPECTEN VAN DE LAND- EN TUINBOUW	285
1 SOCIO-DEMOGRAFISCHE KENMERKEN	286
1.1 Leeftijd bedrijfsleiders	286
1.2 Opvolging	287
1.3 Burgerlijke staat bedrijfsleiders	289
1.4 Tewerkstelling in land- en tuinbouw	291
1.5 Tewerkstelling alloctonen in land- en tuinbouw	293
2 OPLEIDING EN VORMING	298
2.1 Land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen	298
2.2 Onderwijsniveau van starters	302
2.3 Onderwijsniveau van bedrijfsleiders	302
3 WELZIJN	305
3.1 Administratieve lasten	305
3.2 Arbeidsongevallen	306
3.3 Armoede	308
3.4 Beroepstrots	309
4 LANDBOUWER IN DE MAATSCHAPPIJ	310
4.1 Voorzieningen op het platteland	310
4.2 De e-boer	311
4.3 Groene zorg	313

VISSERIJ	321	5.2 Evolutie van de visprijzen	346
1 INTERNATIONAAL EN EUROPEES BELEID	322	5.3 Aanvoerwaarde van vis	347
1.1 Gemeenschappelijk Visserijbeleid	322	5.4 Bedrijfsresultaten	349
1.1.1 Quota	322	5.4.1 Kustvissers (2008: 9 boekhoudingen op 23 vaartuigen)	350
1.1.2 Technische maatregelen	324	5.4.2 Eurokotters (2008: 15 boekhoudingen op 20 vaartuigen)	351
1.1.3 Visserij-inspanning	325	5.4.3 Grote bokkenvaartuigen (2008: 32 boekhoudingen op 46 vaartuigen)	352
1.2 Groenboek: hervorming van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid	326	6 VISSERIJ EN MILIEU	353
1.3 Controle	327	6.1 Een moeilijk evenwicht	353
1.4 Externe akkoorden	328	6.2 Natura 2000-gebieden	354
2 BELGISCHE VISSERIJ IN EEN EUROPESE CONTEXT	329	6.3 Duurzame alternatieven	355
2.1 Belgische visgebieden	329	7 SOCIALE ASPECTEN VAN DE VISSERIJ	356
2.2 Belgische visserijvloot	332	7.1 Tewerkstelling	356
2.3 Een exclusieve Vlaamse bevoegdheid	335	7.2 No catch, no pay	357
3 VISSERIJBELEID IN VLAANDEREN	336	7.3 Veiligheid aan boord	358
3.1 Investeringssteun	336	8 AQUACULTUUR	359
3.1.1 Het Europees Visserijfonds	336	BEGRIPPEN EN METHODOLOGISCHE TOELICHTINGEN	363
3.1.2 Financieringsinstrument voor de Vlaamse Visserij- en aquicultuursector	336	AFKORTINGEN	374
3.2 Nationaal Strategisch Plan en Nationaal Operationeel Programma	337		
3.3 Vlootaanpassingsregeling	339		
4 HANDEL IN VISSERIJPRODUCTEN	340		
4.1 Gemeenschappelijke marktordening	340		
4.1.1 Producentorganisaties	340		
4.1.2 Interventie	340		
4.2 Afzet	342		
4.3 Buitenlandse handel	343		
4.4 Consumptie	343		
5 STRUCTURELE EN ECONOMISCHE KENMERKEN VAN DE BELGISCHE VISSERIJ	344		
5.1 Productie	344		
5.1.1 Visaanvoer in volume	344		
5.1.2 Visaanvoer per haven	345		

SAMENVATTING

Ontwikkelingen op internationaal en Europees vlak

Demografen verwachten dat de wereld in 2050 9,1 miljard bewoners zal tellen. De voedselproductie zal die stijgende trend volgen, maar het tempo zal regionaal sterk verschillen. Bovendien blijken de voedselpatronen in bepaalde regio's te veranderen. Zo neemt de consumptie van dierlijke producten aanzienlijk toe. Dat heeft tot gevolg dat de voedselproductie in 40 jaar tijd met naar schatting 70% zal moeten toenemen.

De recente crisis heeft nogmaals aangetoond dat de prijsschommelingen van voedingsproducten sterk gekoppeld zijn aan die voor fossiele brandstoffen en voor handelsgoederen. Voor de komende jaren gaan waarnemers ervan uit dat de voedselprijzen zich zullen stabiliseren op een lager niveau dan de piek van 2008, maar op een hoger niveau dan de periode daarvoor.

Hoewel de handel in landbouwproducten minder dan 9% uitmaakt van de wereldhandel, blijft die handel een erg belangrijk dossier voor de Wereldhandelsorganisatie. De landbouwsector zal in de toekomst geconfronteerd worden met een verdere liberalisering van de wereldhandel en globalisering van de voedselketens. De grotere integratie van de Europese landbouwers in het wereldgebeuren biedt kansen, maar heeft ook negatieve gevolgen. De prijsvolatiliteit en de complexiteit in de prijsvorming op wereldvlak brengen een grote onzekerheid met zich mee voor de landbouwers, zowel in Europa als daarbuiten.

Het Intergovernmental Panel on Climate Change voorspelt een gemiddelde globale temperatuurstijging van 1,8 tot 4°C tegen 2100. De gevolgen van de klimaatverandering op de leefbaarheid van onze planeet zijn nog niet exact kwantificeerbaar, maar vele sectoren, ook de landbouwsector, krijgen vandaag al de vraag om hun werkwijze aan te passen. Naast het verminderen van de klimaatimpact (mitigatie), wacht de landbouwsector bij een opwarming van de aarde echter een even grote uitdaging op het vlak van aanpassing van soorten en technieken aan nieuwe klimatologische condities (adaptatie).

Een toekomstige uitputting van de fossiele brandstoffen en de niet-hernieuwbare grondstoffen kan een belemmering vormen voor de voedselproductie. De sterk gemechaniseerde landbouw, die ook voor meststoffen afhankelijk is van fossiele brandstoffen, zal wellicht naar duurzamere alternatieven moeten overschakelen.

Het belang van genetisch gemodificeerde gewassen (ggo's) stijgt van jaar tot jaar. In 2009 bereikte het areaal wereldwijd een oppervlakte van 134 miljoen hectare. De ggo's die vandaag op de markt zijn, zijn in de eerste plaats ontwikkeld met het oog op een voordeel voor de landbouwer. De toekomstige ggo's, zowel in publiek als privaat onderzoek, mikken ook op verbeteringen in kwaliteit en voedingswaarde en op industriële toepassingen. Europa aarzelt sterk om mee te gaan in het ggo-verhaal, wat zich vertaalt in een zeer beperkt gebruik van ggo's.

Binnen Europa gaat sinds geruime tijd bijzondere beleidaandacht naar een landbouwproductie met respect voor het leefmilieu en naar een reeks andere aspecten. Voorbereidende groenboeken en witboeken effenen het pad voor concrete initiatieven.

De recent geïntroduceerde EU 2020-strategie en het komende meerjarige financiële kader creëren een context waarbinnen het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) na 2013 zijn relevantie zal moeten aantonen en zal moeten opereren. Half 2011 doet de Europese Commissie een eerste voorstel voor de jaarlijkse Europese uitgaven per beleidsgebied. Te verwachten valt dat de uitgaven voor het GLB zeker niet zullen toenemen, maar eerder zullen moeten dalen zodat budgettaire ruimte vrijkomt voor andere actuele uitdagingen zoals duurzame groei, klimaatsverandering en zekerheid in energievoorziening.

Landbouw in de Europese Unie

39 % van de totale oppervlakte van de Europese Unie is bestemd voor landbouw. De EU telt 13,7 miljoen landbouwbedrijven, die in totaal 1,9 miljard landbouwdieren houden. In de Europese landbouw zijn 26,7 miljoen personen tewerkgesteld, goed voor 11,7 miljoen voltijdse equivalenten (VTE).

De totale productiewaarde van de Europese landbouw wordt geraamd op 319,3 miljard euro, een daling van 12 % ten opzichte van 2008. Bijna 54 % van de productiewaarde komt uit de plantaardige productie, terwijl de dierlijke productie goed is voor 42 %. Rekening houdend met de inflatie, raamt Eurostat dat het gemiddelde reële Europese landbouwincome per arbeidseenheid in 2009 gedaald is met 12 % ten opzichte van 2008.

De gemiddelde economische grootte van een Europees landbouwbedrijf bedraagt bijna 11,3 Europese grootte-eenheden. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte in de Europese Unie is 12,6 hectare en bijna de helft (48 %) van de bedrijven is kleiner dan 2 hectare. Bijna één derde van de Europese bedrijven zijn akkerbouwbedrijven, één derde zijn vee- en tuinbouwbedrijven, 20 % zijn tuinbouwbedrijven en 14 % zijn gemengde bedrijven. 10 % van de landbouwbedrijven hebben, naast de primaire plantaardige of dierlijke productie, nog minstens één andere activiteit op het bedrijf, ook verbreding genoemd. 1 % van de bedrijven doet aan biologische landbouw.

In de toeleveringssector voor de landbouwbedrijven in de EU zijn er circa 5.900 bedrijven met een geraamde omzet van 83,6 miljard euro. Op deze bedrijven zijn 178.000 personen tewerkgesteld. In de verwerkingssector van landbouwproducten wordt het aantal bedrijven geraamd op 310.000 en de tewerkstelling op 4,7 miljoen personen. De voedingssector genereert een totale omzet van naar schatting 935 miljard euro. In distributie- en handelssector van voedingsproducten zijn er ongeveer 2,7 miljoen bedrijven, die samen 16,2 miljoen mensen tewerkstellen en voor een totale omzet zorgen van 2,4 biljoen euro.

De Europese Unie was in 2008 een netto importeur van landbouwproducten met een handelstekort van 5,2 miljard euro. In totaal exporteerde de EU voor 85 miljard euro aan landbouwproducten naar landen buiten de EU, terwijl de import met 90,2 miljard euro iets hoger lag. De grootste handelstekorten zijn terug te vinden bij fruit en oliehoudende zaden en vruchten, terwijl de grootste handelsoverschotten te danken zijn aan dranken, zuivelproducten en graanbereidingen. De voornaamste uitvoerlanden zijn de Verenigde Staten, Rusland, Zwitserland en Japan, terwijl de EU vooral importeert uit Brazilië, Argentinië en de Verenigde Staten. Het grootste handelsoverschot heeft de EU met Rusland, de Verenigde Staten en Japan.

Het Vlaamse landbouwbeleid

Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie, dat twee pijlers omvat. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun vormen de eerste pijler. Het plattelandsbeleid vormt de tweede pijler.

In 2009 hebben 23.487 landbouwers in Vlaanderen bijna 269 miljoen euro aan rechtstreekse steun ontvangen. Dat is gemiddeld 11.449 euro per bedrijf. De toeslagrechten nemen daar ruim 233 miljoen euro van in. De zoogkoeienpremie is goed voor 29,1 miljoen euro en de slachtpremie kalveren voor 5,7 miljoen euro. De overige gekoppelde plantaardige premies vertegenwoordigen slechts 0,8 miljoen euro.

De rechtstreekse steun is ongelijk verdeeld: 20 % van de bedrijven met de meeste steun vertegenwoordigt 56 % van de steun terwijl 20 % van de bedrijven met de minste steun slechts 1,3 % van de steun ontvangt. Oudere bedrijfsleiders en dan vooral die van 65 jaar of ouder ontvangen ten opzichte van hun aandeel in de bedrijven een kleiner percentage van de rechtstreekse steun. Vennootschappen en jongere bedrijfsleiders vertegenwoordigen ten opzichte van het aandeel bedrijven een hoger percentage van de rechtstreekse steun.

In 2009 hebben 1.960 bedrijven 26.203 toeslagrechten ter waarde van 12,8 miljoen euro overgedragen aan andere landbouwers. 252 bedrijven hebben 553 toeslagrechten ter waarde van in totaal 176.125 euro (verplicht) afgestaan aan de nationale reserve. In 2009 hebben 641 bedrijven 9.364 zoogkoeienpremierechten overgelaten (hetzij aan andere landbouwers, hetzij aan de Vlaamse reserve).

Het Vlaams Programmado document voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013 (PDPO II) heeft eind 2009 een extra bedrag ontvangen van 29,5 miljoen euro aan Europese middelen. Daarmee komt het totale budget voor de volledige programmaperiode op 713,5 miljoen euro. Vlaanderen heeft ingezet op de prioriteiten hernieuwbare energie, klimaat, waterbeheer, biodiversiteit en herstructurering in de zuivelsector. De extra middelen worden verdeeld onder as 1 (11,5 miljoen euro), as 2 (9 miljoen euro) en as 3 (9 miljoen euro). De vierde as (Leader) ontvangt geen extra middelen.

Investerings- en diversificatiesteun. Het totale areaal agromilieumaatregelen in 2009 is sterk gedaald t.o.v. 2008 (-52.803 ha). Dat komt door de stopzetting van de agromilieumaatregel 'groenbedekking', die nu deel uitmaakt van de goede landbouwpraktijk. Het totale areaal aan agromilieumaatregelen waarvoor nog steeds nieuwe contracten afgesloten kunnen worden, is echter verder gestegen: met 2.680 ha.

De rechtstreekse steun heeft in 2008 gemiddeld een aandeel van 5 % van de opbrengst en 25 % van het bedrijfsinkomen in de land- en tuinbouw. Voor plattelandsontwikkelingssteun is dat gemiddeld 2 % van de opbrengst en 9 % van het bedrijfsinkomen. Dat aandeel is algemeen hoog voor bedrijfstypes met rundvee (melkvee en / of vleesvee) en / of akkerbouw. Het aandeel in de varkens- en pluimveehouderij en de tuinbouw is nagenoeg onbestaande (0-2 %). Varkens- en pluimveebedrijven en de glastuinbouw genieten wel in belangrijke mate van plattelandsontwikkelingssteun: het aandeel in het bedrijfsinkomen bedraagt ongeveer 10 %.

Van het totaal van de bedrijfstypes ontvangt de tuinbouw in 2008 slechts 1 % van de totale rechtstreekse steun, maar wel 21 % van de plattelandsontwikkelingssteun. De varkens- en pluimveebedrijven hebben eveneens een hoger aandeel plattelandsontwikkelingssteun (14 %) dan rechtstreekse steun (5 %). Het aandeel rechtstreekse steun in de rundveehouderij bedraagt 53 % (waarvan 26 % voor melkvee, 15 % voor vleesvee en 12 % voor gemengd rundvee). Voor gemengde bedrijven met akkerbouw en rundvee is dat 17 % en voor de akkerbouwbedrijven 12 %.

Het agrobusinesscomplex

In vergelijking met 12 jaar geleden is het aantal Vlaamse btw-plichtige agrobusinessbedrijven gedaald van 58.000 naar 42.600 in 2008. De afname van het aantal ABC-bedrijven is vooral te wijten aan het sterk dalende aantal (kleinere) landbouwbedrijven; maar ook de voedingsindustrie en de handel volgen die neerwaartse trend. De land- en tuinbouwsector maakt ongeveer 72 % van het Vlaamse ABC uit. Het resterende percentage bestaat voornamelijk uit bedrijven uit de voedingssector (13 %) en de groothandel in landbouwproducten (8 %).

In 2008 creëren de Vlaamse ABC-bedrijven 51,7 miljard euro omzet, wat een stijging van ongeveer 20% is ten opzichte van 2000. Met die omzetcijfers neemt het Vlaamse ABC ongeveer 80% van de totale ABC-omzet in België voor zijn rekening. Ter vergelijking: Vlaanderen is goed voor circa twee derde van de ABC-bedrijven in België. De voedingssector binnen het ABC is verantwoordelijk voor de helft van de totale omzet van het Vlaamse ABC.

De actoren binnen de Vlaamse ABC-keten (exclusief de zelfstandigen) creëren in 2008 samen ongeveer 6,3 miljard euro aan toegevoegde waarde. Dat is ongeveer 5 % van de totale gecreëerde toegevoegde waarde van niet-financiële instellingen in België. Net zoals bij de gecreëerde omzet is het duidelijk dat het steeds kleiner aantal bedrijven steeds meer toegevoegde waarde produceert.

Het Vlaamse ABC omvat volgens de statistieken van de RSZ ongeveer 103.622 werknemers. Van de loontrekkenden (arbeiders en bedienden) in de ABC-sector werkt 64% in de voedingssector, 13% in de land- en tuinbouw en 8% in de groothandel en handelsbemiddeling. In 2008 zijn er gemiddeld 16 werknemers per agrobusinessbedrijf.

Structurele en economische kenmerken van de landbouw

De Vlaamse land- en tuinbouw stelt 58.600 personen regelmatig tewerk en genereert de afgelopen drie jaar gemiddeld een eindproductiewaarde van 4,8 miljard euro en een netto toegevoegde waarde van 1,1 miljard euro. Binnen de Vlaamse landbouw is de veeteelt sterk ontwikkeld. Van de totale eindproductiewaarde realiseert de veeteeltsector 60%. Tuinbouw is goed voor 31 % en akkerbouw voor 9 %.

In 2009 telt de sector 29.394 bedrijven. Het aantal bedrijven daalt continu en er treedt een voortdurende schaalvergroting op.

In de periode 2005-2009 is het areaal voor suikerbieten en voedergrassen gedaald, terwijl het areaal voor aardappelen, granen en tuinbouwgewassen relatief stabiel is gebleven. Het aantal graas- en niet-graasdieren neemt in dezelfde periode af, behalve de vleesrunderen. Er is 588.831 ha agrarisch gebied herbevestigd. Dat is 80% van de vooropgestelde 750.000 ha.

Hoewel de landbouw steeds minder belangrijk wordt als bron van tewerkstelling, blijft de sector de hoeksteen van het platteland. De land- en tuinbouw bewerkt 46 % van de Vlaamse oppervlakte. De landbouwproducten en de agrovoedingswaren nemen bovendien een belangrijk aandeel van de Belgische uitvoerwaarde voor hun rekening. Met een uitvoer die de invoer overtreft, leveren ze een aanzienlijke bijdrage tot het handelsoverschot.

Landbouw en zijn natuurlijke omgeving

De eco-efficiëntie van de land- en tuinbouw neemt toe. Dat geldt voor alle geselecteerde drukfactoren behalve voor gewaserosiegevoeligheid. Op aardappelen en in boomgaarden worden de meeste gewasbeschermingsmiddelen gespoten. Bij natte weersomstandigheden zijn er meer middelen nodig, voornamelijk fungiciden.

De glastuinbouw gebruikt het meeste water, maar vangt hemelwater op via de serres en stockeert het in bassins. Veel bedrijven doen al aan een of andere vorm van watersparing. Waterzuiveringstechnieken daarentegen zijn relatief complex en duur in aanschaf, maar ook de opvolging en het onderhoud zijn pijnpunten.

De meeste energie gaat naar de verwarming van serres. Petroleum blijft de belangrijkste energiedrager, maar er is een duidelijke omschakeling naar aardgas. Energie uit warmtekrachtkoppeling is in opmars en meer en meer installaties komen in beheer van de landbouwer zelf.

De laatste jaren stellen we in Vlaanderen een dalend gehalte van organisch stof vast in onze landbouwbodems. Die vermindering is ongunstig voor de bodemkwaliteit. Daarnaast gaat de daling ook gepaard met CO₂-emissies, wat dan weer negatieve effecten heeft voor de broeikasgasproblematiek. 43% van de cultuurgrond in Vlaanderen bevat erosiegevoelige teelten.

Het kunstmestgebruik tussen 2005-2008 daalt. Het gebruik van stikstofkunstmest gaat er met 11 % op achteruit en dat van fosfor met 53 %. Het laatste jaar is de afname het grootst. Dat is te verklaren door de verstrenging van de normen in 2007 via het MAP-III en de hoge meststofprijzen in 2008. Vervanging door dierlijke mest is niet altijd eenvoudig. Een verdere vermindering van de nitraatverliezen vanuit de landbouw is nodig om de kwaliteit van het oppervlaktewater en grondwater nog te verbeteren.

De totale emissie van potentieel verzurende stoffen door de landbouw daalde in 2008 met 56% t.o.v. 1990, en daalde met 3% t.o.v. 2006. De landbouw, meer bepaald de veeteelt, is de belangrijkste bron van de verzurende emissie in Vlaanderen (36% in 2008). Dat is in hoofdzaak te wijten aan de ammoniakemissie. 93% van de Vlaamse ammoniakemissie is afkomstig van de landbouw. De geleidelijke daling sinds 2000 komt voort uit de daling van de veestapel.

In 2008 bedroeg de totale emissie van de broeikasgassen methaan, lachgas en koolzuurgas uit de landbouw 8.385 kton CO₂-equivalenten, een daling met 18% t.o.v. 1990. De daling is voornamelijk het gevolg van een daling van de veestapel en het rationelere energiegebruik in de glastuinbouw. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedroeg 11% in 2007.

In 2008 produceerde de landbouw in totaal 17.340 ton fijn stof, waarvan 62% afkomstig is van bewerking van gronden. Ten opzichte van 1995 daalde de totale stofemissie met 4%.

De Vlaamse land- en tuinbouw is in de periode 2004-2008 verantwoordelijk voor gemiddeld 199.000 ton bedrijfsafval per jaar. De fractie afval van plantaardige en/of dierlijke oorsprong vormt het grootste deel van het bedrijfsafval uit de landbouw en wordt gevolgd door de fractie bouw- en sloopafval.

Er is nog potentieel om het pakket agromilieumaatregelen te verbeteren en uit te breiden in Vlaanderen. Optimalisatie van agromilieumaatregelen heeft te maken met het verhogen van de acceptatie- en participatiegraad door de landbouwers en het verhogen van de positieve effecten van de maatregelen voor agrobiodiversiteit.

Sociale aspecten van de land- en tuinbouw

De gemiddelde leeftijd van bedrijfsleiders van beroepslandbouwbedrijven is gestegen van 46,2 jaar in 1999 tot 49,5 jaar in 2009. Slechts 14 % van de Vlaamse landbouwbedrijfsleiders ouder dan 50 jaar heeft een opvolger. Dat is vooral een probleem bij de kleinere bedrijven.

Niet enkel het aantal bedrijven is afgenomen, ook het aantal regelmatig tewerkgestelde personen in de Vlaamse land- en tuinbouw nam tussen 1999 en 2009 af met 2,6 % per jaar. De land- en tuinbouwsector is een belangrijke werkgever voor allochtone werknemers. 4 % van de werknemers van vreemde afkomst is actief in de primaire sector.

Het opleidingsniveau van de Vlaamse bedrijfsleiders is gestaag gestegen. In 1959 had 95 % van de bedrijfsleiders enkel praktische ervaring, in 2005 minder dan 55 %.

Landbouwers hebben de hoogste administratielast, voor de dienstensector, de industrie en de bouw. Landbouwers beschouwen de steeds veranderende wetgeving als belangrijkste knelpunt.

Naar schatting komen dagelijks vijf ongevallen voor op Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven. De land- en tuinbouwsector komt op de vierde plaats in de ongevallenstatistieken, na de bouw, staalindustrie en de houtsector.

Armoede is ook op het platteland een realiteit. Het aantal landbouwers in nood die aankloppen bij de vzw Boeren op een Kruispunt is sinds de oprichting in 2007 continu gestegen. In 2009 gaat het om 254 aanmeldingen.

In 2009 gebruikt gemiddeld 52 % van de Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven een computer voor bedrijfsdoeleinden. Het zijn vooral jonge bedrijfsleiders die een pc gebruiken. 81 % van de bedrijfsleiders jonger dan 35 jaar gebruikt een computer voor het bedrijf tegenover slechts 13 % van de bedrijfsleiders ouder dan 65 jaar.

Voor groene zorg kunnen land- en tuinbouwers een subsidie krijgen. Er waren in mei 2010 443 erkende zorgboerderijen en 883 zorgboerderij-overeenkomsten lopende. De provincie West-Vlaanderen is daarin koploper.

Visserij

De Belgische zeevisserijvloot bestaat momenteel uit 89 vaartuigen met een globale capaciteit van 51.590 kW. De totale aanvoerwaarde van de vloot bedraagt in 2009 68,4 miljoen euro, waarvan tong maar liefst 51 % vertegenwoordigt. Schol (9 %), tarbot en garnaal (elk 5 %) volgen op ruime afstand. De rechtstreeks met de vissersvloot samenhangende werkgelegenheid wordt geraamd op 2.500 personen, van wie er 800 à 900 bij de vloot zelf werken.

Het aantal erkende zeevissers neemt elk jaar af. Het valt ook op dat de vloot verouderd. Steeds minder jongeren staan te popelen om in de visserij te gaan werken. Hun voorkeur gaat vooral uit naar alternatieve werkgelegenheid zoals bij baggeraars, toerisme, enz.

Het Gemeenschappelijk Visserijbeleid staat aan de vooravond van een grondige hervorming. Tegen 2020 moet de Europese visserij opnieuw performant en duurzaam zijn, zowel op economisch, sociaal als ecologisch vlak.

De Europese Unie en de Vlaamse regering willen de visserijsector structureel verduurzamen door investeringssteun en een nationaal strategisch plan. Die structuuradaptaties moeten de activiteiten van de vloot herconcentreren op minder brandstofintensieve en meer duurzame vangstmethoden. De meest ingrijpende maatregel is de vlootaanpassingsregeling van mei 2009, die de overcapaciteit verder wil verminderen.

Na het rampjaar in 2008, is ook in 2009 de rendabiliteit in de zeevisserij onder druk blijven staan. Daarvoor zijn twee redenen: lage visprijzen en een te grote afhankelijkheid van de gasolieprijs.

Er bestaat een moeilijk evenwicht tussen visserij en milieu. De creatie van Natura 2000-gebieden en het stimuleren van duurzame alternatieven moeten kwetsbare mariene ecosystemen beter beschermen.

De globale besomming door Belgische vaartuigen in Belgische havens bedroeg in 2009 bijna 60 miljoen euro, een daling van 11 % in vergelijking met het jaar voordien. Iets meer dan de helft van de aanvoerwaarde is voor rekening van tong.

INLEIDING

Dit is de derde editie van het Landbouwrapport (LARA). Met dit rapport proberen we de Vlaamse landbouw-, tuinbouw- en visserijsector zo accuraat mogelijk te beschrijven. Om een goed landbouwbeleid te voeren, is het noodzakelijk te beschikken over een betrouwbaar, op cijfers en onderzoek gebaseerd referentiekader. Dit rapport is daarom in de eerste plaats bedoeld voor de beleidsbetrokkenen, maar wil ook voldoende toegankelijk zijn voor de geïnteresseerde burger.

Het rapport probeert zo volledig mogelijk te zijn in de beschrijving van de Vlaamse land- en tuinbouw en visserij met inbegrip van het betreffende beleid.

In vergelijking met het vorige rapport uit 2009 (LARA 2008) valt meteen op dat het Landbouwrapport 2010 uit twee boeken bestaat. Het algemene boek blijft de hoofdmoot, maar er is een afzonderlijk sectorenboek bijgekomen. Dat boek beschrijft de toestand van alle land- en tuinbouwsectoren in Vlaanderen.

Decretale opdracht

Met het decreet van 6 juli 2007 houdende de oprichting van de Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij werd de opmaak van het Landbouwrapport decretaal verankerd. Het decreet beschrijft de opmaak van het Landbouwrapport als volgt:

Het tweejaarlijks te verschijnen Landbouwrapport zal een beschrijving geven van de evolutie van de landbouw en de visserijsector in Vlaanderen. Het rapport bestaat uit:

- een beschrijving, analyse en evaluatie van de toestand van de landbouw en de visserij in Vlaanderen;
- een beschrijving, analyse en evaluatie van het door het beleidsdomein gevoerde landbouw- en visserijbeleid;
- een beschrijving van de verwachte ontwikkelingen van de Vlaamse landbouw en visserij.

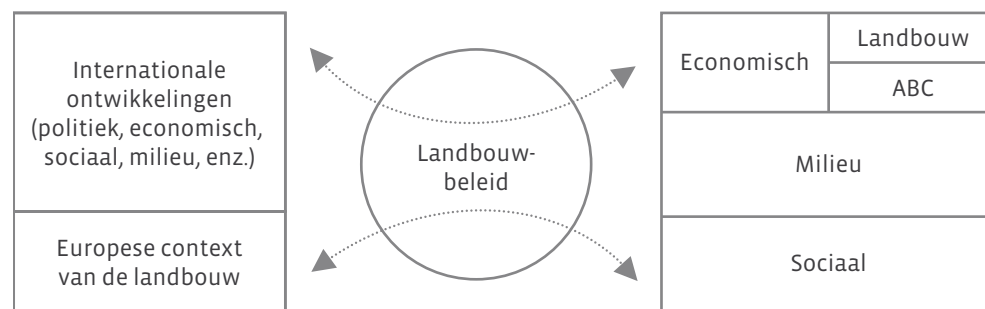
Een stuurgroep zal het Departement Landbouw en Visserij bijstaan bij de opmaak. Afgevaardigden van de Strategische Adviesraad maken deel uit van deze stuurgroep.

Voor het eerst gebeurde de opmaak van het Landbouwrapport onder begeleiding van een stuurgroep. Die bestond uit vertegenwoordigers van de Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij (SALV), zowel van het secretariaat als van de maatschappelijke middenveldorganisaties die deel uitmaken van de SALV. Daarnaast zetelden in de stuurgroep medewerkers van de beleidsdomeinen Landbouw en Visserij en Leefmilieu, Natuur en Energie, afgevaardigden van landbouworganisaties, landbouwonderzoekers en -experts. In de stuurgroepvergaderingen stelde de projectgroep de eerste blauwdruk van het rapport voor, gaven de leden hun opmerkingen bij eerste versies van hoofdstukken en kwamen ook de voorstelling en verspreiding van het rapport aan bod.

Landbouwrapport in twee boeken

Om de landbouw in al zijn facetten op een gestructureerde wijze te beschrijven kozen we voor een tweeledige structuur.

In dit boek komen sectoroverkoepelende aspecten aan bod. Daarbij wordt uitgegaan van het internationale perspectief, dat via het (landbouw)beleid inspeelt op de Vlaamse landbouw zelf. Vervolgens wordt de Vlaamse landbouw weergegeven volgens de drie duurzaamheidspijlers: economisch (zowel landbouw in enge vorm als het volledige agrobusinesscomplex), milieu en sociaal.

Het boek telt acht hoofdstukken.

- Economische en politieke ontwikkelingen op internationaal vlak

Landbouw is onlosmakelijk verbonden met de verschillende uitdagingen waarmee de mensheid in de 21ste eeuw geconfronteerd wordt: bevolkingstoename, sterk stijgende wereldvoedselvraag, klimaatwijziging, toenemende schaarheid van natuurlijke hulpbronnen, mineralen en fossiele brandstoffen, toename van wereldhandel, verdere globalisering van de voedselketens, honger en gezondheid. Deze uitdagingen zijn gerelateerd aan de maatschappelijke keuzes over het voor de Europese Unie gewenste type landbouw en over de ruimte die voor het Europese landbouwmodel gecreëerd kan worden binnen de internationale context.

- Landbouw in de Europese Unie

De structuur van de landbouw in de diverse Europese lidstaten varieert sterk. Er bestaan sterke verschillen in geologie, topografie, klimaat en (beschikbaarheid van) natuurlijke bronnen, maar ook in regionale activiteiten, infrastructuur en sociale gebruiken. Toch kan de Vlaamse landbouw niet los gezien worden van zijn Europese context.

- Het Vlaamse landbouwbeleid

Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie. Momenteel kunnen binnen het GLB twee pijlers onderscheiden worden. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun (waaronder de bedrijfstoeslag) vormen de eerste pijler. Het plattelandsbeleid vormt de tweede pijler. Elke pijler heeft zijn eigen budget.

- Het agrobusinesscomplex

De structuur en dynamiek van de land- en tuinbouwsector wordt steeds meer bepaald door de relatie met de rest van de keten, aangezien de productie meer en meer geïntegreerd raakt met activiteiten en producten van de sectoren ervoor en erna.

- Structurele en economische kenmerken van de landbouw

De landbouw is in Vlaanderen een volwaardige economische sector die veel oppervlakte inneemt, een bepaalde productiewaarde vertegenwoordigt en tewerkstelling garandeert.

- Landbouw en zijn natuurlijke omgeving

Landbouw heeft als grootste grondgebruiker en -beheerder een directe fysische impact op zijn omgeving. De milieudruk uit zich in gewaserosiegevoeligheid, emissie van fijn stof en van broeikasgassen, vermestende en verzurende emissie. De manier waarop de landbouwer produceert en zijn bedrijf runt, bepaalt bovendien in sterke mate de biodiversiteit op en rond de landbouwgronden. De landbouwsector staat tot slot voor de uitdaging van de klimaatverandering.

- Sociale aspecten van de landbouw

Landbouwers leven niet in een sociaal vacuüm en zijn meer dan louter economische actoren of bewerkers van het land. Zij maken net als anderen deel uit van het maatschappelijk leven, worden beïnvloed door diverse maatschappelijke evoluties of drukken zelf hun stempel op ontwikkelingen in de maatschappij.

- Visserij

De visserijsector wordt geconfronteerd met heel wat problemen: overspecialisatie op bepaalde vissoorten, een verouderde vloot, overcapaciteit, hoge brandstofprijzen, lage visbestanden, bemanningsproblemen, lage financiële rendabiliteit. De laatste jaren ligt de nadruk meer en meer op verduurzaming van de visserij, kwaliteitsvolle productie en traceerbaarheid.

In het andere boek wordt de landbouw per subsector beschreven:

- Varkens
- Pluimvee
- Grondgebonden veeteelt
- Tuinbouw
- Akkerbouw

In elk van deze sectorhoofdstukken komen volgende aspecten aan bod:

- De structurele beschrijving van de sector biedt een antwoord op de volgende vragen: hoe groot is die sector (areaal, aantal dieren, aantal bedrijven enz.), hoe zien de bedrijven eruit?, hoe belangrijk is de sector? en hoe zijn al deze elementen geëvolueerd in de loop der jaren?
- In het tweede deel wordt de productie van de sector besproken aan de hand van de geproduceerde hoeveelheden en de totale productiewaarde.
- Op basis van de consumptie- en handelsgegevens wordt aangegeven hoe en waarvoor deze productie wordt aangewend.
- Het laatste deel geeft een overzicht van de prijzen die de landbouwer ontvangt voor zijn producten en de rentabiliteit van zijn bedrijf, gebaseerd op de beschikbare gegevens uit het Landbouwmonitoringsnetwerk (AMS-LMN).

Hoofdlijnen

Elk hoofdstuk van het Landbouwrapport wordt voorafgegaan door een bondige samenvatting in de vorm van een aantal hoofdlijnen, zodat de lezer in een oogopslag kan zien wat er in de tekst staat.

Kaderstukken

Bepaalde actuele thema's zoals voedselzekerheid, landbouwprijzen, ondernemerschap en innovatie, verbreding, de landbouwconjunctuur, ggo's en de biologische landbouw worden verder uitgediept aan de hand van kaderstukken in de verschillende hoofdstukken.

Begrippenlijst

Aangezien het niet mogelijk is om in de tekst alle begrippen en berekeningswijzen uit te leggen, is achteraan in het rapport een bijlage 'Begrippen en methodologische toelichtingen' opgenomen. Hierin vindt u bijvoorbeeld wat het bruto standaard saldo inhoudt of hoe het economische belang van een sector wordt berekend.

Bronnen

Het Landbouwrapport is het resultaat van de verwerking en analyse van beschikbaar, al dan niet gepubliceerd cijfermateriaal, afkomstig van diverse databanken, zowel beleidsinterne (verschillende afdelingen van het beleidsdomein Landbouw en Visserij, Studiedienst Vlaamse Regering, Instituut voor Landbouw en Visserijonderzoek, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Vlaamse Milieumaatschappij) als beleids-externe instellingen (Eurostat, FOD Economie - Algemene directie Statistiek en Economische Informatie). Aan het einde van elk hoofdstuk volgt een opsomming van de geraadpleegde bronnen.

Wat de opgestelde statistieken betreft, geldt dat alle cijfers betrekking hebben op Vlaanderen, tenzij uitdrukkelijk anders vermeld. Het gaat om de laatst beschikbare gegevens, wat niet voor alle indicatoren hetzelfde jaar is. Voor de evoluties van de indicatoren worden, indien mogelijk, consistente reeksen opgesteld vanaf 1999.

Medewerking van deskundigen

Alle hoofdstukken van het Landbouwrapport 2010 zijn van de hand van medewerkers van de afdeling Monitoring en Studie en de afdeling Landbouw- en Visserijbeleid van het Departement Landbouw en Visserij. Ruim 40 verschillende landbouw- en visserij-experts, binnen en buiten het beleidsdomein Landbouw en Visserij, lazen de hoofdstukken na en kregen de gelegenheid opmerkingen te formuleren. De namen van de auteurs en de lectoren zijn terug te vinden bij elk hoofdstuk.

Jonathan Platteau, Tom Van Bogaert en Dirk Van Gijsegem namen de algemene coördinatie en eindredactie van het Landbouwrapport voor hun rekening.

Landbouwrapport 2010 als schakel in de ketting

Het LARA wordt geflankeerd door drie complementaire producten van de afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij: het landbouwzakboekje, de feiten en cijfers op de website en het studiewerk.

- *Landbouwindicatoren in zakformaat* is een handige en compacte publicatie die het actuele cijfermateriaal over de Vlaamse land- en tuinbouw bevat. Het tweejaarlijkse landbouwzakboekje verscheen eind 2009 voor de vijfde keer.
- De *cijferrubriek op de website van Landbouw en Visserij* wordt regelmatig geactualiseerd. In de rubriek komen economische, structurele, sociale en milieu-indicatoren aan bod. Ook het landbouwbeleid krijgt de nodige aandacht. U vindt de gegevens op www.vlaanderen.be/landbouw/cijfers.
- *Beleidsvoorbereidend studiewerk* binnen het Departement Landbouw en Visserij en wetenschappelijk onderzoek in verschillende onderzoeksinstituten vormen de kennisbasis van het LARA. Deze studies richten zich op een publiek dat op zoek is naar uitgebreide informatie en diepgaande analyses. De rapporten van de departementale studiedienst zijn raadpleegbaar op de webpagina www.vlaanderen.be/landbouw/studies.

HOOFDLIJNEN

Tegen 2050 wordt verwacht dat de wereldbevolking zal toegenomen zijn tot 9,1 miljard bewoners. De voedselproductie zal deze stijgende trend volgen, maar het tempo en de verschuiving in de voedselpatronen zal regionaal sterk verschillen. Dit heeft tot gevolg dat de voedselproductie met naar schatting 70% zal moeten toenemen.

De recente crisis heeft nogmaals aangetoond dat de prijsschommelingen van de voedingsproducten sterk gekoppeld zijn aan deze voor de fossiele brandstoffen en voor de handelsgoederen. Voor de komende jaren wordt ervan uitgegaan dat de voedselprijzen zich zullen stabiliseren op een lager niveau dan de piek van 2008 maar op een hoger niveau dan de periode daarvoor.

Hoewel de handel in landbouwproducten minder dan 9% uitmaakt van de wereldhandel, blijft deze handel een erg belangrijk dossier voor de Wereldhandelsorganisatie. De landbouwsector zal in de toekomst geconfronteerd worden met een verdere liberalisering van de wereldhandel en globalisering van de voedselketens.

Het Intergovernmental Panel on Climate Change voorspelt een gemiddelde globale temperatuurstijging van 1,8 tot 4°C tegen 2100. Veel sectoren, ook de landbouwsector, worden vandaag al geconfronteerd met de vraag hun werkwijze aan te passen. Naast het verminderen van de klimaatimpact (mitigatie), wacht de landbouwsector bij een opwarming van de aarde een even grote uitdaging op het vlak van aanpassing van soorten en technieken aan nieuwe klimatologische condities (adaptatie).

Een toekomstige uitputting van de fossiele brandstoffen en de niet-hernieuwbare grondstoffen kan een belemmering vormen voor de voedselproductie. De sterk gemechaniseerde landbouw, die ook voor meststoffen afhankelijk is van fossiele brandstoffen, zal wellicht naar duurzamere alternatieven moeten overschakelen.

Het belang van genetisch gemodificeerde gewassen (ggo's) stijgt van jaar tot jaar en bereikte in 2009 wereldwijd een oppervlakte van 134 miljoen hectare. De ggo's van vandaag werden in de eerste plaats ontwikkeld met het oog op een voordeel voor de landbouwer. De toekomstige ggo's focussen ook op nutritionele of kwalitatieve verbeteringen of industriële toepassingen. Europa aarzelt sterk om mee te gaan in het ggo-verhaal, wat zich vertaalt in een zeer beperkte oppervlakte ggo's.

Binnen Europa gaat sedert geruime tijd bijzondere beleidsmatige aandacht naar een landbouwproductie met respect voor het leefmilieu en naar een reeks andere aspecten waarvoor via groenboeken en witboeken aan het EU-beleid input werd gegeven.

Zowel de recent geïntroduceerde EU 2020-strategie als het volgende meerjarige financiële kader creëert een context waarbinnen het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) na 2013 zijn relevantie zal moeten aantonen en zal moeten opereren. Half 2011 komt een eerste voorstel voor de jaarlijkse Europese uitgaven per beleidsgebied (ook landbouw) van de Europese Commissie. Verwacht wordt dat de uitgaven voor het GLB zeker niet zullen toenemen, maar eerder zullen moeten dalen zodat budgettaire ruimte gecreëerd kan worden voor andere actuele uitdagingen zoals duurzame groei, klimaatsverandering en zekerheid in energiebevoorrading.

1 ONTWIKKELINGEN OP WERELDVLAKE MET IMPACT OP DE EUROPESE LANDBOUW

Landbouw is onlosmakelijk verbonden met de verschillende uitdagingen waarmee de mensheid in de 21ste eeuw geconfronteerd wordt: bevolkingstoename, sterk stijgende wereldvoedselvraag, behoud van biodiversiteit, klimaatwijziging, toenemende schaarheid van natuurlijke hulpbronnen, mineralen en fossiele brandstoffen, toename van wereldhandel, verdere globalisering van de voedselketens, honger en gezondheid.

Deze uitdagingen beïnvloeden mee de keuze voor het in de Europese Unie gewenste type landbouw en bepalen ook de ruimte die voor het Europese landbouwmodel gecreëerd kan worden binnen de internationale context. Zij zijn enerzijds gekoppeld aan ontwikkelingen die de eigen Europese beleidsruimte overstijgen en anderzijds aan de specifieke eigenschappen van de land- en tuinbouw in Europa en in Vlaanderen.

1.1 Algemeen economisch klimaat

Het recente verleden heeft aangetoond dat de volume- en prijsontwikkelingen in de landbouw sterk afhankelijk zijn van de algemene economische ontwikkelingen op internationaal niveau.

In het in hoge mate wereldwijd verdedigde neoliberale economische model van vrije markteconomie is economische groei de sleutel voor het creëren en verhogen van welvaart. De groei van het bruto binnenlands product (bbp) is daarvoor een goede indicator.

De cijfers van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) in tabel 1 geven aan dat de effecten van de recente financiële crisis vooral in 2009 sterk voelbaar waren, met negatieve groeicijfers (van -3,2 %) voor de hoogontwikkelde economieën (waar het eurogebied deel van uitmaakt). Negatieve groei was ook duidelijk merkbaar in Rusland (-9,0 %) en Latijns-Amerika (-2,3 %).

De projecties voor 2010 en 2011 laten echter zien dat de groei zich langzaam herstelt. Verwacht wordt dat dit herstel bestendig zal kunnen worden en dat ontsporing kan worden voorkomen, vooral door middel van een verhoogde controle op de activiteiten van financiële instellingen en nationale regeringen. In principe is dat goed nieuws voor de handel en dus eveneens voor de handel in landbouwproducten (zowel van landbouwgrondstoffen als van daarvan afgeleide voedingsproducten).

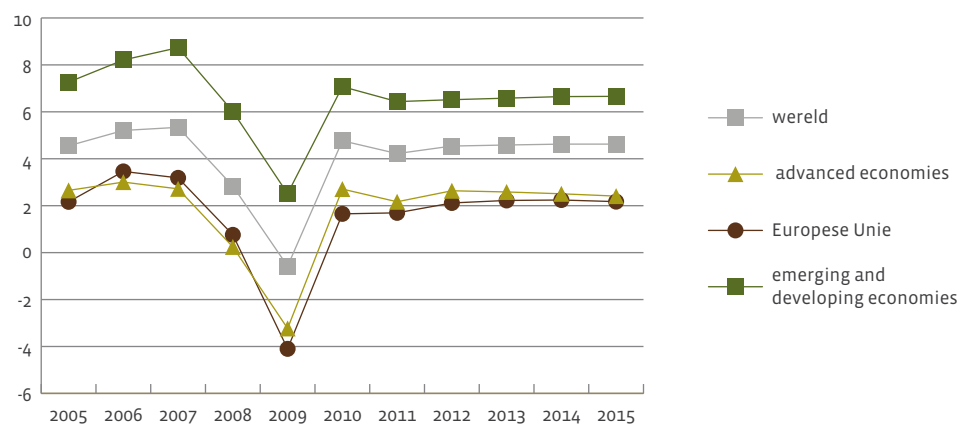
Tabel 1. Groei van het bbp-volume, in % op jaarbasis, naar regio, 2006-2011

Gebied	2006	2007	2008	2009	2010 (projectie)	2011 (projectie)
wereld	5,1	5,0	3,0	-0,8	3,9	4,3
hoogontwikkelde economieën	2,8	2,7	0,5	-3,2	2,1	4,3
eurogebied	2,9	2,7	0,6	-3,9	1,0	1,6
Japan	2,1	2,4	-1,2	-5,3	1,7	2,2
Verenigde Staten	2,8	2,0	0,4	-2,5	2,7	2,4
opkomende en ontwikkelende economieën	7,9	8,3	6,1	2,1	6,0	6,3
Rusland	6,7	8,1	5,6	-9,0	3,6	3,4
Azië (exclusief Japan)	9,2	10,6	7,9	6,5	8,4	8,4
waarvan						
China	11,1	13,0	9,6	8,7	10,0	9,7
India	9,7	9,3	7,3	5,6	7,7	7,8
Latijns-Amerika	5,2	5,7	4,2	-2,3	3,7	3,8
waarvan						
Brazilië	5,5	5,7	5,1	-0,4	4,7	3,7
Afrika	5,5	6,2	5,2	1,9	4,3	5,3
Midden-Oosten	5,5	6,4	5,3	2,2	4,5	4,8

Bron: International Monetary Fund (IMF), 2010

De internationale verwachtingen gaan ervan uit dat er weer rust komt na de storm. Dat wordt ook weergegeven in figuur 1. De groeicijfers op wereldniveau en die voor de hoogontwikkelde en voor de opkomende en ontwikkelende economieën vertonen een relatief parallel verloop. De opkomende en ontwikkelende economieën laten wel duidelijk hogere groeicijfers optekenen. België volgt de *advanced economies*-trend en toont daarmee ook aan in deze groep van landen thuis te horen.

Figuur 1. Globale bbp-groei, in % op jaarbasis, per kwartaal gemeten, 2006-2011

Bron: IMF Staff estimates

Voor de eurozone verschaffen de cijfers van de OESO een dieper inzicht, in het bijzonder over de situatie van België ten opzichte van een reeks belangrijke eurolanden (tabel 2). Op basis van deze cijfers is het herstel van de economische groei voor België gelijklopend met het herstel binnen de eurozone. Van de inflatie wordt verwacht dat die iets hoger zal liggen, maar toch beneden 1 % zal kunnen blijven. Over de periode 2009-2011 wordt voor België rekening gehouden met een stijgende werkloosheid (tot 9,2 % in 2011). Dat cijfer ligt lager dan het voorspelde gemiddelde voor de eurozone van 10,8 %.

Tabel 2. Prognose van economische groei, inflatie en werkloosheid in de EU, %, 2009-2011

	economische groei			inflatie			werkloosheid		
	2009	2010 (prog-nose)	2011 (prog-nose)	2009	2010 (prog-nose)	2011 (prog-nose)	2009	2010 (prog-nose)	2011 (prog-nose)
Eurogebied	-4,0	0,9	1,7	0,2	0,9	0,7	9,4	10,6	10,8
België	-3,1	0,8	1,7	-0,1	1,0	0,9	7,9	8,9	9,2
Duitsland	-4,9	1,4	1,9	0,2	1,0	0,8	7,6	9,2	9,7
Frankrijk	-2,3	1,4	1,7	0,1	1,0	0,6	9,1	9,9	10,1
Nederland	-4,3	0,7	2,0	0,9	0,3	0,7	3,7	5,2	5,5
Italië	-4,8	1,1	1,5	0,7	0,9	0,8	7,6	8,5	8,7
Verenigd Koninkrijk	-4,7	1,2	2,2	2,1	1,7	0,5	8,0	9,3	9,5

Verklarende legende bij tabel 2:

- Economische groei: gemeten als bbp (bruto binnenlands product)
- Inflatie: gemeten als consumentenprijsindex, in %-veranderingen ten opzichte van vorig jaar
- Werkloosheid: gemeten als werkloosheidspercentage, als % van de beroepsbevolking

Bron: OESO, 2009

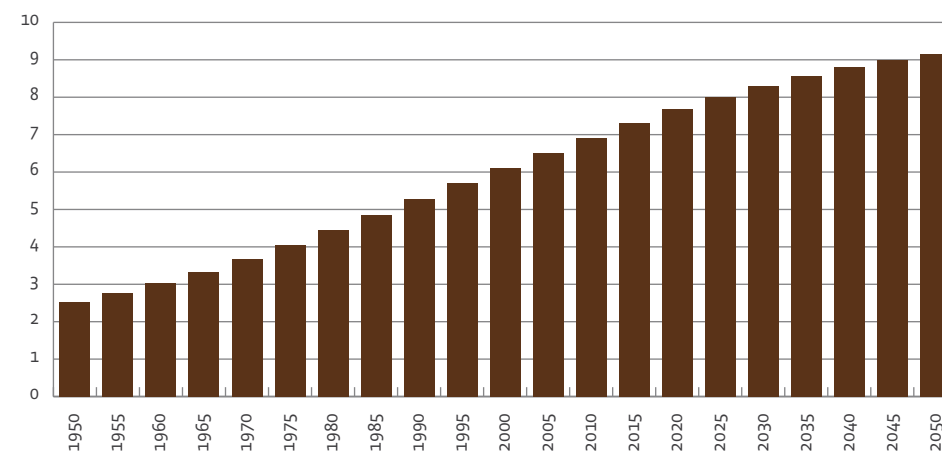
1.2 Stijgende wereldvoedselvraag

1.2.1 Evolutie van de wereldbevolking

Op de wereldtop voor voedselzekerheid in november 2009 werd duidelijk gesteld dat de wereldbevolking tegen 2050 sterk zal stijgen met naar schatting 34 % tot 9,1 miljard bewoners (figuur 2). De toename zal hoofdzakelijk in de ontwikkelingslanden plaatsvinden en nog het meest in Sub-Sahara-Afrika. De verwachte bevolkingstoename zal bovendien gepaard gaan met een sterke verstedelijking en een verdere diversificatie van voedselpatronen. 2009 was het jaar waarin er voor het eerst meer mensen in steden dan op het platteland wonen.

Dat heeft tot gevolg dat de landproductie meer zal moeten stijgen dan de toename van de bevolking, met naar schatting 70 %. De prognoses gaan ervan uit dat de wereldbevolking na 2050 niet verder zal stijgen en zelfs opnieuw zal afnemen.

Figuur 2. Evolutie van de wereldbevolking, miljard personen, 1950-2050

Bron: United Nations Secretariat, 2009

Consideraties over voedselzekerheid

De door het FAO in november 2009 georganiseerde Wereldvoedseltop over voedselzekerheid stelt vast dat het aantal mensen dat te lijden heeft onder hongersnood en armoede meer dan 1 miljard bedraagt. Dit komt neer op circa een zesde van de wereldbevolking. De deelnemers gaan ervan uit dat de wereldbevolking nog zal toenemen en tegen 2050 – wanneer men denkt dat een maximum bereikt zal worden – meer dan 9 miljard zal bedragen. Als deze cijfers kloppen, wordt geschat dat de landbouwproductie met 70% zal moeten stijgen in deze periode.

Ondanks het feit dat dit geen gemakkelijke oefening wordt, blijft de Millenniumdoelstelling behouden om het aandeel personen dat getroffen wordt door hongersnood en ondervoeding te halveren tegen 2015. Tegelijkertijd wordt vastgesteld dat de klimaatverandering bijkomende risico's met zich meebrengt voor de landbouwsector en als gevolg daarvan voor de voedselzekerheid.

In het recente verleden hebben belangrijke regionale en internationale bijeenkomsten geleid tot engagementen om de steun voor landbouw, plattelandsontwikkeling en voedselzekerheid (zowel op nationaal als internationaal niveau) te verhogen. Ook het landbouwkundig onderzoek dat specifiek gericht is op het zoeken naar oplossingen voor aan ontwikkelingslanden gerelateerde probleemdomeinen, moet meer middelen krijgen. Meer steun voor de landbouw in ontwikkelingslanden is duidelijk een nieuwe trend, na jaren van relatieve verwaarlozing van die sector.

Een andere (dan westerse) kijk op dierlijke productie

In het rapport van de FAO over de staat waarin de mondiale landbouw verkeert, zijn ook prognoses uitgewerkt voor de mondiale vleesproductie voor de periode 2010-2050. Zo wordt geschat

dat de productie van vlees zal stijgen, van 228 naar 463 miljoen ton (meer dan een verdubbeling), waarbij de rundveestapel zal toenemen, van 1,5 naar 2,6 miljard dieren (meer dan 70% hoger). De belangrijkste drijvende krachten achter deze toename van de vraag naar vlees zijn grotere welvaart (vooral in China), bevolkingsgroei en plattelandsvlucht.

De FAO stelt vast dat de veehouderij en alles wat daaraan is verbonden, direct het leven beïnvloedt van 1 miljard armen. De veestapel zorgt niet alleen voor een inkomen en voeding, maar levert ook mest, brandstof en bouw materiaal. Voor de armsten in de wereld is de veestapel ook het vangnet waarop wordt gerekend als andere inkomstenbronnen wegvallen.

Overschakeling op plantaardige producten is niet eenvoudig omdat vlees voedingsstoffen bevat die maar moeilijk uit plantaardig voedsel zijn te halen. De FAO pleit in het rapport daarom niet voor grote terughoudendheid bij het eten van vlees, maar kiest vooral voor een benadering waarbij milieu, inkomen en gezondheid worden gespaard. De voor het milieu nadelige effecten van de veestapel – in de vorm van uitstoot van broeikasgas, maar ook watergebruik of ontbossing – moeten volgens de FAO in de kostprijs tot uitdrukking gebracht worden. Speciale aandacht vraagt de FAO voor de meest kwetsbare groep veehouders, de kleine landbouwers in ontwikkelingslanden. Zij kunnen bij een grotere vraag naar vlees hun inkomen zien toenemen. Maar dat is niet automatisch het geval, zo voorziet de FAO. Bij verkeerd beleid kunnen ze gemakkelijk worden weggedrukt door grote, fabrieksmatig gerunde bedrijven. Dat wil niet zeggen dat de FAO denkt dat er geen evolutie zal plaatsvinden: door opschaling zullen wel degelijk veel kleine landbouwers verdwijnen. Om die reden zullen overheden moeten zorgen dat tijds vervangende arbeid voorhanden is. Anders dreigt een nieuwe groep armen te ontstaan.

Bron: FAO, 2009 en 2010

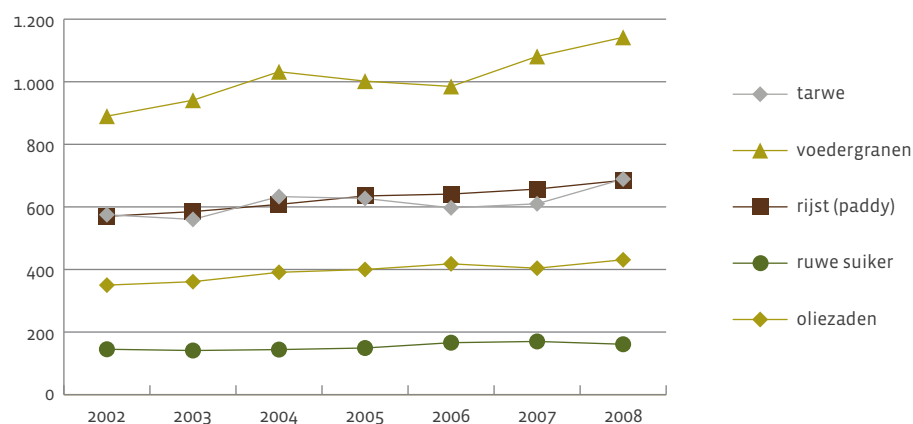
Concreet wordt verwacht dat de toenemende vraag naar dierlijke eiwitten in de komende decennia in opkomende economieën zoals China en India door een stijging van de koopkracht en de bevolkingstoename de draagkracht van onze planeet nog meer op de proef zal stellen.

Het is een uitdaging om de huidige kennis over teelten, teelttechnieken, grondbewerking, bemesting enz. om te zetten in een nog hogere productiviteit. Daarnaast blijft voldoende investering noodzakelijk in het landbouwonderzoek en in de verdere uitbouw van de kennisinfrastructuur die nodig is om de productie op een meer duurzame wijze te laten stijgen.

1.2.2 Voedselproductie

Gelijktijdig aan de demografische ontwikkeling blijkt uit figuur 3 dat de wereldproductie van de belangrijkste plantaardige landbouwproducten er in de voorbije jaren op vooruitgegaan is. Over de periode 2002-2008 viel de grootste procentuele stijging voor de geselecteerde gewassen te noteren voor voedergranen (+28 %), gevolgd door oliezaden (+23 %), rijst en tarwe (elk +20 %) en suiker (+11 %).

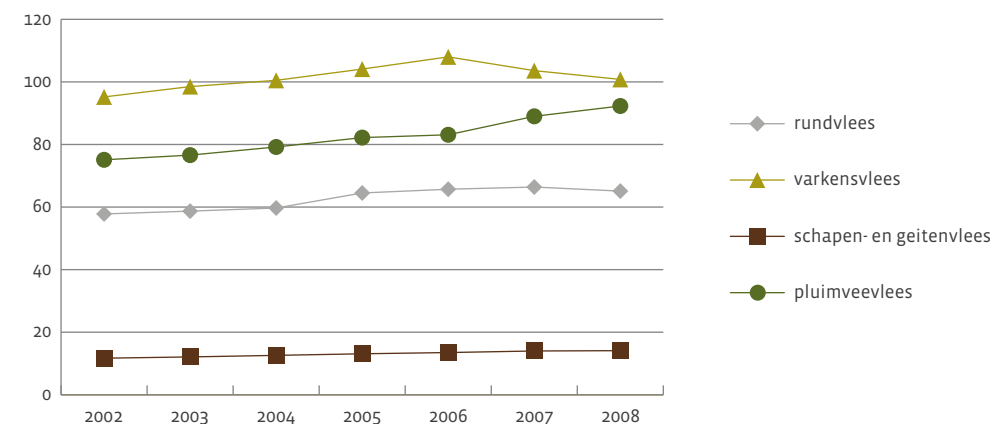
Figuur 3. Wereldproductie van enkele belangrijke plantaardige landbouwproducten, miljoen ton, 2002-2008

Bron: FAO en LEI 2009

De wereldproductie van de dierlijke landbouwproducten kende in de periode 2002-2008 eveneens een sterke toename (figuur 4). De belangrijkste stijgingen werden geregistreerd bij pluimveevlees (+23 %) en bij schapen- en geitenvlees (+21 %). Maar ook de rundvleesproductie nam toe met 13 %. Voor varkensvlees was de stijging over de beschouwde periode, met 6 %, wat minder sterk.

Figuur 4. Wereldproductie van enkele belangrijke dierlijke landbouwproducten, miljoen ton, 2002-2008

Bron: FAO en LEI 2009

Tabel 3 geeft een overzicht van de huidige (het gemiddelde van de jaren 2007 tot 2009) en de voor 2019 voorspelde productie en consumptie van belangrijke landbouwproducten in een aantal grote landen. Uit de tabel blijkt bijvoorbeeld dat het totale verbruik van vlees, oliegranen en voedergranen in China sterk zal stijgen terwijl de totale consumptie van tarwe en rijst er lichtjes zal afnemen. De productie van ruwe suiker zal in Brazilië haast met een derde toenemen, terwijl de EU door de verminderde productie suiker zal moeten invoeren. De Verenigde Staten blijven de belangrijkste producent van voedergranen, oliegranen, oliezaden, pluimveevlees en rund- en kalfsvlees. De grootste zuivelproducent India ziet de productie van boter spectaculair stijgen. Rusland blijft aanwezig op massale import om aan zijn vleesbehoefte te voldoen. De EU blijft de belangrijkste tarweproducent, maar kan de stijgende consumptie van oliegranen en plantaardige oliën zelf niet opvangen.

Tabel 3. Prognose van de productie en het verbruik van plantaardige en dierlijke producten, 1.000 ton, 2007/2009 versus 2019

Productie	EU-27		Rusland		Verenigde Staten		Brazilië		China		India	
	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019
tarwe	136.576	150.094	54.174	66.543	61.381	58.278	5.129	6.702	113.793	112.176	78.317	86.894
rijst	2.684	2.682	505	698	6.546	7.361	846	1.319	133.836	132.426	94.347	109.982
voedergranen	152.043	160.374	34.201	38.709	342.018	395.164	55.892	72.699	165.496	210.355	37.747	42.620
oliehoudende zaden	27.019	34.575	8.017	11.635	90.429	104.543	61.175	89.152	53.884	59.860	32.165	41.079
plantaardige oliën	13.419	16.770	2.847	3.971	10.174	11.766	6.804	9.257	16.014	20.960	6.759	8.371
ruwe suiker	16.235	14.434	3.532	4.088	7.060	7.064	36.059	47.328	14.229	18.242	21.036	31.891
rund- en kalfsvlees	8.081	7.302	1.751	2.373	11.467	12.054	9.159	11.150	6.012	6.728	2.917	3.654
varkensvlees	22.455	23.097	1.927	2.620	10.018	11.564	3.362	3.666	45.619	62.300	500	551
pluimveevlees	11.533	11.840	1.968	2.923	18.903	21.285	11.480	16.712	14.956	20.609	2.506	3.912
schapenvlees	1.049	895	194	268	86	80	78	78	3.479	4.706	784	877
boter	2.131	2.083	388	472	719	793	84	110	133	209	3.842	5.732
kaas	8.692	9.537	460	601	4.502	5.510	623	867	357	553	1	1
mager melkpoeder	913	706	81	117	778	775	134	192	60	109	211	309

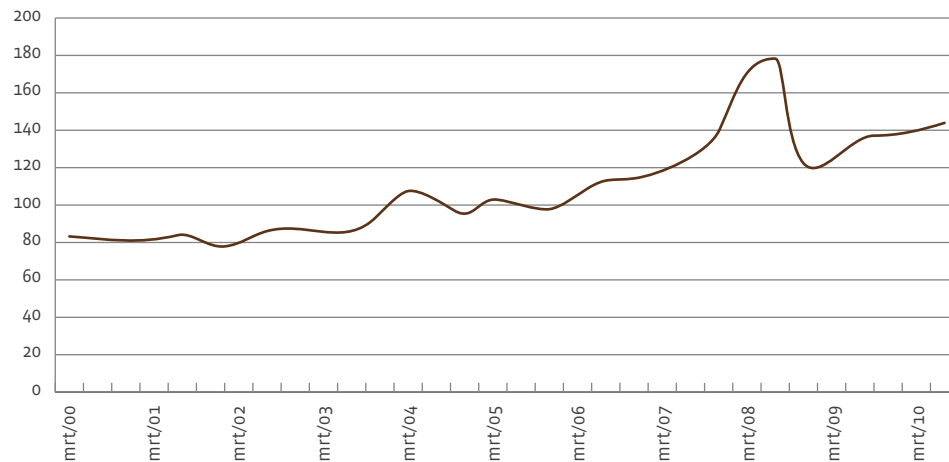
Consumptie	EU-27		Rusland		Verenigde Staten		Brazilië		China		India	
	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019	2007/09	2019
tarwe	124.836	141.603	39.268	41.234	31.900	36.894	10.492	14.052	103.424	108.269	77.713	89.465
rijst	4.199	4.734	684	811	4.055	4.626	8.647	9.584	130.066	131.398	91.381	108.597
voedergranen	150.957	155.604	31.648	37.303	281.301	338.685	48.496	60.170	161.966	211.755	35.810	41.174
oliehoudende zaden	43.654	50.666	8.085	11.238	58.775	68.066	39.868	49.596	91.993	113.277	32.226	41.104
plantaardige oliën	22.061	32.225	3.156	3.320	11.780	12.638	5.103	7.386	24.909	36.214	14.228	19.420
ruwe suiker	18.616	18.991	6.082	5.982	9.475	10.263	12.857	14.745	15.593	20.315	24.598	37.062
rund- en kalfsvlees	8.384	7.885	2.605	3.030	12.519	12.812	7.071	8.289	5.966	6.736	2.289	2.781
varkensvlees	20.939	22.057	2.903	3.067	8.916	9.562	2.474	2.966	45.614	62.351	499	549
pluimveevlees	11.507	12.156	3.067	3.462	15.711	18.230	7.996	10.742	15.366	20.755	2.501	3.908
schapenvlees	1.311	1.150	197	261	163	169	85	88	3.480	4.716	765	844
boter	2.033	2.039	591	586	683	790	87	114	163	245	3.838	5.729
kaas	8.212	9.071	777	927	4.567	5.595	625	852	382	591	0	0
mager melkpoeder	660	648	138	123	478	505	136	191	111	198	182	267

Bron: OESO-FAO, 2009

1.2.3 Voedselprijzen

Kenmerkend voor het recente verleden is de sterke piek van de voedselprijzen in 2008 (figuur 5). Ondertussen hebben de meeste aan voeding gerelateerde prijzen zich wat meer “gestabiliseerd” op een lager niveau, dat evenwel hoger ligt dan het gemiddelde prijsniveau van het decennium vóór de prijspiek.

Figuur 5. Evolutie van de index van de prijzen voor levensmiddelen, index 100 = 2005, 2000-2010

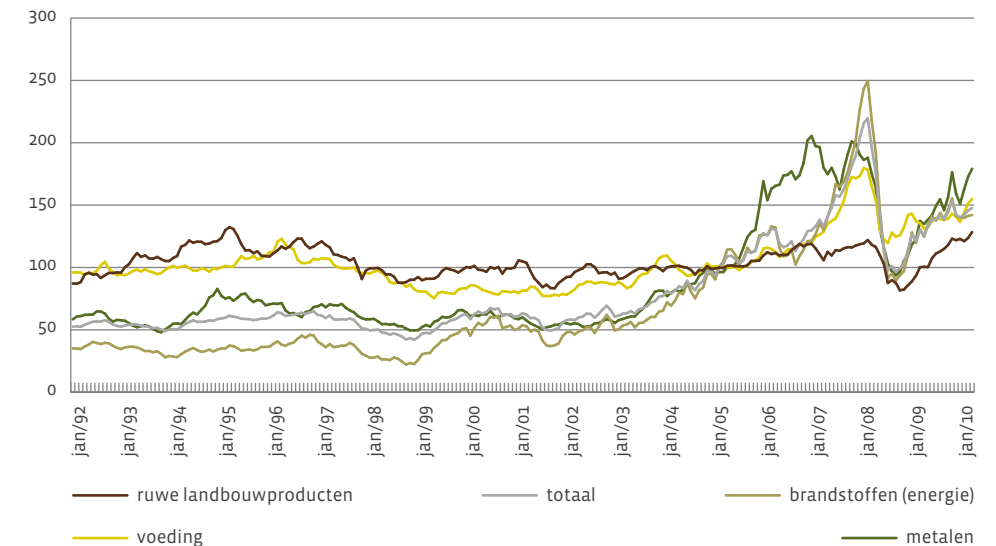

Opmerking: deze index omvat graan, plantaardige oliën, vlees, zeevruchten, suiker, bananen en sinaasappelen
Bron: IMF, 2010

De recente crisis heeft nogmaals aangetoond dat de prijzen van producten uit verschillende sectoren aan elkaar gekoppeld zijn. Figuur 6 geeft aan dat de scherpe prijsstijging van 2008 voor voeding gelijk liep met die voor verhandelbare fossiele brandstoffen (ruwe petroleum, natuurlijk gas, steenkool) en voor handelsgoederen in het algemeen. In feite was het effect van de crisis op die twee laatste categorieën nog sterker. Voor de prijzen van de belangrijkste verhandelbare metalen begon de sterke prijsstijging een stuk eerder, maar volgde de daling wel hetzelfde traject van de andere indexen. De index van de ruwe landbouwgrondstoffen zoals hout, katoen, wol, rubber en huiden verliep rustiger, ging minder mee in de prijsstijging, maar moest toch wel de negatieve effecten van de prijsdaling ondergaan.

De handel in voedingsproducten is dus zeker niet los te zien van de rest van de handel. De koppeling met energie is zeker ook logisch, gezien de behoefte aan energie om landbouwproducten te produceren, te vervoeren en te verwerken of te transformeren.

Figuur 6. Vergelijking van de prijsindexen van diverse handelsgoederen, index 100 = 2005, 1992-2010

Verklarende legende bij figuur 6:

- ruwe landbouwproducten: omvat hout, katoen, wol, rubber en huiden
- brandstoffen (energie): omvat ruwe olie (aardolie), natuurlijk gas, steenkool
- voeding: omvat graan, plantaardige oliën, vlees, zeevruchten, suiker, bananen en sinaasappelen
- metalen: omvat koper, aluminium, ijzererts, tin, nikkel, zink, lood en uranium

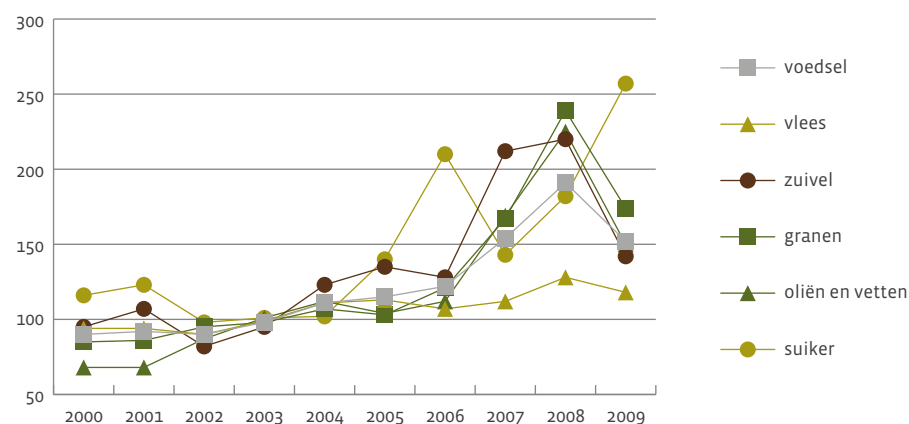
Bron: www.indexmundi.com/commodities

Met betrekking tot de voedselprijzen is het van belang eerst te kijken naar het prijsverloop van een aantal belangrijke productgroepen in het (relatief recente) verleden.

Zoals bekend zijn de prijzen voor de belangrijkste landbouwproductgroepen in 2007 sterk gestegen om in 2008 een hoogtepunt te bereiken. In 2009 kwamen de prijzen weer op een niveau zoals dat op basis van het prijsverloop van de periode 2002-2006 verwacht kon worden (figuur 7). De prijs voor ruwe suiker heeft sinds 2005 evenwel een meer atypisch verloop (o.a. toe te schrijven aan de hervorming van het EU-beleid, klimatologische effecten, speculatie en stockvrijgave).

Ten opzichte van het jaar 2000 zijn volgende stijgingen geregistreerd: oliën en vetten zijn 2,2 keer duurder geworden, granen zijn in prijs verdubbeld, de prijs voor zuivel is met 50 % gestegen, die voor vlees steeg met 26 %. Voor voeding in het algemeen bedroeg de stijging over de beschouwde periode bijna 70 %.

Figuur 7. Voedselprijsindex FAO, index 100 = gemiddelde 2002-2004, 2000-2009

Bron: FAO, 2010

Een inschatting van het toekomstig prijsverloop van aan landbouw gerelateerde handelsgoederen is gepresenteerd in tabel 4, met prijsniveauprojecties tot 2020 door de Wereldbank (*The World Bank*).

Deze prognose toont aan dat te verwachten valt dat de prijzen voor voeding licht zullen dalen ten opzichte van het niveau van 2010 (index gaat van 159,9 naar 155,9). Binnen de voeding zouden vetten en oliën het sterkst dalen (van 167,1 naar 154,5), terwijl granen eerder afstevenden op een prijsstijging (van 167,1 naar 172,8).

Landbouwprijzen: relaties tussen beïnvloedende factoren aan vraag- en aanbodzijde

Gecorrigeerd voor inflatie zijn de prijzen van voedsel en van veel andere landbouwgrondstoffen decennialang structureel gedaald. Sinds een paar jaar lijkt aan die trend een einde te zijn gekomen. Hiervoor is een scala van oorzaken verantwoordelijk. Sommige van die oorzaken, zoals misoogsten en speculatie, hebben een kortetermijnkarakter. Andere, zoals de sterk stijgende vraag naar vlees en het gebruik van landbouwproducten voor de productie van biobrandstoffen, zijn meer structureel van aard.

Wil de voedselproductie in de toekomst gelijke tred houden met de verwachte groei van de vraag, dan is een sterkere productiestijging nodig. Die sterkere stijging vraagt op mondiaal niveau om een aanzienlijke verhoging van de investeringen in de fysieke en de economische

Tabel 4. Inschatting prijsverloop handelsgoederen (2009-2020), index 100 = 2005, 2009-2020

	2009	2010	2011	2012	2015	2020
energie	180,2	215,8	217,8	218,6	219,3	220,3
handelsgoederen (excl. energie)	179,2	185,9	185,9	177,3	163,1	162,3
landbouw	166,3	154,3	150,4	148,6	150,1	146,8
dranken	184,9	176,6	151,3	129,9	128,0	118,0
voeding	172,4	159,9	158,6	159,5	160,5	155,9
vetten en oliën	181,8	167,1	164,1	164,8	167,0	154,5
granen	180,7	167,1	167,6	169,3	172,9	172,8
andere voeding	152,7	143,9	143,4	143,6	140,6	142,5
grondstoffen	141,8	129,3	130,0	131,8	136,0	139,4
hout	116,8	113,9	114,1	115,2	116,6	129,8
andere grondstoffen	169,2	146,1	147,4	149,9	157,3	149,9
meststoffen	246,4	197,8	168,8	166,8	164,7	179,0
metalen en mineralen	198,1	249,5	260,7	237,3	189,7	192,3

Opmerking: de cijfers voor 2009 zijn voorlopig, die voor 2010-2020 zijn prognoses

Bron: World Bank, 2010

infrastructuur van de landbouw en om hogere af-boerderijprijzen dan in de jaren voor de recente prijsstijgingen. Hogere prijzen zullen niet alleen de effecten van de hogere kosten van de energie-intensieve inputs moeten compenseren, ze zullen ook het werken en het investeren in de landbouw aantrekkelijker moeten maken. Het mag daarom verwacht worden dat de prijzen van de agrarische grondstoffen de komende decennia rond een gemiddeld hoger niveau zullen fluctueren dan in de afgelopen decennia. Bij gemiddelde oogsten zullen de wereldmarktprijzen de komende jaren vermoedelijk wel ruim onder de toppen van 2008 liggen.

De reacties van veel landen op de hogere voedselprijzen hebben gemeen dat ze de eigen consumptie trachten te beschermen tegen de negatieve gevolgen. Deze reacties hebben ook nadelen. Op korte termijn zorgen ze voor een nog sterkere stijging van de wereldmarktprijzen. Daar-

1.3 Wereldhandel

1.3.1 Het aandeel van landbouw

Ondanks het stijgende belang van Azië bleef Europa in 2008 veruit het grootste handelsblok op wereldniveau, met 41 % van de exportwaarde (tabel 5). Statistieken over de importwaarde geven een analoog beeld. Opvallend is ook de toename van de waarde van handel over de laatste decennia: van 59 miljard US dollar in 1948 naar 15.717 miljard US dollar in 2008.

Tabel 5. Wereldexport van handelswaar per groot handelsblok, 2008

	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2003	2008
Wereld (miljard US dollar)	59	84	157	579	1.838	3.676	7.377	15.717
Aandeel (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Noord-Amerika	28,1	24,8	19,9	17,3	16,8	18,0	15,8	13,0
Zuid- en Centraal-Amerika	11,3	9,7	6,4	4,3	4,4	3,0	3,0	3,8
Europa	35,1	39,4	47,8	50,9	43,5	45,4	45,9	41,0
Afrika	7,3	6,5	5,7	4,8	4,5	2,5	2,4	3,5
Midden-Oosten	2,0	2,7	3,2	4,1	6,8	3,5	4,1	6,5
Azië	14,0	13,4	12,5	14,9	19,1	26,1	26,2	27,7

Bron: WTO, 2009

Voor landbouw is daarbij van belang te beseffen dat de handel in landbouwproducten minder dan 9 % uitmaakt van de wereldhandel. In 2008 vertegenwoordigden brand- en delfstoffen 22,5 % en fabricaten meer dan 66 % van de wereldhandel (tabel 6).

Tabel 6. Wereldexport van handelswaar per hoofdproductgroep, 2008

	landbouw- producten	brand- en delf- stoffen		fabricaten				totaal
	totaal	brand- stoffen	totaal	ijzer en staal	chemi- caliën	bureau- en tele- communicatie uitrusting	automobiel- producten	
waarde (miljard US dollar)	1.342	2.862	3.530	587	1.705	1.561	1.234	10.458
aandeel (%)	8,5	18,2	22,5	3,7	10,9	9,9	7,8	66,5

Bron: WTO, 2009

Dat heeft uiteraard ook gevolgen voor de WTO-onderhandelingen. Hoewel landbouw een erg belangrijk dossier blijft - en allicht des te meer voor een grote groep ontwikkelingslanden - levert de handel in niet-landbouwproducten en -diensten een duidelijk belangrijker bijdrage aan het creëren van economische groei en welvaart in de wereld.

mee komen de gevolgen van de toegenomen schaarste wel erg eenzijdig op de schouders van de armste netto voedselimporteurs terecht. Op de langere termijn ontnemen ze de exporteurs bovendien (een deel van) de prikkel om hun productie uit te breiden.

De EU wordt verweten met haar beleid de wereldmarktprijzen op een kunstmatig laag niveau te hebben gehouden en daarmee landbouwers in ontwikkelingslanden kansen op ontwikkeling te hebben onthouden. De laatste tijd luidt het verwijt dat de EU met haar biobrandstoffenbeleid bijdraagt aan een stijging van de wereldmarktprijzen en daarmee aan een vergroting van het probleem van ondervoeding. Deze ogenschijnlijke paradox is vooral een weerspiegeling van een partiële benadering van het probleem: hoge voedselprijzen zijn aantrekkelijk voor voedselproducenten terwijl, vooral armere, consumenten baat hebben bij lage prijzen.

Door het gebruik van graan en plantaardige oliën voor de productie van biobrandstoffen worden de voedselmarkten de facto gekoppeld aan die van fossiele olie. Die koppeling kan ervoor

zorgen dat sterke prijsstijgingen op de oliemarkten destabiliserend werken op de voedselmarkten. Bij hoge olieprijs zal de vraag naar biobrandstoffen namelijk stijgen. Ook geldt dat prijsreacties op de voedselmarkten, bijvoorbeeld door tegenvallende oogsten, kunnen worden versterkt door een inelastische vraag naar voedsel voor de productie van biobrandstoffen. Die inelasticiteit kan het gevolg zijn van een beleidsmatig vastgestelde bijmengverplichting. Zolang de markt voor biobrandstoffen nog gedomineerd wordt door eerstegeneratietechnologieën is het, vanuit het gezichtspunt van de wereldvoedselvoorziening, verstandig om in het beleid met deze samenhangen rekening te houden.

Bron: Nederlands Centraal Planbureau (NCB), 2009

1.3.2 Veranderende marktomstandigheden

Losstaand van voorgaande factoren zal de landbouwsector geconfronteerd worden met een verdere liberalisering van de wereldhandel en globalisering van de voedselketens. Het laatste decennium heeft het Europese landbouwbeleid de productiegerelateerde steun afgebouwd en zijn de steunmaatregelen al geëvolueerd conform de bepalingen in het landbouwakkoord van de Wereldhandelsorganisatie (WTO). De grotere integratie van de Europese landbouwers in het wereldgebeuren biedt kansen, maar heeft ook negatieve gevolgen. De prijsvolatiliteit en de complexiteit in de prijsvorming op wereldvlak brengen een grote onzekerheid met zich mee voor de landbouwers, zowel in Europa als daarbuiten. De financiële en economische crisis die zich mondiaal in alle hevigheid manifesteerde sinds midden 2008 heeft dat bevestigd en heeft de onzekerheid alleen maar versterkt.

De verhoogde marktorientatie van de Europese landbouwbedrijven brengt dus een aantal structurele uitdagingen met zich mee. Landbouwbedrijven zullen competitiever moeten worden. Dit kan gebeuren op verschillende vlakken:

- samenwerkingsverbanden tussen landbouwers kunnen de landbouwbedrijven verder versterken.
- ondernemerschap moet binnen de landbouw meer gestimuleerd worden. Een grotere blootstelling aan de grillen van de markt vergt immers ook creativiteit van de individuele landbouwer en de subsectoren. Bovendien is er de maatschappelijke vraag om het ondernemerschap duurzaam in te vullen, zowel op het vlak van milieu en klimaat, als op het vlak van kostenbesparingen en innovatie.
- zoals in alle economische sectoren het geval is, is innovatie ook in de landbouw essentieel, maar daarvoor is financiële ademruimte nodig. Financieel-economische crisissen zoals die van het voorbije jaar zetten immers een domper op de technologische vernieuwing.
- met een toenemende vergrijzing, moeten ook in de landbouwsector voldoende kansen geboden worden aan jonge ondernemers.

In 2009 kwam ook het debat over eerlijke prijzen of een eerlijke verdeling van de marge almaar meer op het voorplan: de prijs aan de landbouwer dekte dikwijls de productiekost niet meer. Dat was het geval in vele subsectoren (o.a. zuivelsector, varkens- en vleesveesector). Een van de belangrijkste te optimaliseren processen lijkt daarom de ketenwerking. Er is sprake van een te ongelijke machtsverhouding tussen de grote spelers (distributie, retailers) aan het ene eind van de keten en de landbouwers-producenten aan het andere eind. Er is ook sprake van onvoldoende transparantie in de prijsvorming en de prijstransmissie en van contractuele beperkingen. Voor de toekomst wordt verwacht dat ketenafspraken of interprofessionele akkoorden hier beterschap in kunnen brengen. Anderzijds moet ook het debat gevoerd worden over wat de term “eerlijke prijs” precies betekent: kostprijzen van landbouwproducten kunnen tussen bedrijven namelijk zeer sterk verschillen.

1.4 Klimaatverandering

De gevolgen van de klimaatverandering op de leefbaarheid van onze planeet zijn nog niet exact kwantificeerbaar, maar vele sectoren, ook de landbouwsector, worden vandaag al geconfronteerd met de vraag hun werkwijze aan te passen.

Tussen 1990 en 2005 stegen de broeikasgassen afkomstig van landbouwactiviteiten (voornamelijk CH₄ en N₂O) met 17 % (CO₂-equivalenten). In 2005 was de landbouwsector op wereldschaal verantwoordelijk voor 10 à 12 % van de uitstoot van broeikasgassen en de verwachting is dat deze uitstoot zal verhogen ingeval de landbouwproductie stijgt en er geen bijkomende milieu-inspanningen worden gedaan.

Over de effectieve omvang van klimaatverandering in de komende decennia bestaat grote onzekerheid: afhankelijk van het gebruikte scenario voorspelt het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) een gemiddelde globale temperatuurstijging van 1,8 tot 4°C tegen 2100. Ook de intensiteit van de impact ervan op biodiversiteit, productiesystemen en water is onzeker. De internationale klimaatconferentie in Kopenhagen in december 2009 heeft niet geleid tot bindende afspraken voor de beperking van de uitstoot van broeikasgassen. Wel werd bij consensus de wetenschappelijke visie onderschreven dat de mens medeverantwoordelijk is voor de klimaatverandering en dat de weerslag ervan op het klimaat beperkt moet worden tot hoogstens 2°C. Ook de landbouwsector zal een bijdrage moeten leveren. Naast het verminderen van de klimaatimpact (mitigatie), wacht de landbouwsector bij een opwarming van de aarde echter een even grote uitdaging op het vlak van aanpassing van soorten en technieken aan nieuwe klimatologische condities (adaptatie).

1.5 Schaarser wordende natuurlijke hulpbronnen

De (noodzakelijke) stijging van de voedselproductie zal niet alleen beperkt worden door de beschikbare vruchtbare grond en het tekort aan water, maar ook door de beschikbare grondstoffen zoals mineralen (micronutriënten) en fossiele brandstoffen.

De enorme stijging van de voedselproductie die we in de 19de-20ste eeuw kenden, en die een bevolkingstoename mogelijk maakte, werd voornamelijk gerealiseerd door het gebruik van enerzijds mechanisatie en anderzijds het gebruik van kunstmeststoffen, grotendeels gebaseerd op stikstof en fosfaat. Fosfor (fosfaat), afkomstig van fosfaatertsen, vormt een essentieel voedingselement voor planten en dieren, maar is een niet-hernieuwbare grondstof. Terwijl de fosfaatproblematiek er vroeger eerder één was van te veel (pollutie door overmatige bemesting), kan dat in de toekomst omslaan naar één van te weinig: de uitputting van fosfaten kan immers de voedselproductie hypothekeken. Sommige studies stellen dat het realistisch is dat de winbare voorraad binnen 75 jaar uitgeput raakt. Bovendien zijn de voorraden slechts in een paar landen geconcentreerd, wat aanleiding kan geven tot geopolitieke conflicten.

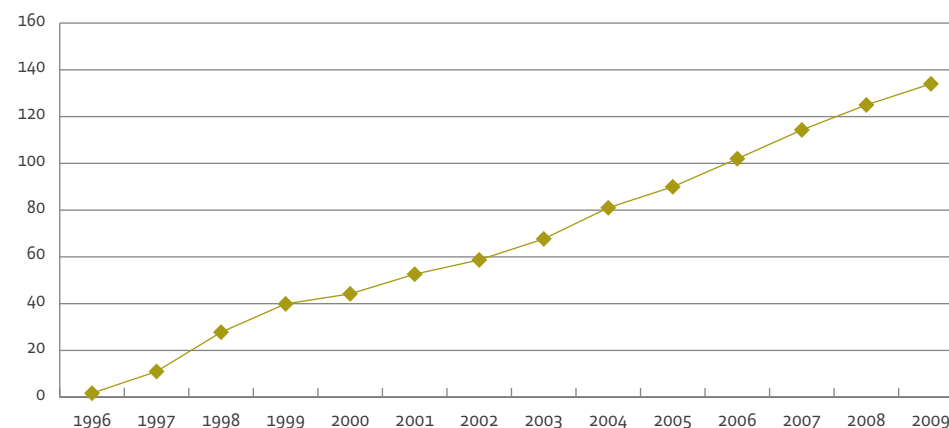
Ook een toekomstige uitputting van de fossiele brandstoffen kan een belemmering vormen voor de voedselproductie. De sterk gemechaniseerde landbouw, die ook voor meststoffen afhankelijk is van fossiele brandstoffen, zal wellicht naar duurzamere alternatieven moeten overschakelen. In de 21ste eeuw kan de omslag gebeuren van een op fossiele brandstoffen gebaseerde economie, naar een economie gebaseerd op biograndstoffen, zowel voor gebruik als biobrandstof als voor de productie van materialen (bv. bioplastics). Biograndstoffen hebben momenteel slechts een zeer beperkt marktaandeel in vergelijking met fossiele brandstoffen en verwacht wordt dat dit de eerstkomende decennia niet zal veranderen. De uitbouw van deze nieuwe grondstoffenmarkt vormt niet alleen een (technologische) uitdaging voor de overheid en de industrie, maar ook een opportuniteit voor de landbouwsector als essentieel platform voor bio-economie.

Een andere uitdaging is een vermindering van het watergebruik. In de EU is 24 % van het totale watergebruik bestemd voor de landbouwproductie, maar in de zuidelijke regio's kan dit oplopen tot 80 %. Op wereldschaal verbruikt de landbouwsector 70 % van de watervoorraden. Verwacht wordt dat in 2025 1,8 miljard mensen in gebieden met absolute waterschaarste zullen leven en dat twee derde van de wereldbevolking te maken zal krijgen met watertekort, vooral in niet-OESO-landen. Geschat wordt dat de OESO-landen om die reden ook in de toekomst belangrijke uitvoerders van landbouwproducten naar Azië, Afrika en het Midden-Oosten zullen blijven.

1.6 Genetisch gemodificeerde gewassen

Het belang van genetisch gemodificeerde (gg-)gewassen (of ggo's) stijgt van jaar tot jaar en bereikte in 2009 wereldwijd een oppervlakte van 134 miljoen hectare, een verhoging van 7 % (of 9 miljoen hectare) t.o.v. 2008. De evolutie van deze oppervlakte is weergegeven in figuur 8. De grootste oppervlakte wordt ingenomen door soja (ongeveer de helft), gevolgd door maïs (bijna 30 %), katoen (circa 10 %) en koolzaad (circa 4 %). Naar verluidt bedraagt de adoptiegraad voor de belangrijkste gg-gewassen nu al 77 % voor soja, 49 % voor katoen, 26 % voor maïs en 21 % voor koolzaad. Grootste productielanden zijn in 2009 de VS (64 miljoen ha), Brazilië (21,4 miljoen ha), Argentinië (21,3 miljoen ha), India (8,4 miljoen ha) en Canada (8,2 miljoen ha). China volgt met 3,7 miljoen ha.

Figuur 8. Evolutie van de oppervlakte gg-gewassen in de wereld, in miljoen ha, 1996-2009

Bron: James C., 2009

De ggo's die vandaag op de markt zijn, werden in de eerste plaats ontwikkeld met het oog op een voordeel voor de landbouwer (insectenresistentie, herbicidetolerantie die leidt tot minder arbeid en minder pesticidengebruik). De toekomstige ggo's, zowel in publiek als privaat onderzoek, focussen ook op nutritionele of kwalitatieve verbeteringen of industriële toepassingen. Bovendien is er een grote tendens om nieuwe eigenschappen (verschillende genen) te combineren in één en dezelfde plant (zogenaamde *stacked genes*). De stijgende trend in het aanvaarden en telen van gg-gewassen zal daardoor wereldwijd aanhouden. Naast de al genoemde gewassen zijn er ook ontwikkelingen in aardnoot, alfalfa, appel, aubergine, bloemkool, boon, cassave, chilipeper, kool, mosterd, okra, papaja, paprika, populier, pruim, sla, sorghum, squash, suikerriet, tabak, tarwe, tomaat, vlas, wijndruif, enz. Verwacht wordt dat er in 2015 meer dan 250 verschillende gg-gewassen zullen zijn.

In de Europese publieke opinie en bij enkele niet-gouvernementele organisaties wekken ggo's veel tegenstand en debat op, vanwege de (al of niet terecht) vrees voor risico's voor volksgezondheid, leefmilieu en monopolisering van zaad door multinationals.

Om dezelfde redenen aarzelt ook Europa sterk om mee te gaan in het ggo-verhaal. Dat vertaalt zich in een productie van minder dan 100.000 ha gg-maïs in 2009, waarvan 80 % in Spanje (tabel 7). De terugval naar nul van het ggo-areaal in Duitsland en Frankrijk is het gevolg van een (politieke) ban van de insectenresistente maïs MON810. In Roemenië werd vóór de toetreding tot de EU (1/1/2007) op grote schaal gg-soja geteeld.

Tabel 7. Productie van gg-gewassen in de EU, hectare maïs, 2005-2009, gg-soja geteeld (110.000 ha in 2005 en 90.000 ha in 2006)

Lidstaat	2005	2006	2007	2008	2009
Spanje	53.225	53.667	75.148	79.269	76.057
Frankrijk	492	5.000	21.147	0	0
Tsjechië	150	1.290	5.000	8.380	6.480
Portugal	750	1.250	4.500	4.851	5.094
Duitsland	342	947	2.685	3.171	0
Slovakije	0	30	900	1.900	875
Roemenië	0	0	350	7.146	3.344
Polen	0	100	320	3.000	3.000
Totaal	54.959	62.284	110.050	107.717	94.750

Bron: www.gmo-compass.org

Tot voor kort was MON810 de enige voor teelt toegelaten ggo binnen de EU-grenzen. Recent werd echter ook de teelt van "Amflora", de aardappel met gewijzigde zetmeel-samenstelling (voor industriële toepassing), toegelaten.

Om het debat rond ggo's in de EU te ontmijnen, werden het voorbije jaar verschillende denksporen gelanceerd. Een eerste is de mogelijkheid om de lidstaten de volledige vrijheid terug te geven en om de teelt van ggo's op het eigen grondgebied al dan niet toe te laten. Een tweede is de overweging om een socio-economische evaluatie van een ggo deel te laten uitmaken van de goedkeuringsprocedure. Beide dossiers liggen in 2010 op de discussietafel.

2 BELEID OP WERELD- EN EUROPEES VLAK

2.1 Beleid op wereldvlak

2.1.1 Wereldhandelsorganisatie

De Wereldhandelsorganisatie (WTO of *World Trade Organisation*) is het kader waarbinnen de landen die er lid van zijn, afspraken maken over regels waaraan de internationale handel hoort te voldoen en over de mate waarin ze niet-handelsversturende maatregelen ten aanzien van hun productie van goederen en diensten kunnen nemen. Het is ook het kader waarbinnen enerzijds het toezichtmechanisme voor het handelsbeleid, het *Trade Policy Review Mechanism*, functioneert, en anderzijds het mechanisme speelt voor het behandelen van geschillen in de internationale handel, bekend als het *Dispute Settlement Body*.

Van belang is zeker dat de multilaterale handelsonderhandelingen (de Doha-ontwikkelingsronde) de voorbije 10 jaar hun invloed hebben doen gelden op de wijzigingen in het Europese landbouwbeleid. In het landbouwluik werd al een akkoord bereikt over ontwerpen van modaliteiten, met bijvoorbeeld een gemiddelde tariefvermindering van 54 % voor landbouwtarieven bij invoer in ontwikkelde landen. Ook heeft de EU al in 2005 toegezegd om de exportrestituties tegen eind 2013 volledig te willen afschaffen, als de belangrijkste concurrerende handelsblokken eveneens bereid zijn dit te doen voor hun handelsinstrumenten met soortgelijke werking.

In een recente balans van de onderhandelingen hebben de meeste WTO-leden de principiële bereidheid herhaald om tot een globaal evenwichtig akkoord te komen. Maar wanneer daarvoor het juiste politieke momentum zal worden gevonden is onduidelijk. Dat wordt mee bepaald door de perspectieven die een akkoord biedt om de gevolgen van de financiële en economische crisis op wereldvlak verder onder controle te krijgen. Daarvoor is vooral ook vooruitgang nodig in het NAMA-luik (= *Non Agricultural Market Access* = tarieven voor niet-landbouwproducten) en de dienstensector. Er wordt immers gewerkt vanuit het algemene principe van de *single undertaking*, waarbij al de thema's van de onderhandelingen onderdeel zijn van een globaal pakket waarover overeenstemming moet worden bereikt (*nothing is agreed until everything is agreed*).

2.1.2 Handelsmaatregelen en -geschillen

De regeling van dergelijke internationale geschillen gebeurt vaak via het geschillenbeslechtsmechanisme van de WTO, beter bekend als de WTO-panels. Ze hebben betrekking op (al dan niet gegronde) klachten over maatregelen die de handel van het betreffende product verstoren. Soms slepen deze geschillen jarenlang aan, en geven aanleiding tot handelssancties (*retaliation*) in de vorm van schorsing van concessies (= verhoging van invoerrechten) jegens het aangeklaagde WTO-land. Andere geschillen vinden uiteindelijk een oplossing.

In december 2009 heeft de EU een overeenkomst over bananen met Latijns-Amerikaanse bananenexporterende landen bereikt, waarin een regeling voor de verlaging van het MFN-tarief (MFN= *Most Favoured Nation*) van de EU voor bananen is vastgesteld. Over een periode van zeven jaar zullen de tarieven geleidelijk worden verlaagd van het huidige recht van 176 euro per ton naar 114 euro per ton in 2017. Als er in 2013 geen globaal WTO-Doha-akkoord is, komt er een tijdelijke stop in de tariefafbouw op het niveau van 132 euro per ton, maar de verdere vermindering hervat ten laatste begin 2016.

Dit akkoord omvat ook afspraken over de lijst met tropische producten en de erosie van preferenties in het kader van de Doha-onderhandelingen. Verder zijn er begeleidende en compenserende maatregelen voor de bananenexporterende ACS-landen (ACS = Afrika, Caraïben, Stille Oceaan), die hierdoor hun preferentiemarges kunnen behouden. Tot slot is er ook een uitweg gevonden tussen de VS en de EU voor de juridische betwistingen over het “certificeren” van het bananenakkoord in een nieuw WTO-Doha-akkoord.

Het geschil tussen de EU enerzijds en de klagende landen (VS en Canada) anderzijds, over het verbod op de invoer van en de handel van met hormonen bewerkt vlees in de EU, loopt al 12 jaar. De klagende landen kregen gelijk omdat er geen rechtstreeks wetenschappelijk bewijs zou zijn van schadelijkheid van deze hormonen. Omdat de EU volhardt in haar weigering om dergelijk vlees in te voeren, kregen beide landen het recht sancties op te leggen tegen Europese producten (de zogenaamde carouselvergoeding). Het conflict loopt nog steeds, waarbij nu weliswaar een beperkte lijst van vergelding wordt toegepast.

Ondanks het vinden van oplossingen voor oude geschillen, blijft er nog altijd ruimte voor nieuwe. Zo bestaat bijvoorbeeld nog een geschil over de goedkeuring en het vermarkten van bepaalde genetisch gemodificeerde landbouwproducten. En in januari 2010 hebben de VS bij de WTO ook een klacht ingediend tegen het Europese invoerverbod van kippenvlees behandeld in een chloorbad om salmonella te weren. De VS benadrukken dat wetenschappers van oordeel zijn dat deze praktijk veilig is.

2.1.3 Klimaatconferentie

Tijdens de klimaatconferentie in Kopenhagen (*United Nations Climate Change Conference Copenhagen 2009* (COP15) - 7 tot 18 december 2009) vonden twee grote debatten plaats. In de eerste plaats is er de erkenning van de wetenschappelijke zienswijze dat de toename van de globale temperatuur beneden de 2°C moet blijven, om te voorkomen dat er gevaarlijke gevolgen optreden voor mens en milieu. Dit vereist een akkoord over het verminderen van broeikasgassen zoals CO₂, over een verdeling van die inspanning, en over de financiering ervan. Daarnaast moeten de landen die nu al de gevolgen van klimaatverandering voelen zich daaraan kunnen aanpassen. Ook daarvoor moest men geld op tafel zien te krijgen.

Op de conferentie in Kyoto (1997) werd vastgelegd wat de industrielanden tot en met 2012 zouden doen. Verbintenissen voor de “post-2012”-periode moesten dus nog afgesproken worden. Twee jaar geleden, in Bali, werd beslist de onderhandelingen erover in Kopenhagen af te ronden. Het Kopenhagen Akkoord werd echter niet formeel aangenomen door alle landen. Er werd enkel akte genomen van het document. Het gaat dus om een “politiek” eerder dan om een wettelijk bindend akkoord. De omzetting ervan in een wettelijk bindend akkoord tijdens de daarop volgende klimaatop (Mexico, 2010) werd niet gerealiseerd. Hiermee wordt dit vraagstuk opengelaten. Het Kopenhagen Akkoord bevat over een aantal cruciale punten (zoals financiering) een eerste aanzet, maar blijft op veel andere punten nog heel vaag (zo bevat het akkoord geen emissiereducties).

Om de 2°C-doelstelling binnen bereik te houden is tegen 2020 van de ontwikkelde landen als groep een daling nodig van de broeikasgasemissies van 25 à 40 % t.o.v. 1990, en van 80 à 90 % in 2050. Van de groep van ontwikkelingslanden wordt in 2020 een daling van 15 à 30 % t.o.v. de normaal verwachte emissietoename verwacht. Dergelijke reductiedoelstellingen gaan nog verder dan de EU2020-doelstellingen die Europa zichzelf heeft opgelegd (zie verder) en hebben daarom een nog grotere impact op landbouw.

2.1.4 Conferentie over duurzaamheid (New York)

Het betreft hier de in mei 2009 gehouden 17de sessie van de *Commission on Sustainable Development* (CSD), georganiseerd in het kader van de Verenigde Naties (UN). De focus lag dit keer op de thematische cluster landbouw, plattelandontwikkeling, land, droogte, verwoestijning en Afrika. Uitgebreide verklaringen waren er na afloop uiteraard wel, concrete doelstellingen en actie in veel mindere mate.

De afgevaardigden gingen akkoord om het “recht op geschikt voedsel” te erkennen, maar vonden niet dat alle partijen op internationaal niveau inspanningen moeten leveren om het leefmilieu te bevorderen en te beschermen. Een compromis werd bereikt op het vlak van de duurzaamheid van landbouw door de referentie aan “duurzame landbouw” te behouden en door niet te refereren aan ecosysteemdiensten (met uitzondering van het verhogen van bewustzijn voor niet handelsverstorende maatregelen waarbij landbouwers aangemoedigd worden om praktijken aan te nemen die het ecosysteem herstellen, behouden of verbeteren). De referentie aan de *2004 FAO Voluntary Guidelines* en de suggestie om internationale richtlijnen te ontwikkelen voor duurzame landbouw werden geschrapt.

Er werd tekstueel vastgelegd dat praktijken van duurzame landbouw en van duurzaam bosbeheer tegemoet kunnen komen aan de bezorgdheden in verband met het klimaat. De afgevaardigden gingen akkoord om zowel de bedreigingen als de kansen voor biobrandstoffen te benadrukken. Met betrekking tot genetische hulpbronnen erkenden ze het belang om de doelstellingen te realiseren van het *International Treaty of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture* en van het *Global Plan of Action for Animal Genetic Resources*. Wat handel betreft erkenden de deelnemers de noodzaak om te verzekeren dat handel ondersteuning biedt voor de landbouw, dat toegang tot markten substantieel verbeterd is, inclusief de integratie van Afrika, dat exportsubsidies afgeschaft moeten worden en dat handelsverstorende binnenlandse steun substantieel verminderd moet worden.

2.2 Beleid op Europees vlak

2.2.1 Verdrag van Lissabon

Het Verdrag van Lissabon heeft een impact op het Europese besluitvormingsproces door de invoering van codecisie of medebeslissing door het Europese Parlement. De codecisieprocedure heeft als gevolg dat het Europese besluitvormings- en wetgevend proces wellicht minder eenvoudig wordt maar nog aan democratisch gehalte wint.

Op 1 december 2009 werd het Europese Parlement een volwaardige onderhandelingspartner. Nagenoeg alle landbouw- en visserijdossiers vallen nu onder codecisie. Naast de Commissie die het voorstel op tafel legt en de Raad die tot een politiek akkoord moet komen over het voorstel van de Commissie, zal nu ook het Europese Parlement een volwaardige rol vervullen in de landbouw- en visserijmateries (met uitzondering van de TAC & Quota-onderhandeling, die exclusief voor de Raad voorbehouden blijft).

2.2.2 EU 2020-strategie

De EU 2020-strategie is de nieuwe langetermijnstrategie van de Europese Unie voor een sterke duurzame economie met veel werkgelegenheid. Zij wordt ook verwoord als “duurzame, slimme en inclusieve groei”. Het is de opvolger van de Lissabonstrategie. Net als bij de Lissabonstrategie is de looptijd van EU 2020 tien jaar.

In tegenstelling tot de Lissabonstrategie heeft de EU 2020-strategie een beperkt aantal kerndoelen die onderling met elkaar samenhangen. Tijdens de Europese top van maart 2010 zijn de regeringsleiders van de EU-lidstaten het over de volgende doelen eens geworden:

- meer onderzoek en ontwikkeling (investeringen in onderzoek van overheid en bedrijven moeten stijgen tot 3 procent van het bruto nationaal product);
- meer werkgelegenheid (in 2020 moet 75 procent van de Europeanen van 20 tot en met 64 jaar betaald werk verrichten);
- groene economische groei (de 20/20/20-doelstellingen moeten worden gehaald: de uitstoot van broeikasgassen moet met 20 % worden verminderd ten opzichte van 1990, de energie-efficiëntie moet met 20 % zijn verhoogd en 20 % van de energie moet op duurzame wijze worden opgewekt). Vooral dat laatste speerpunt is van invloed op de landbouw, op het vlak van emissiereductie, energie-efficiëntie en de bijdrage in de productie van duurzame energie.

2.2.3 Landbouwproductie met respect voor het leefmilieu

Het besef is zeker gegroeid dat de voedselproductie niet duurzaam zal kunnen stijgen zonder voldoende respect voor het leefmilieu.

Biodiversiteit

In 2001 kwamen de EU-staatshoofden in Göteborg overeen dat de achteruitgang van de biodiversiteit een halt moest worden toegevoerd tegen 2010. In 2006 werd een Europees Biodiversiteitsactieplan goedgekeurd om deze doelstelling te halen. De daarvoor geselecteerde indicatoren tonen aan dat de met landbouwpraktijken geassocieerde habitats een slechtere staat van instandhouding vertonen dan „niet-landbouw“- habitats: slechts 7 % bevindt zich in een gunstige staat, in vergelijking met 21 % voor andere habitattypes. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) stelt een aantal instrumenten ter beschikking die de biodiversiteit ten goede kunnen komen, zoals de agromilieumaatregelen.

Water

Een van de belangrijkste milieuriichtlijnen voor water is de Europese kaderrichtlijn Water. Die is sinds 22 december 2000 van kracht en tekent het kader uit voor een uniform waterbeleid in de hele Europese Unie. De richtlijn streeft ernaar de kwaliteit en de kwantiteit van ons oppervlakte- en grondwater tegen 2015 in een goede toestand te brengen. Hiertoe stellen de lidstaten beheerplannen op per stroomgebied. De kaderrichtlijn werd in Vlaanderen vertaald in het decreet Integraal Waterbeleid.

Gewasbeschermingsmiddelen

Een duurzamer gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is een thema dat wereldwijd zeker nog aan belang moet winnen, zowel ten aanzien van het leefmilieu als ten aanzien van de humane gezondheid. Er is een ontwikkeling nodig en ook al aan de gang naar minder en doelgerichter gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen, naar sneller afbreekbare actieve stoffen en naar niet-chemische alternatieven. In september 2009 heeft de Raad van landbouwministers een nieuwe Europese richtlijn en een nieuwe verordening over gewasbeschermingsmiddelen goedgekeurd. Tegen ten laatste 2014 moeten heel wat stappen gezet zijn met betrekking tot bijvoorbeeld: opleiding van gebruikers, certificering van handelaars, geïntegreerde gewasbescherming, waarnemings- en waarschuwingssystemen, actieplannen, voorlichtings- en bewustmakingscampagnes voor het brede publiek ... Ondertussen zijn ook bepaalde gewasbeschermingsmiddelen verboden en zijn de erkenningprocedures stringenter geworden.

Kaderrichtlijn Bodem – komt ze er of niet?

Het voorstel van de Commissie voor de invulling van de Thematische Strategie Bodembescherming dateert al van 22 september 2006. Ondanks verscheidene pogingen is over deze richtlijn nog geen overeenstemming bereikt tussen de lidstaten. De opmaak van een Kaderrichtlijn Bodem is een belangrijk onderdeel van deze gemeenschappelijke strategie aangezien er nog geen communautaire specifiek op bodembescherming gerichte wetgeving bestaat. Deze richtlijn moet de lidstaten in staat stellen gerichte maatregelen te nemen voor de bescherming en het duurzame gebruik van de bodem, aangepast aan de lokale omstandigheden. Enerzijds is de richtlijn gericht op preventie tegen verdere bodemaantasting door erosie, verlies aan organische stof, verdichting, verzilting, aardverschuivingen en verzuring. Anderzijds beoogt de richtlijn de sanering van verontreinigde bodems. Daarbovenop moet ook de afdichting en afdekking van bodems worden tegengegaan.

Voor de Vlaamse landbouw zouden de gevolgen van de implementatie van deze richtlijn eerder beperkt zijn: voor landbouw bestaat immers een duidelijke link met de bestaande randvoorwaarden en beheerovereenkomsten binnen het GLB. De randvoorwaarden zijn echter alleen van toepassing op landbouwers die directe inkomenssteun ontvangen. Het invoeren van de kaderrichtlijn betekent voor de Vlaamse landbouw dan ook een verdere integratie van de bodembescherming in het hele landbouwbeleid. Ook het proces van de afbakening van risicogebieden vraagt betrokkenheid van de landbouwsector. In principe kunnen de lidstaten zelf de doelstellingen en de maatregelen voor deze gebieden bepalen.

2.2.4 Groenboeken en witboeken

Het betreft een selectie, maar met sterke koppeling met landbouw.

Groenboek kwaliteit van landbouwproducten – te veel detail, te weinig hefbomen?

In oktober 2008 publiceerde de Europese Commissie (EC) een Groenboek over de kwaliteit van landbouwproducten (Raadsconclusies van 2009). De EC constateert dat met de voortschrijdende mondialisering niet alleen de concurrentie heviger wordt bij basisproducten van de landbouw, maar ook bij producten met een hogere toegevoegde waarde. In deze situatie kan kwaliteit een krachtig wapen vormen om de commerciële uitdagingen het hoofd te bieden. Kwaliteit in de brede zin omvat volgens de EC naast de beschikbaarheid van voldoende, gezonde en veilige voeding ook duurzaamheidsaspecten die samenhangen met de invloed van de landbouw op klimaatverandering, biodiversiteit, dierenwelzijn, ruimtegebruik en waterverbruik. Daarnaast heeft de kwaliteit van voeding en voedselconsumptie te maken met smaak, traditie en authenticiteit. In dat kader neemt de EC afstand van het idee dat consumenten louter gefixeerd zouden zijn op prijs. Natuurlijk is en blijft betaalbaarheid belangrijk, maar men realiseert zich tegelijkertijd dat consumenten bredere wensen hebben ten aanzien van levensmiddelen.

Het Groenboek vertaalt kwaliteit in handelsnormen en naamsbescherming. Vervolgens worden deze meer in detail uitgewerkt. Met betrekking tot handelsnormen gaat het dan om bijvoorbeeld productdefinities, minimumnormen en etiketteringsvoorschriften. Bij naamsbescherming gaat het vooral om beschermde geografische naamsaanduidingen. Daarnaast wordt er ook aandacht besteed aan de biologische productie. Hoewel de reglementering voor dit kwaliteitssysteem volledig vastgelegd is op Europees niveau, blijft de markt op nationale basis versnipperd. De EC werkt verder maatregelen uit om te streven naar een meer eengemaakte markt voor biologische producten. Het nieuwe Europese logo, dat vanaf 1 juli 2010 verplicht op alle verpakkingen aanwezig moet zijn, moet daartoe bijdragen.

Als navolging op het groenboek heeft de EC in mei 2009 een mededeling gepubliceerd waarin ze de volgende stappen in de uitwerking van het kwaliteitsbeleid uiteenzette. Tegen eind 2010 zal de EC in principe haar *quality package* gelanceerd hebben, met daarin een aantal wetgevingsinitiatieven inzake geografische aanduidingen, gegarandeerde traditionele specialiteiten en handelsnormen, ter verbetering van haar kwaliteitsbeleid. Daarnaast werkt de EC, in overleg met de belanghebbenden (producenten en andere schakels uit de keten), aan richtsnoeren voor private certificeringsregelingen. Hoewel deze richtsnoeren niet bindend zullen zijn, hoopt de EC toch door middel van stimuleringsmaatregelen de belanghebbenden aan te zetten tot meer geharmoniseerde en op elkaar afgestemde certificeringsregelingen.

Door deze brede benadering en de bijhorende praktische stappen moet er op de middellange termijn voor worden gezorgd dat de communicatie over de kwaliteit van landbouwproducten tussen landbouwers, handelaars en consumenten wordt verbeterd, dat de EU-regels betreffende de kwaliteit van landbouwproducten worden samengevoegd en dat de regelingen en de etikettering worden vereenvoudigd.

Witboek aanpassing aan de klimaatverandering – een belangrijke rol voor het landbouwbeleid

Naast de initiatieven die genomen worden om de klimaatverandering tegen te gaan onder meer door de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen, besteedt Europa ook aandacht aan de adaptatieproblematiek. Het Witboek Klimaatadaptatie dat de Commissie in april 2009 voorstelde, licht de strategie toe die de EU kan volgen om zich aan te passen aan de gevolgen van de klimaatverandering. De nota bevat een actiekader dat een meer geïntegreerde en dus ook doeltreffendere aanpak moet mogelijk maken. Na de ontwikkeling van een overkoepelende EU-aanpassingsstrategie (2009-2012) is het de bedoeling die vanaf 2013 uit te voeren.

Hoewel de gevolgen sterk van regio tot regio kunnen verschillen en een lokale benadering nodig is, zal een gemeenschappelijke EU-aanpak de lokale maatregelen versterken. Een essentieel onderdeel van de strategie is het centraliseren van kennis over de klimaat- en milieuveranderingen. Deze informatie moet ook voor landen buiten de EU beschikbaar zijn. Verder moeten aanpassingsmaatregelen in alle beleidsgebieden geïntegreerd worden en is een beleidsoverschrijdende uitwerking van de maatregelen nodig.

Het GLB kan een belangrijke rol spelen bij dit aanpassingsproces. Specifiek voor landbouw stipt het Witboek drie actiepunten aan:

- De aanpassings- en waterbeheermaatregelen moeten worden verankerd in nationale strategieën en programma's voor plattelandsontwikkeling.
- De adaptatieproblematiek moet in het GLB geïntegreerd worden, met aandacht voor ondersteuning van duurzame productie en voor efficiënt watergebruik.
- De mogelijkheden van het bedrijfsadviseringsstelsel om landbouwers te helpen bij de adaptatie moeten onderzocht worden.

3 TOEKOMST VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID – HET GLB NA 2013

3.1 Ruimte voor het Europese landbouwmodel binnen de internationale context

De toenemende wereldhandel en de globalisering van de agrovoedingsketens hebben de Europese landbouw en de consument meer geïntegreerd in het wereldgebeuren. Die trend is voor de Europese landbouwbedrijven nog meer voelbaar geworden door de geleidelijke afbouw van het Europese markt- en prijsbeleid en de keuze voor meer marktorientatie. Daarbovenop komt het streven naar een meer gelijke verdeling van de welvaart en de vraag van de ontwikkelingslanden om een betere markttoegang voor hun landbouwproducten op westerse markten. Ten slotte is er de wereldwijde oproep aan landbouw om verder bij te dragen aan het verduurzamingsproces van het mondiale voedselsysteem. Zoals eerder aangegeven lopen deze ontwikkelingen parallel met een sterk groeiende voedselvraag. Het toekomstig Europees landbouwmodel moet zich dus niet alleen bewijzen binnen Europa, maar ook binnen een internationale context.

Dat proces is al geruime tijd gaande, onder meer op de volgende drie terreinen:

- handel met derde landen: de houding van het Europese landbouwbeleid ten opzichte van handel van landbouwproducten met derde landen is grondig veranderd in de voorbije 20 jaar. Opeenvolgende hervormingen hebben gezorgd voor betere kansen voor landbouwproducten van niet-EU-producenten en voor integratie van Europese voedings- en landbouwbedrijven in de wereldmarkt. Binnen Europa zijn bijkomende inspanningen van het beleid en de bedrijven nodig om dit doel te bereiken, ook gezien de verwachting van een volgend WTO-handelsakkoord (de Doha-onderhandelingsronde), dat onder andere in verdere verlaging van de invoertarieven voorziet.
- *non-trade concerns*: ondanks het streven naar een meer open markt wil Europa de eigen inspanningen op het vlak van extra eisen voor producten en productieprocessen en op het vlak van voedselveiligheid, duurzaamheid en dierenwelzijn valoriseren. In feite komt het erop neer dat Europa wil vermijden dat de eigen productie op de interne markt in een concurrentieel nadelige positie terechtkomt ten opzichte van producten waaraan deze normen niet werden opgelegd. Dit zorgt voor spanning bij ontwikkelingslanden en BRIC-landen (Brazilië, Rusland, India en China). Van daar de nood aan duidelijke internationale afspraken rond non-trade concerns.
- economische en ecologische duurzaamheid: de toegevoegde waarde van het Europees landbouwmodel ligt ook in de concrete invulling die het geeft aan de (universele) nood aan een evenwicht tussen enerzijds concurrentieel en anderzijds duurzame productie van genoeg, veilig en betaalbaar voedsel. Dat evenwicht is belangrijk en vereist langetermijnbeheer van natuurlijke hulpbronnen. Urgente (wereldwijde) economische uitdagingen en nieuwe WTO-verplichtingen kunnen dan ook niet los gezien worden van het duurzaamheidsvraagstuk.

3.2 Discussie over de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Waarover gaat de discussie? Waarom nu?

Landbouw in Europa is in voortdurende evolutie. Niet alleen is de diversiteit van de Europese landbouwsystemen gegroeid naarmate de EU zich uitbreidde naar onder-tussen 27 lidstaten, ook de uitdagingen voor landbouw en het landbouwbeleid zijn gewijzigd. Klimaatverandering, een stijgende wereldvoedselvraag, hoge prijsvolatiliteit, budgettaire druk op de Europese landbouwuitgaven en de verdere vermaatschappelijking van het landbouwbeleid maken een toekomstige bijsturing van het GLB nodig.

De Europese Commissie is zich daarvan bewust en heeft daarom, eind 2010, een mededeling gepland over de toekomst van het Europese landbouwbeleid en de krachtlijnen van de volgende hervorming. Midden 2011 worden er nieuwe wetgevende voorstellen voorgelegd aan de Europese Raad en het Europese Parlement. In de aanloop daarnaartoe woedt de discussie over de inhoud van dit nieuwe landbouwbeleid vandaag in alle hevigheid, zowel binnen de Europese instellingen en binnen de lidstaten als op het niveau van de maatschappij.

Die timing is niet toevallig. Zowel de recent geïntroduceerde EU 2020-strategie als het volgende meerjarige financiële kader creëert een context waarbinnen het toekomstige GLB zijn relevantie zal moeten aantonen en zal moeten opereren.

Budgettaire aspecten zijn cruciaal en geven aanleiding tot onzekerheid

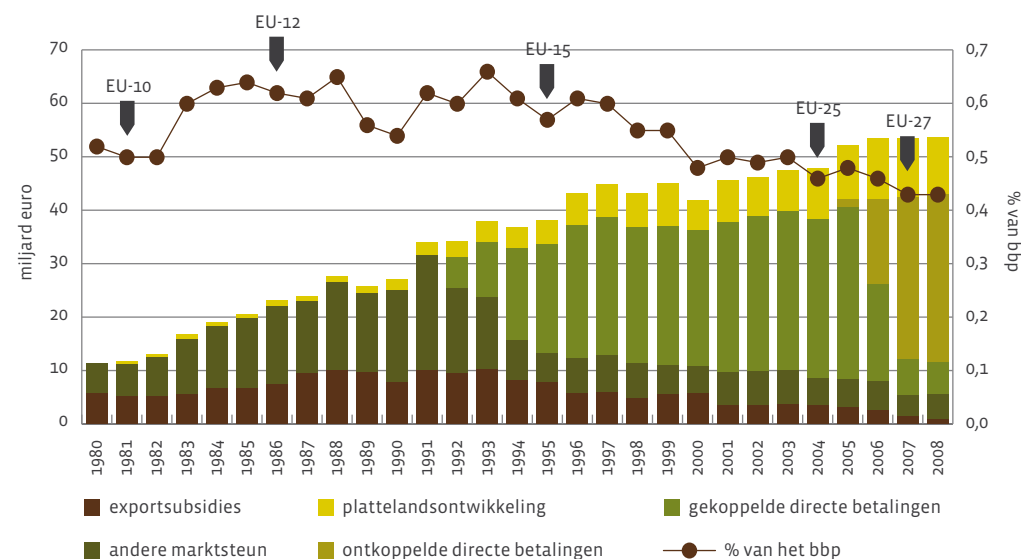
Het huidige meerjarige financiële kader (MFK), dat het totale uitgavenplafond van de EU bepaalt, loopt af in 2013. Het MFK vanaf 2014 ligt nog open, zowel budgettair als beleidsmatig. De Europese Commissie zal waarschijnlijk half 2011 aan de Europese Raad en het Europees Parlement een eerste voorstel doen voor het meerjarige financiële kader na 2013. Daarin zal ze de jaarlijkse Europese uitgaven vastleggen per beleidsgebied – dus ook voor landbouw – voor een periode van vijf tot zeven jaar.

Dat het debat over de hervorming van het GLB parallel verloopt met de discussie over het nieuwe budgettaire kader is dus niet toevallig. Financiële overwegingen bepalen immers in sterke mate de toekomst van het GLB. Of het aandeel voor landbouw in het volgende MFK behouden zal blijven, is vandaag nog onzeker. Een gemoderniseerd en gedragen GLB dat actief bijdraagt aan de EU2020 zal wellicht beter in staat zijn om zijn middelenallocatie te verantwoorden.

Oriëntatie van beleid en middelen regelmatig aangepast in het verleden

In de loop van de geschiedenis is de oriëntatie en zijn dus ook de middelen van het GLB regelmatig bijgesteld en aangepast. Die wijzigingen zijn deels geïllustreerd in figuur 9.

Figuur 9. Evolutie van het GLB-budget, 1980-2008

Bron: Europese Commissie, DG Agri en RD, Eurostat

Over de beschouwde periode wordt het volgende vastgesteld:

- Het GLB-budget is stevig toegenomen naar een relatief constant gemiddeld begroot bedrag van circa 58 miljard euro over de periode 2007-2013. De effectieve betalingen blijven daar iets onder.
- Het aandeel van landbouw in het totale EU-budget is afgenomen van percentages in het verleden van bijna 75 % naar minder dan 45 %, terwijl de landbouwmiddelen verdeeld moeten worden over meer lidstaten: ondertussen zijn dat er al 27.
- Het aandeel van de GLB-uitgaven in het Europese bruto nationaal product is afgenomen van waarden van om en bij de 0,6 % naar minder dan 0,45 %.
- De gekoppelde directe steun vanaf 1992 is gestaag toegenomen, om vanaf 2005 in versneld tempo ontkoppeld te worden. Directe steun (ontkoppeld + gekoppeld) maakt sinds 1994 het leeuwenaandeel uit van de EU-landbouwsteun (meer dan 70 % van de steun in 2008).

- De exportsubsidies nemen over de laatste jaren gestaag af (circa 2 % nog in 2008).
- Ook de marktsteun is de laatste jaren stevig afgenomen (aandeel ruim minder dan 10 %).
- Het EU-aandeel voor plattelandsontwikkeling vanaf 1993 is langzaam toegenomen waarbij daaraan extra impulsen werden gegeven via de Agenda 2000- en *Mid Term* (2003)-herformingen. Van belang hier is het vermelden van de nationale cofinanciering, die niet in deze figuur is opgenomen, waardoor de voor het plattelandsbeleid ter beschikking gestelde steun nog meer dan verdubbelt.

Aandeel landbouw in totale EU-budget

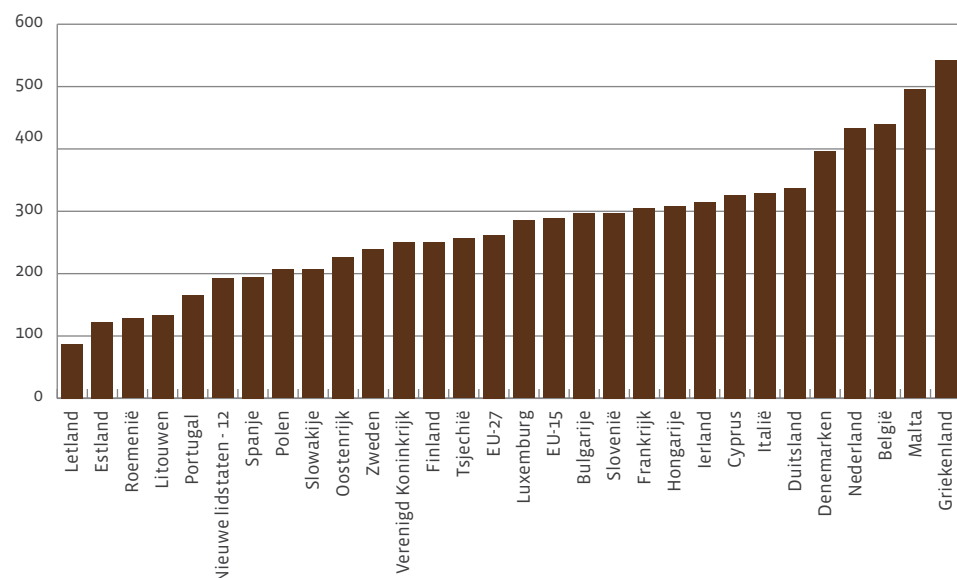
Aangezien het huidige aandeel van landbouw in het totale EU-budget nog steeds erg hoog is (iets minder dan de helft van de middelen), zijn velen het erover eens dat de uitgaven voor het GLB moeten dalen als het totale uitgavenbudget niet uitgebreid wordt. Zo kan budgettaire ruimte gecreëerd worden voor andere actuele EU-uitdagingen zoals duurzame groei, klimaatsverandering en zekerheid in energiebevoorrading. Uit een openbare raadpleging blijkt tevens de mening veld te winnen dat het huidige GLB door zijn focus op directe steun en marktinstrumenten niet in overeenstemming is met het principe van 'openbare middelen voor openbare goederen' of dat de economische ondersteuning van sectoren zoals landbouw te weinig Europese toegevoegde waarde biedt en voornamelijk een aantal 'landbouwlijdstaten' ten goede komt.

Lidstaten die nu de grootste netto-betalers zijn binnen de EU (zoals Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Nederland) staan erg kritisch tegenover een verhoogde bijdrage. Daarenboven is het waarschijnlijk dat heel wat lidstaten, na enkele jaren van crisis en oplopende begrotingstekorten, in 2011 en 2012 meer dan gewone aandacht zullen hebben voor de nettobalans van hun EU-lidmaatschap. Anderzijds verzetten de nieuwe lidstaten zich tegen een beperking van de landbouwuitgaven, net zoals de zogenaamde 'landbouwlijdstaten', met Frankrijk op kop. Hierbij wordt vaak gewezen op foutieve percepties van het 'te grote' aandeel van het landbouwbudget. Dat aandeel is relatief hoog omdat weinig ander beleid met hoofdzakelijk Europese middelen gefinancierd wordt. Een ander argument is het feit dat het GLB slechts 0,43 % van het Europese bbp en 0,92 % van alle Europese publieke uitgaven vertegenwoordigt.

Verdeling landbouwbudget over de lidstaten

Er wordt een relatief felle discussie verwacht over de verdeling van het EU-landbouwbudget tussen lidstaten. De perceptie wordt gevoed dat deze verdeling anders moet, onder meer op basis van de informatie in figuur 10, die het gemiddelde bedrag aan directe steun weergeeft per lidstaat. Vooral de nieuwe lidstaten (EU-12) vinden dat zij te weinig krijgen en ijveren voor een voor hen gunstigere verdeling. In de oude lidstaten (EU-15) ligt het gemiddelde bedrag aan directe steun per hectare vaak een stuk hoger. België zit hier ook bij de koplopers met een bedrag van meer dan 400 euro per ha.

Figuur 10. Gemiddeld bedrag aan directe steun per ha, volgens lidstaat, euro per ha, 2008

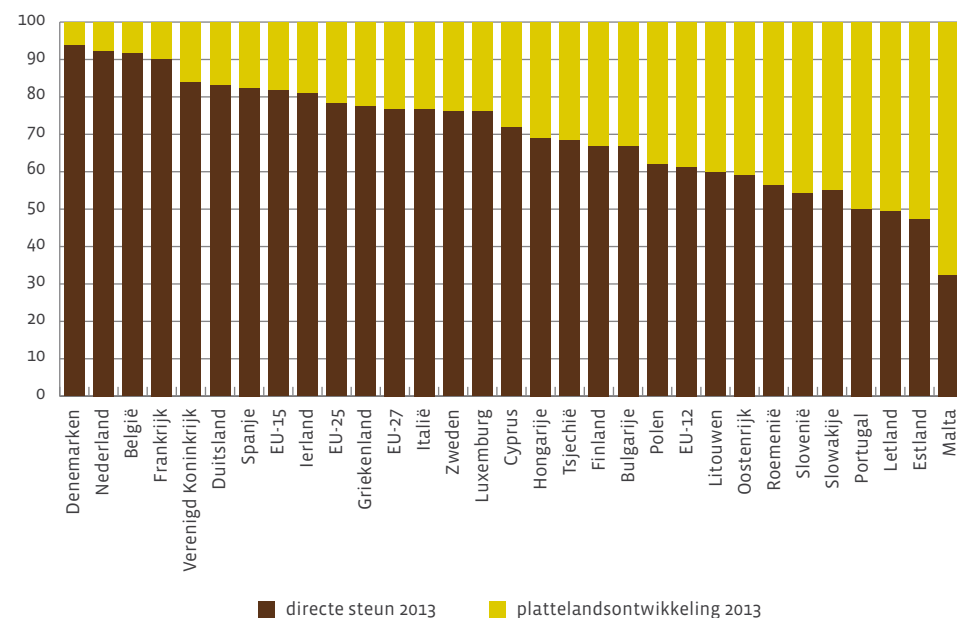
Bron: Europese Commissie, DG AGRI

Vandaag is er min of meer consensus over het feit dat een andere verdeling van het budget nodig is, op basis van objectieve criteria. Welke deze criteria zijn, is echter onduidelijk. Bovendien moet rekening gehouden worden met beide pijlers van het GLB, en mag niet enkel gekeken worden naar directe steun.

Verdeling tussen pijler I en II, modulatie en cofinanciering

Het GLB bestaat uit twee pijlers: markt- en prijsbeleid en directe steun (pijler I) en plattelandsbeleid (pijler II). Het relatieve aandeel van pijler I- en pijler II-steun in de totale steun varieert van lidstaat tot lidstaat. Dat wordt duidelijk geïllustreerd in figuur 11. Waar de gemiddelde percentages voor directe steun doorgaans hoger liggen in de EU-15, hoofdzakelijk om historische redenen, worden GLB-middelen in de EU-12 veelal sterker toegewezen aan pijler II.

Figuur 11. Aandeel directe steun en steun plattelandsontwikkeling in het Europese GLB-budget, %, 2013

Bron: Europese Commissie, DG AGRI

Maar het is niet alleen een discussie tussen oude en nieuwe lidstaten. Zo wensen sommige oude lidstaten een grotere overdracht van directe steun (pijler I) naar pijler II omdat er in hun land meer nood is aan bijvoorbeeld investeringssteun. Andere oude lidstaten zijn daar tegen omdat zij een uitholling vrezen van de voor landbouw voorbehouden Europese middelen. Nagenoeg alle nieuwe lidstaten geven er de voorkeur aan om het aandeel directe steun na 2013 te laten stijgen.

Een en ander heeft als gevolg dat niet alle lidstaten tevreden zijn met het zogenaamde systeem van modulatie. Dat is een verplichte (en eventueel een bijkomende vrijwillige) transfer van GLB-middelen van pijler I naar pijler II. Daarmee kan de Europese Commissie sturend optreden en de lidstaten verplichten om meer EU-middelen in te zetten voor 'nieuw' GLB-beleid, zoals het beleid met betrekking tot klimaatverandering, waterbeheer, biodiversiteit en hernieuwbare energie.

Het debat over modulatie heeft ook te maken met de manier waarop beide pijlers gefinancierd worden. Waar pijler I volledig met communautaire middelen gefinancierd wordt, geldt voor pijler II een systeem van cofinanciering. In de periode 2007-2013 wordt één euro Europese middelen gemiddeld aangevuld met 0,63 euro nationale of regionale middelen. Die cofinanciering is vandaag ook een belangrijk punt van discussie. Moet dat systeem worden uitgebreid of juist niet omdat dat een hernationalisatie van het GLB zou kunnen inluiden?

Invulling van het plattelandsbeleid

Het financiële aandeel van het plattelandsbeleid in het GLB heeft voor de lopende programmaperiode 2007-2013 aan belang gewonnen en steeg naar meer dan 20 % van het totale Europese GLB-budget (totaal van 96,2 miljard euro). Over alle lidstaten heen neemt as 2 (milieuverbetering) daarvan het grootste deel voor zijn rekening, namelijk 44 %, gevolgd door as 1 (concurrentiekracht) met 33 %, as 3 (leefkwaliteit en diversificatie) met 13 % en as 4 (*Leader*) met 6 %. Individueel kunnen de lidstaten echter eigen accenten leggen, binnen een strak Europees kader.

Vorbereiden op verandering

Aangenomen wordt dat het GLB na 2013 in elk geval veranderingen zal ondergaan. De beleidsuitdagingen verantwoorden deze veranderingen, net als de roep om meer gedragenheid. Of de veranderingen klein of groot zullen zijn, zal deels afhangen van de budgettaire ruimte die het landbouwbeleid toebedeeld zal krijgen in het volgende financiële kader (na 2014) en van het politiek akkoord tussen de lidstaten, met elk zeer verschillende landbouwsystemen. Een transitieperiode zal ook noodzakelijk zijn, zodat landbouwers voldoende tijd krijgen om zich aan te passen.

Verwacht wordt in elk geval dat beleid zal worden ontwikkeld om de landbouw niet alleen competitiever te maken, maar ook verder te verduurzamen en een grotere bijdrage te eisen in de vorm van publieke goederen. Mogelijk daalt de steun of worden daaraan bijkomende voorwaarden gekoppeld.

Enerzijds lijkt de beweging naar marktorientatie onomkeerbaar en zet globalisering zich verder door. Anderzijds doen de recente economische crisis en de toenemende prijsvolatiliteit het besef groeien dat een gemoderniseerd markt- en prijsbeleid noodzakelijk is als 'vangnet' voor crisissituaties. Er bestaat dus een blijvende nood aan overheidsactie om de voedselbevoorrading veilig te stellen en een minimaal landbouwinkomen te garanderen. Hoe dat vangnet er precies zal uitzien, is vandaag nog onduidelijk. Zeker is dat oude instrumenten – zoals quota en interventie – aangepast moeten worden, maar ook nieuwe instrumenten worden overwogen. Er zijn heel wat denksporen, zoals het aanleggen van strategische voorraden, de rol van termijnmarkten, risicoverzekeringen, transfers tussen voedings-, voeder- en energiemarkten of meer samenwerking rond aanbod en prijzen tussen producentenorganisaties en binnen de keten.

REFERENTIES

- Berkhout, P. & Van Bruchem, C. (reds.) (2009) *Landbouw-Economisch Bericht 2009*, rapport 2009-047, Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag
- Berkhout, P. (2009) *Voedselzekerheid – Een beschouwing vanuit drie dimensies*, rapport 2009-086, Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag
- Berkhout, P. & Van Bruchem, C. (reds.) (2010) *Landbouw-Economisch Bericht 2010*, rapport 2009-047, Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag
- Cazaux G. et al. (2010) *Alternatieve eiwitbronnen voor menselijke consumptie – Een verkenning*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel
- CPB (2009) *Macro Economische Verkenning 2011 - Sepciale onderwerpen: Prijsstijgingen van voedsel: tijdelijk of structureel?*, Den Haag, p. 87-100.
- Departement Landbouw en Visserij (2010) *Een competitieve en duurzame Europese landbouw – Een visie op het GLB vanaf 2013*, discussiedocument, 60 p.
- Europese Commissie (2009) *Why do we need a Common Agricultural Policy?*, Discussion paper by DG Agri and Rural Development, Brussel
- Europees Parlement (2010) *Werkdocument over de toekomst van het GLB na 2013*, Commissie landbouw en plattelandsontwikkeling, Brussel
- FAO (2009) *The State of Food and Agriculture 2009*, Rome
www.fao.org
- FAO (2009) *The State of Agricultural Commodity Markets 2009*, Rome
www.fao.org
- FAO (2010) FAOSTAT, Rome
faostat.fao.org
- Federaal Planbureau
www.plan.be
- FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie
economie.fgov.be/nl/index.jsp
- Haniotis T. (2010) *The CAP reform process in perspective: issues of the post-2013 debate*, powerpointpresentatie Europese Commissie, DG Agri and Rural development, Brussel
- IMF (2010) Data and statistics
www.imf.org
- IMF (2010) *World Economic Outlook – Update – A policy driven, multispeed recovery*, Washington.
- IMF (2010) *World Economic Outlook*, Washington
www.imf.org

- Indexmundi
www.indexmundi.com/commodities
- Nationale Bank van België
www.nbb.be
- OESO (2009) *Economic Outlook N° 86*, Parijs
www.oecd.org
- OESO (2009) *Agricultural Outlook 2009-2018*, Parijs
www.oecd.org
- OESO (2010) *OESO Statistics*, Parijs
www.oecd.org
- Sarris A. (2010) *Medium and Long Term Agricultural Outlook and Relevant market issues*, Presentatie op conferentie Outlook for agriculture 2010, 16-17 maart, Londen
- Solano Hermosilla, G., Silvis, H.J. & Woltjer G.B. (2010) *Links between energy and food markets – A preliminary assessment*, rapport 2010-032, Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag
- Studiedienst van de Vlaamse regering
www4.vlaanderen.be/dar/svr
- UN (2010) *World Population Prospects 2008*, New York
www.un.org
- UN (2010) Commission on Sustainable Development, New York
www.un.org/esa/dsd/csd/csd_index.shtml
- UNESCO
www.unesco.org
- Van Gijsegem D., Piessens I., Maertens E., Vuylsteke A., Vandenbroeck P. & Goossens J. (2009) *Witboek Landbouwonderzoek*, Platform voor Landbouwonderzoek, Brussel
- Van Meijl H. (2010) *The Impact of Expanding Global Agriculture Trade on European Agriculture*, Presentatie op conferentie Outlook for agriculture 2010, 16-17 maart, Londen
- Vlaamse overheid (2010) *Achtergronddocument over co-existentie en ggo's in Vlaanderen, Europa en de wereld*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid, Brussel
- The World Bank (2010) *Prospects for the Global Economy – 2010*, Washington
www.worldbank.org
- WTO (2009) *World Trade Report 2009*, Geneve
www.wto.org
- WTO (2009) *International Trade Statistics 2009*, Geneve
www.wto.org
- WTO (2010) *International Trade and Tariff Data*, Geneve
<http://stat.wto.org>

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Marian Debonne, Patricia De Clercq, Wim Haentjens, Ludwig Lauwers, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem, Gabriel Ysebaert
- Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie: Johan Bogaert

HOOFDLIJNEN

39,2% van de totale oppervlakte van de Europese Unie is bestemd voor landbouw (cultuurgrond). De EU telde in 2007 13,7 miljoen landbouwbedrijven die in totaal meer dan 1.875,3 miljoen landbouwdieren houden. In de ganse Europese landbouw zijn in 26.669.450 personen tewerkgesteld, goed voor 11.693.120 voltijdse equivalenten (VTE).

De totale productiewaarde van de Europese landbouw in 2009 wordt geraamd op 319,3 miljard euro, een daling van 12,1% ten opzichte van 2008. Bijna 54% van de productiewaarde wordt gehaald uit de plantaardige productie, terwijl de dierlijke productie goed is voor 42%. Rekening houdend met de inflatie, raamt Eurostat dat het gemiddelde reële Europese landbouwkomen per arbeidseenheid in 2009 gedaald is met 11,7% ten opzichte van 2008.

De gemiddelde economische grootte van een Europees landbouwbedrijf bedraagt in 2007 bijna 11,3 Europese grootte-eenheden. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte in de ganse Europese Unie is 12,6 hectare en bijna de helft (48,4%) van de bedrijven is kleiner dan 2 hectare. Bijna één derde van de Europese bedrijven zijn akkerbouwbedrijven, één derde zijn veeteeltbedrijven, 20% zijn tuinbouwbedrijven en 14% zijn gemengde bedrijven. 9,9% van de landbouwbedrijven hebben naast de primaire plantaardige of dierlijke productie nog minstens één andere activiteit op het bedrijf, ook verbreding genoemd. 1,1% van de bedrijven doet aan biologische landbouw.

In de toeleveringssector voor de landbouwbedrijven in de EU zijn er naar schatting 5.930 bedrijven met een geraamde omzet van 83,6 miljard euro. Op deze bedrijven zijn 177.950 personen tewerkgesteld. In de verwerkingssector van landbouwproducten wordt het aantal bedrijven geraamd op 310.283 en de tewerkstelling op 4,65 miljoen personen. De voedingssector genereert een totale omzet van naar schatting 935 miljard euro. In distributie- en handelssector van voedingsproducten zijn er in 2007 ongeveer 2,69 miljoen die allen samen 16,2 miljoen mensen tewerkstellen en voor een totale omzet zorgen van 2.421 miljard euro.

De Europese Unie was in 2008 een netto importeur van landbouwproducten met een handelstekort van 5,23 miljard euro. In totaal exporteerde de EU voor 85,0 miljard euro aan landbouwproducten naar landen buiten de EU, terwijl de import met 90,2 miljard euro iets hoger lag. De grootste handelstekorten zijn terug te vinden bij het fruit en de oliehoudende zaden en vruchten, terwijl de grootste handelsoverschotten te danken zijn aan de dranken, de zuivelproducten en de graanbereidingen. De voornaamste uitvoerlanden zijn de Verenigde Staten, Rusland, Zwitserland en Japan, terwijl de EU vooral importeert vanuit Brazilië, Argentinië en de Verenigde Staten. Wat betreft het handelssaldo heeft de EU het grootste overschot met Rusland, de Verenigde Staten en Japan.

De Europese Unie omvat sinds 2007 27 lidstaten. Het totale grondgebied is 4,4 miljoen km² groot en telt bijna 498 miljoen inwoners. De Europese economie is in 2007 goed voor een totaal bruto binnenlands product van 11.802 miljard euro.

België is qua oppervlakte de op vier na kleinste lidstaat, maar kent binnen de Europese Unie de op twee na hoogste bevolkingsdichtheid met 350 mensen per km². Dat heeft tot gevolg dat de landbouw in België op een kleine oppervlakte plaatsvindt en een intensief karakter heeft.

De structuur van de landbouw in de diverse Europese lidstaten varieert sterk. De landbouwstructuren reflecteren verschillen in geologie, topografie, klimaat en (beschikbaarheid van) natuurlijke bronnen, alsook verschillen in regionale activiteiten, infrastructuur en sociale gebruiken. Toch kan de Vlaamse landbouw niet los gezien worden van zijn Europese context, omdat een groot deel van het gevoerde landbouwbeleid op Europees niveau bepaald wordt. Landbouw was namelijk één van de eerste sectoren die aandacht kreeg van de Europese beleidsmakers. Zie voor meer over het (Europese) landbouwbeleid naar het hoofdstuk Landbouwbeleid in Vlaanderen.

De gegevensanalyses in dit hoofdstuk gaan over EU-27 en maken steeds gebruik van de recentst beschikbare informatie.

1 STRUCTURELE EIGENSCHAPPEN VAN DE EUROPESE LANDBOUWBEDRIJVEN

1.1 Europese landbouwbedrijven

In 2007 telde de Europese Unie 13,7 miljoen landbouwbedrijven. Roemenië heeft met 28,8 % veruit het grootste aandeel in het totale aantal Europese landbouwbedrijven. Dat hoge aandeel is voor een groot deel toe te schrijven aan het feit dat in Roemenië in 1999 alle staatsbedrijven werden opgesplitst en (weer) in private handen kwamen. Polen, Italië, Spanje en Griekenland hebben ook een ruim aandeel, met respectievelijk 17,5 %, 12,3 %, 7,6 % en 6,3 %. De vijf genoemde landen hebben dus bijna drie kwart van alle Europese landbouwbedrijven.

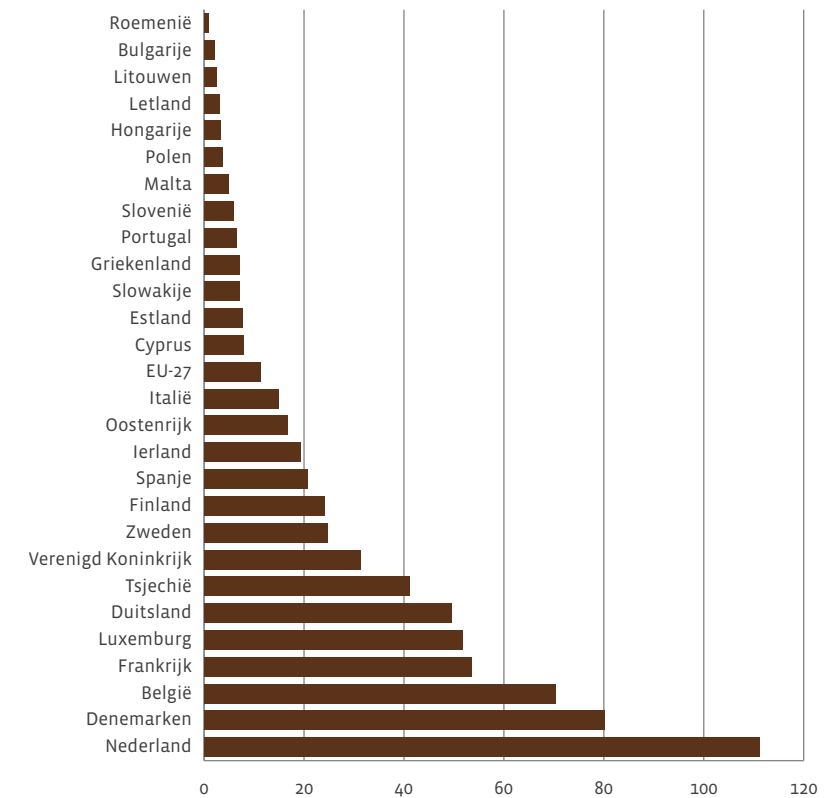
In vergelijking met 2003 is het aantal Europese landbouwbedrijven gedaald met 8,8 %. De meeste landen volgen deze dalende trend, al zijn er ook enkele landen (Polen, het Verenigd Koninkrijk en Zweden) waar het aantal bedrijven is toegenomen.

Aangezien er een sterk verschil is in ruimtebehoefte tussen de diverse landbouwsectoren, is het nuttig om, naast de cultuuroppervlakte (zie verder), de economische dimensie van de bedrijven te bekijken. De economische grootte van een landbouwbedrijf wordt uitgedrukt in aantal EGE (Europese grootte-eenheid), wat overeenkomt met een bruto standaard saldo van 1.200 euro.

De gemiddelde economische grootte van een Europees landbouwbedrijf bedraagt in 2007 bijna 11,3 EGE (figuur 1). Tussen de lidstaten zijn er grote verschillen. Nederland, Denemarken en België hebben de grootste bedrijven op economisch vlak met respectievelijk 111,3 EGE, 80,2 EGE en 70,3 EGE. Roemenië, Bulgarije, Litouwen, Letland en Hongarije zijn de landen met de kleinste bedrijven (allemaal kleiner dan 3,5 EGE).

De afgelopen vijf jaar is de gemiddelde economische grootte van de landbouwbedrijven in Europa met 14,2 % gestegen.

Figuur 1. Gemiddelde economische grootte van de landbouwbedrijven in de Europese lidstaten, EGE, 2007

Bron: Eurostat

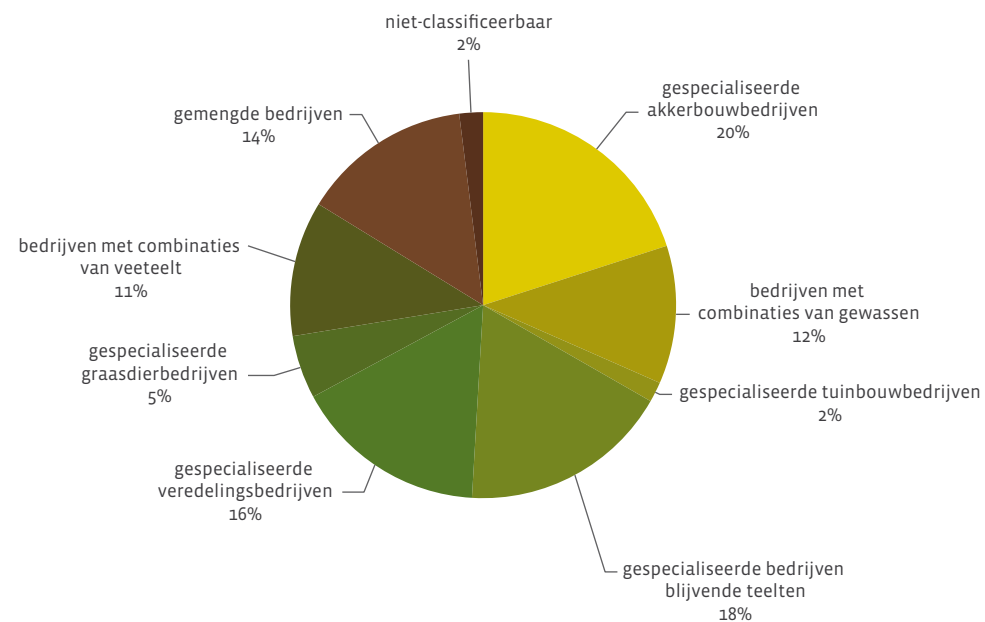
Bijna een derde van de Europese bedrijven zijn akkerbouwbedrijven, een derde zijn veeteeltbedrijven, 20 % zijn tuinbouwbedrijven (inclusief blijvende teelten zoals fruit en olijven) en 14 % zijn gemengde bedrijven met zowel plantaardige als dierlijke productie (figuur 2). Heel wat bedrijven hebben zich ook duidelijk gespecialiseerd in een bepaalde teelt of productie. Zo is 20 % van de bedrijven een gespecialiseerd akkerbouwbedrijf, 18 % heeft zich gespecialiseerd in blijvende teelten, 16 % is een gespecialiseerd veredelingsbedrijf (vnl. varkens en pluimvee) en 5 % is gespecialiseerd in graasdieren.

Verdeeld naar EGE geeft dat een iets ander beeld. De gespecialiseerde veredelingsbedrijven zijn goed voor 24 % en de veeteeltsector voor 36 % van de totale economische grootte van de Europese landbouw. De bedrijven gespecialiseerd in blijvende teelten hebben een aandeel van 19 % en samen met de gespecialiseerde tuinbouwbedrijven heeft de tuinbouwsector een aandeel van 27 %. Tot slot hebben de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven een aandeel van 22 % in de totale economische grootte, terwijl de gehele akkerbouwsector 27 % vertegenwoordigt. De resterende 10 % is voor rekening van de gemengde bedrijven.

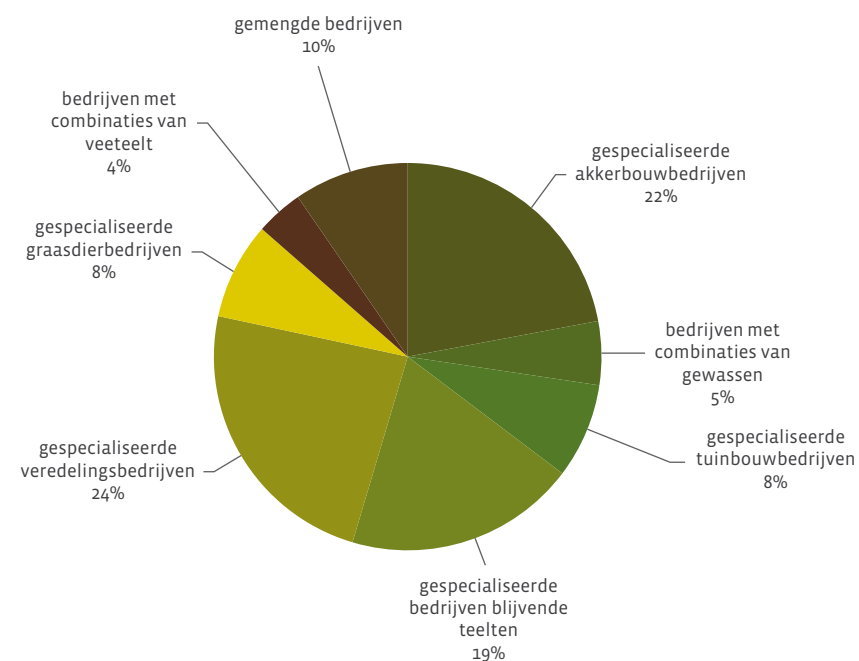
Het is opvallend dat de gespecialiseerde bedrijven op het vlak van economische grootte een groter aandeel hebben dan op het vlak van het aantal bedrijven.

Figuur 2. Opdeling Europese bedrijven en economische grootte volgens specialisatie, %, 2007

1. opdeling bedrijven volgens specialisatie

2. opdeling economische grootte volgens specialisatie

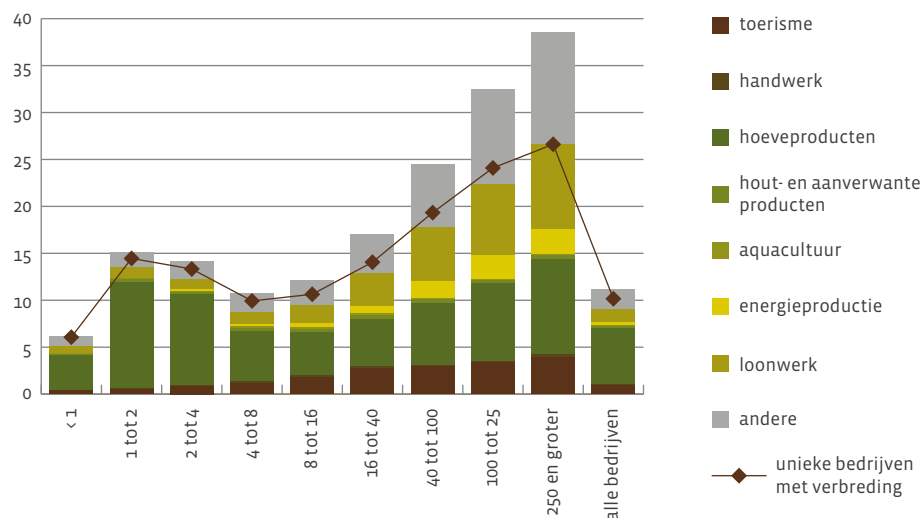

Bron: Eurostat

1,36 miljoen of 9,9 % van de Europese landbouwbedrijven heeft naast de primaire plantaardige of dierlijke productie nog minstens één andere activiteit op het bedrijf, ook verbreding genoemd (figuur 3). In Finland bedraagt dat aandeel zelfs 27,7 %, en in Frankrijk, Zweden, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk ligt het net boven 23 %. België bevindt zich met 4,0 % onderaan en laat enkel Bulgarije (2,1 %), Griekenland (1,5 %) en Litouwen (0,7 %) achter zich. Bij iets meer dan de helft (54 %) van de bedrijven gaat het om de productie van hoeveproducten, 13 % van de bedrijven doet aan contractwerk en 8 % biedt toeristische activiteiten aan.

Figuur 3 geeft, per EGE-klasse, het aandeel weer van elke type van verbreding ten opzichte van het totale aantal Europese bedrijven binnen die grootteklasse. Aangezien het kan voorkomen dat meerdere verbredingsactiviteiten op eenzelfde bedrijf plaatsvinden, is het cumulatieve aandeel van alle verbredingsactiviteiten meestal hoger dan het aandeel bedrijven dat aan verbreding doet (= unieke bedrijven). Zo vindt 12,4 % van de verbredingsactiviteiten plaats op bedrijven waar meer dan één verbredingsactiviteit is. Uit de figuur blijkt duidelijk dat de bedrijven die meer dan één verbredingsactiviteit hebben vooral de economisch grotere bedrijven zijn.

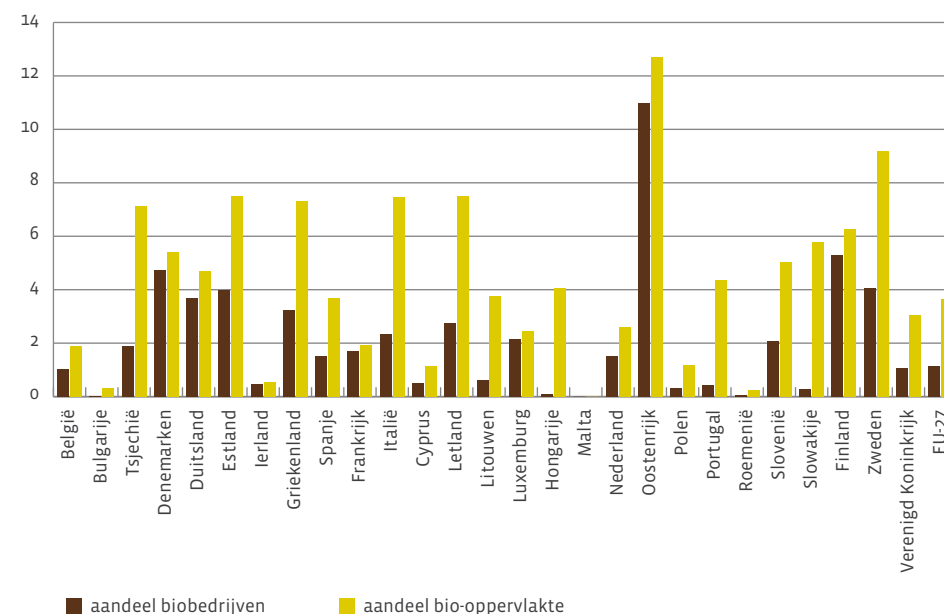
Figuur 3. Aandeel van de verbredingsactiviteiten per EGE-klasse, %, 2007

Bron: Eurostat

In Europa doet 1,1 % van de bedrijven aan biologische landbouw (figuur 4). Dit komt overeen met 3,7 % van de totale landbouwgrond. België bevindt zich onder dat gemiddelde, met 1,0 % van de bedrijven en 1,9 % van de oppervlakte. Oostenrijk heeft het grootste aandeel biologische bedrijven (11,0 %) en biologische oppervlakte (12,7 %).

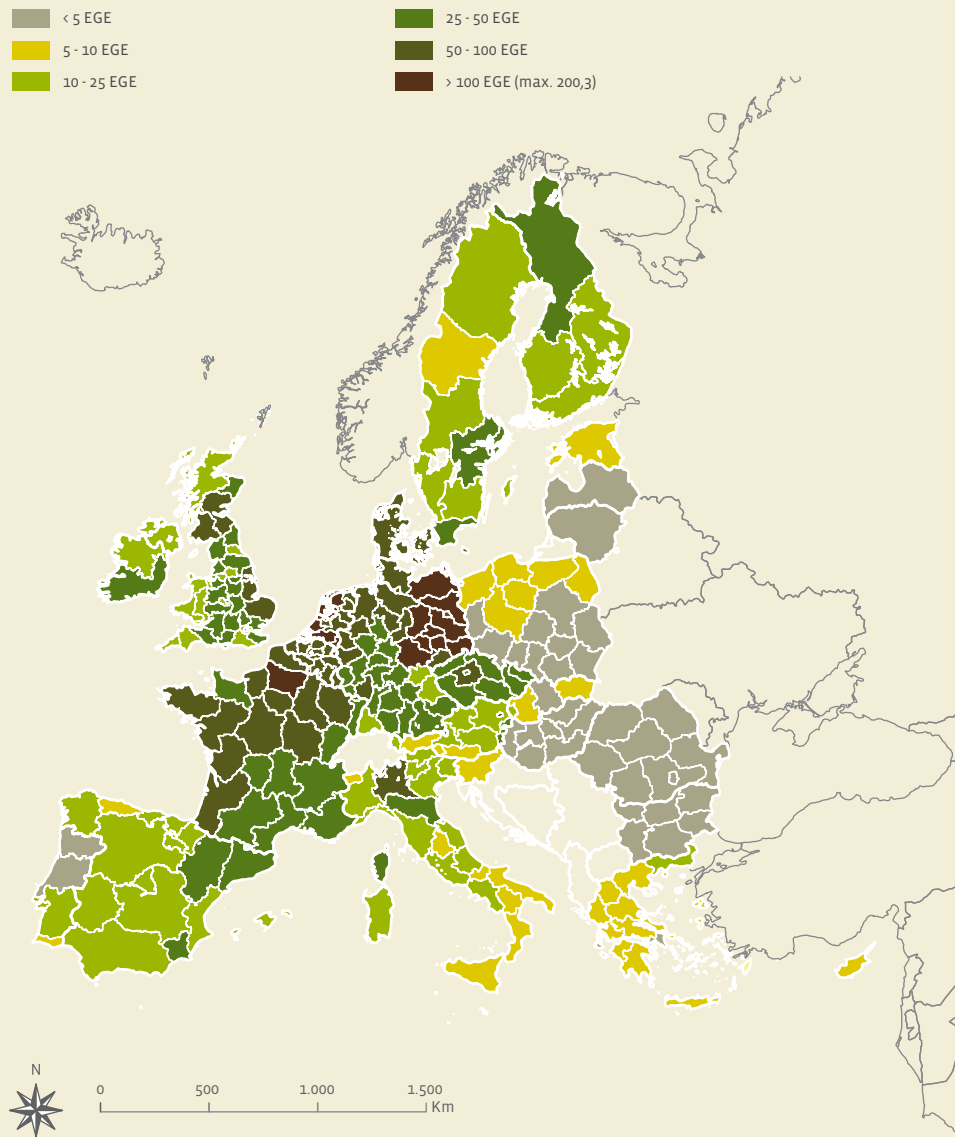
Figuur 4. Aandeel biobedrijven en bio-oppervlakte per lidstaat, %, 2007

Bron: Eurostat

Slechts 2,4 % van de bedrijven in de EU heeft een rechtspersoon aan het hoofd van het bedrijf, terwijl het overgrote deel een natuurlijke persoon als bedrijfshoofd kent. Opvallend hierbij is dat de bedrijven met een rechtspersoon voornamelijk grote bedrijven zijn, zowel qua oppervlakte als qua economische grootte, met een aandeel van respectievelijk 29,1 % en 27,1 %. In België wordt 7,9 % van de bedrijven geleid door een rechtspersoon, wat overeenkomt met een economische grootte van 14,9 %. Frankrijk heeft met 27,2 % veruit het grootste aandeel bedrijven met een rechtspersoon.

Gemiddelde economische grootte van de Europese landbouwbedrijven in 2007

Bron: Eurostat, EuroGeographics

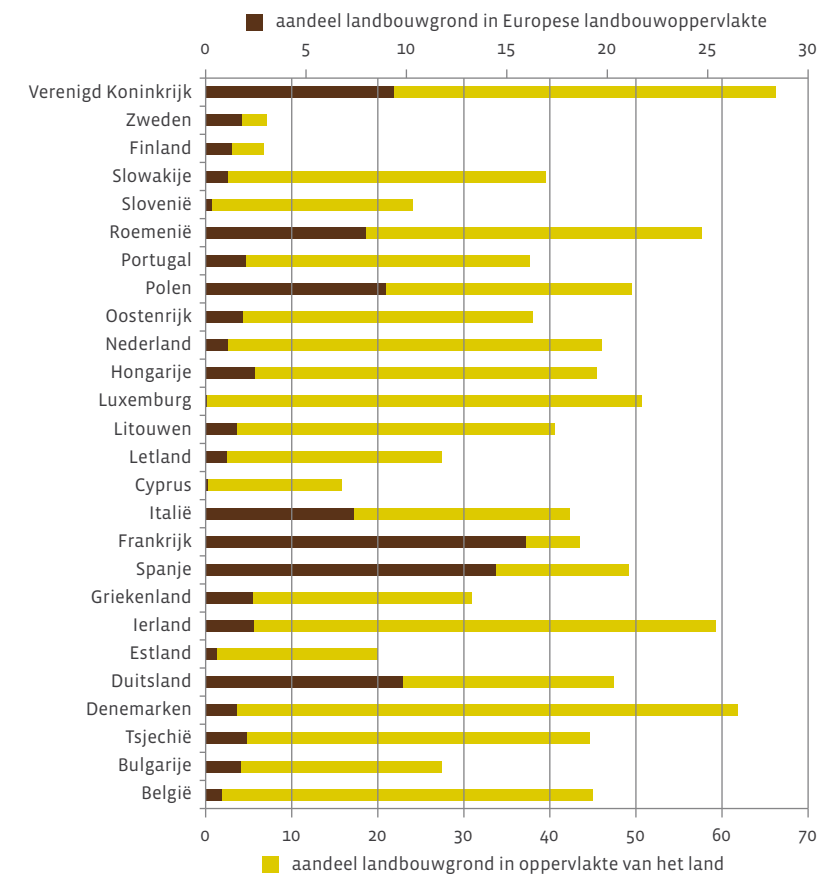
Deze figuur toont duidelijk aan dat de economisch grotere bedrijven, uitgedrukt in Europese grootte-eenheden (EGE), terug te vinden zijn in Nederland (111,26 EGE), Denemarken (80,15 EGE), België (70,29 EGE), Duitsland (49,47 EGE) en Frankrijk (53,59 EGE). De economisch kleinere bedrijven zijn duidelijk in Oost-Europa gelegen. In Roemenië, Bulgarije, Litouwen, Letland, Hongarije en Polen zijn de bedrijven gemiddeld kleiner dan 4 EGE.

1.2 Europese cultuuroppervlakte

De totale Europese Unie (EU-27) beslaat een oppervlakte van 4,4 miljoen km². Hiervan is 39,2 % bestemd voor landbouw (cultuurgrond). Tussen de landen varieert het aandeel van landbouw in de totale oppervlakte cultuurgrond van ongeveer 7 % (Finland, Zweden) tot ruim 60 % (Verenigd Koninkrijk, Denemarken). Uitgedrukt per 1.000 inwoners geeft dit een ander beeld. In Ierland is er bijna 1 hectare cultuurgrond per inwoner. België, Nederland en Malta sluiten het rijtje af met een respectieve oppervlakte van 0,13 ha, 0,12 ha en 0,03 ha. Dit benadrukt het sterk verstedelijkt karakter van deze landen (figuur 5).

De landen met het grootste aandeel in de totale Europese cultuurgrond zijn Frankrijk en Spanje met een aandeel van respectievelijk 15,9 % en 14,4 %. Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Polen, Roemenië en Italië hebben allemaal een aandeel tussen 7 % en 10 %. De rest van de lidstaten hebben allen een aandeel dat lager is dan 2,5 %. België, met een aandeel van slechts 0,8 %, laat nog net Letland en Slovenië en de eilanden Malta en Cyprus achter zich.

Figuur 5. Aandeel landbouwgrond in eigen oppervlakte en in Europese landbouwoppervlakte, %, 2006

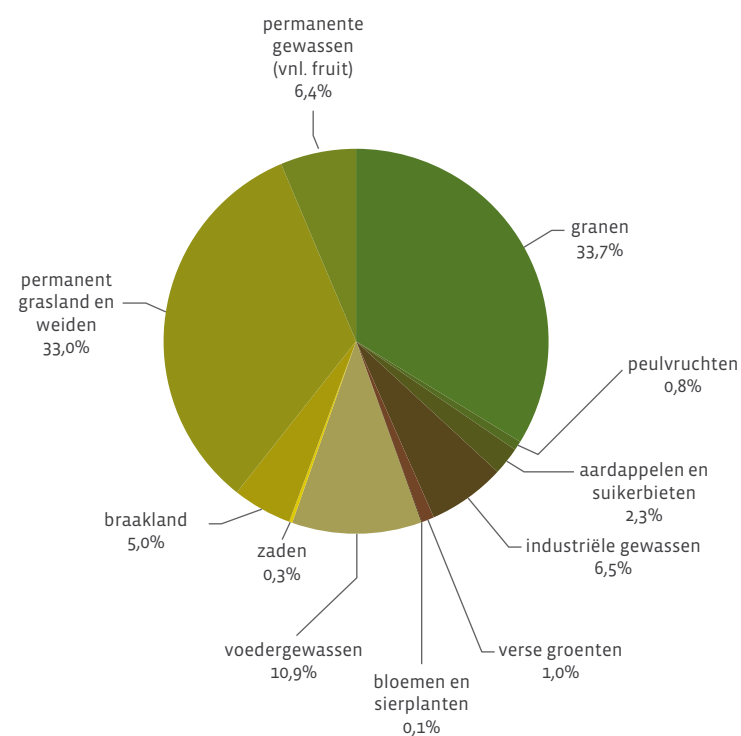

Bron: Eurostat

Van de totale Europese oppervlakte cultuurgrond wordt 60,5 % ofwel 172,5 miljoen ha gebruikt als bouwland (voornamelijk akker- en tuinbouw), 33,0 % is permanent grasland en 6,5 % zijn blijvende gewassen, zoals boomgaarden. Hoewel de samenstelling van de Belgische cultuurgrond heel sterk aanleunt bij het Europese gemiddelde, zijn er toch sterke verschillen tussen de lidstaten. Bij landen als Finland, Denemarken, Zweden, Bulgarije en Hongarije bedraagt het aandeel akker- en tuinbouw meer dan 84 %. Ierland, het Verenigd Koninkrijk, Portugal, Slovenië, Oostenrijk, Luxemburg en Spanje hebben dan weer meer dan de helft permanent grasland. Griekenland, Cyprus, Portugal, Italië en Spanje zijn, met een aandeel van meer dan 15 %, uitschieters wat het aandeel blijvende teelten betreft.

33,7 % van de cultuurgrond van de EU is bestemd voor granen, 10,9 % voor voedergewassen en 6,5 % voor industriële gewassen (hop, tabak, oliezaden, enz.) (figuur 6). 5,0 % van de cultuurgrond ligt braak en 2,3 % is bestemd voor aardappelen en suikerbieten. Van de oppervlakte blijvende gewassen (6,4 %) is 40,6 % bestemd voor de teelt van olijven, 31,6 % wordt ingenomen door wijngaarden en 23,3 % is bestemd voor de fruitteelt.

Figuur 6. Verdeling Europese oppervlakte cultuurgrond volgens teelt, %, 2007

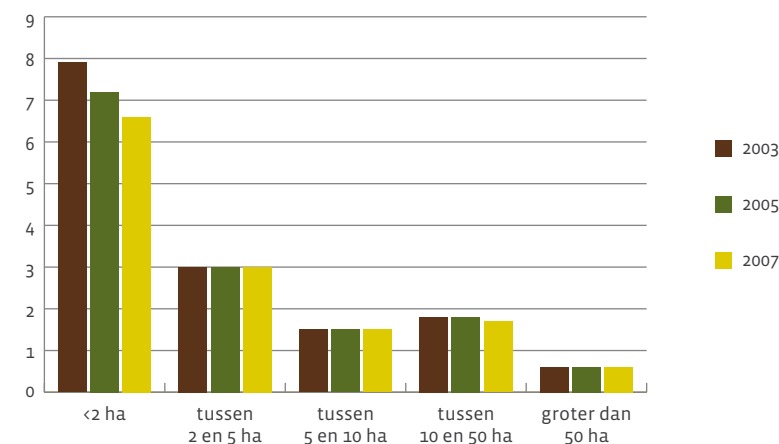

Bron: Eurostat

In 2007 bedraagt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte in de Europese Unie 12,6 hectare. Bijna de helft (48,4 %) van de bedrijven is kleiner dan 2 hectare en 70,4 % van de bedrijven kleiner dan 5 hectare (figuur 7). Ook hier zijn er heel sterke verschillen tussen de landen. In Bulgarije en Roemenië is meer dan 90 % van de bedrijven kleiner dan 5 hectare en bedraagt de gemiddelde oppervlakte respectievelijk 6,2 en 3,5 hectare. In Denemarken en Frankrijk is bijna de helft van de bedrijven groter dan 30 hectare. De gemiddelde grootte van die bedrijven ligt dan ook zeer hoog met respectievelijk 59,7 en 52,1 hectare. Tsjechië is het land met gemiddeld de grootste bedrijven, namelijk 89,3 hectare.

In vergelijking met 2003 is de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met 9,4 % toegenomen. In Estland, Bulgarije en Letland is de toename, met respectievelijk 80 %, 42 % en 40 %, beduidend groter dan het gemiddelde. Een aantal landen kende echter een daling van de gemiddelde bedrijfsgrootte, met als sterkste daler het Verenigd Koninkrijk, waar de gemiddelde bedrijfsoppervlakte daalde met 7 %.

Figuur 7. Aantal bedrijven volgens grootteklasse, miljoen, 2003-2007

Bron: Eurostat

Van de totale Europese cultuurgrondoppervlakte is 56,2 % van de grond in eigendom van het bedrijf zelf. Meer dan 95 % van alle grond in eigendom behoort tot bedrijven die groter zijn dan 2 EGE.

1.3 Europese veestapel

De Europese lidstaten hebben in 2007 in totaal meer dan 1.875,3 miljoen landbouwdieren (tabel 1). Omgerekend naar grootvee-eenheden, waarbij alle dieren worden omgerekend tot een standaard melkkoe, komt dit overeen met bijna 136 miljoen eenheden. Frankrijk, Duitsland, Spanje en het Verenigd Koninkrijk hebben het grootste aandeel grootvee-eenheden, respectievelijk 16,6 %, 13,2 %, 10,6 % en 10,3 %.

Tabel 1. Samenstelling van de Europese veestapel, 1.000 stuks, 2007

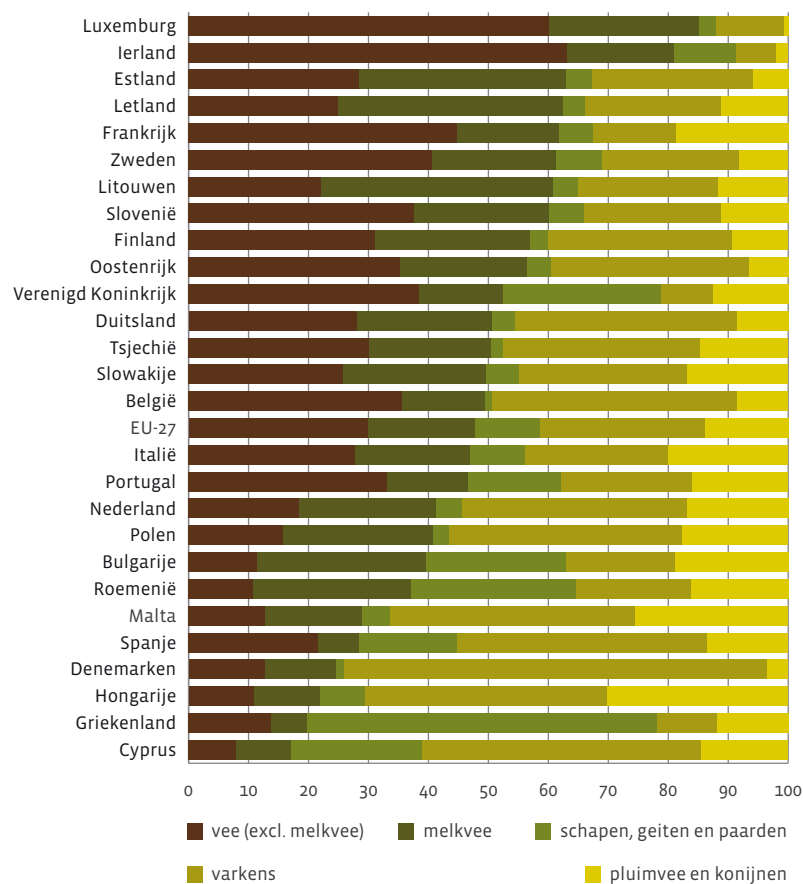
	rundvee	schapen, geiten en paarden	varkens	pluimvee en konijnen	totaal (1.000 stuks)	totaal (GVE)	aandeel graasdieren in totale GVE	aandeel voedergewassen in opp. cultuurgrond
EU-27	89.470	119.645	155.670	1.510.488	1.875.273	135.982	58,6 %	46,1 %
België	2.649	215	6.256	32.771	41.891	3.788	50,6 %	66,7 %
Bulgarije	602	1.951	848	17.561	20.961	1.246	63,0 %	13,0 %
Tsjechië	1.419	216	2.876	29.329	33.840	2.053	52,4 %	40,0 %
Denemarken	1.566	224	13.723	16.690	32.203	4.582	25,9 %	28,4 %
Duitsland	12.675	2.991	27.059	125.770	168.495	17.985	54,4 %	45,0 %
Estland	253	94	370	1.726	2.443	313	67,2 %	55,5 %
Ierland	6.573	5.447	1.606	11.880	25.506	5.918	91,3 %	92,7 %
Griekenland	732	15.099	1.112	33.717	50.660	2.627	78,1 %	27,4 %
Spanje	5.741	21.511	23.424	165.695	216.371	14.381	44,7 %	38,2 %
Frankrijk	19.350	10.149	14.283	276.650	320.432	22.544	67,4 %	48,2 %
Italië	6.364	7.884	9.040	158.069	181.357	9.901	56,0 %	42,1 %
Cyprus	58	527	458	3.869	4.912	247	38,9 %	33,2 %

Letland	398	102	419	4.663	5.582	488	66,1 %	59,9 %
Litouwen	784	126	956	9.487	11.354	1.031	65,0 %	48,8 %
Luxemburg	192	16	83	81	372	161	87,9 %	70,4 %
Hongarije	704	1.361	3.823	38.850	44.738	2.409	29,3 %	18,8 %
Malta	19	16	79	1.229	1.343	50	33,6 %	52,3 %
Nederland	3.763	1.827	11.663	95.759	113.012	6.415	45,6 %	77,5 %
Oostenrijk	1.973	462	3.235	14.210	19.880	2.473	60,4 %	64,0 %
Polen	5.855	809	18.512	159.465	184.642	11.118	43,5 %	31,9 %
Portugal	1.324	2.781	1.799	27.813	33.717	2.030	62,1 %	62,4 %
Roemenië	2.734	10.311	4.709	76.075	93.828	6.042	64,6 %	40,9 %
Slovenië	472	190	544	5.382	6.589	554	65,9 %	70,8 %
Slowakije	502	369	837	12.506	14.214	747	55,1 %	42,8 %
Finland	927	155	1.448	9.790	12.320	1.152	60,0 %	32,3 %
Zweden	1.560	614	1.676	13.830	17.680	1.785	68,8 %	54,2 %
Verenigd Koninkrijk	10.280	34.197	4.833	167.620	216.930	13.944	78,8 %	72,7 %

Bron: Eurostat

Pluimvee is in Europa goed voor 80,3 % van het totale aantal landbouwdieren. Uitgedrukt in grootvee-eenheden is pluimvee nog goed voor 13,8 %. Het rundvee (exclusief melkvee), de varkens en het melkvee vertegenwoordigen met 29,8 %, 27,6 % en 17,9 % een groter aandeel in de totale Europese veestapel (uitgedrukt in grootvee-eenheden) (figuur 8).

Figuur 8. Samenstelling veestapel in grootvee-eenheden per lidstaat, %, 2007

Bron: Eurostat

Op bijna twee derde (62,3 %) van de Europese landbouwbedrijven zijn er landbouwdieren te vinden. In Italië en Spanje ligt dat aandeel met respectievelijk 18,4 % en 29,4 % een stuk lager. In landen als Ierland, Bulgarije, Roemenië en Slovenië ligt dat aandeel zelfs op 85,0 % en hoger. In België ligt het aandeel met 75,1 % duidelijk hoger dan het Europese gemiddelde.

Wanneer het gemiddelde aantal grootvee-eenheden per bedrijf bekeken wordt, valt het grote verschil tussen de landen op. Terwijl dit gemiddeld voor Europa 16 eenheden per bedrijf is, ligt dat voor Denemarken, Nederland en België vele malen hoger met respectievelijk 161, 121 en 105 grootvee-eenheden per bedrijf.

1.4 Tewerkstelling op de Europese landbouwbedrijven

In de Europese landbouw zijn in 2007 26.669.450 personen tewerkgesteld. Omgerekend naar voltijdse equivalenten (VTE) komt dat overeen met 11.693.120 personen. 46,6 % daarvan is voor rekening van het bedrijfshoofd. Bijna 20 % van de VTE's wordt buiten de familie gehaald: 7,7 % is seizoensarbeid en Gelegenheidsarbeid en 12,2 % is voor niet-familiale regelmatig tewerkgestelden. 19,6 % van de VTE's wordt ingevuld door de meewerkende echtgeno(o)t(e) en 13,9 % door andere familiale arbeidskrachten. Familiale tewerkstelling is dus goed voor bijna 81 % van de totale tewerkstelling op de Europese landbouwbedrijven (tabel 2).

Tabel 2. Samenstelling van de tewerkstelling op de Europese landbouwbedrijven, 2007

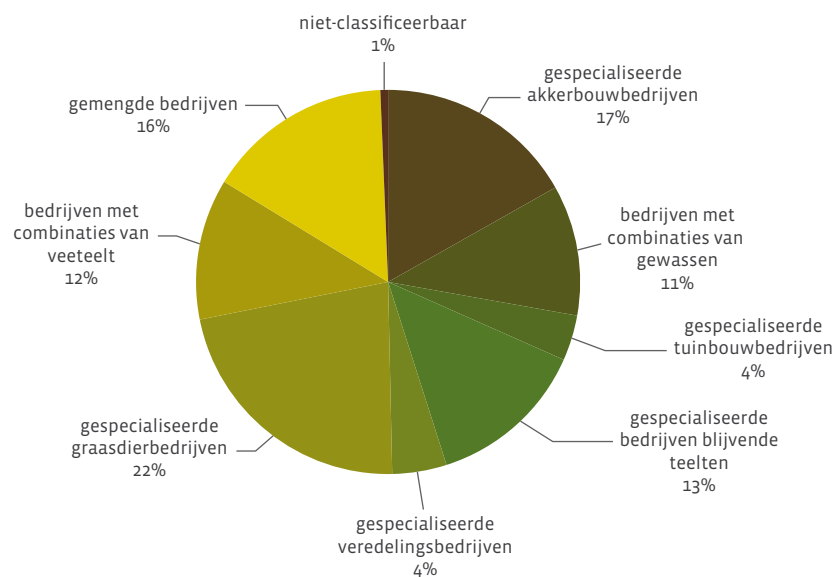
tewerkstelling op Europese landbouwbedrijven				
11.693.120 VTE				
familiale tewerkstelling			niet-familiale tewerkstelling	
24.827.070 personen				
9.366.480 VTE			2.326.650 VTE	
bedrijfs­hoofd	partner van bedrijfs­hoofd	andere familieleden	regelmatig tewerk­gesteld	niet-­regelmatig tewerk­gesteld
13.441.250	6.128.840	5.257.020	1.842.340	
personen	personen	personen	personen	
28,6 %	80,1 %	36,7 %	27,9 %	
vrouwen	vrouwen	vrouwen	vrouwen	
5.450.080	2.291.290	1.625.120	1.429.530	897.120
VTE	VTE	VTE	VTE	VTE

Bron: Eurostat

Bijna de helft (49,0 %) van de VTE's is tewerkgesteld op bedrijven die kleiner zijn dan 4 EGE en 20,5 % van de VTE's is voor de bedrijven die groter zijn dan 40 EGE. In België is dat sterk verschillend: slechts 10,1 % van de VTE's werkt op bedrijven kleiner dan 4 EGE en 69,8 % is voor de bedrijven groter dan 40 EGE. In Denemarken en Tsjechië ligt het aandeel op de grote bedrijven met 71,1 % en 72,4 % nog iets hoger en in Nederland ligt dat zelfs op 81,2 %.

Op akkerbouwbedrijven is 27,8 % van de VTE's tewerkgesteld, op tuinbouwbedrijven 17,3 %, op veeteeltbedrijven 38,7 % en op gemengde bedrijven is dat 15,6 %. Omdat de specialisatie van de bedrijven van land tot land verschilt, vanwege diverse factoren zoals klimaat en aanwezige grondstoffen, is het niet verwonderlijk dat de tewerkstelling opgesplitst volgens de specialisaties ook sterk verschilt van land tot land. Zo is in België 15,5 % van de VTE's te vinden op de akkerbouwbedrijven, 20,6 % op de tuinbouwbedrijven, 51,4 % op de veeteeltbedrijven en 12,3 % op gemengde bedrijven (figuur 9).

Figuur 9. Verdeling tewerkstelling (in voltijdse arbeidseenheden) volgens specialisatie, %, 2007

Bron: Eurostat

Bijna een derde van de Europese landbouwbedrijven heeft in 2007 een bedrijfsleider die ouder is dan 65 jaar, terwijl slechts 6,3 % een bedrijfsleider heeft die jonger is dan 35 jaar. Enkel in Oostenrijk en Polen overschrijdt het aantal bedrijfsleiders onder 35 jaar 10 %. In Portugal, Bulgarije, Roemenië en Italië ligt het aandeel bedrijfsleiders ouder dan 65 hoger dan 42 %. Het Belgische leeftijdsprofiel lijkt sterk op dat van het Europese gemiddelde met als verschil dat het aandeel bedrijfsleiders ouder dan 65 met 20,5 % lager ligt, vooral ten voordele van de bedrijfsleiders tussen 35 en 45 jaar oud.

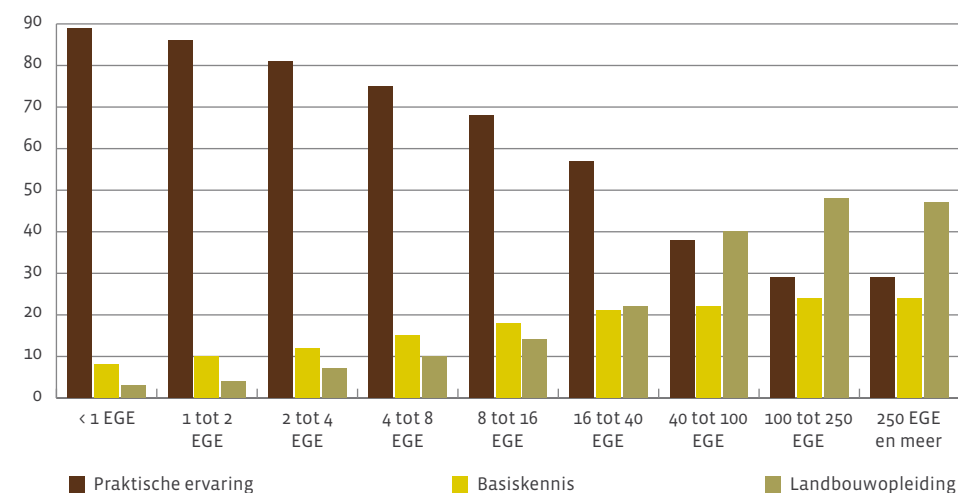
Opgedeeld volgens bedrijfsoppervlakte is 37,7 % van de Europese bedrijfsleiders jonger dan 35 jaar te vinden op bedrijven die kleiner zijn dan 2 hectare. Dit aandeel stijgt naarmate de leeftijd toeneemt: bij de bedrijfsleiders ouder dan 65 jaar bedraagt dit aandeel zelfs 56,7 %. De jongere bedrijfsleiders zijn vaker terug te vinden in de middelgrote bedrijven dan de oudere bedrijfsleiders. Voor België zijn de verschillen tussen de categorieën deels anders: hier heeft slechts 11,4 % van de bedrijfsleiders jonger dan 35 een bedrijf van minder dan 2 hectare.

Van alle bedrijfsleiders is 28,7 % van het vrouwelijk geslacht. Dit aandeel kent een langzame stijging (24,6 % in 2000). In België ligt het aandeel vrouwelijke bedrijfsleiders met 14,7 % duidelijk een stuk lager dan het Europese gemiddelde. Van alle personen tewerkgesteld op een Europees landbouwbedrijf is 55,7 % mannelijk en 44,3 % is vrouwelijk. Omgerekend naar VTE's is die verhouding 60,7 % en 39,3 %.

Net geen 80 % van de bedrijfsleiders heeft enkel praktische ervaring. 11,4 % heeft een basisopleiding gevolgd en 8,7 % heeft een volledige agrarische opleiding achter de rug. Figuur 10 laat zien dat binnen elke economische bedrijfsgrootteklasse het aandeel van de bedrijfsleiders met enkel praktische ervaring daalt naarmate de economische grootte van het bedrijf stijgt. Het aandeel van de basisopleiding en de volledige agrarische opleiding neemt daarentegen toe bij een toenemende bedrijfsgrootte.

In België heeft bijna de helft een basisopleiding (23,8 %) of een volledige agrarische opleiding (23,9 %) gevolgd. Duitsland en Nederland doen het op dat vlak nog een stuk beter met ongeveer 70 % die meer dan alleen praktijkervaring hebben. Ook in België is eenzelfde relatie terug te vinden tussen het opleidingsniveau en de economische bedrijfsgrootte als bij de Europese bedrijven.

Figuur 10. Opleidingsprofiel per economische bedrijfsgrootte, %, 2007

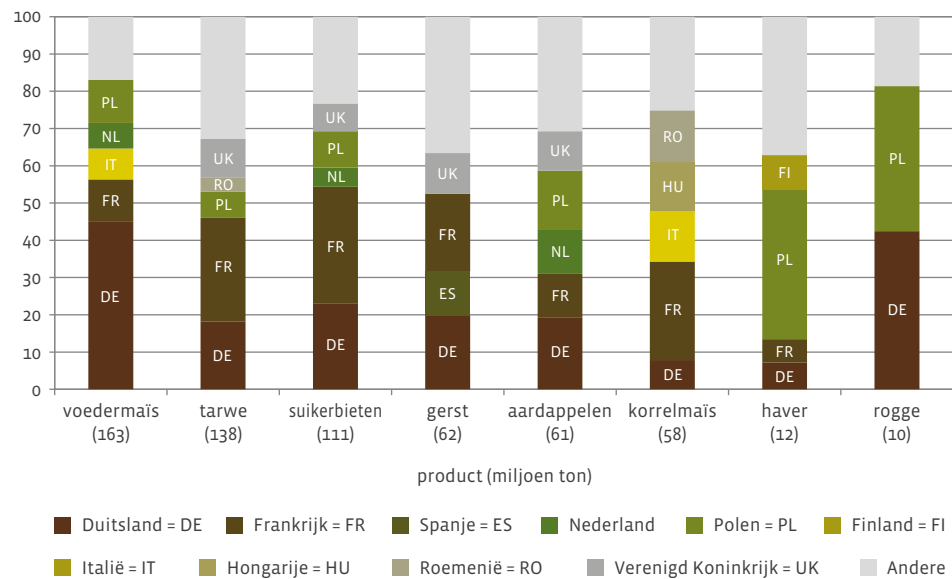
Bron: Eurostat

2 EUROPESE LANDBOUWPRODUCTIE

2.1 Akkerbouw

De totale productie van de voornaamste akkerbouwproducten in 2009 is weergegeven in figuur 11. Voor elk van deze producten is slechts een beperkt aantal landen verantwoordelijk voor twee derde tot zelfs drie kwart van de totale Europese productie. Tarwe en suikerbieten zijn de grootste Europese akkerbouwproducten met een totale productie van respectievelijk 138 en 112 miljoen ton. Voor beide producten is ongeveer de helft van de productie in handen van Frankrijk en Duitsland. Gerst, aardappelen en korrelmaïs zijn goed voor een productie van ongeveer 60 miljoen ton. Bijna de helft van de Europese voedermaïsproductie (163 miljoen ton) vindt plaats in Duitsland. Enkel wat de productie van aardappelen (5,5 %), voedermaïs (5,4 %) en suikerbieten (4,1 %) betreft, haalt een België aandeel dat hoger ligt dan 1,5 %.

Figuur 11. Voornaamste producenten van diverse akkerbouwteelten, %, 2009

Bron: Eurostat

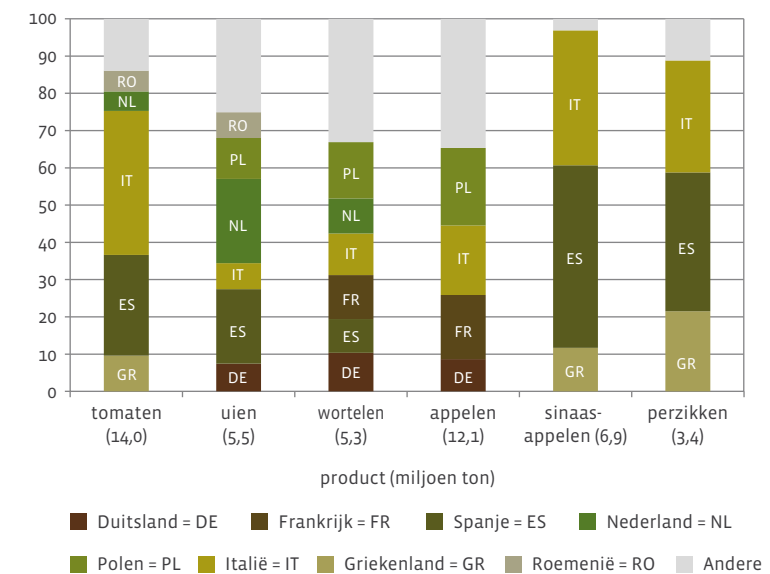
Wanneer naar de gemiddelde opbrengst per hectare gekeken wordt, valt op dat er sterke verschillen zijn tussen de landen. De landen die voor alle producten de hoogste rendementen halen zijn Nederland, België en Duitsland. Behalve voor rogge en suikerbieten, zit België voor alle producten in de top 3 van de hoogste opbrengstcijfers voor akkerbouwproducten.

2.2 Groenten en fruit

De belangrijkste groenten op vlak van productie zijn tomaten, wortelen en uien, met een totale geraamde productie van respectievelijk 14,0, 5,3 en 5,5 miljoen ton in 2008. Voor fruit zijn dat appels (12,1 miljoen ton), sinaasappelen (6,9 miljoen ton) en perziken (3,4 miljoen ton).

De productie van citrusvruchten en van tomaten is duidelijk meer zuidelijker terug te vinden, terwijl de productie van wortelen, uien en appels meer verspreid zit over de hele Europese Unie (figuur 12). Enkel voor de productie van wortelen (4,5 %) en appels (2,9 %) haalt België een aandeel hoger dan 2 %.

Figuur 12. Voornaamste producenten van diverse groenten en fruit, %, 2005 - 2008

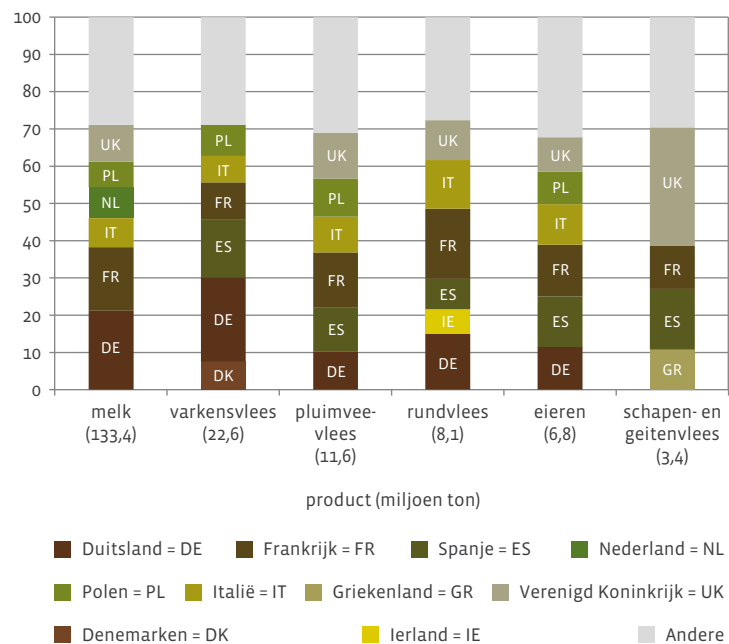

Bron: Eurostat

2.3 Dierlijke productie

De totale productie van dierlijke producten wordt in figuur 13 weergegeven. In de Europese Unie wordt er jaarlijks ongeveer 133,5 miljoen ton melk opgehaald en 6,8 miljoen ton eieren geproduceerd. Daarvan is ongeveer 92 % bestemd voor consumptie. De totale vleesproductie in Europa bedraagt in 2008 43,4 miljoen ton. De helft daarvan (22,6 miljoen ton) is voor rekening van varkensvlees, terwijl pluimveevlees en rundvlees goed zijn voor respectievelijk 11,6 en 8,1 miljoen ton. Voor alle dierlijke producten zijn maximum een zestal lidstaten verantwoordelijk voor ongeveer 70 % van de totale Europese productie. Behalve voor schapen- en geitenvlees behaalt België voor alle categorieën een aandeel tussen 2 % en 5,5 % in de totale Europese productie.

Figuur 13. Voornaamste producenten van diverse dierlijke producten, %, 2008 - 2009

Bron: Eurostat

3 EUROPEES LANDBOUWINKOMEN EN ECONOMISCHE REKENINGEN

Een van de basisdoelstellingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid is ervoor te zorgen dat de landbouwers een redelijke levensstandaard kunnen halen uit hun beroep. De eenvoudigste manier om dit te meten is te kijken naar de ontwikkeling van de landbouwinkomens uit de diverse landbouwactiviteiten. De economische landbouwrekening is hiervoor een geschikt instrument.

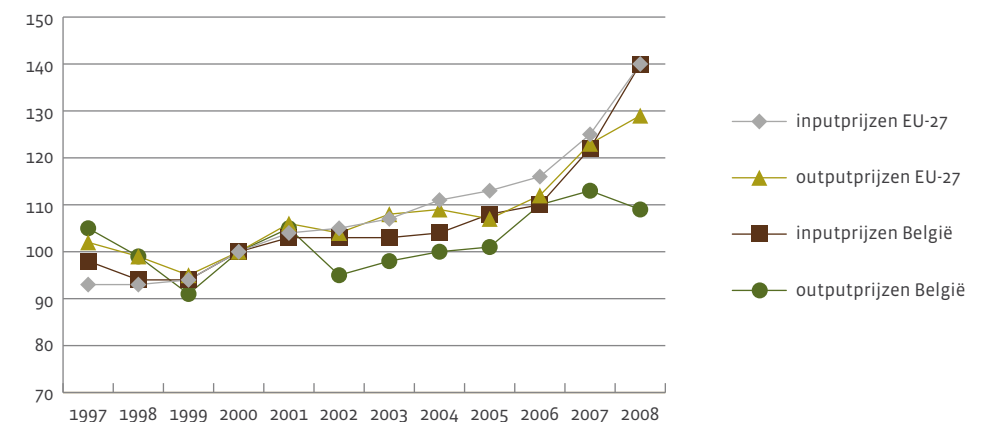
3.1 Landbouwprizen

De prijzen die de landbouwer betaalt voor inputs op zijn bedrijf en die de landbouwer ontvangt voor de goederen die hij verkoopt, hebben een belangrijke invloed op de inkomensvorming van de landbouwer.

De globale index van de inputprijzen en de ontvangen prijzen voor de Europese Unie en voor België wordt weergegeven in figuur 14. De Europese index voor de inputprijzen kent sinds 1998 een continue stijging. Deze stijging was het grootst in 2008 (+14,9 %), wat vooral te verklaren is door de stijging van de prijzen voor energie, meststoffen en dierenvoeders. De ontvangen prijzen voor landbouwproducten in de Europese Unie volgen grotendeels de inputprijzen (+6,7 % in 2008), maar liggen sinds 2004 onder de inputprijzen. De knik in 2005 is vooral te wijten aan de lage prijs voor akkerbouwproducten in dat jaar.

De Belgische index van de inputprijzen lag sinds 2002 onder de Europese index, maar kent de laatste jaren een sterkere stijging (+18 % in 2008) waardoor beide in 2008 gelijk zijn. De Belgische index van de ontvangen prijzen voor landbouwproducten ligt sterk onder de Europese en kent in 2008 een daling (-3,5 %) in tegenstelling tot de sterke stijging van de Europese index.

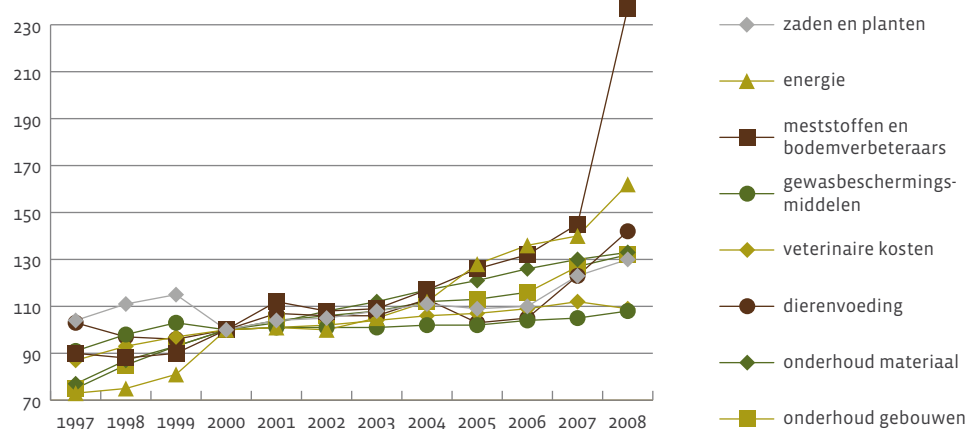
Figuur 14. Evolutie van de in- en outputprijzen voor de EU-27 en België, index 2000 = 100 %, 1997-2008

Bron: Eurostat

Binnen de Europese inputprijzen kennen alle categorieën sinds 2000 een continue stijging. De opvallendste stijgers zijn meststoffen en bodemverbeters, energie en dierenvoeders, die in 2008 een stijging kenden van respectievelijk 91,7 %, 22,0 % en 18,3 % (figuur 15).

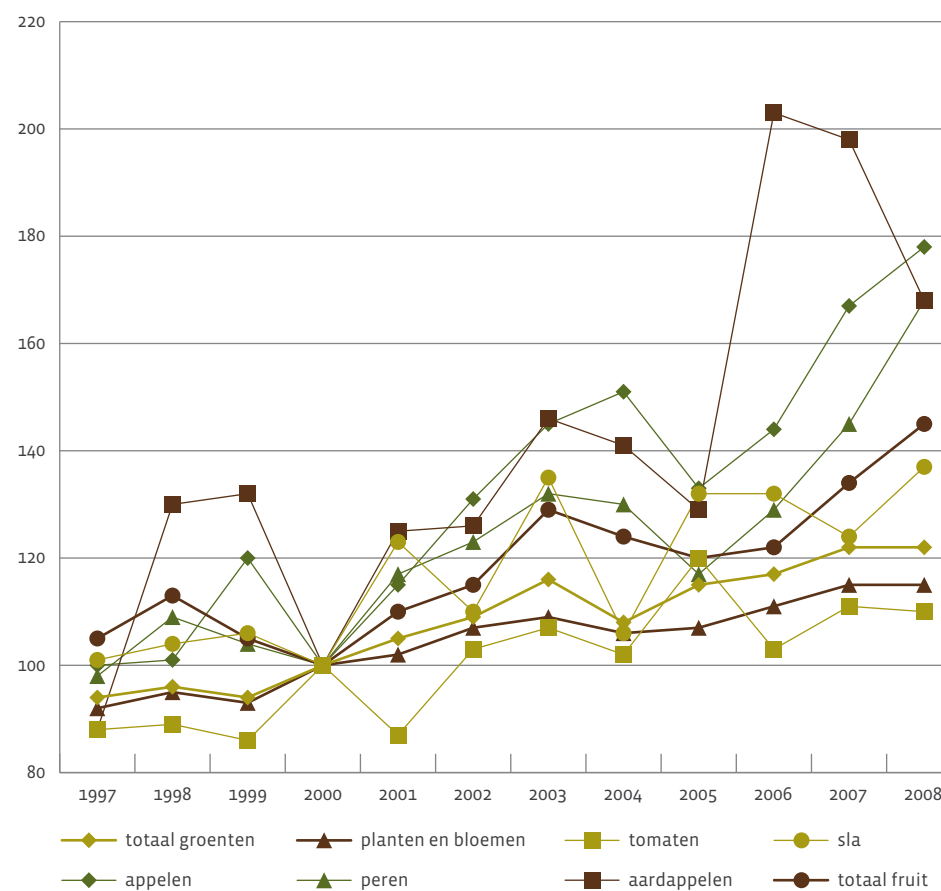
Figuur 15. Evolutie van de inputprijzen voor de EU-27, index 2000 = 100 %, 1997-2008

Bron: Eurostat

De Europese index voor de ontvangen prijzen kent een grilliger verloop dan die van de inputprijzen. Opvallend is de sterke stijging van de prijzen voor aardappelen in 2006 en voor granen in 2007 (figuur 16). De grootste verschillen tussen de Europese en de Belgische indexen zijn terug te vinden bij de industriële gewassen en aardappelen, waarbij de Belgische index respectievelijk 47,8 % en 59,5 % lager noteert.

Figuur 16. Evolutie van de outputprijzen voor de EU-27, index 2000 = 100 %, 1997-2008

Bron: Eurostat

3.2 Productiewaarde van de landbouw

De totale productiewaarde tegen producentenprijzen van de Europese landbouw in 2009 wordt geraamd op 319,3 miljard euro, wat een daling van 12,1 % betekent ten opzichte van 2008. Deze daling is vooral te wijten aan de lagere prijzen voor de landbouwproducten. Bijna 54 % van de productiewaarde wordt gehaald uit de plantaardige productie, terwijl de dierlijke productie goed is voor 42 %. De resterende waarde wordt o.a. gehaald uit dienstverlening. Binnen de plantaardige sector zijn de belangrijkste producten granen, groenten, fruit en voedergewassen. In de dierlijke sector zijn dat melk, varkens en rundvee (tabel 3).

Tabel 3. Productiewaarde van de Europese landbouw en de belangrijkste deelsectoren, miljoen euro, 2007-2009

	2007	2008	2009
totale productiewaarde	341.775	363.345	319.365
plantaardige productie	187.993	198.759	171.049
granen	47.271	51.191	34.408
industriële gewassen	13.428	15.051	13.560
voedergewassen	21.435	24.208	21.992
groenten	29.807	29.818	28.942
aardappelen	10.886	10.023	8.920
fruit	22.091	24.684	21.411
wijn	15.927	16.364	15.826
olijfolie	4.712	4.737	3.639
sierteelt	19.665	19.769	19.481
andere plantaardige productie	2.772	2.914	2.870
dierlijke productie	139.134	149.251	133.009
vee	27.863	28.972	27.361
varkens	29.538	32.877	31.122
pluimvee	15.846	17.289	16.270
melk	48.398	52.698	40.974
eieren	7.165	7.569	7.536
andere dierlijke productie	10.323	9.846	9.747
andere	14.648	15.335	15.307

Bron: Eurostat

3.3 Landbouwinkomen

Het inkomen dat de landbouwer haalt uit zijn landbouwactiviteiten kan geraamd worden op basis van de productiewaarde tegen basisprijzen. Dat is de productiewaarde inclusief de productgebonden subsidies. De totale productiewaarde tegen basisprijzen bedroeg 371,1 miljard euro in 2008 (tabel 4).

Het intermediair verbruik van de Europese landbouw bedroeg ruim 228,0 miljard euro. Het grootste deel (39 %) hiervan is voor rekening van de veevoerders, terwijl de kosten voor energie goed zijn voor 12 %. In vergelijking met 2007 ligt het intermediaire verbruik in 2008 iets meer dan 12 % hoger dan het jaar ervoor. Deze stijging is vooral het gevolg van de sterk gestegen prijzen voor energie en veevoeder. Voor 2009 wordt het intermediaire verbruik weer op het niveau van 2007 geraamd.

De bruto toegevoegde waarde wordt verkregen door het intermediaire verbruik af te trekken van de totale productiewaarde. In 2008 bedraagt de bruto toegevoegde waarde 153,6 miljard euro. Hiermee bedraagt het aandeel van landbouw in het totale bruto binnenlands product van Europa 1,2 %. In 2009 wordt de bruto toegevoegde waarde 13,4 % lager geraamd, omdat de daling van het intermediaire verbruik de daling van de totale productiewaarde niet volledig compenseert.

Door rekening te houden met de afschrijvingen en de netto subsidies wordt de netto toegevoegde waarde verkregen. In 2008 is de totale netto toegevoegde waarde van de Europese landbouw 99,2 miljard euro.

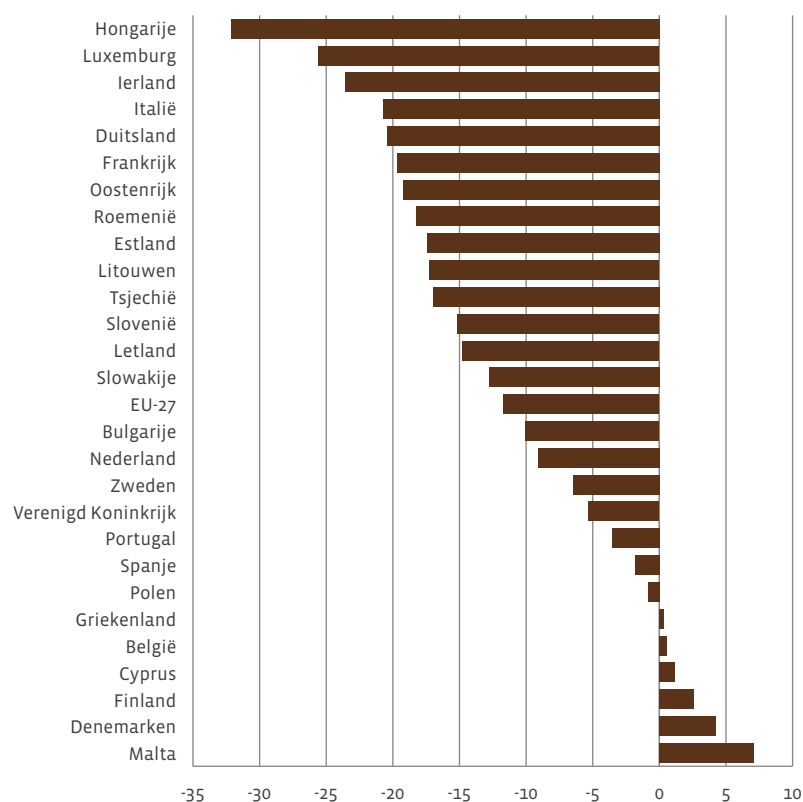
Tabel 4. Productierekening van de Europese landbouw, miljoen euro, 2007-2009

	2007	2008	2009*
totale productiewaarde (basisprijzen)	349.639	371.057	326.959
totale intermediair verbruik	203.585	228.035	203.982
zaden en planten	9.995	10.939	10.436
energie	23.066	26.868	22.375
meststoffen	14.075	19.769	17.225
gewasbeschermingsmiddelen	9.294	10.417	10.191
veterinaire kosten	5.633	6.115	6.024
veevoeder	79.248	88.909	73.098
onderhoudskosten	15.984	16.628	16.328
diensten	13.849	14.661	14.614
bruto toegevoegde waarde	156.143	153.560	132.996
netto toegevoegde waarde	103.882	99.238	79.009

* raming
Bron: Eurostat

Rekening houdend met de inflatie, raamt Eurostat dat het gemiddelde reële Europese landbouwincome per arbeidseenheid in 2009 gedaald is met 11,7 % ten opzichte van 2008 (figuur 17). Het Belgische inkomen is zeer licht gestegen, maar de grote daling viel in België al in 2008 te noteren (-28,6 %), net als in Denemarken (-47,6 % in 2008) en in Bulgarije (-54,5 %).

Figuur 17. Evolutie van het landbouwincome in de Europese lidstaten, %, 2009/2008

Bron: Eurostat

4 EUROPESE VOEDSELKETEN

De structuur en dynamiek van de landbouw wordt steeds meer bepaald door de relatie met de rest van de keten. Naast de land- en tuinbouwsector spelen vooral de toeleveringsindustrie, de voedingsindustrie en de handel een belangrijke rol in het agrobusinesscomplex. De definitie van voedselketen die Europa hanteert, verschilt van de definitie van het agrobusinesscomplex zoals gebruikt voor het hoofdstuk Het agrobusinesscomplex in Vlaanderen.

Aangezien de agrarische productie in dit hoofdstuk al uitgebreid aan bod komt, beperkt dit hoofdstuk zich tot de toelevering, de verwerking, de distributie en de consumptie van de voedingsproducten.

4.1 Toelevering

In de Europese Unie zijn er naar schatting 5.930 bedrijven die goederen leveren aan de landbouwbedrijven (tabel 5). Ruim 71 % daarvan zijn producenten van diervoeders, 18 % zijn meststoffenproducenten en de resterende 11 % zijn leveranciers van gewasbeschermingsmiddelen.

Op deze bedrijven zijn 177.950 personen tewerkgesteld. 55 % daarvan is terug te vinden bij diervoederfabrikanten. 30 % van de personen werkt bij meststofproducenten en 15 % bij gewasbeschermingsmiddelproducenten.

De totale omzet in 2007 van deze drie toeleveringssectoren wordt geraamd op 83,6 miljard euro. 63 % hiervan wordt gecreëerd door de diervoederfabrikanten, 23 % door de mestofproducenten en 14 % door de gewasbeschermingsmiddelproducenten.

Tabel 5. Bedrijven, tewerkstelling en omzet in de toeleveringssector van de landbouw, 2007

	aantal bedrijven	personen tewerkgesteld	totale omzet (miljoen euro)
EU-27	5.930	177.950	83.654
België	205	4.638	3.648
Bulgarije	129	4.587	391
Tsjechië	149	5.893	1.439
Denemarken	68	4.051	2.790
Duitsland	424	26.178	12.435
Estland	18	168	55
Ierland	61	1.385	998
Griekenland	143	2.203	540
Spanje	1.164	18.992	10.622
Frankrijk	735	23.569	13.990
Italië	739	12.455	7.676
Cyprus	39	394	110
Letland	19	521	41
Litouwen	24	3.846	933
Luxemburg	0	0	0
Hongarije	211	4.351	867
Malta	0	0	0
Nederland	190	8.206	8.219
Oostenrijk	56	2.237	992
Polen	475	21.909	4.644
Portugal	146	4.629	1.454
Roemenië	162	8.590	744
Slovenië	21	626	104
Slowakije	50	1.450	253
Finland	78	1.660	1.049
Zweden	105	1.095	677
Verenigd Koninkrijk	443	14.317	7.900

Bron: Eurostat

4.2 Verwerking

De verwerking van landbouwproducten tot voedsel en drank vindt voor een groot deel plaats op industriële bedrijven. Echter, op de landbouwbedrijven vindt ook al een aanzienlijk deel van de verwerking plaats, zoals de wijnproductie of de kaasproductie. In dit hoofdstuk wordt enkel de industriële voedsel- en drankproductie besproken, waardoor deze cijfers een onderschatting zullen zijn van de werkelijke verwerking.

In de Europese Unie wordt het aantal verwerkende bedrijven geraamd op 310.283. De tewerkstelling bedraagt 4,65 miljoen personen, die samen een totale omzet genereren van naar schatting 935 miljard euro (tabel 6). De Belgische voedingsbedrijven zijn, met 13 werknemers per bedrijf, kleiner dan het Europese gemiddelde van 15 werknemers per bedrijf. De Belgische werknemers genereren echter een omzet van 0,35 miljoen euro per werknemer, wat het derde hoogste is van alle EU-lidstaten (na Ierland en Nederland). Dit wijst erop dat de voedingsbedrijven in deze landen meer gespecialiseerd zijn.

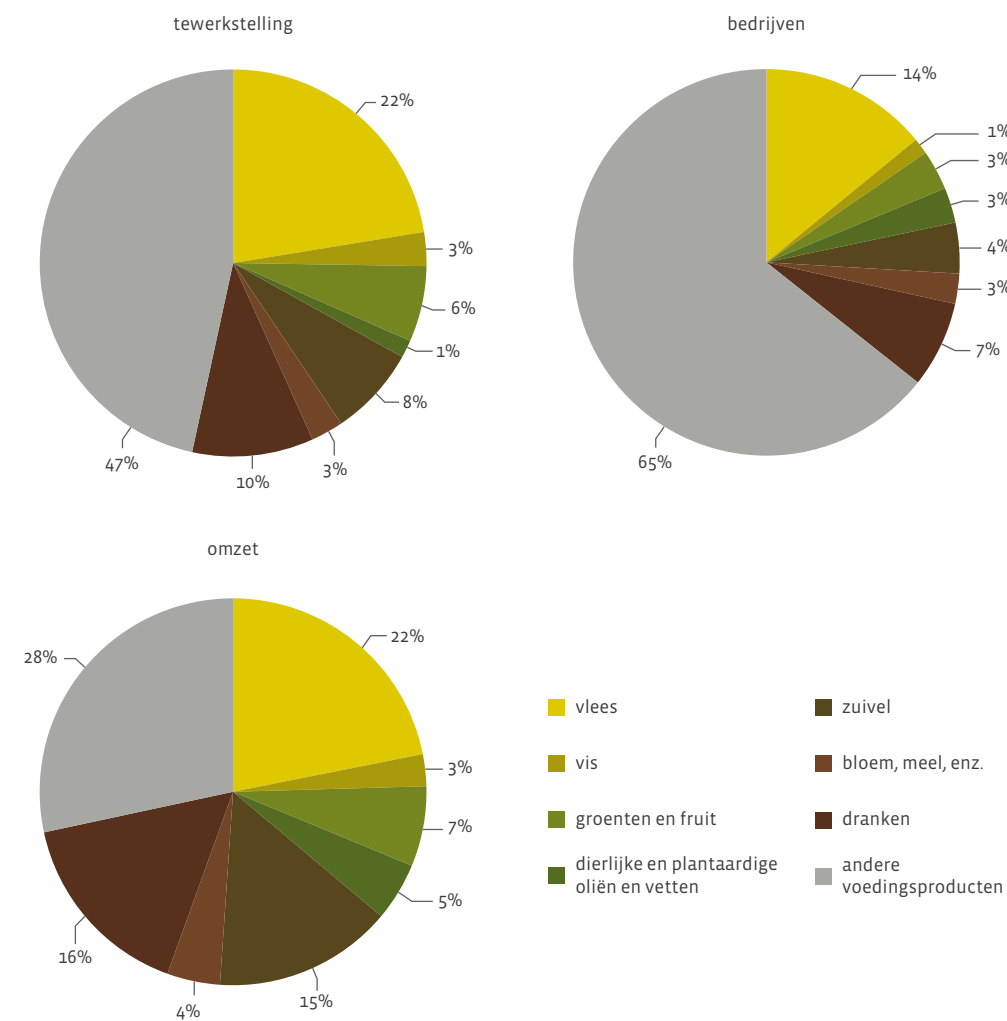
Tabel 6. Bedrijven, tewerkstelling en omzet in de verwerkingssector van landbouwproducten, 2007

	aantal bedrijven	aantal personen tewerkgesteld	totale omzet (miljoen euro)
EU-27	310.283	4.647.200	934.538
België	7.511	99.033	34.806
Bulgarije	5.300	110.208	3.911
Tsjechië	6.234	110.653	9.568
Denemarken	1.713	58.261	14.370
Duitsland	31.982	826.011	163.232
Estland	405	16.791	1.369
Ierland	547	40.252	23.132
Griekenland	16.255	87.946	12.431
Spanje	28.657	385.878	96.299
Frankrijk	70.823	602.981	148.359
Italië	70.618	458.553	103.758
Cyprus	966	12.722	1.366
Letland	727	32.963	1.767
Litouwen	1.231	51.213	3.020
Luxemburg	178	4.259	510
Hongarije	6.252	107.429	9.652
Malta	-	-	-
Nederland	4.210	127.759	49.123
Oostenrijk	4.057	74.591	13.907
Polen	15.498	447.061	43.640
Portugal	10.937	109.861	13.448
Roemenië	9.993	207.638	10.066
Slovenië	986	18.347	2.143
Slowakije	793	36.304	3.186
Finland	1.840	34.269	9.248
Zweden	3.275	65.019	14.611
Verenigd Koninkrijk	7.027	436.994	106.430

Opmerking: De schuine cijfers zijn onvolledige cijfers wegens vertrouwelijke data
Bron: Eurostat

Opvallend is dat, hoewel de vleesindustrie 65 % van de voedingsbedrijven telt en bijna de helft van de tewerkstelling, deze sector slechts verantwoordelijk is voor 28 % van de omzet in de verwerkende industrie. Het omgekeerde geldt dan weer voor de zuivel-fabrieken die met slechts 4 % van de bedrijven en 7 % van de tewerkstelling goed zijn voor 15 % van de omzet (figuur 18).

Figuur 18. Bedrijven, tewerkstelling en omzet in de verwerkingssector volgens product, %, 2007

Bron: Eurostat

4.3 Distributie en handel

De distributie- en handelssector zorgt ervoor dat de voedingsproducten bij de consumenten geraken, maar ook dat er tussen producenten onderling goederen uitgewisseld worden. Binnen de distributie wordt er een onderscheid gemaakt tussen de groothandel, de detailhandel en de restaurants en bars. De groothandel omvat de actoren tussen de producenten en de detailhandel, terwijl de detailhandel en de restaurants en bars de consument voorzien van voedsel en drank.

In de Europese Unie zijn er in 2007 ongeveer 2,69 miljoen distributie- en handelsbedrijven, die allemaal samen 16,2 miljoen mensen tewerkstellen en voor een totale omzet zorgen van 2.421 miljard euro (tabel 7).

Tabel 7. Aantal bedrijven, tewerkstelling en omzet in de distributiesector, 2007

	bedrijven			tewerkstelling			omzet (miljard euro)		
	groothandel	detailhandel	restaurants en bars	groothandel	detailhandel	restaurants en bars	groothandel	detailhandel	restaurants en bars
EU-27	275.052	955.691	1.457.402	2.214.700	6.807.900	7.210.200	1.070,4	1.034,1	316,9
België	8.388	17.719	42.117	42.724	125.912	149.243	35,6	31,9	8,4
Bulgarije	7.041	29.788	19.506	47.931	97.405	86.560	6,3	2,3	0,7
Tsjechië	3.165	32.824	40.228	34.582	153.858	123.361	13,8	13,5	3,0
Denemarken	2.336	5.761	11.973	26.147	11.793	83.940	26,2	1,2	4,2
Duitsland	15.655	57.662	141.546	272.671	962.633	978.890	179,5	162,4	32,6
Estland	597	955	1.292	5.891	19.864	14.028	1,4	1,9	0,3
Ierland	1.873	5.046	9.478	26.962	89.187	102.465	18,9	14,8	6,3
Griekenland	17.928	57.072	84.809	89.344	178.046	226.841	25,0	21,5	6,6
Spanje	52.584	149.203	262.622	374.511	668.342	1.000.163	114,3	95,4	43,6

Frankrijk	28.152	83.087	202.067	231.107	718.187	685.211	166,9	198,5	46,9
Italië	42.723	167.090	229.889	202.341	659.560	886.145	113,0	114,7	44,8
Cyprus	676	3.169	5.812	6.664	9.091	23.551	1,7	1,6	1,0
Letland	1.114	2.229	2.130	12.247	42.633	25.087	2,6	2,4	0,4
Litouwen	952	3.428	2.813	17.870	57.757	34.603	3,1	3,4	0,4
Luxemburg	442	459	2.414	3.432	7.249	12.062	4,6	2,3	0,8
Hongarije	6.519	23.766	29.105	45.699	138.657	102.868	14,4	10,7	2,2
Malta	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nederland	11.780	12.250	30.365	109.755	283.049	292.850	89,2	32,0	11,8
Oostenrijk	3.330	9.277	31.898	44.384	113.937	146.530	23,6	18,8	7,1
Polen	19.215	94.796	45.026	132.363	494.059	173.829	32,6	31,1	3,7
Portugal	14.416	51.736	83.065	72.358	156.379	233.678	20,8	17,2	7,3
Roemenië	10.281	70.103	18.478	111.584	263.704	91.761	17,9	11,0	1,6
Slovenië	504	1.312	6.672	3.409	27.064	23.163	1,1	3,8	0,9
Slowakije	750	559	1.503	11.821	28.514	14.406	2,8	2,1	0,3
Finland	1.376	4.149	9.474	9.928	56.903	44.955	7,8	14,4	3,9
Zweden	5.494	11.363	21.901	41.120	96.469	101.058	25,2	22,6	6,5
Verenigd Koninkrijk	17.197	58.865	118.674	235.157	1.278.300	1.543.548	121,4	190,1	71,3

Bron: Eurostat

4.4 Consumptie

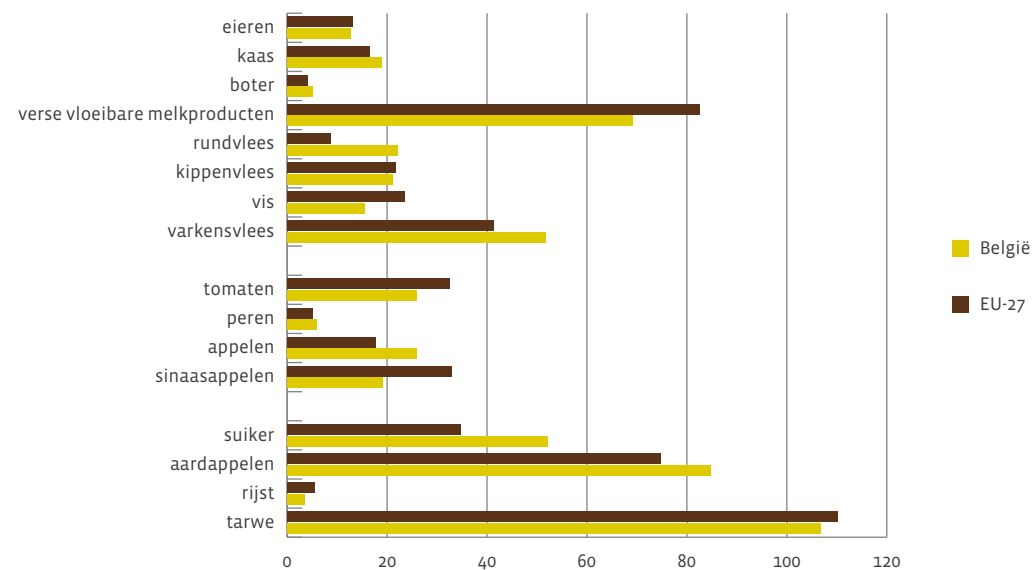
Voeding en drank behoren tot de belangrijkste consumptieproducten aangezien zij de basisnoden van de mens vervullen. In de Europese Unie gaat gemiddeld 16,0 % van de uitgaven naar voeding en drank.

Figuur 19 geeft een beeld van de gemiddelde consumptie per persoon in de Europese Unie. Dit is een schatting gemaakt op basis van de bevoorradingsbalansen, omdat hierin ook de verwerkte producten opgenomen zijn.

Binnen de akkerbouwproducten is tarwe het belangrijkste product met een consumptie van meer dan 110 kg per persoon in 2007. Ook aardappelen maken met 74,7 kg per persoon een belangrijk deel uit van het voedingspatroon. Binnen de groenten en fruit zijn sinaasappelen, appels en tomaten de belangrijkste producten met een gemiddelde consumptie van respectievelijk 32,9, 17,7 en 32,6 kg per persoon. Bij de dierlijke producten valt op dat varkensvlees de belangrijkste vleessoort is met een consumptie van 41,3 kg per persoon. Daarnaast worden er per persoon ook 82,5 kg verse vloeibare melkproducten gedronken.

Bij vergelijking tussen de EU en België zijn de grootste verschillen te vinden in een hogere consumptie in België van aardappelen, varkensvlees, appels en suiker. In België worden minder verse vloeibare melkproducten gedronken en sinaasappelen gebruikt.

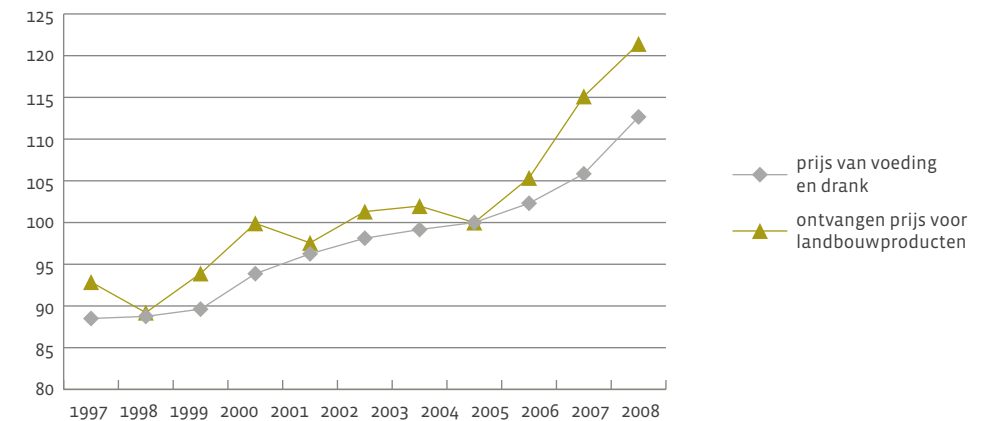
Figuur 19. Gemiddelde consumptie van de belangrijkste producten per persoon, kg, 2007

Bron: Eurostat, FAO

De laatste 10 jaar kende de geharmoniseerde index van de consumptieprijs voor voedsel in de EU een gemiddelde stijging van 2,5 %. Deze index volgt die van de prijzen die de landbouwer ontvangt voor zijn producten (figuur 20).

Figuur 20. Consumptieprijsindex en landbouwproductenindex, index: 2005 = 100, 1998 - 2008

Bron: Eurostat

4.5 Zelfvoorzieningsgraad

De zelfvoorzieningsgraad van een bepaald product geeft aan in welke mate de productie van een bepaalde regio voldoende is om aan de vraag naar dat product en binnen diezelfde regio te voldoen, zowel voor menselijk als dierlijk en industrieel gebruik.

Tabel 8 geeft een overzicht van de zelfvoorzieningsgraad van de lidstaten, voor enkele belangrijke producten. Het is opvallend dat België voor de meeste van deze producten 100 % overschrijdt.

Tabel 8. Zelfvoorzieningsgraad van de lidstaten, %, 2004-2009

	tarwe	rund- vlees	varkens- vlees	verse vloeibare melkproducten	pluim- veevlees	aardap- pelen	suiker
België	55	142	238	146	120	251	198
Bulgarije	147	75	47	107	79	87	1
Tsjechië	95					98	
Denemarken	101	89	665	104	157	98	133
Duitsland	132	117	106	119	84	139	291
Estland	128	85	93	101	51	82	
Ierland	67		409	73	95	59	142
Griekenland	66	26	1	87	85	75	44
Spanje	79	98	125		96	68	93
Frankrijk	193	105	106	108	119	114	154
Italië	61	57	66		110	60	86
Cyprus		65	97	90	84		
Letland	247	69	86	98	97	96	74
Litouwen	470			98		100	79
Luxemburg	93	86	65		1	39	
Hongarije	191	135	102	90	128	88	25
Malta		13	75		81	36	
Nederland	22	112	244		186	185	184
Oostenrijk	114	147	103	145	75	96	126
Polen	107	129	112	101	112	102	103
Portugal	11	47	68	95	93	55	125
Roemenië	148	107	57	99	77	96	18
Slovenië	45					69	64
Slowakije		113	56	86	74	73	64
Finland	99	88	115		102	90	64
Zweden	114	67	90		85	65	96
Verenigd Koninkrijk	119	69	54		5	82	89

Bron: Eurostat

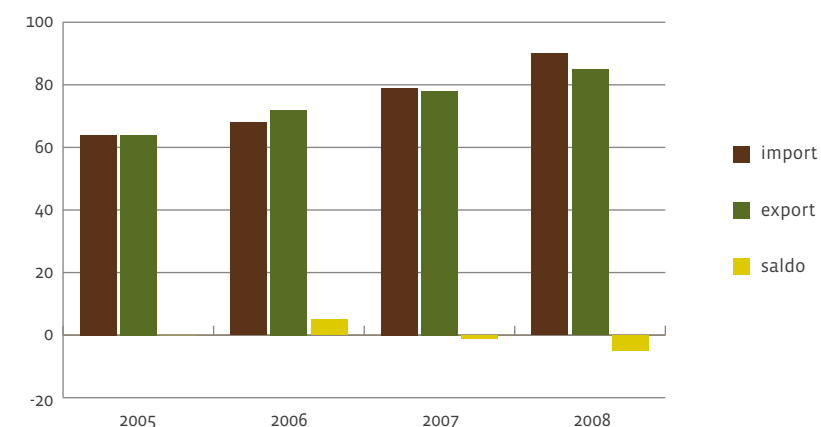
5 EUROPESE HANDEL IN LANDBOUWPRODUCTEN

5.1 Totale agrohandel

De totale agrohandel omvat zowel de primaire producten als de verwerkte landbouwproducten. De Europese Unie was in 2008 een netto importeur van landbouwproducten met een handelstekort van 5,23 miljard euro. In totaal exporteerde de EU voor 85,0 miljard euro aan landbouwproducten naar landen buiten de EU, terwijl de import met 90,2 miljard euro iets hoger lag (figuur 21).

Zowel de import als de export kent een stijgend verloop, terwijl het handelssaldo van jaar tot jaar sterk schommelt. De prijsschommelingen van de euro ten opzichte van de belangrijkste munten buiten de EU spelen hier natuurlijk een belangrijke rol in.

Figuur 21. Import, export en saldo van de Europese handel in landbouwproducten, miljard euro, 2005-2008

Bron: Eurostat

De export van landbouwproducten is goed voor 6,3 % van de totale Europese export, terwijl de import ervan goed is voor 5,7 % van de totale Europese import.

5.2 Handel volgens productcategorieën

De grootste handelstekorten zijn terug te vinden bij fruit (-10,3 miljard euro) en oliehoudende zaden en vruchten (-6,9 miljard euro), terwijl de grootste handelsoverschotten te danken zijn aan dranken (+12,0 miljard euro), zuivelproducten (+5,7 miljard euro) en graanbereidingen (+4,1 miljard euro).

Veruit het voornaamste importproduct is fruit, gevolgd door vetten en oliehoudende zaden en vruchten, met een respectievelijke invoer van 13,0, 8,1 en 8,9 miljard euro. Aan de uitvoerzijde zijn de voornaamste productgroepen dranken, zuivelproducten en granen met een respectieve uitvoerwaarde van 17,1, 6,8 en 5,9 miljard euro.

5.3 Voornaamste handelspartners

De voornaamste uitvoerlanden zijn de Verenigde Staten, Rusland, Zwitserland en Japan, met een respectievelijk aandeel van 15,1 %, 10,4 %, 6,7 % en 5,0 % in de totale uitvoer van landbouwproducten vanuit de Europese Unie (tabel 9).

De EU importeert vooral producten vanuit Brazilië, Argentinië en de Verenigde Staten. Deze landen zijn goed voor een aandeel in de totale Europese landbouwimport van respectievelijk 15,0 %, 9,0 % en 8,7 %.

Wat het handelssaldo betreft, heeft de EU het grootste overschot met Rusland, de Verenigde Staten en Japan met een overschot van respectievelijk 8,0, 5,0 en 4,1 miljard euro. Deze positieve saldo's zijn vooral te danken aan de handelsoverschotten voor vlees, melkproducten, fruit en dranken. Brazilië (-12,7 miljard euro) en Argentinië (-8,0 miljard euro) zijn de landen waar de Europese Unie het grootste handelstekort voor landbouwproducten heeft, wat vooral toe te schrijven is aan de handelstekorten voor koffie en thee, graan, vlees, afvalproducten en oliehoudende zaden en vruchten.

Tabel 9. Voornaamste handelspartners van de EU voor de handel in landbouwproducten, 2008

	export		import		saldo		
	miljoen euro	aandeel	miljoen euro	aandeel	miljoen euro		
Verenigde Staten	12.876	15,15 %	Brazilië	13.523	14,99 %	Rusland	7.984
Rusland	8.841	10,40 %	Argentinië	8.110	8,99 %	Verenigde Staten	5.050
Zwitserland	5.669	6,67 %	Verenigde Staten	7.826	8,67 %	Japan	4.085
Japan	4.246	5,00 %	China	3.721	4,12 %	Zwitserland	2.529
Noorwegen	2.815	3,31 %	Turkije	3.171	3,51 %	Noorwegen	2.354
Algerije	2.336	2,75 %	Zwitserland	3.140	3,48 %	Brazilië	-12.648
Canada	2.207	2,60 %	Indonesië	3.044	3,37 %	Argentinië	-7.975
Turkije	1.961	2,31 %	Oekraïne	2.438	2,70 %	Indonesië	-2.511
Hongkong	1.885	2,22 %	Nieuw-Zeeland	2.171	2,41 %	Nieuw-Zeeland	-1.944
Saudi-Arabië	1.870	2,20 %	India	2.078	2,30 %	China	-1.923

Bron: Eurostat

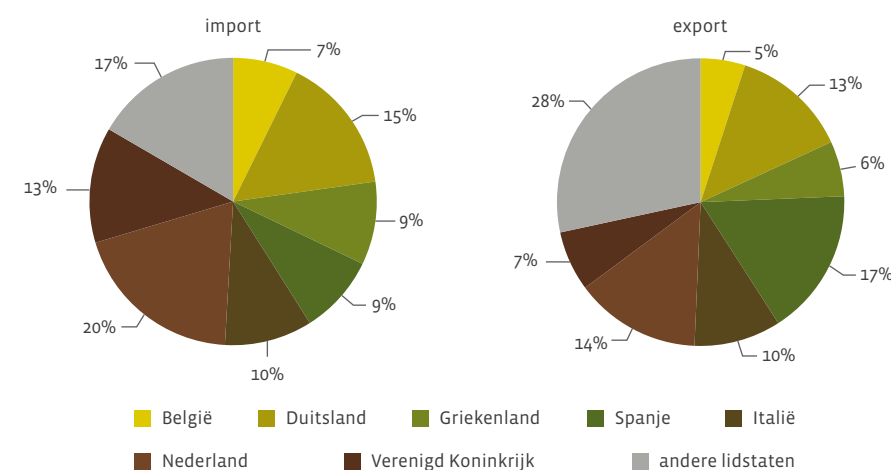
5.4 Bijdrage van de Europese lidstaten

Figuur 22 geeft de voornaamste lidstaten weer, op het vlak van import en export van landbouwproducten met landen buiten de Europese Unie.

Wat de import betreft zijn Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk met een aandeel van 19,5 %, 16,6 % en 15,5 % de belangrijkste lidstaten. België staat met 7,3 % op de zevende plaats.

Op het vlak van export leveren Spanje, Nederland en Italië met 16,6 %, 14,2 % en 13,1 % de grootste bijdrage. Ook hier staat België op de zevende plaats met 5,0 %.

Figuur 22. Belangrijkste lidstaten voor import en export van landbouwproducten met landen buiten de EU, %, 2008

Bron: Eurostat

Spanje, Frankrijk en Hongarije dragen het sterkst bij tot het positieve handelssaldo. Deze landen hebben een handelsoverschot van respectievelijk 6,1, 3,3 en 1,5 miljard euro. De landen met het grootste handelstekort zijn Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Griekenland en Duitsland met een tekort van -6,0, -5,5, -3,2 en -2,8 miljard euro. België heeft met -2,3 miljard euro het vijfde hoogste handelstekort van alle lidstaten.

6 EUROPESE LANDBOUW EN MILIEU

39,2 % van de Europese grond wordt bewerkt voor landbouwactiviteiten. Dat onderstreept het belang van de landbouw voor de natuurlijke omgeving van de EU. De relatie tussen deze twee is echter complex. Aan de ene kant heeft de landbouw door de eeuwen heen bijgedragen aan het creëren en onderhouden van een verscheidenheid van waardevolle semi-natuurlijke habitats en agrarische landschappen waarop een breed scala van soorten op vertrouwen voor hun overleving. Aan de andere kant heeft de landbouw een negatief effect op de natuurlijke hulpbronnen, zoals de verontreiniging van bodem, water en lucht, versnippering van leefgebieden, en een verlies aan biodiversiteit die kunnen voortvloeien uit landbouwpraktijken en landgebruik.

Om de impact van de Europese landbouw op zijn natuurlijke omgeving op te volgen heeft de Europese Commissie een set van 28 agromilieu-indicatoren ontwikkeld. Deze indicatoren dienen als monitoring van de integratie van milieuaspecten in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid op EU-, nationaal en regionaal niveau. De indicatorenset kan ingedeeld worden in vier groepen:

- bedrijfsvoering: opleidingsniveau, gebruik van minerale meststoffen, pesticiden en energie, bodembedekking en -bewerking en mestopslag.
- productiesysteem: teeltplanning, veebezetting, irrigatie, intensiveringsgraad, specialisatiegraad, aandeel biologische landbouw, agromilieuverbintenissen en productie van duurzame energie.
- druk en risico's voor het milieu: wijziging in het bodemgebruik, marginalisering van de bodem, fosfor- en stikstofbalans, gewasbeschermingsmiddelengebruik, ammoniakemissie, uitstoot van broeikasgassen, watergebruik en bodemerrosie.
- toestand van de natuurlijke hulpbronnen: Natura 2000-gebieden, landbouwgebieden met hoge natuurwaarde, populatie van de akkervogels, genetische diversiteit, waterkwaliteit en de toestand van het landschap.

Voor de een groot deel van deze indicatoren is het concept uitgewerkt, maar ontbreken de Europese data. Enkele indicatoren werden in dit hoofdstuk al vermeld, zoals opleidingsniveau, specialisatiegraad en biologische landbouw. In de rest van dit hoofdstuk worden nog enkele volledig uitgewerkte indicatoren besproken.

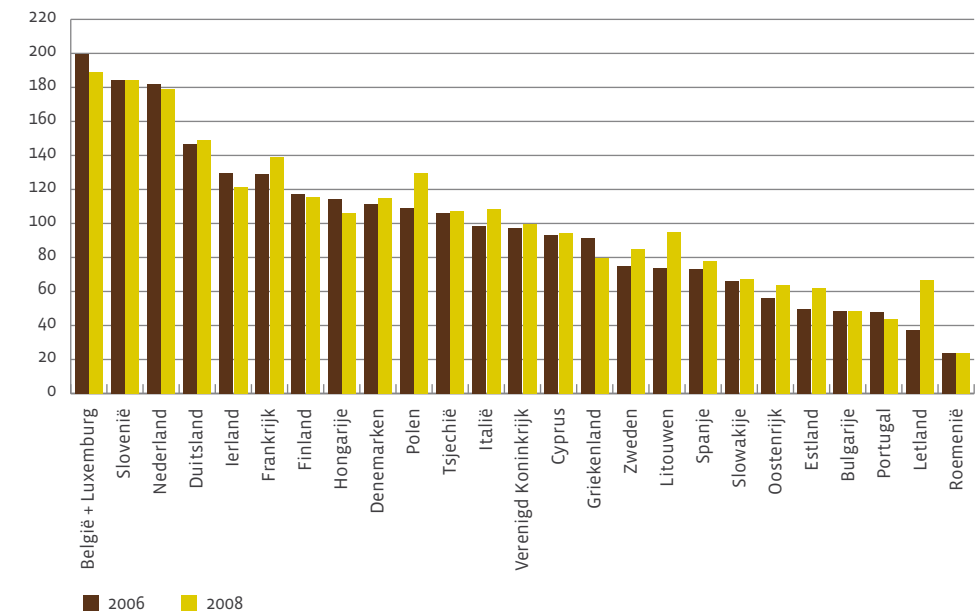
6.1 Minerale meststoffen

Meststoffen vormen een essentiële input bij de agroproductie, aangezien zij belangrijke nutriënten leveren (zoals stikstof, fosfor en kalium) die planten nodig hebben voor hun groei. Naast dierlijke mest gebruiken heel wat bedrijven ook minerale meststoffen op het bedrijf.

Wanneer de hoeveelheid meststof de benodigde hoeveelheid (van de plant) overschrijdt, bestaat het risico dat deze nutriënten in verhoogde concentraties kunnen voorkomen in de bodem en in het oppervlaktewater, wat schade kan veroorzaken aan de ecosystemen. Om dit probleem in te dijken zijn diverse maatregelen genomen.

Figuur 23 geeft het gebruik van minerale meststoffen weer, uitgedrukt in kg N, P₂O₅ en K₂O per hectare cultuurgrond, voor de 27 lidstaten voor de jaren 2006 en 2008. Het gemiddelde gebruik in de Europese Unie bedraagt 104 kg/ha in 2008, wat 6 % meer is dan in 2006. De landen met de hoogste consumptie zijn België/Luxemburg, Slovenië en Nederland met een consumptie van respectievelijk 199, 185 en 182 kg per hectare. De grote verschillen tussen de landen kunnen onder meer verklaard worden door de verschillen in klimaat, bodem en gewassen.

Figuur 23. Gebruik van minerale meststoffen in de lidstaten, kg N, P₂O₅ en K₂O per ha, 2006 en 2008

Bron: Eurostat

6.2 Dichtheid van de veestapel

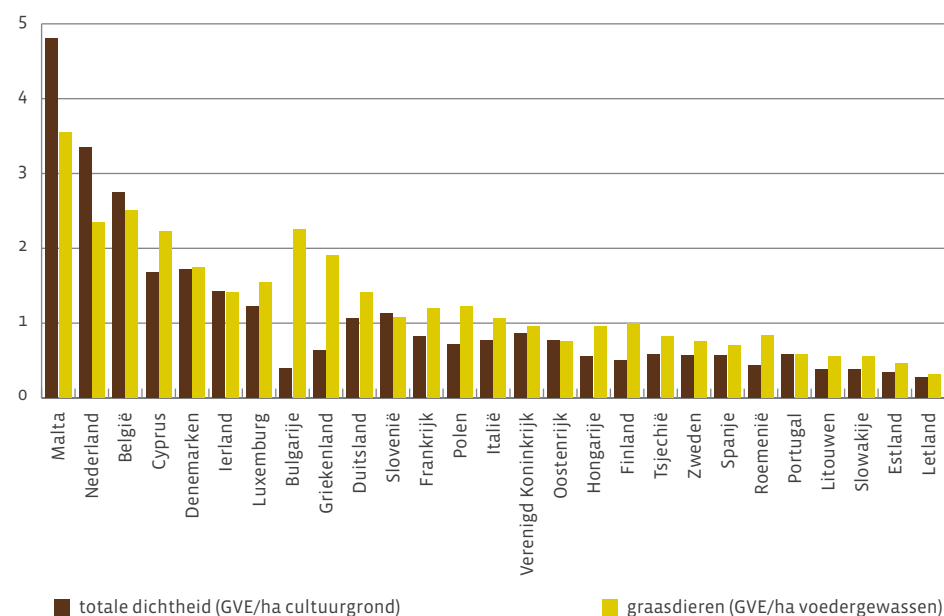
De veestapeldichtheid, de ratio van de totale veestapel (in grootvee-eenheden) t.o.v. de totale cultuurgrond, is een indicator die de intensiteit van de dierlijke productie weergeeft. De grootte van de veestapel hangt in sterke mate af van de beschikbaarheid van cultuurgrond om in veevoeder te voorzien. Echter, deze ratio weerspiegelt evenzeer de beschikbaarheid van cultuurgrond om de dierlijke mest op kwijt te kunnen.

Een lage ratio kan dus wijzen op een sterk gespecialiseerde gewasproductie en onvoldoende dierlijke mest, terwijl een hoge ratio een excessieve verspreiding van dierlijke mest met zich meebrengt. Vanuit leefmilieuoverwegingen is een gemiddelde dichtheid dan ook beter.

Wat de graasdieren (rundvee, schapen, geiten en paarden) betreft is het eveneens belangrijk om te kijken naar de dichtheid per hectare voedergewassen. Een te hoge ratio kan wijzen op overbegrazing, wat schadelijke effecten voor het grasland kan teweegbrengen, zoals bodemerosie en verlies van biodiversiteit.

Beide bovenstaande ratio's worden in figuur 24 weergegeven. De gemiddelde dichtheid van de veestapel in de EU bedraagt 0,8 GVE per hectare. De hoogste waarden worden genoteerd in Malta, Nederland en België met respectievelijk 4,8, 3,4 en 2,8 GVE per hectare. De dichtheid van de graasdieren bedraagt 1,1 in de EU. Ook hier zijn Malta (3,6), België (2,5) en Nederland (2,4) de landen met de hoogste dichtheid.

Figuur 24. Dichtheid van de veestapel en graasdieren in de lidstaten, grootvee-eenheden per ha, 2007

Bron: Eurostat

6.3 Broeikasgasemissie

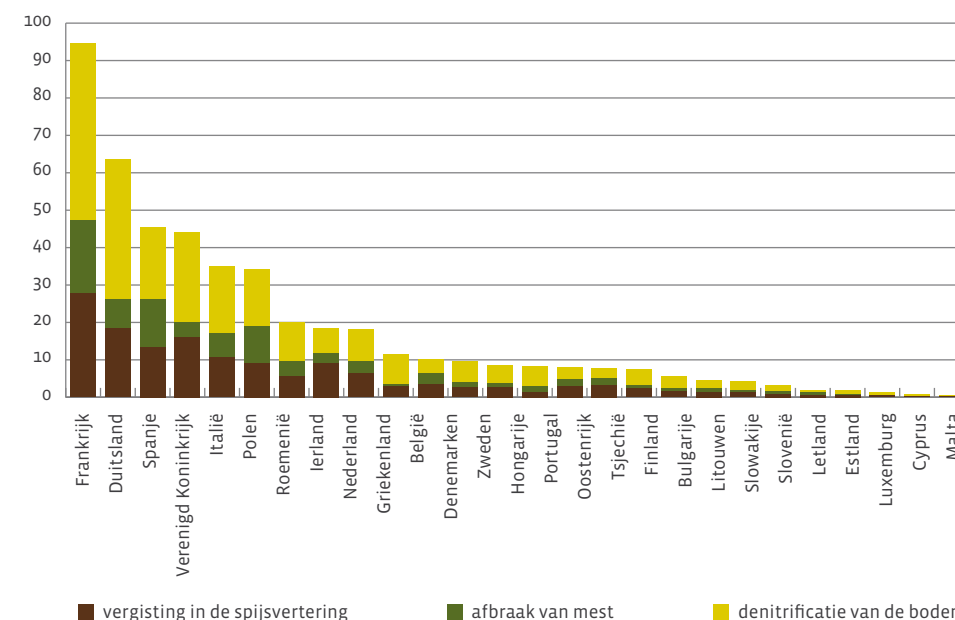
De landbouwproductie gebruikt niet alleen natuurlijke bronnen als input, maar veroorzaakt ook druk op het leefmilieu door de emissie van broeikasgassen. Landbouw is dus medeverantwoordelijk voor de klimaatverandering.

De bijdrage van de landbouw aan de totale Europese broeikasgasemissie bedraagt 10,2 %. Binnen landbouw zijn dit de voornaamste bronnen van broeikasgassen:

- vergisting in de dierlijke spijsvertering en in mestopslag: zorgt voor 72 % van de methaanemissie (CH₄).
- bodemdenitrificatie: produceert 88 % van de lachgasemissie (N₂O).
- de productie van methaan en lachgas uit biologische processen (decompositie) na bemesting: 27 % van de methaanemissie en 12 % van de lachgasemissie.

Figuur 25 geeft de bijdrage van de drie voornaamste bronnen van broeikasgasemissies weer voor de lidstaten van de Europese Unie in 2006. Om de verschillende emissies vergelijkbaar te maken, zijn ze omgerekend naar CO₂-equivalenten.

Figuur 25. Broeikasgasemissies van landbouw voor de verschillende EU-lidstaten, megaton CO₂-equivalenten, 2006

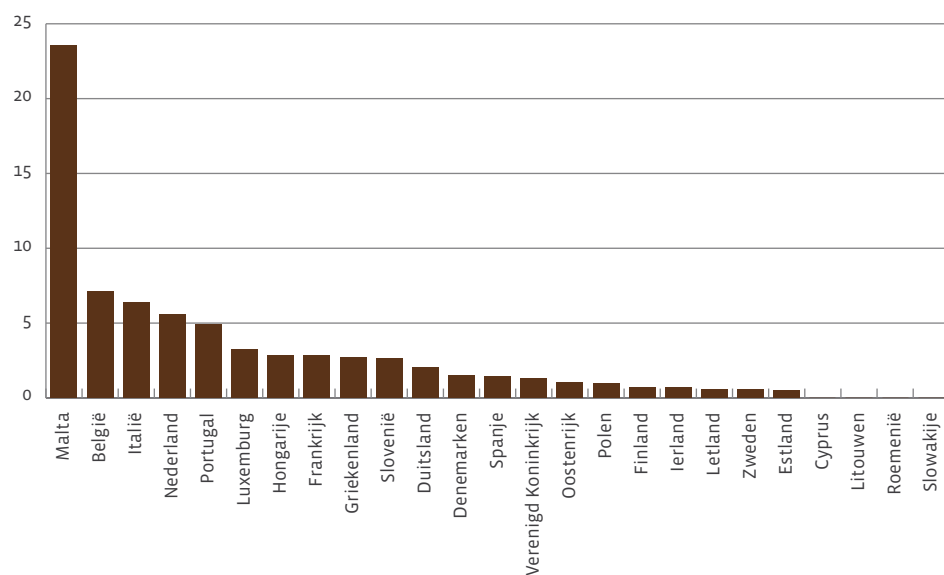
Bron: Eurostat

De grootste bron van broeikasgassen in de EU is de bodem met 51 %, gevolgd door de vergisting in de spijsvertering met 31 % en de afbraak van mest met 18 %. Het grote verschil tussen de landen valt enerzijds te verklaren door de grootte van de sectoren, anderzijds door de specialisatiegraad, de bedrijfsvoering en de gebruikte materialen.

6.4 Gewasbeschermingsmiddelen

Gewasbeschermingsmiddelen zijn belangrijk in de landbouw om de goede kwaliteit van de planten te behouden. Intensief gebruik kan echter leiden tot een negatieve impact op het leefmilieu. De totale verkoop van gewasbeschermingsmiddelen, uitgedrukt in kg actieve stof per hectare landbouwgrond, geeft een idee van het gebruik ervan op het veld. Malta (23,5 kg/ha) is het land met de hoogste intensiteit, gevolgd door België, Italië en Nederland met respectievelijk 7,1, 6,4 en 5,6 kg per hectare (figuur 26). Voor een deel weerspiegelen de sterke verschillen tussen de landen de verschillen in klimatologische omstandigheden en de verschillende specialisaties.

Figuur 26. Verkoop van gewasbeschermingsmiddelen van de lidstaten, kg actieve stof per ha landbouwgrond, 2001 - 2008

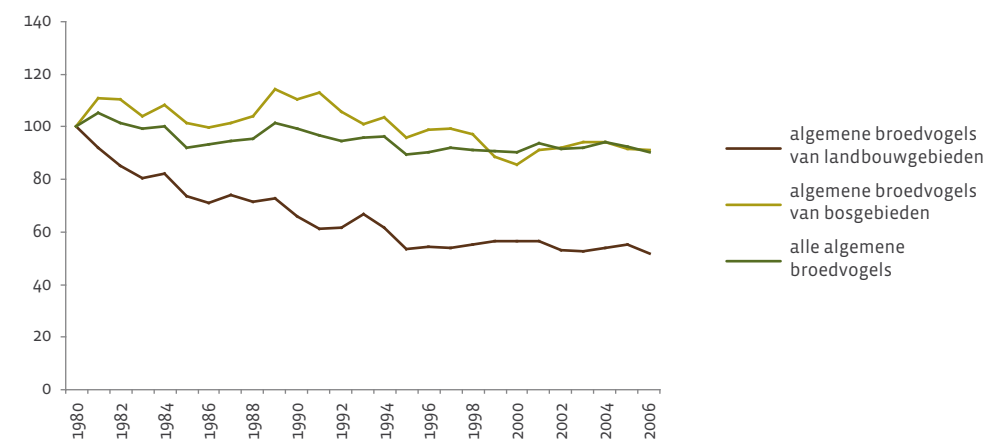
Bron: Eurostat

6.5 Biodiversiteit

Aangezien de landbouwoppervlakte bijna 40 % uitmaakt van de totale Europese oppervlakte is het duidelijk dat de biodiversiteit in sterke mate gelinkt is met de landbouwactiviteit. Gebieden waar landbouw het belangrijkste (en meestal dominante) landgebruik is en waar landbouw geassocieerd wordt met een hoge soorten- of habitatdiversiteit worden als *High Nature Value*-gebieden geclassificeerd.

In de laatste decennia hebben de intensifiëring, veranderingen in landgebruik en gewassen, en de toenemende specialisatie binnen de landbouw dan ook geleid tot een aanzienlijk verlies aan biodiversiteit in en rond het landbouwgebied. Zo zijn de vogelpopulaties in het landbouwgebied de laatste decennia duidelijk afgenomen (figuur 27).

Figuur 27. Evolutie van de populatie van vogels in Europa, index 1980 = 100 %, 1980-2006

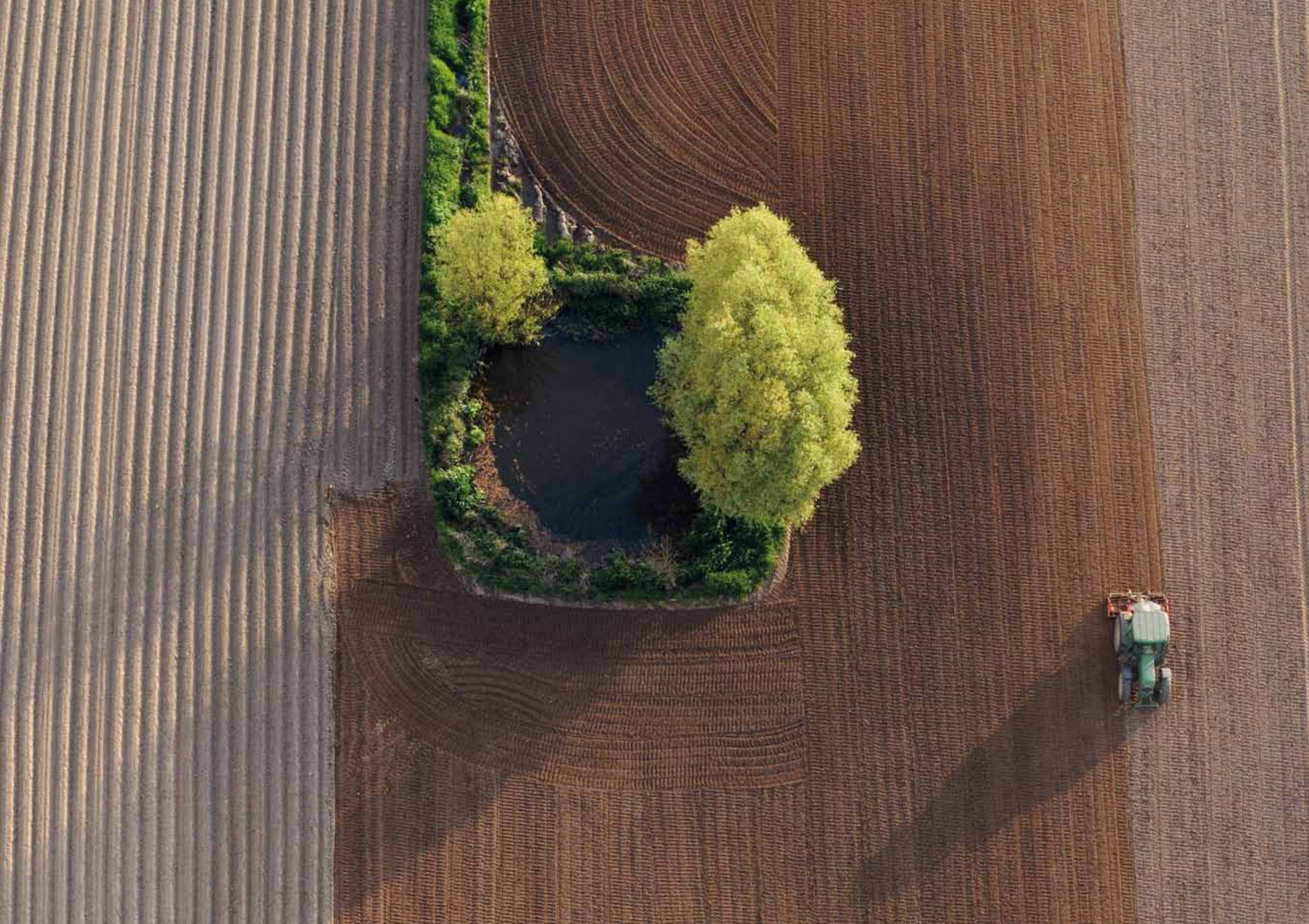
Bron: European Environment Agency, EBCC/RSPB/BirdLife International/Statistics Nederland

REFERENTIES

- BirdLife International (2010) www.birdlife.net
- European Environment Agency (2010) *10 messages for 2010 - Agricultural ecosystems*, Copenhagen
- European Environment Agency (2010) *Data and Maps*, www.eea.europa.eu/data-and-maps
- Eurostat (2008) *Europe in figures – Eurostat yearbook 2009*, Luxemburg
- Eurostat (2008) *From farm to fork*, Luxemburg
- Eurostat (2009) *Agricultural statistics – Main results 2007/2008*, Luxemburg
- Eurostat (2009) *Eurostat regional yearbook 2009*, Luxemburg
- Eurostat (2010) *Agriculture in the European Union – Statistical and economic information 2009*, Luxemburg
- Eurostat (2010) Statistics Database, www.ec.europa.eu/eurostat/statistics
- LEI (2009) *Land- en tuinbouwcijfers 2009*, Den Haag

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Jo Debaveye, Marian Debonne, Hubert Hernalsteen, Herman Hooyberghs, Ludwig Lauwers, Annemie Leys, Dirk Van Gijsegem
- Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie: Johan Bogaert
- Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij: Dirk Van Guyze

HOOFDLIJNEN

Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie, dat twee pijlers omvat. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun vormen de eerste pijler. Het plattelandsbeleid vormt de tweede pijler.

In 2009 is in Vlaanderen bijna 269 miljoen euro aan rechtstreekse steun uitbetaald aan 23.487 landbouwers of gemiddeld 11.449 euro per bedrijf. De toeslagrechten nemen daar ruim 233 miljoen euro van in. De zoogkoeienpremie is goed voor 29,1 miljoen euro en de slachtpremie kalveren voor 5,7 miljoen euro. Een aantal overige gekoppelde plantaardige premies vertegenwoordigen slechts 0,8 miljoen euro.

De rechtstreekse steun is ongelijk verdeeld: 20 % van de bedrijven met de meeste steun vertegenwoordigt 56 % van de steun terwijl 20 % van de bedrijven met de minste steun slechts 1,3 % van de steun ontvangt. In 2009 hebben 1.960 bedrijven 26.203 toeslagrechten ter waarde van 12,8 miljoen euro overgedragen aan andere landbouwers.

Het Vlaams Programmadoocument voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013 (PDPO II) heeft eind 2009 een extra bedrag ontvangen van 29,5 miljoen euro aan Europese middelen. Hiermee komt het totale budget voor de volledige programmaperiode op 713,5 miljoen euro.

Vlaanderen heeft ingezet op de prioriteiten hernieuwbare energie, klimaat, waterbeheer, biodiversiteit en herstructurering in de zuivelsector. 26,6 miljoen euro of 46 % van de toegekende investering- en diversificatiesteun verdeeld door het Vlaams Landbouwinvestingsfonds (VLIF) betrof investeringen met een positieve bijdrage tot het milieu.

Het totale areaal agromilieumaatregelen in 2009 is sterk gedaald t.o.v. 2008 (-52.803 ha). Dat komt door de achteruitgang van de agromilieumaatregel 'groenbedekking'. Het totale areaal aan agromilieumaatregelen waarvoor nog steeds nieuwe contracten afgesloten kunnen worden is echter verder gestegen: +2.680 ha.

De rechtstreekse steun Pijler I heeft in 2008 gemiddeld een aandeel van 5 % van de opbrengst en 25 % van het bedrijfsinkomen in de land- en tuinbouw. Voor Pijler II-steun is dat gemiddeld 2 % van de opbrengst en 9 % van het bedrijfsinkomen.

Dit hoofdstuk gaat dieper in op het huidige GLB en wat dit betekent voor het landbouwbeleid in Vlaanderen. In België zijn de regio's sinds het Lambermont-akkoord (2000-2001) bevoegd voor landbouw. De federale overheid zorgt voor de coördinatie op Europees vlak, waakt over voedselveiligheid en diergezondheid (Federaal Voedselagentschap) en heeft een aantal restbevoegdheden behouden (o.m. Belgisch Interventie- en Restitutiebureau, pachtwetgeving).

1 HET GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID

1.1 Van het Verdrag van Rome tot de Mid Term Review

Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie. Momenteel kunnen binnen het GLB twee pijlers onderscheiden worden. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun (waaronder de bedrijfstoelage) vormen de eerste pijler. Het plattelandsbeleid vormt de tweede pijler. Elke pijler heeft zijn eigen budget. Budgetten kunnen niet getransfereerd worden behalve in het geval van modulatie (transfer van middelen van Pijler I naar Pijler II).

De toestand vandaag verschilt in belangrijke mate van die in het verleden. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid is sinds zijn ontstaan aan heel wat veranderingen onderhevig geweest. Vooral in de afgelopen twintig jaar volgden de hervormingen elkaar in snel tempo op.

Het GLB vloeide voort uit het Verdrag van Rome van 1957. De belangrijkste beleidsdoelstellingen bestonden erin om de landbouwproductiviteit te verhogen, de consumenten van genoeg en betaalbaar voedsel te voorzien, de producenten een redelijk landbouwinkomen te verzekeren, en de markten te stabiliseren. De klemtoon van het GLB lag de eerste dertig jaar bijna uitsluitend op markt- en prijssteun. Het inkomen van de landbouwers werd ondersteund via marktmechanismen (interventieaankopen, importtarieven en exportsubsidies), die de prijzen van de landbouwproducten en dus indirect het landbouwinkomen op een gewenst niveau hielden. Per product of groep van producten werden Gemeenschappelijke Marktordeningen (GMO's) opgesteld. Rechtstreekse steun bestond van in het begin van het GLB, maar tot de vroege jaren 1990 was die ondergeschikt aan marktsteun. Door de MacSharry-hervorming in 1992 en Agenda 2000 in 1999 veranderde de balans onmiskenbaar ten voordele van rechtstreekse steun (ter compensatie van een daling van het ondersteunde prijsniveau). Tevens was er in de vroege jaren van het GLB weinig aandacht voor plattelandsontwikkeling. In de jaren '70 waren er een aantal maatregelen. Die werden in de loop der jaren uitgebreid en in 1999 zag met Agenda 2000 het plattelandsbeleid als tweede pijler van het GLB het licht.

Het GLB onderging in 2003 een nieuwe diepgaande hervorming, ook bekend als de *Mid Term Review* (MTR). Door de introductie van de bedrijfstoelage in 2005 leidde de MTR (grotendeels) tot de ont koppeling van de rechtstreekse steun van de productie. Vóór 2005 bestond de rechtstreekse steun uit productiegerelateerde (gekoppelde) steun per hectare en per dier. De lossere band tussen productie en premies maakt dat de landbouwers in de EU meer kunnen concurreren en marktgericht handelen. De MTR zorgde daarnaast voor een aantal specifieke hervormingen in een aantal sectoren (o.a. zuivel met introductie van rechtstreekse steun ter compensatie van een daling van het prijsniveau) en een grotere aandacht voor het plattelandsbeleid (Pijler II).

Na de beslissing over de MTR in 2003 werd vervolgens stapsgewijs het beleid hervormd voor andere sectoren. In 2004 is er een pakket hervormingen goedgekeurd wat betreft "mediterrane" producten (katoen, olijfolie, tabak en hop). In 2005 is een akkoord bereikt over een hervorming van de suikersector (suiker en cichorei). In 2007 is de hervorming van groenten en fruit goedgekeurd. In dat jaar is tevens beslist om de verschillende Gemeenschappelijke Marktordeningen die elk een product of een groep van producten omvatten samen te brengen in één GMO.

1.2 Health Check

In november 2008 besliste de EU-Landbouwraad over de hervorming van het landbouwbeleid in het kader van de gezondheidsbalans van het GLB (*Health Check*). Die hervorming werd van kracht op 1 januari 2009. De belangrijkste punten ervan zijn:

- afbouw markt- en prijssteun: de interventieprijsmechanismen worden afgeslankt maar er blijft een vangnet bestaan als de markt ernstig wordt verstoord.
- afschaffen van de melkquota: de melkquota verstrijken op 1 april 2015. Om een "zachte landing" van de sector te verzekeren, worden in de periode 2009/2010–2013/2014 de quota gedurende vijf opeenvolgende jaren jaarlijks met 1 % verhoogd.
- verdere ont koppeling: verschillende lidstaten hadden in het verleden gekozen om nog een aantal betalingen productiegebonden te houden. Deze betalingen worden nu ont koppeld en opgenomen in de bedrijfstoelage. Enige uitzondering hierop is de zoogkoeienpremie en de premie voor geiten en schapen, die de lidstaten verder gekoppeld kunnen houden.
- speciale steun: de lidstaten mogen in het kader van artikel 68 tot 10 % van de rechtstreekse inkomenssteun gebruiken voor specifieke steun voor kwaliteitslandbouw (milieumaatregelen, verbetering van de kwaliteit of de vermarkting van landbouwproducten en dierenwelzijn), voor specifieke nadelen in bepaalde kwetsbare sectoren of gebieden, en voor bijdragen tot gewasverzekeringspremies of steun aan mutuele fondsen voor planten- en dierenziekten.
- een hoger modulatiepercentage: een hoger bedrag afkomstig uit de rechtstreekse steun (Pijler I) wordt overgeheveld naar het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (Pijler II). Deze extra modulatiegelden moeten besteed worden aan maatregelen in het kader van hernieuwbare energie, klimaat, waterbeheer, biodiversiteit, innovaties met betrekking tot deze vier prioriteiten of herstructureringen in de zuivelsector. De lidstaat krijgt – binnen het kader van de bestaande verordeningen – de vrijheid voor de invulling van de maatregelen. Zowel maatregelen die al in uitvoering zijn als nieuwe maatregelen komen in aanmerking.
- afschaffing van de braak: de verplichting dat landbouwers 10 % van hun grond braak moeten leggen is afgeschaft.

- aanpassing van de randvoorwaarden: de randvoorwaarden worden vereenvoudigd waarbij normen worden afgeschaft die niet relevant zijn of niet gelinkt kunnen worden aan de verantwoordelijkheid van de landbouwer. Nieuwe eisen worden toegevoegd om de voordelen van de afgeschafte braaklegging te behouden en om het watermanagement te verbeteren.

De concrete gevolgen van de *Health Check* voor Vlaanderen komen aan bod in de onderstaande hoofdstukken over het markt- en inkomensbeleid en de plattelandontwikkeling.

Ondernemerschap en innovatie

Dirk Bergen, Anne Vuylsteke

Door een samenspel van factoren vormt de toekomst een uitdaging voor veel land- en tuinbouwbedrijven. Een eerste factor is de permanente druk op de prijzen en de (internationale en maatschappelijke) vraag naar een liberalisatie van de landbouwmarkten. Tegelijk vraagt de maatschappij een meer duurzame productie, waarbij de productie minder negatieve effecten heeft op mens en omgeving. Ten slotte worden bedrijfsleiders geconfronteerd met de schaarse beschikbaarheid van productiemiddelen.

Deze evoluties zorgen ervoor dat land- en tuinbouwers hun rol niet langer kunnen beperken tot het beheer van fysische processen, maar dat ze in alle opzichten meer ondernemend zullen moeten worden. Ze zullen in de toekomst namelijk meer en meer rekening moeten houden met veranderingen en ontwikkelingen in de markt en in de (natuurlijke en maatschappelijke) omgeving van het bedrijf. Om een optimale rendabiliteit te realiseren zullen ze deze veranderingen, via de bedrijfsstrategie, moeten afstemmen op de mogelijkheden van het bedrijf, de kenmerken van het productieproces, de beschikbare productiemiddelen en diverse vormen van innovatie.

In deze benadering is de land- en tuinbouwer niet alleen een manager, maar ook een strateeg die luistert naar de natuurlijke en maatschappelijke signalen uit zijn omgeving en die voldoende aandacht besteedt aan de markt. Dat vergt flexibiliteit en soms ook de bereidheid om het roer om te gooien als dat nodig blijkt.

Maar het is niet voldoende om de kansen voor het bedrijf te zien. In veel gevallen zijn innovaties op vlak van het product, het proces, de organisatievorm of de vermarkting nodig om de opportuniteiten ook effectief te benutten of te voldoen aan verplichtingen. Samen met ondernemerschap moet innovatie een antwoord bieden op de technische, maatschappelijke en andere evoluties in de land- en tuinbouw en in aanverwante sectoren. Voorbeelden zijn de stijgende bedrijfsgrootte, het toenemende belang van technische aspecten in de bedrijfsvoering, de nood aan nieuwe kennis en vaardigheden, het belang van de bedrijfsfinanciering, de concentratie in de distributiesector en de mogelijkheden van nieuwe samenwerkingsvormen.

Verwacht wordt dat innovatiekracht en ondernemerschap veel meer dan in het verleden de hefboomen zullen vormen voor de Vlaamse land- en tuinbouw van de toekomst. Een betere opleiding en begeleiding van primaire producenten zal daar dan ook op moeten inspelen.

2 MARKT- EN INKOMENSBELEID

2.1 Inleiding

De steun binnen Pijler I van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) omvat zowel markt- en prijssteun als rechtstreekse steun. Er is in toenemende mate een heroriëntatie van markt- en prijssteun naar rechtstreekse steun. Die rechtstreekse steun is in grote mate ontkoppeld door de introductie van de bedrijfstoelage in 2005. De krachtlijnen worden uitgezet door het GLB. Daarbinnen hebben de lidstaten enige (beperkte) vrijheid in de mate van het tijdstip en de manier van ontkoppeling. Een deel van de steun per hectare en per dier kan gekoppeld blijven (partiële ontkoppeling) en de bedrijfstoelage kan toegekend worden via ofwel een historisch ofwel een regionaal model (of een hybride). Bij het historisch model wordt de bedrijfstoelage individueel bepaald op basis van de historische directe steun die een landbouwer ontvangen heeft tijdens een referentieperiode uit het verleden. Bij een regionaal of *flat rate* model wordt de bedrijfstoelage toegekend op regionaal niveau: de totale geaggregeerde historische directe steun in een regio wordt uitgemiddeld over het totale aantal hectaren in die regio zodat alle landbouwers dezelfde steun per hectare (*flat rate* per ha) ontvangen. Rechtstreekse steun wordt door de Europese Commissie gezien als meer transparant en – vooral in het geval van ontkoppelde steun – als minder marktverstoring. Het is ook eenvoudiger om het voldoen aan een aantal maatschappelijke eisen als voorwaarde voor het ontvangen van rechtstreekse steun voorop te stellen. De beweegreden achter het gekoppeld houden van bepaalde types steun is de vrees dat bepaalde productieactiviteiten in een aantal regio's anders zouden verdwijnen.

De bedrijfstoelage is in Vlaanderen individueel bepaald op basis van de historische steun die de landbouwer ontvangen heeft tijdens een referentieperiode of op basis van de historische productie van de landbouwer (i.e. historisch model). De bedrijfstoelage bestaat uit en wordt toegekend via een aantal toelagerechten (TR) met elk een bepaalde waarde: gewone toelagerechten (GTR), braakleggingstoelagerechten (BTR) en speciale toelagerechten (STR). In 2008 heeft de Europese Commissie de verplichte braak op 0 % gezet. Hierdoor vervalt de verplichting om percelen braak te leggen. In het kader van de tussentijdse evaluatie van het Europees Landbouwbeleid in 2008 (*Health Check*) is de braakleggingsverplichting definitief afgeschaft. De braakleggingstoelagerechten vervallen en worden omgezet in gewone toelagerechten.

Toelagerechten kunnen overgedragen of verhandeld worden. De toelagerechten vervallen vanaf 2010 aan de nationale reserve als ze gedurende twee opeenvolgende jaren niet geactiveerd worden. Vóór 2010 was dat pas na drie opeenvolgende jaren.

Om de bedrijfstoelage en de andere rechtstreekse steun te ontvangen moeten de landbouwers normen op het gebied van milieu, voedselveiligheid, gezondheid van dieren en planten en dierenwelzijn naleven en landbouwgrond uit landbouw- en milieuoogpunt in goede staat houden (randvoorwaarden of '*cross compliance*').

De bedrijfstoelage en de andere rechtstreekse steun van Pijler I wordt elk jaar met een bepaald percentage verlaagd en getransfereerd naar Pijler II als extra financiering voor het plattelandsbeleid. Dat is beter bekend als modulatie. De eerste 5.000 euro rechtstreekse steun is vrijgesteld van modulatie. Het percentage modulatie bedraagt 5 % in 2008. Door de *Health Check* verhoogt het percentage modulatie met 2 % in 2009, 3 % in 2010, 4 % in 2011 en 5 % in 2012. Vanaf 2009 wordt voor de schijf boven de 300.000 euro 4 % extra modulatie toegepast.

Indien de landbouwer in een bepaald jaar een uitbetaling wil voor zijn toeslagrechten, moeten die geactiveerd worden. Gewone toeslagrechten moeten geactiveerd worden met grond. Gronden met groenten en fruit, aardappelen niet bestemd voor zetmeelproductie en blijvende teelten (met uitzondering van permanent grasland en hop) kwamen tot en met 2008 niet in aanmerking om toeslagrechten te activeren. Vanaf 2009 kan dat voor de eerste keer wel. Speciale toeslagrechten worden normaal geactiveerd door het aanhouden van minstens 50 % van het aantal referentie grootvee-eenheden. Speciale toeslagrechten kunnen eveneens geactiveerd worden met grond, maar worden dan permanent omgezet naar gewone toeslagrechten.

In 2009 zijn in Vlaanderen in de plantaardige sector enkel een aantal kleinere steunmaatregelen – de rechtstreekse steun voor zaaizaad, noten, energie- en eiwithoudende gewassen – nog gekoppeld. In de dierlijke sector zijn dat de slachtpremie kalveren en de zoogkoeienpremie. Net zoals voor de toeslagrechten zijn voor de zoogkoeienpremie individuele rechten per landbouwer toegekend (= zoogkoeienquotum). De zoogkoeienpremies kunnen eveneens verhandeld worden. In geval van niet-gebruik vervallen ze aan de Vlaamse reserve. Voor de slachtpremie kalveren en de plantaardige premies zijn geen individuele rechten toegekend. Vlaanderen heeft van bij de start in 2005 geopteerd voor een grote mate van ontkoppeling. Het behoud van de gekoppelde steun voor zaaizaad, vlas en spelt en voor slachtkalveren houdt verband met de concurrentiële positie ten opzichte van Nederland en Frankrijk waar die steun eveneens niet ontkoppeld wordt. Het koppelen van de zoogkoeienpremie staat in verband met de kwetsbaarheid en de lage rentabiliteit van de sector.

De *Health Check* leidt tot een verdere ontkoppeling. In Vlaanderen wordt in 2010 de rechtstreekse steun voor zaaizaad en noten ontkoppeld en in 2012 de slachtpremie kalveren en de premie voor eiwithoudende gewassen. De premie voor energiegewassen wordt afgeschaft in 2010. Dat houdt in dat vanaf 2012 enkel de zoogkoeienpremie nog gekoppeld zal zijn.

In het vervolg van dit hoofdstuk wordt niet dieper ingegaan op de markt- en prijssteun. Enkel de rechtstreekse steun van Pijler I komt aan bod. De verwerkingssteun voor vlas en vezelhenep wordt verder niet besproken. In het boekjaar 2009 heeft Vlaanderen 3,34 miljoen euro uitbetaald voor verwerkingssteun korte en lange vlasvezels. De verwerkingssteun voor vlas en vezelhenep wordt in 2012 ontkoppeld.

2.2 Evolutie van de rechtstreekse steun in Vlaanderen: 2005-2009

Tabel 1 toont de evolutie van de uitbetaalde rechtstreekse steun uit Pijler I aan de landbouwer voor de campagnes 2005-2009. De data over de rechtstreekse steun aan de landbouwer van Pijler I zijn afkomstig van de verzamelaanvraag van het Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV). De data zijn geëxtraheerd uit de ALV-databank op 30/09/2006, 26/06/2007, 13/08/2008, 15/09/2009 en 31/08/2010 en omvatten de betalingen voor de campagne van dat jaar tot dan toe. Die datum is belangrijk, aangezien er (voortdurend) kleine aanpassingen gebeuren aan de databank. In de periode tussen de extractie en het afsluiten van het boekjaar op 15 oktober van dat jaar kunnen nog een beperkt aantal betalingen verricht zijn voor een aantal dossiers. De grootteorde van de bedragen is echter niet meer gewijzigd. Wat de bedrijfstoelage betreft, hebben de uitbetalingen betrekking op Vlaamse en Waalse toeslagrechten betaald aan landbouwers met exploitatie in Vlaanderen en met gronden in Vlaanderen of in Wallonië.

Tabel 1. Evolutie van de uitbetaalde rechtstreekse steun uit Pijler I, euro, 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
bedrijfstoelage	141.705.078	220.597.760	222.233.659	227.531.744	233.227.229
gewone toeslagrechten	136.092.611	218.113.503	220.017.907	225.255.484	232.764.042
braakleggingstoelagerechten	2.066.056	1.816.755	1.695.088	1.786.143	-
speciale toeslagrechten	812.271	667.503	520.664	490.117	463.186
melk- en aanvullende premie	44.983.890	-	-	-	-
zoogkoeienpremie	30.129.764	29.870.602	29.564.193	29.493.054	29.116.830
slachtpremie kalveren	6.106.035	5.853.099	5.699.841	5.867.403	5.729.038
overige plantaardige premies	2.796.597	514.492	689.222	841.315	828.870
extra betaling na modulatie*	2.734.140	3.664.571	4.449.363	4.401.022	-
totaal	228.455.504	260.500.524	262.636.277	268.134.538	268.901.967

*extra betaling na modulatie = terugbetaling van de vrijstelling van de eerste 5.000 euro rechtstreekse steun van modulatie

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 30/09/2006, 26/06/2007, 13/08/2008, 15/09/2009 en 31/08/2010

De bedrijfstoelage is in Vlaanderen geïntroduceerd in 2005. De hectarepremies in de akkerbouw werden volledig ontkoppeld. Dat houdt in dat de areaalbetalingen voor maïs, granen, oliehoudende zaden, vlas en braaklegging zijn opgenomen in de bedrijfstoelage. De steun voor zaaizaad (lijnzaad en spelt) bleef op dat moment gekoppeld. Hetzelfde gold voor een aantal andere kleinere plantaardige steunmaatregelen (premie voor eiwithoudende gewassen, areaalsteun voor noten en steun voor energiegewassen) en de steun voor tabak. In de dierlijke sector bleven de zoogkoeienpremie en de slachtpremie kalveren gekoppeld. De andere premies (stieren- en ooiënpremie en slachtpremie volwassen runderen) werden opgenomen in de bedrijfstoelage.

De ontkoppeling ging door in 2006: de bedrijfstoelage nam toe van bijna 142 miljoen euro in 2005 tot meer dan 220 miljoen euro in 2006. De historische rechtstreekse steun in de tabaksteelt werd met ingang van 2006 en voor de overgangperiode tot 2010 in Vlaanderen volledig ontkoppeld. De plantaardige gekoppelde premies daalden daardoor tot 0,5 miljoen euro.

De rechtstreekse steun voor zuivelproducenten is geïntroduceerd in 2004 en nam in lijn met de gefaseerde reductie van de markt- en prijssteun jaarlijks in drie stappen toe tot en met 2006. Die steun is vanaf 2006 volledig in de bedrijfstoelage geïntegreerd. De hervorming van de suikersector zorgde voor de introductie van nieuwe rechtstreekse steun voor biet- en cichoreiplanters. Het bedrag van de steun nam jaarlijks toe in vier stappen vanaf 2006 tot en met 2009 overeenstemmend met de gefaseerde reductie van de markt- en prijssteun. Die steun is van bij de aanvang ontkoppeld en in de bedrijfstoelage opgenomen. De nieuwe steun voor suikerbiet en cichoreiplanters samen met de laatste verhoging van de steun voor zuivelproducenten zorgde voor een toename van de bedrijfstoelage en een verhoging van de totale rechtstreekse steun van 228,5 miljoen in 2005 tot 260,5 miljoen euro in 2006.

De toename in fases van de rechtstreekse steun voor suikerbieten en cichorei zorgde in 2007, 2008 en 2009 voor een verdere (beperkte) toename van de bedrijfstoelage en de totale rechtstreekse steun. Die toename is groter dan de daling van de rechtstreekse steun als gevolg van een hoger modulatiepercentage. Het percentage modulatie nam toe van 3 % in 2005, over 4 % in 2006 en 5 % in 2007 en 2008, tot 7 % in 2009. In 2009 wordt voor het bedrag rechtstreekse steun boven de 300.000 euro 4 % extra modulatie toegepast. De eerste 5.000 euro rechtstreekse steun is vrijgesteld van modulatie. Tot en met 2008 werd het bedrag dat daarmee overeenkomt, als extra betaling aan de producenten terugbetaald. Vanaf 2009 wordt op de eerste schijf van 5.000 euro geen modulatie meer toegepast. Daardoor wordt geen extra steunbedrag meer uitbetaald.

2.3 Analyse van de rechtstreekse steun in 2009

2.3.1 Uitbetaalde rechtstreekse steun

In 2009 werd in Vlaanderen bijna 269 miljoen euro aan rechtstreekse steun uitgekeerd via Pijler I aan 23.487 landbouwers (tabel 2). Dat komt neer op gemiddeld 11.449 euro per bedrijf.

Tabel 2. Uitbetaalde rechtstreekse steun, 2009

	aantal bedrijven	steun (euro)	steun per bedrijf (euro)	aandeel steun (%)
toeslagrechten	23.365	233.227.229	9.982	86,7
zoogkoeienpremie	6.052	29.116.830	4.811	10,8
slachtpremie kalveren	264	5.729.038	21.701	2,1
overige gekoppelde premies	331	828.870	250	0,0
totaal	23.487	268.901.967	11.449	100,0

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

De toeslagrechten maken met ruim 233 miljoen euro bijna 87 % van de totale rechtstreekse steun van Pijler I uit. De zoogkoeienpremie (29,1 miljoen euro) is goed voor bijna 11 % van het totaal en de slachtpremie kalveren (5,7 miljoen euro) voor zowat 2 %. De overige gekoppelde premies (premie voor eiwithoudende gewassen, de premie voor noten, de premie voor energiegewassen en de premie voor zaaizaad) hebben met 0,8 miljoen euro een kleiner aandeel.

Tabel 3 geeft een overzicht van de uitbetaalde toeslagrechten in 2009. De braakverplichting is in 2009 definitief afgeschaft. De braakleggingstoelagerechten worden omgezet in gewone toeslagrechten. De gewone toeslagrechten hebben een zeer groot overwicht. Er zijn 23.287 bedrijven met gewone toeslagrechten. Die hebben samen 474.515 gewone toeslagrechten voor een totale waarde van 232,8 miljoen euro en een gemiddelde toeslag per bedrijf van 9.995 euro, een gemiddelde waarde van 491 euro per toeslagrecht (= 491 euro per ha) en gemiddeld 20,4 gewone toeslagrechten per bedrijf. Het aantal speciale toeslagrechten is zeer beperkt: 121 bedrijven hebben 180 STR ter waarde van 0,5 miljoen euro geactiveerd. Het aantal speciale toeslagrechten per bedrijf is laag, maar de waarde per speciaal toeslagrecht is met 2.573 euro zeer hoog.

Tabel 3. Uitbetaalde toeslagrechten, 2009

	aantal bedrijven	aantal rechten	waarde rechten (euro)	toeslag per bedrijf (euro)	waarde per recht (euro)	aantal rechten per bedrijf
gewone	23.287	474.515	232.764.042	9.995	491	20,4
speciale	121	180	463.186	3.828	2.573	1,5
totaal	23.365	474.695	233.227.229	9.982	491	20,3

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

Tabel 4 geeft een overzicht van de uitbetaalde slachtpremies kalveren en zoogkoeienpremies in 2009. Er is een slachtpremie kalveren uitbetaald aan 264 bedrijven, voor 225.766 slachtkalveren en voor in totaal 5,7 miljoen euro. De premie per bedrijf is met 21.701 euro zeer hoog. Een kalvermester werkt meestal in dienst van een integrator, maar vraagt wel zelf de premie aan. Een aantal integratoren beschikken zelf over stallen en ontvangen de slachtpremie. Dat kunnen zeer grote bedrijven zijn, wat de hoge steun per bedrijf verklaart. Wat de zoogkoeienpremie betreft, hebben 6.052 bedrijven samen 125.239 zoogkoeien, waarvoor een premie is uitbetaald ter waarde van in totaal 29,1 miljoen euro, een premie per bedrijf van 4.811 euro en 20,7 dieren per bedrijf. De premie per dier is gelijk aan 232 euro.

Tabel 4. Uitbetaalde zoogkoeienpremies en slachtpremies kalveren, 2009

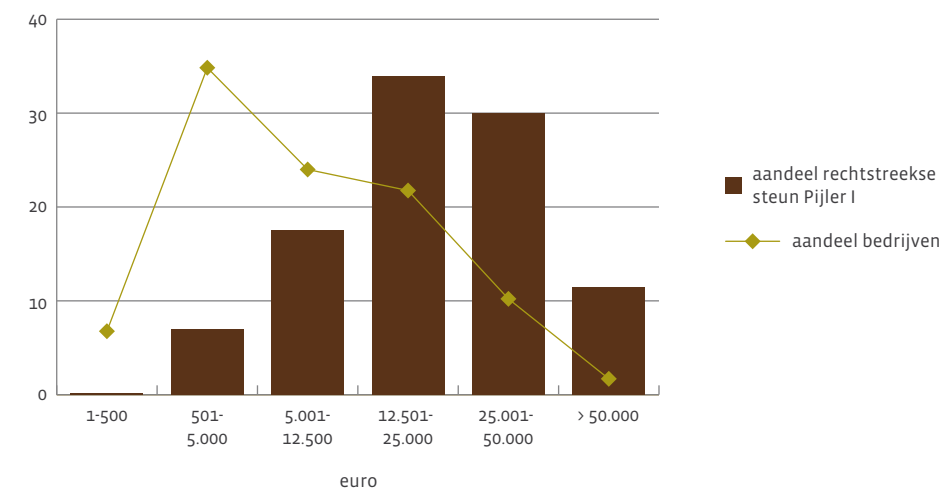
	aantal bedrijven	aantal dieren	waarde premies (euro)	premie per bedrijf (euro)	premie per dier (euro)	aantal dieren per bedrijf
slachtkalveren	264	225.766	5.729.038	21.701	25	855,2
zoogkoeien	6.052	125.239	29.116.830	4.811	232	20,7

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

2.3.2 Verdeling volgens waarde

Figuur 1 toont het percentage bedrijven en het percentage steun per groottecategorie totale steun uitgedrukt in euro.

Figuur 1. Verdeling van bedrijven volgens de totale waarde van de Pijler I rechtstreekse steun, %, 2009

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

Algemeen ontvangen de lagere groottecategorieën een relatief kleiner aandeel van de steun. Voor de hogere groottecategorieën geldt het omgekeerde: een kleiner percentage bedrijven vertegenwoordigt een hoger percentage steun. 7 % van de bedrijven met maximaal 500 euro rechtstreekse steun ontvangt amper 0,2 % van de steun. Het grootste aantal bedrijven (35 %) bevindt zich in de categorie 501-5.000 euro maar vertegenwoordigt slechts 7 % van de totale steun. Daartegenover ontvangen in de categorie 12.501-25.000 euro 22 % van de bedrijven het hoogste aandeel (34 %) van de totale steun. Relatief weinig bedrijven ten slotte behoren tot de categorie bedrijven met meer dan 50.000 euro (1,8 %), maar ze ontvangen wel 11,4 % van de totale rechtstreekse steun (de gemiddelde toeslag per bedrijf is gelijk aan 71.971 euro).

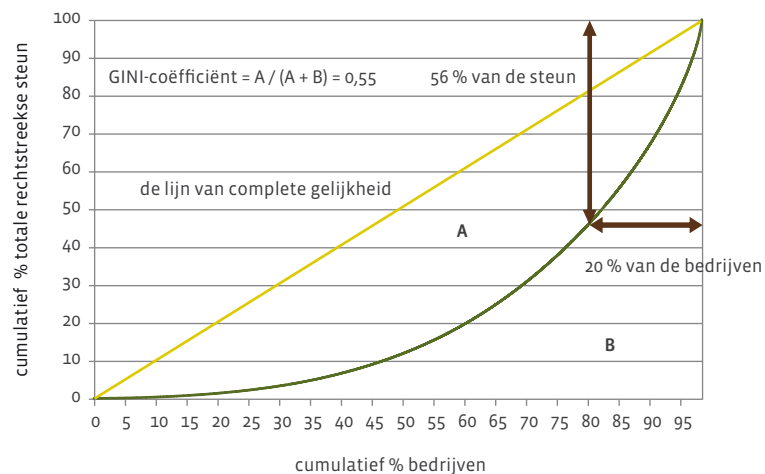
2.3.3 Mate van ongelijkheid: Lorenz-curve en GINI-coëfficiënt

Figuur 2 geeft weer in hoeverre het totaal van de rechtstreekse steun ongelijk verdeeld is door middel van de Lorenz-curve en de GINI-coëfficiënt. De Lorenz-curve toont het cumulatieve aandeel van de totale rechtstreekse steun (Y-as) als een functie van het cumulatieve aandeel bedrijven (X-as) dat rechtstreekse steun ontvangt. De assen variëren van 0 % tot 100 %. Van de bedrijven met steun ontvangt 20 % van de bedrijven 56 % van de steun. De eerste 20 % bedrijven daarentegen krijgt slechts 1,3 % van de totale steun.

De diagonaal is de lijn van complete gelijkheid. De afstand tussen de Lorenz-curve en de lijn van complete gelijkheid geeft de mate van ongelijkheid aan van de verdeling van de totale rechtstreekse steun. Hoe groter de afstand, des te groter de concentratie van de steun bij een (beperkt) aantal bedrijven en des te groter de ongelijke verdeling van de totale rechtstreekse steun.

Die afstand kan gemeten worden door de GINI-coëfficiënt. De GINI-coëfficiënt is gelijk aan de verhouding van de oppervlakte tussen de eerste diagonaal en de Lorenz-curve (oppervlakte A) en de totale oppervlakte onder de eerste diagonaal (oppervlakte A + B). Die coëfficiënt kan variëren van 0 tot 1. Perfecte gelijkheid geeft een GINI-coëfficiënt van 0 (iedereen krijgt dezelfde steun). Hoe groter de ongelijkheid, hoe groter de coëfficiënt: een waarde van 1 komt overeen met totale ongelijkheid (één iemand ontvangt alle steun). De GINI-coëfficiënt is hier gelijk aan 0,55. Indien de bedrijven zonder steun eveneens meegenomen zouden worden in de analyse, zouden de mate van ongelijkheid en de GINI-coëfficiënt toenemen.

Figuur 2. Mate van ongelijkheid verdeling totale rechtstreekse steun campagne 2009: Lorenz-curve en GINI-coëfficiënt

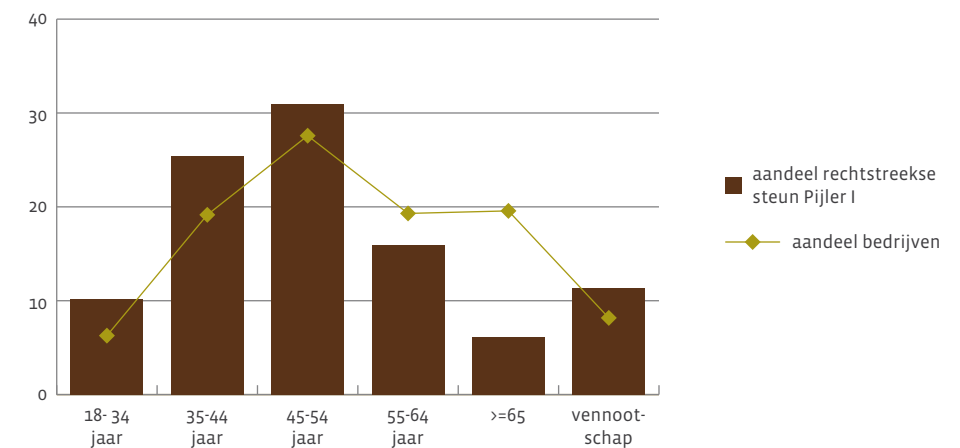

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

2.3.4 Verdeling volgens leeftijd van de bedrijfsleider

Figuur 3 geeft het percentage bedrijven weer en het percentage van de totale rechtstreekse steun die ze vertegenwoordigen per leeftijdscategorie. Oudere bedrijfsleiders en dan vooral die van 65 jaar of ouder ontvangen ten opzichte van het aandeel bedrijven een kleiner percentage van de steun. 19,5 % van de landbouwers is 65 jaar of ouder. Toch vertegenwoordigt deze aanzienlijke groep maar 6 % van de totale rechtstreekse steun. De gemiddelde rechtstreekse steun per bedrijf is daardoor het laagst (3.627 euro). Het betreft hier wellicht vaak uitbollende, meestal kleinere boeren. Dat terwijl vennootschappen en landbouwers in de jongere leeftijdscategorieën (< 35 jaar en 35-44 jaar) ten opzichte van het percentage bedrijven een groter aandeel van de steun vertegenwoordigen. 8 % is een vennootschap en 6,5 % heeft een bedrijfsleider jonger dan 35 jaar. Die ontvangen respectievelijk 11,5 % en 10 % van de totale rechtstreekse steun. De gemiddelde rechtstreekse steun per bedrijf is het hoogst voor bedrijfsleiders jonger dan 35 jaar (18.726 euro). Het grootste aandeel bedrijven en het grootste aandeel steun bevindt zich in de middelste leeftijdscategorie: 27,5 % van de bedrijfsleiders van 45 - 54 jaar ontvangt 31 % van de totale rechtstreekse steun.

Figuur 3. Verdeling van de bedrijven met Pijler I rechtstreekse steun volgens leeftijd bedrijfsleider, %, 2009

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

Tabel 5 geeft aanvullend per steunmaatregel het percentage bedrijven en het percentage steun volgens leeftijd van de bedrijfsleider. Algemeen bevindt het grootste aandeel bedrijven en steun zich in de middelste leeftijdscategorieën. Dat is niet zo voor de speciale toeslagrechten, waar de vennootschappen (die slechts 13 % van de bedrijven vertegenwoordigen) het grootste aandeel van de steun ontvangen (43 %).

De vennootschappen en vooral de jonge landbouwers (< 35 jaar) tellen algemeen een klein of het kleinste aantal bedrijfsleiders. Wat de vennootschappen betreft is het aandeel bedrijven vooral laag bij de zoekkoeienpremies en wat de jonge landbouwers betreft vooral bij de speciale toeslagrechten. Daarentegen hebben vennootschappen een groot aandeel in de slachtpremie kalveren, zowel in aandeel bedrijven als in aandeel steun, en een zeer hoog aandeel maar dan enkel qua steun in de speciale toeslagrechten. De oudste bedrijfsleiders (> 65 jaar) vertegenwoordigen algemeen qua bedrijven een behoorlijk percentage, maar qua steun het kleinste percentage. De oudste bedrijfsleiders (> 65 jaar) zijn vooral ondervertegenwoordigd bij de slachtpremie kalveren.

Tabel 5. Aandeel bedrijven (% B) en aandeel steun (% S) voor de steunmaatregelen onder Pijler I volgens leeftijd van de bedrijfsleider, 2009

	GTR		STR		SK		ZK		totaal	
	% B	% S	% B	% S	% B	% S	% B	% S	% B	% S
< 35 jaar	6	10	3	1	5	5	7	11	6	10
35 - 44 jaar	19	26	18	19	21	19	20	26	19	25
45-54 jaar	28	31	32	21	31	28	31	33	28	31
55 - 64 jaar	19	16	18	11	16	11	22	17	19	16
>= 65 jaar	20	6	16	5	0	0	15	7	20	6
vennootschap	8	11	13	43	26	37	4	7	8	11

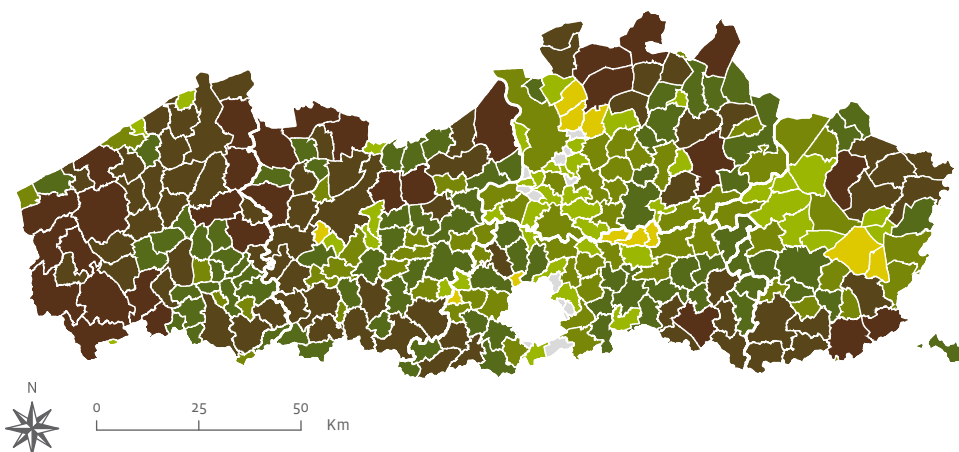
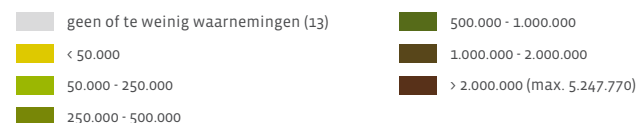
Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

2.3.5 Verdeling volgens gemeente

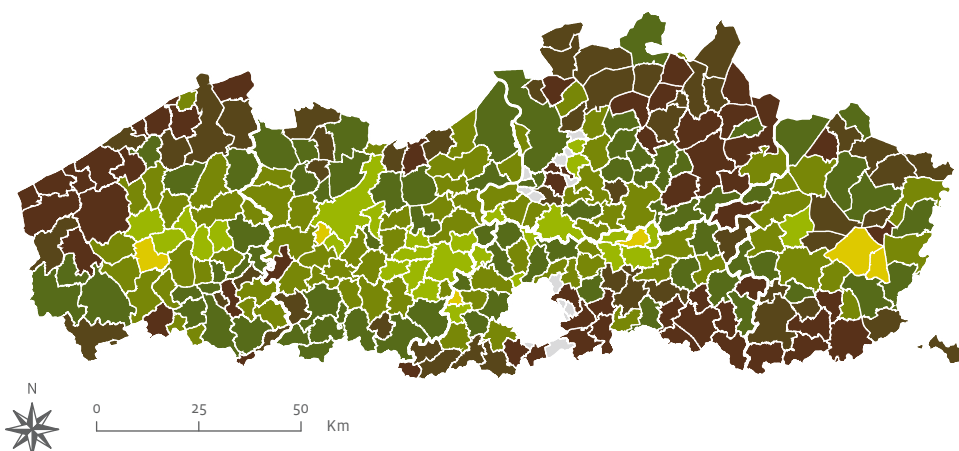
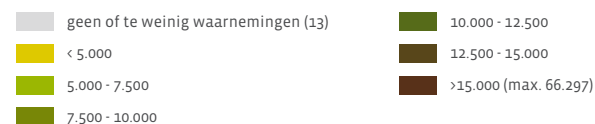
Figuur 4 toont de totale rechtstreekse steun per gemeente en de gemiddelde rechtstreekse steun per aanvrager per gemeente. Het betreft hier de uitbetaalde steun aan aanvragers met een productie-eenheid in Vlaanderen en met gronden in Vlaanderen of in Wallonië. De analyse is gebaseerd op de postcode van het correspondentieadres van de aanvrager met het Agentschap voor Landbouw en Visserij. Het kan dus zijn dat een aantal gronden waarvoor steun uitbetaald is in een andere gemeente/provincie/gewest liggen.

Figuur 4. Verdeling van bedrijven met Pijler I rechtstreekse steun volgens gemeente, 2009

1. totaal per gemeente

2. gemiddelde per landbouwer per gemeente

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010, NGL-AGIV

De gemeenten die het grootste bedrag aan rechtstreekse steun ontvangen, liggen vooral in het zuidwesten en het noordoosten van West-Vlaanderen, het noordwesten van Oost-Vlaanderen, het noorden van Antwerpen en het zuiden van Limburg. De gemeenten met de hoogste gemiddelde steun per landbouwer concentreren zich in het noord- en zuidwesten van West-Vlaanderen, het noorden en noordoosten van Antwerpen, en het zuiden van Vlaams-Brabant en Limburg (langs de taalgrens). Bij de gemeenten tussen Brussel en Leuven gaat het om een beperkt aantal waarnemingen, wat eveneens blijkt uit het feit dat de totale rechtstreekse steun per gemeente laag is.

De regio's met een hoge gemiddelde steun komen min of meer overeen met de akkerbouwgebieden en de gebieden met een belangrijke activiteit melk- en vleesrundvee. De gemiddelde steun per landbouwer is algemeen lager in gebieden waar tuinbouw en varkenshouderij belangrijke activiteiten zijn. Dat houdt verband met het historisch model van de bedrijfstoelage in Vlaanderen waar de bedrijfstoelage individueel bepaald is op basis van de historische steun of historische productie.

Het verschil tussen het percentage bedrijven per provincie en het percentage van de steun die ze vertegenwoordigen, is niet zeer uitgesproken. Wel ontvangt vooral Antwerpen (16 % van de steun voor 14 % van de bedrijven) een relatief hoger percentage steun en Oost-Vlaanderen (25 % van de steun voor 28 % van de bedrijven) een relatief lager percentage steun. De gemiddelde steun per bedrijf is daardoor het hoogst in Antwerpen (12.997 euro) en het laagst in Oost-Vlaanderen (10.169 euro). Antwerpen heeft een zeer groot overwicht van de slachtpremie kalveren: 69 % van de bedrijven ontvangt 75 % van de steun. Dat is het gevolg van de sterke concentratie van de kalverhouderij in het noorden en oosten van de provincie.

2.4 Overdracht van toeslag- en zoekgoeienpremierechten

In 2009 hebben 1.960 bedrijven 26.203 toeslagrechten ter waarde van 12,8 miljoen euro overgelaten aan andere landbouwers (tabel 6). Toeslagrechten kunnen eveneens overgedragen worden naar de nationale reserve. Als toeslagrechten drie opeenvolgende jaren niet geactiveerd worden, vervallen ze automatisch aan de nationale reserve. Tabel 6 geeft weer dat 252 bedrijven 553 toeslagrechten ter waarde van in totaal 176.125 euro (verplicht) afgestaan hebben aan de nationale reserve. Het bedrag per bedrijf is met 699 euro per bedrijf zeer laag. Het aantal rechten per bedrijf (2,2) is laag maar de waarde per recht is vrij hoog (319 euro). In 2007, het eerste jaar dat toeslagrechten aan de nationale reserve konden vervallen, was dat net omgekeerd. Toen zijn vooral toeslagrechten met een zeer lage waarde verplicht afgestaan aan de reserve, maar was het aantal toeslagrechten per bedrijf hoog.

Tabel 6. Overdracht toeslagrechten tussen landbouwers (standpunt overlater) en naar nationale reserve, 2009

	aantal bedrijven	aantal rechten	waarde rechten (euro)	waarde per bedrijf (euro)	waarde per recht (euro)	aantal rechten per bedrijf
landbouwers	1.960	26.203	12.818.401	6.540	489,2	13,4
nationale reserve	252	553	176.125	699	318,7	2,2

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

Tabel 7 toont het aantal overgedragen zoekgoeienpremierechten voor 2009 voor de overlater en de overnemer en ook de interactie met de Vlaamse reserve. In totaal hebben 641 bedrijven 9.364,1 rechten overgelaten (hetzij aan andere landbouwers, hetzij aan de reserve), en zijn er 658 bedrijven die 9.315,5 rechten overgenomen hebben (hetzij van landbouwers, hetzij van de reserve). In totaal zijn 825,2 rechten van de reserve naar landbouwers gegaan en zijn 873,4 rechten van landbouwers naar de reserve gegaan. Dat betekent dat er netto een instroom naar de Vlaamse reserve was. Dat verklaart het verschil tussen het aantal overgenomen en het aantal overgelaten rechten.

Tabel 7. Verhandeling van zoekgoeienpremierechten, 2009

	overlater		overnemer		Vlaamse reserve (VR)	
	aantal bedrijven	aantal rechten	aantal bedrijven	aantal rechten	aantal rechten van	aantal rechten naar
totaal	641	9.364,1	658	9.315,5	825,2	873,4

Bron: databank Agentschap voor Landbouw en Visserij op 31.08.2010

Er is een duidelijk verschil in het leeftijdsprofiel van overlaters en overnemers. Het grootste aantal bedrijfsleiders dat toeslagrechten en zoekgoeienpremierechten overlaat of dat toeslagrechten verplicht afstaat aan de nationale reserve is 65 jaar of ouder. Het aantal bedrijfsleiders jonger dan 35 jaar is eerder beperkt, net zoals de vennootschappen. Het grootste aantal bedrijfsleiders dat TR en ZK overneemt bevindt zich in de jongere leeftijds categorieën. Het aandeel bedrijfsleiders van 65 jaar of ouder is hier zeer beperkt. Wat opvalt, is het grote aandeel vennootschappen dat TR overneemt.

2.5 Gemeenschappelijke marktordeningen

Gemeenschappelijke marktordeningen vallen onder de eerste pijler van het GLB en zijn essentieel voor de regeling van de markten. Zij regelen namelijk de productie van en de handel in landbouwproducten van alle lidstaten van de Europese Unie door belemmeringen voor de handel in landbouwproducten binnen de EU weg te nemen en een gemeenschappelijk douanetarief tegenover derde landen te hanteren. De sectorale marktordeningen die sinds 1957 voor nagenoeg alle belangrijke agrarische producten tot stand gebracht zijn, maakten in 2007 met de Verordening (EG) nr. 1234/2007 plaats voor een Uniforme Gemeenschappelijke Marktordering. Hieronder worden de marktordeningen besproken voor groenten en fruit, suiker en melk.

2.5.1 Groenten en fruit

De Europese Gemeenschappelijke Marktordering voor groenten en fruit (GMO) blijft een belangrijke ondersteunende rol spelen voor de groente- en fruitsector met als belangrijkste doelstellingen markgericht, kwaliteitsvol en duurzaam produceren, concentratie van het aanbod en productiekosten optimaliseren.

De erkende producentenorganisaties (PO) dienen een operationeel programma in waarin zij acties opnemen die bijdragen tot het bereiken van de doelstellingen van de GMO. Hiervoor kan er Europese steun worden uitgekeerd volgens het cofinancieringsprincipe (voor elke euro Europese steun moet de PO zelf een euro bijleggen). Maximaal kan een PO jaarlijks 4,1 % van zijn waarde van de verkochte productie als steun ontvangen.

In 2007 werd de GMO hervormd, pas in de operationele programma's van 2009 kwamen de hervormingen tot hun volle uitwerking. De grote vernieuwing is dat er voortaan crisismaatregelen opgenomen kunnen worden. Daarvoor kunnen de producentenorganisaties een extra steun van maximaal 0,5 % van de waarde van de verkochte productie ontvangen (bovenop de 4,1 % steun). Zo werd voor de hardfruitteelt voor het eerst op grotere schaal ingetekend op hagelverzekeringen. Daarnaast werden een aantal maatregelen genomen voor producten in crisis, zoals extra promotie en communicatie en telersopleidingen. Dit kwam goed van pas want 2009 was voor de hele sector een van de mindere jaren met lage prijzen.

In totaal is er voor Vlaanderen een jaarlijkse Europese steun van ongeveer 54 miljoen euro. Het grootste deel van het budget gaat naar de clusters productkwaliteit en milieu, gevolgd door verbetering van de planning, productieplanning, crisispreventie en crisisbeheer, onderzoek en opleiding/advies.

Concentratie van het aanbod is belangrijk in Vlaanderen. In vergelijking met de andere lidstaten blijft de organisatiegraad in Vlaanderen zeer hoog: bijna 90 % van alle groenten en fruit wordt via een producentenorganisatie naar de markt gebracht. Er is een stabilisatie van ongeveer 9.000 actieve leverende leden in de vijftien erkende PO's. De trend van het dalende aantal bedrijven wordt deels opgevangen doordat steeds meer telers aansluiting zoeken bij een producentenorganisatie, daarnaast kennen de overblijvende bedrijven nog steeds een groeiende tendens.

De Europese schoolfruitactie werd op gang gebracht in het schooljaar 2009-2010. In Vlaanderen is deze actie geënt op de al langer bestaande actie "Tutti Frutti". 235.369 leerlingen van het basisonderwijs werden ingeschreven en krijgen hierdoor wekelijks een portie gezonde groenten of fruit aangeboden met subsidies van Europa en de Vlaamse overheid.

2.5.2 Suiker

De Gemeenschappelijke Marktordering voor suiker is in 2006 grondig hervormd. De hervorming vindt plaats over een overgangperiode van vier jaar (2006/7 – 2009/10). Hoekstenen van de hervorming zijn een verlaging van de gegarandeerde minimumprijs voor suiker met 36 %, een compensatie van de landbouwers door de introductie van rechtstreekse steun die wordt opgenomen in de bedrijfstoelage, en een herstructureringsregeling om het Europese quotum te doen dalen. Daarvoor is een herstructureringsfonds opgericht, gefinancierd door middel van heffingen aan houders van een quotum. Omdat de eerste twee jaren van de looptijd van de herstructureringsregeling minder quotum ingeleverd is dan vooropgesteld, is de regeling naderhand aangepast.

De laatste campagne waarvoor nog quotum verkocht kon worden via het herstructureringsfonds voor de suikersector was de campagne 2009/2010. Voor deze campagne werd op Europees vlak nog 261.190 ton (suiker + isoglucose) verkocht, wat het Europese totaal, over de vier betrokken campagnes, op 5,8 miljoen ton verkocht quotum bracht. Aangezien de Europese Commissie rekende op een verkoop van 6 miljoen ton quotum, kan hier van een 'slaagpercentage' van 96 % gesproken worden. De ontmantelingsperiode zou in principe afgerond worden in september 2010, maar er werd beslist om de ondernemingen de kans te geven een verlenging van maximum één jaar aan te vragen om de ontmanteling van hun fabriek(en) af te ronden. De Belgische ondernemingen kunnen daar gebruik van maken om de fabrieksterreinen nog verder in milieuoopzicht te saneren, wat een van de voorwaarden in hun herstructureringsplan is.

In België zijn twee erkende ondernemingen met een suikerquotum gevestigd, namelijk Iscal Sugar nv (IS) en de Tiense Suikerraffinaderij nv (TS). Beide ondernemingen worden beleverd door zowel Vlaamse als Waalse suikerbietproducenten.

Door de verkoop van in totaal 206.066 ton suikerquotum in België voor campagne 2008/2009 hebben 3.074 Vlaamse suikerbietproducenten (waarvan 2.432 van IS en 642 van TS) de suikerbietenteelt stopgezet. Het aantal Vlaamse suikerbietproducenten is daarmee met 45 % gedaald. Het aantal Vlaamse leveringsrechten (LR) suikerbieten en het ingezaaide areaal in Vlaanderen is met ongeveer 28 à 29 % gedaald door deze verkoop van suikerquotum (tabel 8).

Tabel 8. Evolutie in Vlaamse suikerbietproductie, 2007-2008

	aantal Vlaamse planters (IS + TS)	Vlaamse LR (ton suikerbieten)	Vlaams areaal (hectare)
2007	6.779	2.146.323	31.268
2008	3.705	1.543.136	22.218
Evolutie 2008/2007	-3.074	-603.186	-9.050

Bron: CBB en FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (areaal)

Vanuit het tijdelijk herstructureringsfonds van de suikersector wordt niet enkel herstructureringssteun aan ondernemingen en planters betaald, maar kan ook diversificatiesteun toegekend worden. Die laatste wordt per lidstaat berekend op basis van het verkochte suikerquotum in een bepaalde campagne. België heeft zo recht op 19,3 miljoen euro. Die steun werd verder verdeeld tussen Vlaanderen (8,3 miljoen euro) en Wallonië (11,0 miljoen euro).

Vlaanderen heeft een plan voor diversificatie in de suikersector opgemaakt, dat diversificatiemaatregelen bevat die overeenstemmen met een of meer van de maatregelen als bedoeld in as 1 en as 3 van het plattelandsontwikkelingsbeleid (zie deel over Pijler II hierna). Die maatregelen dienen ter bevordering van de ontwikkeling van alternatieven voor de suikerbietenteelt en de ontwikkeling van de overblijvende suikerproductie in de regio's die bij het herstructureringsproces betrokken zijn. Het Vlaams diversificatieplan voorziet in maatregelen ter ondersteuning van investeringen van (coöperaties) van suikerbietproducenten, ter ondersteuning van investeringen in de agrovoedingssector en ter ondersteuning van diversificatiepunten. Wegens het succes van het Vlaamse diversificatieplan in de suikersector wordt verwacht dat de gelden volledig opgebruikt zullen worden. Eind september 2010 werd in totaal al ongeveer 3,975 miljoen euro diversificatiesteun uitbetaald.

2.5.3 Melk

Het EU-zuivelbeleid is sinds 2003 grondig hervormd. De *Mid Term Review* in 2003 leidde tot een afname van de markt- en prijssteun door de interventieprijzen van boter en magere melkpoeder stapsgewijs te verlagen met respectievelijk 25 % en 15 % en door de interventieaankopen van boter te beperken. Ter compensatie is rechtstreekse steun voor zuivelproducenten geïntroduceerd in 2004. Die nam in lijn met de gefaseerde reductie van de markt- en prijssteun jaarlijks toe tot en met 2006 en is vanaf 2006 volledig in de bedrijfstoeslag geïntegreerd.

In 2008 is in het kader van de *Health Check* beslist om de marktondersteuning verder af te bouwen. De interventieprijsmechanismen zijn afgeslankt maar er blijft een vangnet bestaan. De *Health Check* bevestigde de afschaffing van de melkquota vanaf 1 april 2015. Om een "zachte landing" daarvan te verzekeren is beslist om in de periode 2009/2010-2013/2014 de quota gedurende vijf opeenvolgende jaren jaarlijks met 1 % te verhogen. Daarenboven werd de positieve vetcorrectiecoëfficiënt gehalveerd wat voor een aantal lidstaten en in het bijzonder voor België tot een bijkomende quotaverruiming leidde.

Een grotere markt oriëntatie brengt een grotere prijs- en inkomensvolatiliteit met zich mee. In het licht van de afschaffing van de melkquota en in de nasleep van de crisis in de zuivelsector is op niveau van de Europese Unie in oktober 2009 een "*High Level Expert Group on Milk* (HLG)" opgericht. In juni 2010 heeft die een rapport afgerond met daarin zeven aanbevelingen voor de Europese Commissie. Meer bepaald omvat dit maatregelen op het gebied van contractuele betrekkingen, de onderhandelingsmacht van de producenten, brancheorganisaties, transparantie, marktmaatregelen en termijnmarkten, handelsnormen en oorsprongsetikettering, en innovatie en onderzoek.

In Vlaanderen worden de Europese beslissingen gevolgd en wordt, indien nodig, het in 2007 uitgewerkte Vlaamse stappenplan bijgestuurd. Dit stappenplan werd uitgewerkt in samenspraak met de landbouworganisaties en de zuivelsector en omvat maatregelen om de sector voor te bereiden op de situatie na 2015. Zo wordt naast de verhoging van de quotumplafonds voor melkveehouders, de prijs van het quotum verhandeld via het quotumfonds in stappen neerwaarts bijgesteld. Om samenwerking in de melkveesector te bevorderen werd de melkquotaring in het leven geroepen.

Leerlingen van het kleuteronderwijs, het lager en het secundair onderwijs kunnen genieten van subsidies van de Europese Unie voor de verdeling van melk en zuivelproducten (i.e. subsidie schoolmelk). Momenteel bedraagt de hoeveelheid gesubsidieerde melk 0,25 liter per leerling. De toelage voor volle, halfvolle en magere melk bedraagt afgerond 0,187 euro per liter. Voor het schooljaar 2008-2009 waren er 73 leveranciers erkend die 1.759 onderwijsinstellingen bevoorraden. Hierdoor konden 553.032 leerlingen genieten van gesubsidieerde melk. Het totale subsidiebedrag bedroeg 0,689 miljoen euro.

3 PLATTELANDSONTWIKKELING

3.1 Doelstellingen van het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013

3.1.1 Algemeen

Het programma voor plattelandsontwikkeling is gegroeid uit het oriëntatiefonds van het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw (EOGFL). Het oriëntatiefonds had als doel de verbetering van de productie- en afzetstructuur van de landbouwsector met maatregelen als investeringssteun voor landbouwbedrijven, verbetering van de verwerking en de afzet van landbouwproducten en opleiding voor de landbouwers.

Met de hervormingen van Agenda 2000 werd het oriëntatiebeleid opgenomen in een ruimer kader van plattelandsontwikkeling waarin, naast de structurele problemen van de landbouwsector, ook aandacht is voor de verschillende functies van landbouw en platteland in de maatschappij. Met Agenda 2000 werd de plattelandsontwikkeling opgestart als een volwaardige tweede pijler van het GLB. Het eerste programma voor plattelandsontwikkeling liep van 2000 tot 2006.

Het Europese Plattelandsontwikkelingsbeleid voor de periode 2007-2013 blijft inspelen op landbouw en platteland in een bredere context. Nieuw is dat er gewerkt wordt met gemeenschappelijk overeengekomen beleidsdoelstellingen:

- verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouw (As 1);
- verbetering van het milieu en het platteland (As 2);
- verbetering van de leefkwaliteit op het platteland en bevordering van diversificatie van de economische bedrijvigheid (As 3).

Deze drie assen worden aangevuld met een methodologische as die gewijd is aan de *Leader*benadering (As 4). Voor iedere as heeft de EU een minimumpercentage opgelegd, die ervoor moet zorgen dat het programma in zijn geheel uitgebalanceerd is (10 % voor As 1, 25 % voor As 2, 10 % voor As 3 en 4 % voor de *Leader*-as).

Het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling voor de periode 2007-2013 (PDPO II) werd goedgekeurd op 13 november 2007 en is in grote mate een voortzetting van het PDPO I. Het was een bewuste keuze van het beleid om continuïteit te bewerkstelligen.

3.1.2 Health Check en economisch herstelplan

Het Vlaams Programmado document voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013 (PDPO II) heeft eind 2009 een extra bedrag ontvangen van 29,5 miljoen euro aan Europese middelen. Daarmee komt het totale budget voor de volledige programmaperiode op 713,5 miljoen euro.

De extra Europese middelen zijn het gevolg van de *Health Check* (tussentijdse bijsturing van het landbouwbeleid) en het Europees Economisch Herstelplan. Europa legt zelf de prioriteiten op waaraan deze extra middelen besteed moeten worden: hernieuwbare energie, klimaat, waterbeheer, biodiversiteit, innovaties met betrekking tot deze vier prioriteiten of herstructureringen in de zuivelsector. Voor de middelen van het Economisch Herstelplan werd optioneel nog een prioriteit toegevoegd, namelijk de bevordering van de breedbandinfrastructuur op het platteland.

Vlaanderen heeft ingezet op de prioriteiten hernieuwbare energie, klimaat, waterbeheer, biodiversiteit en herstructurering in de zuivelsector. De extra middelen worden verdeeld onder As 1 (11,5 miljoen euro), As 2 (9 miljoen euro) en As 3 (9 miljoen euro). De vierde As (*Leader*) ontvangt geen extra middelen.

Binnen As 1 gaan de extra middelen naar de VLIF-steun voor modernisering van landbouwbedrijven en naar investeringen binnen de agrovoedingssector. Enkel investeringen die bijdragen tot een beter waterbeheer of tot de klimaatdoelstellingen (bv. door verminderde uitstoot van broeikasgassen of grotere energie-efficiëntie) kunnen met deze extra middelen gesubsidieerd worden. Voorbeelden zijn: energieschermen, waterzuivering, verwarming op biobrandstoffen, luchtwassers, fyto-bak, enz. Investeringen in de agrovoedingssector kunnen gesubsidieerd worden met extra middelen als een oproep specifiek past binnen de prioriteiten van de *Health Check*. In totaal gaat er 15,3 miljoen euro extra naar deze maatregelen, waarvan 11,5 miljoen euro afkomstig is van Europa en de rest van Vlaanderen.

Binnen As 2 gaan de extra middelen naar bestaande ALV-agromilieuverbintenissen en VLM-beheerovereenkomsten die bijdragen tot de biodiversiteit, een betere waterkwaliteit of de zuivelsector. Er wordt bovendien in een nieuwe ALV-agromilieuverbintenis voorzien: de introductie van verwarringstechniek bij pitfruit. Deze maatregel heeft als doel het gebruik van pesticiden in de pitfruitteelt te verminderen. In totaal gaat er 18 miljoen euro extra naar As 2, waarvan Europa de helft betaalt.

Binnen As 3 gaan de extra middelen naar de VLIF-steun voor diversificatie naar niet-agrarische activiteiten, meer bepaald naar de investeringen in zonnecellen en installaties voor de productie van hernieuwbare energie. In totaal gaat er 12 miljoen euro extra naar deze maatregel, waarvan Europa 9 miljoen voor zijn rekening neemt.

Naast de wijzigingen in het kader van de *Health Check* en het Economisch Herstelplan werden in 2009 nog twee andere wijzigingen goedgekeurd. De vestigingssteun (VLIF) wordt verhoogd tot maximaal 70.000 euro (in plaats van 55.000 euro) en de provincies kunnen voorzien in subsidies voor projecten in de paardenhouderij.

3.2 Onderdelen van het programma

Er volgt een korte beschrijving van de belangrijkste maatregelen binnen PDPO II, inclusief cijfermateriaal over de uitvoering ervan.

3.2.1 Opleiding

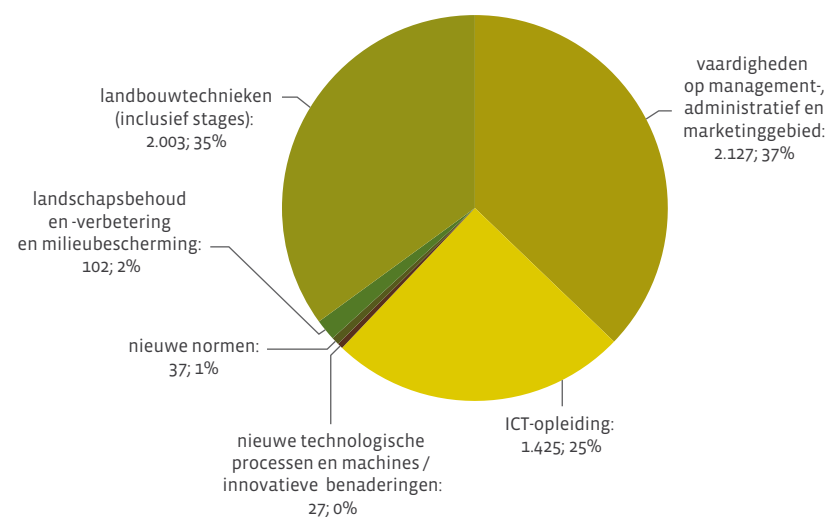
Met deze actie wil de Vlaamse overheid personen die een landbouwactiviteit uitoefenen, de kans bieden om zich permanent bij te scholen door cursussen en korte vormingsactiviteiten te volgen. Daarnaast worden ook sensibiliseringsprojecten (demonstratieprojecten) georganiseerd waarin innovatieve duurzame praktijken en technieken die klaar zijn om de onderzoeksfase te verlaten, worden toegelicht.

Starters- en vervolmakingcursussen werden in 2009 vooral georganiseerd rond ICT, management/marketing en landbouwtechnieken (figuur 5). In totaal hebben 4.069 landbouwers en loonwerkers in 2009 een of meerdere cursussen of stages gevolgd. Er werden 5.211 diploma's en getuigschriften uitgereikt aan 3.650 unieke personen. De eerste drie jaar van PDPO II hebben 9.656 landbouwers en loonwerkers minstens 1 cursus of stage gevolgd en werden er 15.118 diploma's en getuigschriften uitgereikt aan 8.636 unieke personen. 37 % van de deelnemers aan cursussen en stages in 2007-2009 was van het vrouwelijke geslacht en 53 % was jonger dan 40 jaar.

De korte vorming of infomomenten werden vooral georganiseerd rond landbouwtechnieken (53 %) en management/marketing (33 %), maar ook rond landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming (7 %). In totaal waren er in 2009 169.311 deelnames aan een korte vorming.

Voor de demonstratieprojecten duurzame landbouw in 2009 waren er de meeste deelnemers voor projecten rond landschapsbehoud en -verbetering en milieubescherming (78 %) en in mindere mate rond nieuwe technologische processen en innovatieve benaderingen (11 %) en productkwaliteit (11 %). Het aantal deelnemers wordt geschat op 17.370.

Figuur 5. Deelnames aan de starters- en vervolmakingcursussen en stages per thema, 2009

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

3.2.2 Vestiging van jonge landbouwers

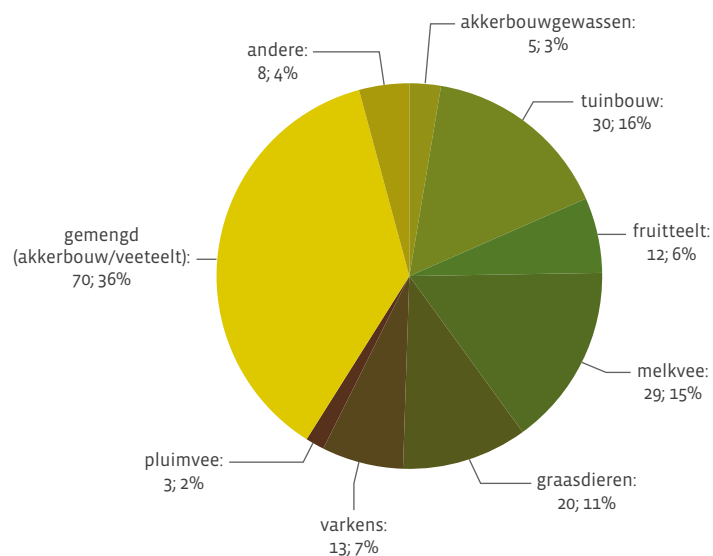
Door de specifieke kenmerken van de landbouwsector is het overnemen van een landbouwbedrijf een risicovolle onderneming. Hoewel overheidssteun alleen geen oplossing kan bieden voor alle problemen, is de steun toch belangrijk voor een geslaagde start van een jonge ondernemer. Er zijn verschillende voorwaarden gekoppeld aan het verkrijgen van vestigingssteun zoals de leeftijd (max. 39 jaar) en de vakbekwaamheid van de overnemer, de planmatige aanpak van de vestiging en het bijhouden van een boekhouding.

Voor de maatregel vestiging van jonge landbouwers werd in 2009 volgens het Agentschap voor Landbouw en Visserij 7,7 miljoen euro subsidie uitbetaald. Het betreft effectieve betalingen aan landbouwers, ofwel in de vorm van een kapitaalsubsidie ofwel in de vorm van een rentesubsidie. Rentesubsidies kunnen teruggaan tot goedgekeurde dossiers van 15 jaar geleden.

Er werden in 2009 192 dossiers goedgekeurd. In 22,1 % van de dossiers is er sprake van een vestiging van de jonge landbouwer die gepaard ging met de vervroegde pensionering van de voorgaande bedrijfsleider die tussen 55 en 64 jaar oud was. In 17,4 % van de gevallen betrof het een vestiging van een vrouw als landbouwer.

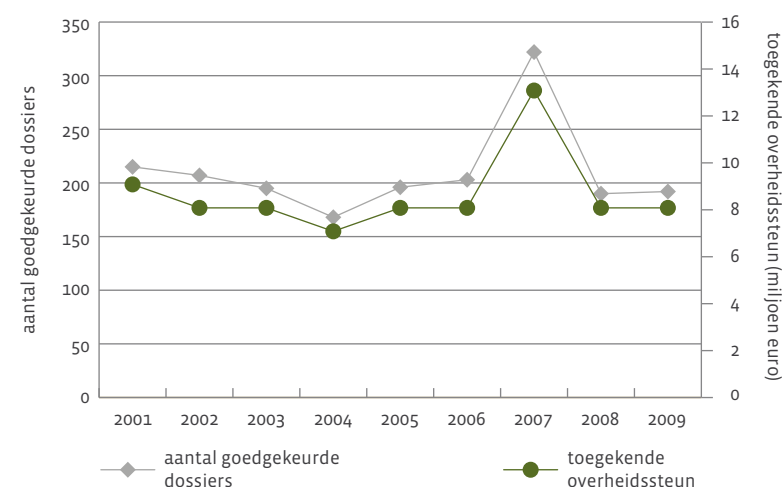
In 2009 werden vooral gemengde bedrijven overgenomen (70), gevolgd door tuinbouwbedrijven (30) en melkveebedrijven (29). Dat is weergegeven in figuur 6.

Figuur 6. Absolute en procentuele verdeling per bedrijfstype van de goedgekeurde dossiers voor vestiging, 2009

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Figuur 7. Aantal goedgekeurde dossiers en toegekende overheidssteun voor vestiging van landbouwbedrijven, 2001-2009

Opmerking: voor de toegekende rentesubsidies werd de nominale waarde gebruikt (= het totale bedrag aan rentesubsidie dat de landbouwer ontvangen zal hebben na afloop van de termijn waarbinnen de rentesubsidies uitbetaald worden).

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Figuur 7 toont het aantal goedgekeurde dossiers en de toegekende steun voor de vestiging van jonge landbouwers in de periode 2001-2009. Opvallend is de piek van 2007. Die volgde op een sterke toename van het aantal aanvragen in 2006. Die was een gevolg van meerdere factoren maar voornamelijk de onzekerheid over de mogelijkheden op steun vanaf 2007 (PDPO II) en de gewijzigde aanvraagprocedure (steun vragen vóór de vestiging) waren bepalend. De dip in het aantal goedkeuringen van 2004 volgde op een versnelde afhandeling van vestigingsdossiers in de voorafgaande jaren, waardoor er tijdelijk te weinig dossiers waren. Globaal bleven zowel het aantal goedgekeurde vestigingsdossiers als het volume toegekende steun vrij constant in de beschouwde periode. Het aantal goedgekeurde dossiers schommelt rond de 200 per jaar en het volume steun rond 8 miljoen euro per jaar.

3.2.3 Bedrijfsadviesystemen voor land- en tuinbouwers

Landbouwers die een bedrijfstoelage ontvangen moeten voldoen aan de randvoorwaarden. Het bedrijfsadviesysteem geeft de land- en tuinbouwers de mogelijkheid om advies in te winnen dat hen kan helpen om aan deze randvoorwaarden te voldoen. Daarnaast staat het bedrijfsadviesysteem land- en tuinbouwers bij om de risico's in verband met arbeidsveiligheid, die op hun bedrijf aanwezig zijn, in te schatten en te verminderen. Breder advies over de economische en milieukundige bedrijfsprestatie hoort ook thuis in deze maatregel.

Een landbouwer kan elke 3 jaar een subsidie van zijn advieskosten aanvragen. Een eerste toegekende subsidie bedraagt 80 % van de totale advieskosten met een maximum van 1500 euro. De subsidie voor een tweede of volgende advies aangevraagd door eenzelfde landbouwer wordt beperkt tot 40 % met een maximum van 750 euro. Dit is een nieuwe maatregel die met het PDPO II ingevoerd werd. Er werden in 2009 1.402 bedrijfsadviezen (BAS) aangevraagd en in eerste fase goedgekeurd. In de periode 2007-2009 werd van 2.473 unieke landbouwers de BAS-aanvraag in eerste fase goedgekeurd. In de periode 2007-2009 vonden nog geen effectieve betalingen plaats.

Landbouwers die onder de vorige programmaperiode een vijfjarig contract van bedrijfsleidingadvies of milieuvadvis (milieumodule) hebben aangegaan, kunnen dat behouden tot eind 2011.

3.2.4 Investerings in landbouwbedrijven inclusief steun voor diversificatie

Land- en tuinbouwers worden bijna permanent geconfronteerd met nieuwe ontwikkelingen die invloed hebben op de exploitatie en de rentabiliteit van hun bedrijf. Om bij te blijven en de rentabiliteit in stand te houden of te verbeteren zijn veelal investeringen noodzakelijk.

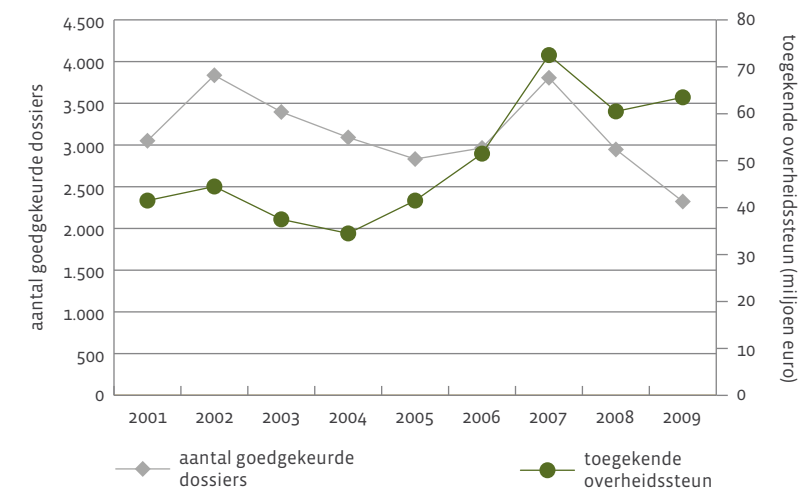
De steun staat open voor een gamma aan investeringen, maar de steunintensiteit (10, 20, 30 of 40 %) is hoger naarmate de investering innovatief of duurzaam is of bijdraagt aan een vermindering van de milieubelasting. De hoogste steunintensiteit van 40 % is voorbehouden aan een aantal investeringen die specifiek gelinkt zijn aan biologische landbouw. De investeringssteun heeft de vorm van een kapitaalpremie en/of rentesubsidie en wordt verleend door het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF).

Voor investeringssteun (exclusief diversificatie) werd in 2009 volgens het Agentschap voor Landbouw en Visserij 46,1 miljoen euro aan subsidies uitbetaald. Rentesubsidies kunnen teruggaan tot goedgekeurde dossiers van 15 jaar geleden. Er werden in 2009 2.231 dossiers goedgekeurd waarvan 2.162 dossiers ingediend onder PDPO II-regelgeving en 69 dossiers ingediend onder PDPO I-regelgeving. Ingedeeld volgens de aard van de bedrijven had 36 % van de goedgekeurde PDPO II-dossiers betrekking op investeringen op gemengde bedrijven, 21 % op tuinbouwbedrijven en 19 % op melkveebedrijven. Ingedeeld volgens het type aanvrager blijkt dat 83 % van de dossiers ingediend werd door een natuurlijke persoon en 17 % door een vennootschap. Het relatief belang van de vennootschappen in het aantal aanvragen en in het investeringsvolume blijven toenemen. Van de aanvragers natuurlijke personen was 6 % een vrouw en 44 % jonger dan 40 jaar.

Voor de diversificatiesteun werd in 2009 3,9 miljoen euro subsidie uitbetaald (bron Agentschap voor Landbouw en Visserij). Er werden 194 investeringsdossiers goedgekeurd. Zowel uit het aantal dossiers als uit de subsidiabele investeringskosten blijkt dat investeringen in fotovoltaïsche cellen veruit de belangrijkste vorm van diversificatie zijn. De vennootschappen waren goed voor 19 % van het aantal ingediende dossiers.

In figuur 8 worden het volume investeringssteun, inclusief de steun voor diversificatie-investeringen, en het aantal goedgekeurde dossiers weergegeven voor de periode 2001-2009. Hieruit blijkt dat toegekende overheidssteun in 2009 haast verdubbeld is t.o.v. 2004. Verder valt ook het piekjaar 2007 op. Dat is het gevolg van een verhoogd aantal dossiers die in 2006 nog onder PDPO I-regelgeving ingediend werden. Het topjaar 2007 buiten beschouwing gelaten schommelt het jaarlijkse aantal goedgekeurde dossiers rond de 3.000. De daling in 2009 is toe te schrijven aan de omvang van de dossiers waardoor de goedkeuring van bepaalde dossiers wegens uitputting van het beschikbare Vlaamse jaarbudget uitgesteld werd naar het volgende begrotingsjaar.

Figuur 8. Aantal goedgekeurde dossiers en toegekende overheidssteun voor investeringssteun inclusief diversificatie, 2001-2009

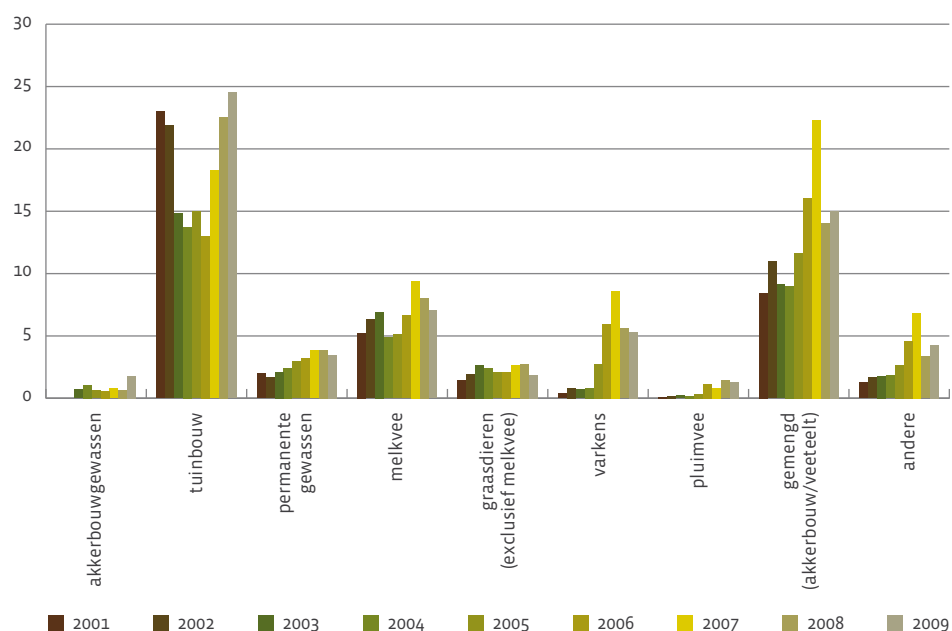

Opmerking: voor de toegekende rentesubsidies werd de nominale waarde gebruikt (=het totale bedrag aan rentesubsidie dat de landbouwer ontvangen zal hebben na afloop van de termijn waarbinnen de rentesubsidies uitbetaald worden).

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

De evolutie van de toegekende overheidssteun voor de verschillende landbouwbedrijfstypes in de periode 2001-2009 wordt weergegeven in figuur 9. In de eerste plaats blijkt dat in 2009 het grootste deel van de toegekende overheidssteun (24,5 miljoen euro) bestemd was voor tuinbouwbedrijven, gevolgd door de gemengde bedrijven (15,0 miljoen euro). Opvallend is dat de steun aan de tuinbouwbedrijven opnieuw piekt na de mindere periode 2003-2006, vnl. ten gevolge van de omvangrijke investeringen in warmtekrachtinstallaties, veelal in combinatie met een bedrijfsuitbreiding. De steun aan investeringen in de varkenshouderij die in de eerste helft van het decennium beperkt bleef, werd daarna zeer belangrijk door de bouw van een groot aantal ammoniakemissiearme stallen en de ruime steun hiervoor. De steun aan investeringen in de pluimveehouderij blijft nog relatief beperkt maar neemt toe door investeringen in ammoniakemissiearme stallen en diervriendelijke huisvestingssystemen.

Figuur 9. Evolutie van de toegekende overheidssteun voor investeringssteun inclusief diversificatie per type landbouwbedrijf, miljoen euro, 2001-2009

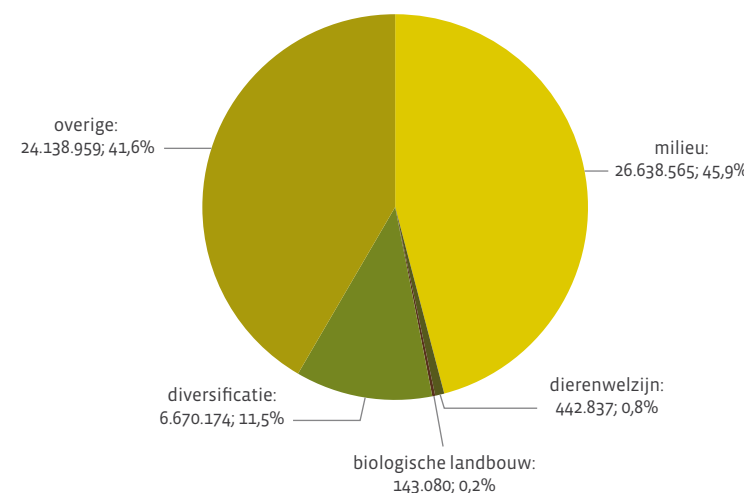

Opmerking: voor de toegekende rentesubsidies werd de nominale waarde gebruikt (=het totale bedrag aan rentesubsidie dat de landbouwer ontvangen zal hebben na afloop van de termijn waarbinnen de rentesubsidies uitbetaald worden).

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

In figuur 10 werd de toegekende overheidssteun in het kalenderjaar 2009 voor investeringssteun inclusief diversificatie opgedeeld in vier thema's: milieu, dierenwelzijn, biologische landbouw en diversificatie. Elk investeringstype werd uniek aan een thema toegewezen, behalve de fotovoltaïsche zonnecellen die zowel toegewezen werden aan het thema milieu als aan het thema diversificatie. In de categorie 'overige' is de toegekende steun ondergebracht die aan geen enkel van de beschouwde thema's toegewezen kan worden. De som van de weergegeven bedragen in figuur 10 (58.033.614 euro) komt overeen met de totale toegekende steun in 2009 voor investeringssteun inclusief diversificatie. 45,9 % van alle toegekende overheidssteun in 2009 was bestemd voor milieu-investeringen. In absolute cijfers komt dat neer op 26,6 miljoen euro. Dit bedrag is van dezelfde grootteorde als de effectieve uitgaven voor alle agromilieumaatregelen in 2009, nl. 26,7 miljoen euro. De toegekende uitgaven bestemd voor diversificatie op het landbouwbedrijf bedroegen in 2009 6,7 miljoen euro, wat overeenkomt met 11,5 % van de totale toegekende uitgaven. De specifieke uitgaven in 2009 voor de thema's 'dierenwelzijn' en 'biologische landbouw' in 2009 waren vrij beperkt. De 143.000 euro toegekende steun voor biologische landbouw is enkel de steun voor specifieke investeringen in de biolandbouw en niet de totale toegekende VLIF-steun in 2009 voor biologische landbouwbedrijven. Deze laatste bedroeg in 2009 542.155 euro.

Figuur 10. Verdeling van de toegekende overheidssteun over de verschillende thema's, euro, 2009

Opmerking: voor de toegekende rentesubsidies werd de actuele waarde gebruikt. Toegekende rentesubsidie wordt gespreid en degressief uitbetaald over verscheidene jaren parallel aan het kredietaflossingsplan. De huidige waarde van deze gespreide toekomstige betalingen is de "actuele waarde" (equivalent) van de steun, berekend met een actualisatievoet (jaarpercentage); het totaal van de actualisaties van elk van deze toekomstige betalingen.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

De top 10 van toegekende steun in 2009 voor alle types investeringen (inclusief diversificatiesteun) wordt weergegeven in tabel 9. In tabel 10 wordt de top 10 van de toegekende steun in 2009 weergegeven specifiek voor alle types milieu-investeringen. Uit beide tabellen blijkt dat het belangrijkste type investering de WKK-installatie is. Daarnaast staan nog vier andere milieu-investeringen in de algemene top 10: fotovoltaïsche zonnecellen en zonneboilers, ammoniakemissiearme (AEA) vleesvarken- en zeugenstallen en de installatie van het eerste energiescherm op glastuinbouwbedrijven.

Tabel 9. Top 10 van toegekende steun voor alle types investeringen, 2009

type investering	toegekende steun (euro)	% van de totale toegekende steun	aantal dossiers
WKK-installatie op gas of biobrandstof	8.060.584	13,9	24
machines en materieel	5.720.469	9,9	1.419
bewaar- en machineloods	5.592.700	9,6	368
fotovoltaïsche zonnecellen en zonneboilers	5.410.405	9,3	149
bouwen/inrichten serre	5.108.068	8,8	151
bouwen/inrichten melkveestal	3.064.352	5,3	184
AEA-vleesvarkensstal	2.777.299	4,8	52
AEA-zeugenstal	1.827.287	3,1	43
energiebesparing: eerste energiescherm	1.659.775	2,9	46
aankoop gebouwen (in gebruik)	1.198.687	2,1	54

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Tabel 10. Top 10 van toegekende steun voor alle types milieu-investeringen, 2009

type investering	toegekende steun (euro)	% van totale toegekende steun	aantal dossiers
WKK-installatie op gas of biobrandstof	8.060.584	13,9	24
fotovoltaïsche zonnecellen en zonneboilers	5.410.405	9,3	149
AEA-vleesvarkensstal	2.777.299	4,8	52
AEA-zeugenstal	1.827.287	3,1	43
energiebesparing: eerste energiescherm	1.659.775	2,9	46
energiebesparing: warmtebuffer of rookgascondensor	1.177.136	2,0	24
AEA-biggenstal	1.168.503	2,0	48
AEA-fokvarkensstal (alle categorieën)	923.689	1,6	9
verwarming op biobrandstoffen	794.398	1,4	9
sleufsilos	671.848	1,2	130

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

3.2.5 Verhoging van de toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten

In het PDPO wordt op projectmatige basis steun verleend aan de primaire agrosector. Het doel is de verbetering en de rationalisatie van de verwerking en de afzet van land- en tuinbouwproducten inclusief biologische producten en hoeve- en streekproducten. De verbeteringen leiden tot een verhoging van de toegevoegde waarde van de land- en tuinbouwproducten en een verbetering van de concurrentiepositie van de sector.

In 2008 werd de eerste oproep gelanceerd voor financiële steun aan agrosectorbedrijven. In deze oproep werd de in aanmerking komende investering beperkt tot energie- en milieu-investeringen, behalve in de graansector en de zaaizadensector waar respectievelijk investeringen voor primaire graanopslag en een barcodesysteem vooropgesteld werden. Voor 54 agrosectorbedrijven werd het dossier goedgekeurd. De totale toegekende steun bedroeg 5,5 miljoen euro. De belangrijkste investeringen werden uitgevoerd in de groente- en fruitsector (44 % van de toegekende steun), de vleessector (23 %) en de graansector (28 %).

Een tweede oproep werd in 2009 gelanceerd. Hiervoor kwamen innovatieve projecten in aanmerking, maar ook investeringen op het vlak van alternatieve energie, energiebesparing en leefmilieu. Voor 63 agrovoedingsbedrijven werd het dossier goedgekeurd (enkel dossiers goedgekeurd in het kader van PDPO worden vermeld, buiten PDPO is er nog één goedgekeurd dossier met zuiver Vlaamse middelen en twee goedgekeurde dossiers in het kader van het Vlaams diversificatieplan voor de suikersector). De totale toegekende steun bedraagt 7,9 miljoen euro. De belangrijkste investeringen worden uitgevoerd door de vleesverwerkende bedrijven (44 % van de toegekende steun), bedrijven gespecialiseerd in vleeswaren (21 %) en bedrijven in de groente- en fruitsector (19 %).

3.2.6 Compenserende betalingen binnen en buiten Natura 2000

In gebieden met beperkingen op milieuvlak, de “kwetsbare zones natuur”, legt het Vlaams Gewest een bemestingsverbod op. Mits de landbouwer aan bepaalde voorwaarden voldoet, kan hij hiervoor subsidie krijgen.

In 2009 hebben 607 bedrijven met nulbemestingspercelen gelegen in Kwetsbaar Gebied Natuur compenserende betalingen ontvangen. Dit voor een totale oppervlakte van 1.812 ha. 827 ha hiervan is gelegen binnen Natura 2000-gebied. Binnen PDPO II werd al aan 1.711 unieke landbouwbedrijven een vergoeding natuur uitbetaald voor een totaalbedrag van 1,2 miljoen euro.

3.2.7 Agromilieumaatregelen

De Vlaamse overheid biedt een aantal agromilieumaatregelen aan met als doel de landbouwproductie te verzoenen met bepaalde milieu- en natuurdoelstellingen. Sommige van deze maatregelen spelen in op de vermindering van het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen, andere zorgen voor de bescherming van de flora en de fauna op percelen in landbouwgebruik. Er zijn ook maatregelen die focussen op het bestrijden van erosie. De agromilieumaatregelen worden aangegaan voor een periode van 5 jaar.

In 2009 waren er 13 agromilieumaatregelen in uitvoering waarvan 3 een uitdovend karakter hebben (groenbedekking, mechanische onkruidbestrijding met rijenbespuiting en beheerovereenkomst botanisch beheer). Uitdovend karakter betekent dat in de nieuwe programmaperiode geen nieuwe contracten meer afgesloten kunnen worden. Voor de inhoud van de verschillende agromilieumaatregelen wordt verwezen naar het programmadocument.

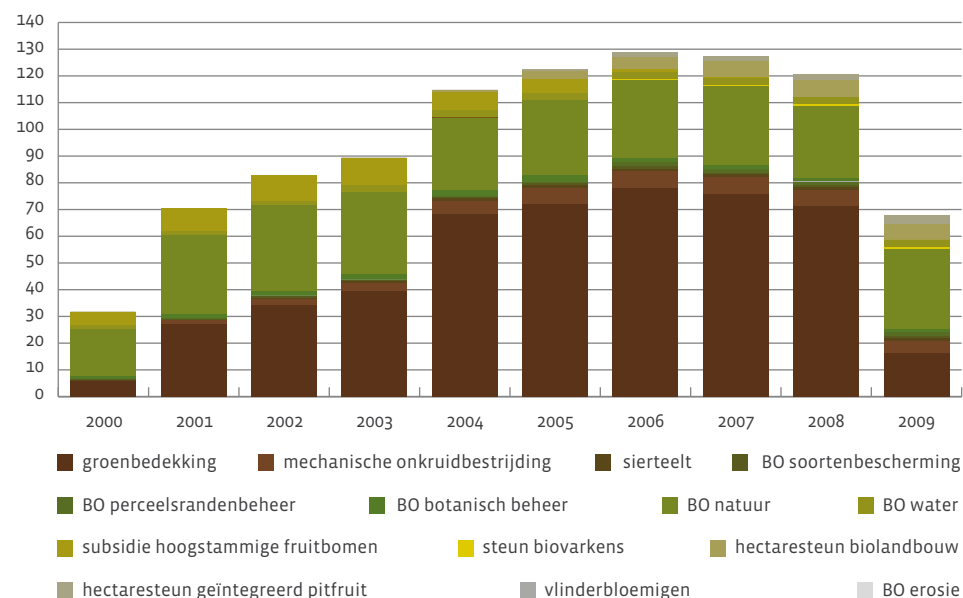
In 2009 bedroeg het totale areaal agromilieumaatregelen 67.873 ha. De uitgaven in kalenderjaar 2009 voor de agromilieumaatregelen bedroegen 26,7 miljoen euro. 50,2 % van deze uitgaven was bestemd voor de beheerovereenkomst (BO) water en 12,9 % voor de maatregel ‘groenbedekking’. ‘BO water’ en ‘groenbedekking’ nemen samen 67,7 % van het totale areaal agromilieumaatregelen in. Het totale areaal agromilieumaatregelen is met 52.803 ha achteruitgegaan t.o.v. 2008 (figuur 11). Deze sterke achteruitgang is volledig toe te schrijven aan de sterke achteruitgang van het areaal ‘groenbedekking’ (uitdovende maatregel). Als enkel het areaal in beschouwing genomen wordt van de agromilieumaatregelen waarvoor wel nog nieuwe contracten afgesloten kunnen worden, dan is er wel een stijging met 2.680 ha in 2009 t.o.v. 2008 (figuur 12).

De effectieve uitgaven van de agromilieumaatregelen zijn gestegen in het boekjaar 2009 t.o.v. 2008 (+1,9 miljoen euro). Belangrijk is op te merken dat de uitgaven in het boekjaar telkens de uitbetalingen zijn voor de arealen van het jaar ervoor. Hoewel het totale areaal daalt, is er toch een stijging in de totale uitgaven, omdat de contracten gesloten vanaf 2007 (PDPO II) gemiddeld in een hoger premiebedrag voorzien.

In tabel 11 worden voor de agromilieumaatregelen zonder uitdovend karakter de procentuele verschillen aangegeven voor areaal, aantal contracten en uitgaven tussen jaar 2009 en 2008 enerzijds en tussen 2009 en 2006 (het laatste jaar van PDPO I) anderzijds. Hierna wordt enkel de verandering in areaal besproken tussen 2009 en 2008. Voor de overige informatie wordt naar tabel 11 verwezen. Het areaal van de volgende agromilieumaatregelen is sterk (> 10 %) toegenomen in 2009 t.o.v. 2008: ‘BO erosie’ (+46,3 %, 1.051 ha), ‘hoogstamboomgaarden’ (+25,7 %, 146 ha), ‘sierteelt’ (+17,4 %, 168 ha), ‘BO water’ (+10,9 %, 2.945 ha). Het areaal van de volgende agromilieumaatregelen is beperkt (< 10 %) toegenomen in 2009 t.o.v. 2008: ‘BO kleine landschapselementen’ (+9,3 %, 11 ha) ‘BO perceelsranden’ (+9,0 %, 115 ha), ‘BO soortenbescherming’ (+6,3 %, 46 ha), ‘biohectaresteen’ (+4,5 %, 121 ha). Het areaal ‘mechanische onkruidbestrijding’ kende in 2009 een sterke daling met 22,7 %, wat overeenkomt met 1.353 ha. Het areaal ‘vlinderbloemigen’ kende in 2009 een beperkte daling met 8,8 %, wat overeenkomt met 570 ha.

In 2009 hebben 9.034 begunstigden een of meerdere agromilieumaatregelen uitgevoerd. Dat is een daling met 3.986 begunstigden t.o.v. vorig jaar. Op een uniek areaal van 64.898 ha werden een of meerdere agromilieumaatregelen uitgevoerd. 5.775 ha van het unieke areaal agromilieumaatregelen is gelegen in Natura 2000-gebied (8,9 %), 925 ha (1,4 %) in VEN-gebied, en 425 ha (0,7 %) in *Less Favoured Area* (LFA)-gebied.

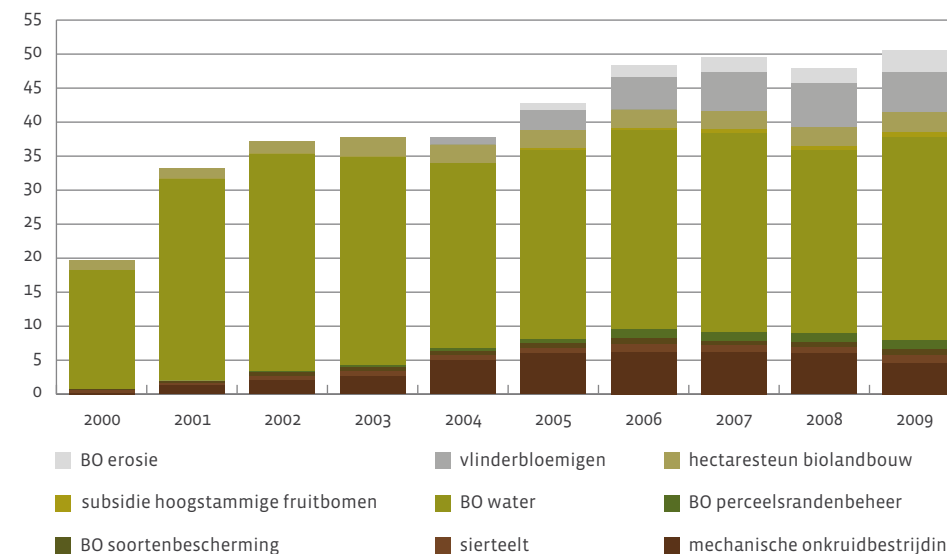
Figuur 11. Areaal van de verschillende agromilieumaatregelen, 1.000 hectare, 2000-2009

Opmerking: het areaal van de BO kleine landschapselementen is niet opgenomen in de figuur wegens verschillende meetwijze voor en na 2008.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij en Vlaamse Landmaatschappij

Figuur 12. Areaal van de verschillende agromilieumaatregelen, exclusief uitdovende maatregelen, 1.000 hectare, 2000-2009

Opmerking: het areaal van de BO kleine landschapselementen is niet opgenomen in de figuur wegens verschillende meetwijze voor en na 2008.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij en Vlaamse Landmaatschappij

De biologische landbouw in Vlaanderen

Vincent Samborski

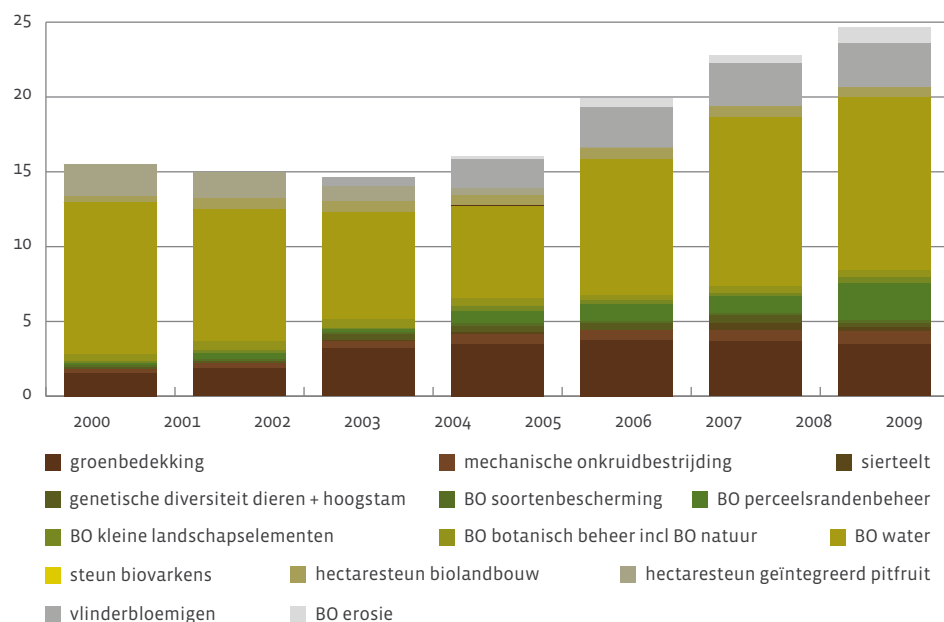
Het Vlaamse bio-areaal bedraagt in 2009 3.659 hectare, wat een toename is met 5% ten opzichte van 2008. Er kwamen in 2009 21 nieuwe producenten bij, wat het totale aantal op 242 landbouwers brengt. Het aantal stopzettingen bleef beperkt tot 8 bedrijven. Ongeveer 150 geïnteresseerde landbouwers zochten Bio zoekt Boer op om zich te informeren over omschakeling. Daarvan zetten 8 producenten effectief de stap in 2009. De groei deed zich hoofdzakelijk voor in de biologische fruitsector (+44%), die een areaal van 389 hectares bewerkt. Het areaal appels, peren en doorlevend kleinfruit ging erop vooruit. In de dierlijke sector is er een toename van het aantal gehouden legkippen (+67%), maar het aantal geiten en schapen daalde sterk (-38%).

De producenten gaan ook meer diversifiëren. Dat wordt bevestigd door het groeiende aantal producenten dat zich gelijktijdig toelegt op activiteiten als bereiding, herverpakking en/of verkoop. 38 producenten (16%) hebben ook activiteiten als bereider, verpakker of thuisverkoop. Daarnaast kan de biologische landbouwer ook schaalvergroting overwegen. Als het aantal instappers beperkt blijft, kunnen de bestaande producenten de kans benutten om meer te produceren om aan de steeds toenemende vraag naar bioproducten te kunnen beantwoorden.

De biologische sector heeft relatief weinig te lijden gehad onder de crisis. Stabiele prijzen en een trouw, prijsbewust cliënteel hebben daar voornamelijk toe bijgedragen. 17% van de Belgen zijn frequente kopers (één aankoop om de 10 dagen) en die vertegenwoordigden 80% van alle biobestedingen. De consumentenbestedingen van biologische producten (inclusief een gedeelte niet-voedingsproducten) zijn met 15% toegenomen, en bereikten 350 miljoen euro. Vooral biogroenten zijn erg in trek. De helft van de biokopers koopt wel eens verse groenten, gevolgd door zuivelproducten (30%) en fruit (28%). De supermarkten blijven het belangrijkste distributiekanaal met een aandeel van 49%. In de Europese context is België de tiende grootste biomarkt van de EU-27 met een marktaandeel van 1,5% in 2009.

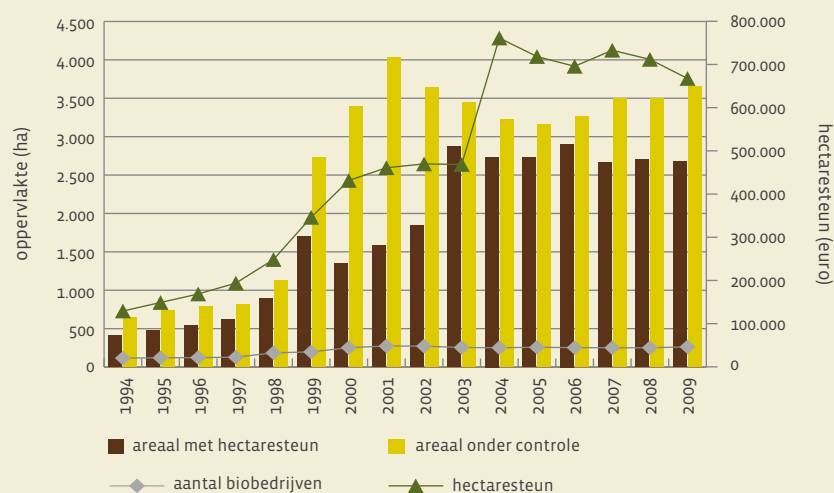
De uitgaven voor de biologische sector bleven met 3,5 miljoen euro in 2009 op hetzelfde niveau als in 2008. Er is wel een verschuiving waar te nemen bij de ingezette middelen. De middelen voor promotie daalden naar een aandeel van 8% in de totale uitgaven, terwijl de middelen voor onderzoek en voor BioForum toenamen tot een aandeel van 24%. De daling van de promotiemiddelen is het gevolg van het einde van de Europese promotiecampagne, die niet verlengd werd. Het bedrag aan uitbetaalde hectaresteen in 2009 (campagnejaar 2008) daalde met 6% en bedroeg 656.181 euro.

Figuur 13. Effectieve uitgaven per boekjaar voor de verschillende agromilieumaatregelen, miljoen euro, 2003-2009

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Evolutie van het aantal bedrijven, areaal onder controle, areaal met hectaresteen en uitbetaald bedrag hectarepremie, 1994-2009

Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij

Tabel 11. Overzicht van de procentuele verschillen tussen 2009 en 2008 en tussen 2009 en 2006 (laatste jaar PDPO I)

	2009 t.o.v. 2008			2009 t.o.v. 2006		
	areaal	contracten	uitgaven	areaal	contracten	uitgaven
BO erosie	+46	+30	+103	+91	+36	+382
BO perceelsrandenbeheer	+9	+8	+110	+14	+2	+219
BO kleine landschapselementen	+9	+24	+158	/	+28	+17
hoogstamboomgaarden	+26	+25	-10	+84	+103	/
sierteelt	+17	-4	/	+3	+4	+78
BO water	+11	+7	+2	+2	-16	+86
lokale veerassen	/	+29	+3	/	+29	/
vlinderbloemigen	-9	-13	+3	+24	+12	+57
hectaresteen biolandbouw	+5	+4	-5	+6	+20	-3
BO soortenbescherming	+6	+34	+37	-20	+5	-22
mechanische onkruidbestrijding	-23	-31	+21	-26	-8	+47
	daling > 10 %					
	daling < 10 %					
	stijging > 10 %					
	stijging < 10 %					

Opmerking: aangezien voor 2006 de effectieve uitgaven enkel beschikbaar zijn voor het boekjaar werden ook voor 2008 en 2009 de boekjaren gebruikt

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij en Vlaamse Landmaatschappij

3.2.8 Bosbouwmaatregelen: bebossing van landbouwgronden en niet-productieve investeringen in bossen

Het huidige bosareaal in Vlaanderen is met 146.381 ha beperkt. Een uitbreiding van het bosareaal levert op vele vlakken een belangrijke bijdrage, bv. tot de Vlaamse milieudoelstellingen en de ruimtelijke taakstellingen in uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. De steunregeling staat open voor particuliere eigenaars of verenigingen daarvan en voor gemeenten en verenigingen daarvan. De grond moet de vijf jaar voor subsidieaanvraag minstens 1 jaar in landbouwgebruik geweest zijn. De steun wordt opgesplitst in drie onderdelen: aanplantingssubsidie, onderhoudssubsidie en inkomenscompensatie.

In 2009 werden 43 dossiers goedgekeurd. Het totale areaal landbouwgrond dat overeenkomt met deze dossiers is 53 ha. Voor 47,6 % van het areaal zal de aanplant bestaan uit één loofboomsoort en voor 52,4 % uit een gemengde aanplant van verschillende boomsoorten. Indien de dossiers van PDPO I en PDPO II samen beschouwd worden, kan gesteld worden dat er in Vlaanderen 633,5 ha landbouwgrond bebost is of bebost zal worden.

Er bestaan ook nog twee andere subsidies voor bossen: een subsidie met inheemse soorten in geval van heraanplant na kaalkap van bestaande bossen of de bebossing van niet-landbouwgronden, en een subsidie voor de bevordering van de ecologische bosfunctie zoals het natuurbeheer van bosvrije oppervlakten.

In 2009 werden 101 aanvragen goedgekeurd, waarvan 38 voor 'ecologische bosfunctie' en 63 voor 'bebossing/herbebossing'.

3.2.9 Gebiedsgerichte werking As 3 en Leader (As 4)

Om in te spelen op specifieke lokale kansen en noden is het belangrijk om op maat te werken van een gebied. Daarom is er een partnerschap opgericht tussen de Vlaamse minister voor Plattelandsbeleid, de provinciebesturen, de afdeling Platteland van de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), de lokale besturen en andere plattelandsactoren om dit gebiedsgericht plattelandsbeleid uit te voeren. Daarbij wordt een tweesporenbeleid gehanteerd: via projectoproepen voor het buitengebied én via de *Leader*-methodiek. De projectoproepen voor het buitengebied worden gelanceerd door de provinciale managementcomités (één per provincie), die ook projecten toewijzen. De dagelijkse opvolging van de projectwerking gebeurt door de bestaande provinciale plattelandsloketten.

Tenzij een project ten dienste staat van het gehele buitengebied van de provincie, worden in *Leader*gebieden de financiële middelen verdeeld via de *Leader*methodiek. Per provincie werden er twee *Leader*gebieden aangeduid. *Leader* heeft als doelstelling plattelandsactoren te helpen het potentieel van hun plaatselijke regio op langere termijn te ontwikkelen. Dat gebeurt via Plaatselijke Groepen (PG's). De PG's moeten hun lokale ontwikkelingsstrategie opstellen en uitvoeren.

De projecten van zowel de projectoproepen voor het buitengebied als *Leader* passen binnen een van de vijf volgende categorieën: bevordering van toeristische activiteiten, basisvoorzieningen voor de economie en plattelandsbevolking, dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling, instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed, opleiding en vorming van ruraal ondernemerschap.

Voor de gebiedsgerichte werking binnen As 3 hebben de provinciale managementcomités in 2009 37 nieuwe projecten goedgekeurd. Hiermee komt het totale aantal goedgekeurde projecten 2007-2009 op 159. Er is een evenwichtige verdeling van het aantal goedgekeurde projecten over de verschillende maatregelen. De maatregel waarvoor in de periode 2007-2009 de meeste projecten goedgekeurd werden is de intermediaire dienstverlening (36) gevolgd door de toeristische activiteiten (35).

Voor de projecten die goedgekeurd werden in 2008 door Plaatselijke Groepen vonden in 2009 de eerste uitbetalingen plaats. De Plaatselijke Groepen hebben in 2009 160 *Leader*projecten goedgekeurd. In totaal komt voor de periode 2007-2009 het aantal goedgekeurde *Leader*projecten op 247. Er is een evenwichtige verdeling van de goedgekeurde *Leader*projecten over de verschillende categorieën van As 3. De belangrijkste maatregel is 'landelijk erfgoed' (25,9 %), gevolgd door 'toerisme' (24,3 %). De 247 goedgekeurde projecten hebben in totaal 415 financieel begunstigden, waarvan 330 uit de privésector en 185 uit de openbare sector. In 2009 werden 293 activiteiten georganiseerd door de Plaatselijke Groepen. 44,7 % van de activiteiten had betrekking op het bekendmaken van de lokale ontwikkelingsstrategieën, 35,8 % van de activiteiten kaderde in opleiding van personeel die voor het opmaken en uitvoeren van de lokale ontwikkelingsstrategieën instaat. Het overige deel van de activiteiten was gericht op studies van het betrokken gebied en op promotie.

3.3 Financiële uitvoering van het programma

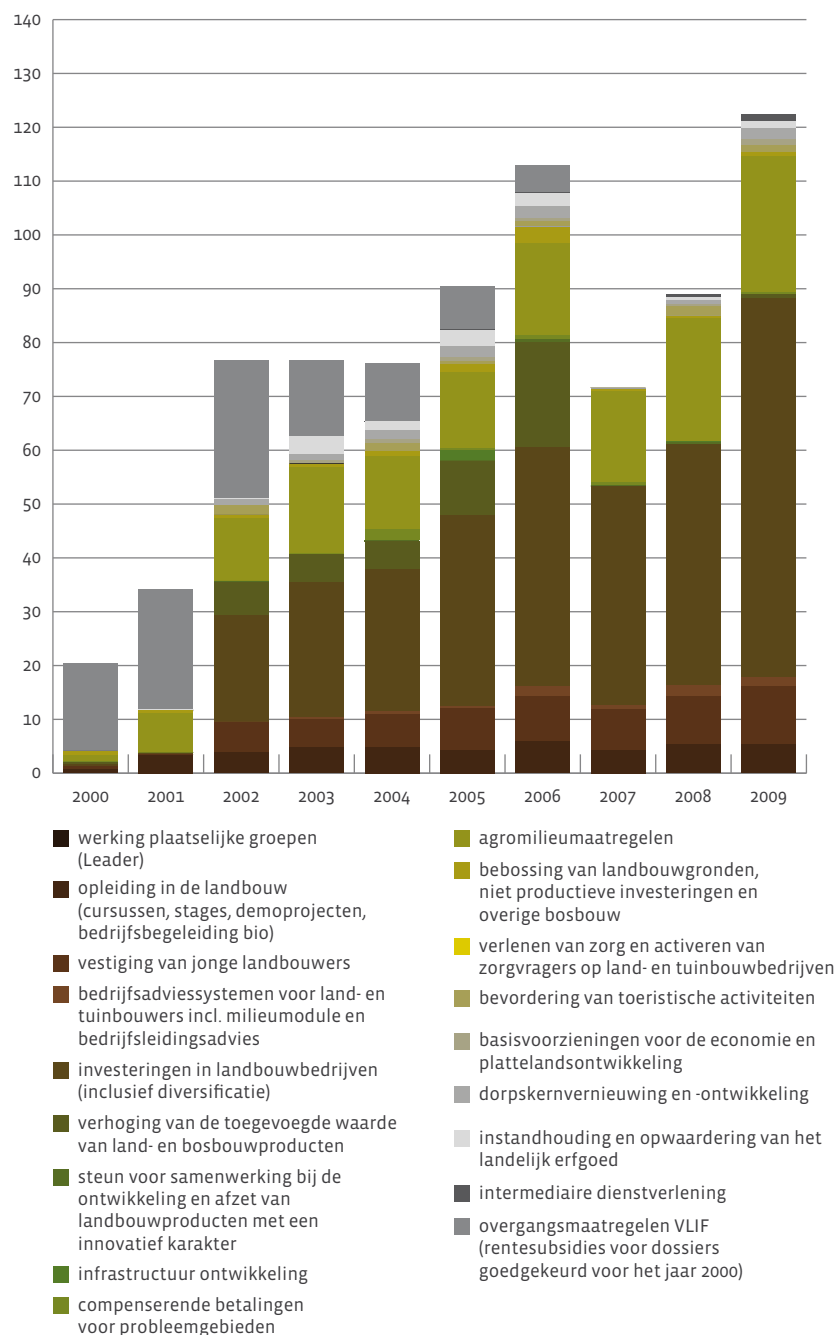
De totale overheidssteun voor het PDPO II inclusief de extra middelen van de *Health Check* en het Economische Herstelplan bedraagt 713,5 miljoen euro. Daarvan draagt Vlaanderen 459,3 miljoen euro of 64,4 % bij en de Europese Unie het overige deel (254,2 miljoen euro). De verdeling van het totale budget over de verschillende assen is als volgt: As 1: 65,2 %, As 2: 18,3 %, As 3: 9,5 %, As 4: 5,8 %.

Het overige deel van het budget gaat naar technische bijstand waaronder ook het Vlaams Ruraal Netwerk valt. Voor de agromilieumaatregelen staat echter ook nog 40,9 miljoen euro extra Vlaams geld ter beschikking voor uitbetalingen zonder Europese cofinanciering.

In totaal werd in kalenderjaar 2009 101,7 miljoen euro aan overheidsmiddelen uitgegeven voor de verschillende maatregelen en technische bijstand. Voor de eerste drie jaren van PDPO II komt dat op 298,6 miljoen euro - dat is 39,6 % van de geplande uitgaven voor de volledige programmaperiode. De overheidsuitgaven in 2009 zijn als volgt verdeeld over de verschillende assen: As 1: 60,4 %, As 2: 27,6 %, As 3: 10,5 % en As 4: 1,5 %. Budgettair gezien waren de volgende maatregelen het belangrijkste in 2009: investeringen in de landbouw (VLIF) (46,0 %), BO water (13,4 %), vestiging van jonge landbouwers (VLIF) (7,6 %), opleiding in de landbouw met cursussen, stages, korte vorming (4,2 %), diversificatiesteun (VLIF) (3,9 %).

Figuur 14 geeft een overzicht van de uitgaven voor het programma voor plattelandsontwikkeling per boekjaar van 2000 tot 2009. Om dit overzicht mogelijk te maken werden de uitgaven voor PDPO I onderverdeeld onder de benamingen voor de maatregelen die gelden voor het nieuwe programma. Dat de uitgaven voor boekjaar 2009 34,5 miljoen euro hoger zijn dan die van 2008 is op de eerste plaats te verklaren door de verhoogde betalingen voor investeringssteun (inclusief diversificatie) (+25,7 miljoen euro), de gebiedsgerichte werking van As 3 en *Leader* (+4,1 miljoen euro) en de agromilieumaatregelen (+2,4 miljoen euro).

Figuur 14. Uitgaven per boekjaar voor het PDPO, miljoen euro, 2000-2009

Opmerking: de uitgaven van PDPO I werden opgenomen in de benamingen voor de maatregelen van PDPO II
Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

4 BIJDRAGE RECHTSTREEKSE STEUN PIJLER I EN PIJLER II AAN OPBRENGST EN BEDRIJFSINKOMEN

In dit deel wordt ingegaan op het aandeel van de rechtstreekse steun van Pijler I en de steun van Pijler II in de opbrengst en het bedrijfsinkomen van land- en tuinbouwbedrijven.

De data zijn afkomstig van het Europese “Informatienet landbouwboekhoudingen” (ILB). Het Vlaamse onderdeel van het ILB is het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) van de afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij. Het LMN vertegenwoordigt ongeveer 750 land- en tuinbouwbedrijven. Het waarnemingsveld betreft hier landbouwbedrijven boven een bepaalde minimale en onder een bepaalde maximale economische grootte. Een van de hoofddoelen voor het introduceren van een ondergrens is de analyse te beperken tot commerciële landbouwbedrijven. De data zijn geëxtrapoleerd naar Vlaanderen door middel van een weging volgens bedrijfstype en -grootte op basis van de 15 mei-landbouwenquête van de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie. De oorsprong van het gebruikte cijfermateriaal is micro-economisch (bedrijfsniveau), maar het feit dat deze informatie verwerkt wordt tot nationale gemiddelden geeft daaraan vooral een macro-economische betekenis.

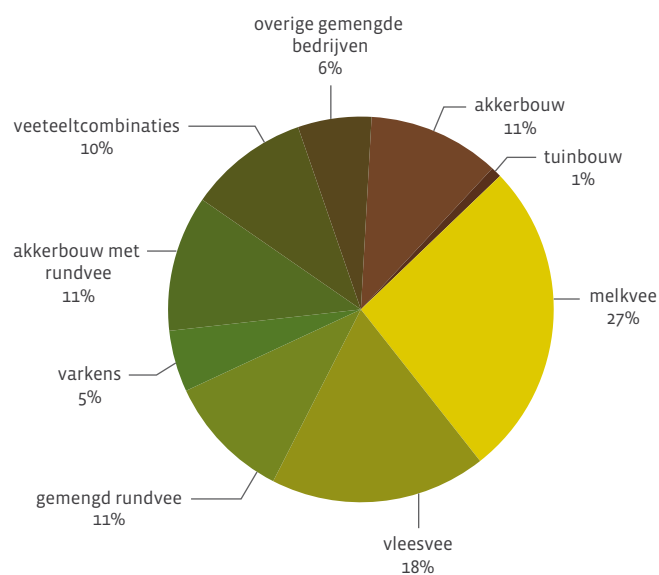
Tabel 12 geeft het aandeel van de rechtstreekse steun van Pijler I en de steun van Pijler II in de opbrengst en het bedrijfsinkomen volgens bedrijfstype voor 2008. De rechtstreekse steun van Pijler I voor het totaal van de land- en tuinbouw bedraagt gemiddeld 13.747 euro per bedrijf (5 % van de opbrengst en 25 % van het bedrijfsinkomen). Voor Pijler II is dat gemiddeld 4.993 euro (2 % van de opbrengst en 9 % van het bedrijfsinkomen).

Het aandeel van de rechtstreekse steun in de opbrengst en het bedrijfsinkomen hangt, naast de omvang van de rechtstreekse steun, af van de omvang van de opbrengst en het bedrijfsinkomen. Het zeer hoge steunpercentage voor het bedrijfstype vleesrundvee (17 % van de opbrengst en 90 % van het bedrijfsinkomen) is het gevolg van een combinatie van veel steun enerzijds en een lage opbrengst en een zeer laag bedrijfsinkomen anderzijds. Een belangrijk deel van de rechtstreekse steun van Pijler I voor die bedrijven is afkomstig van de zoogkoeienpremie. De rechtstreekse steun en het percentage steun in de opbrengst en het bedrijfsinkomen is algemeen hoog voor bedrijfstypes met rundvee (melkvee en/of vleesvee) en/of akkerbouw. Binnen de gemengde bedrijven zijn het vooral bedrijven met akkerbouw – rundvee die veel rechtstreekse steun ontvangen (13 % van de opbrengst en 54 % van het bedrijfsinkomen). De bedrijfstypes varkenshouderij en vooral tuinbouw ontvangen traditioneel weinig of geen rechtstreekse steun. Met name de glastuinbouw groenten en sier-teelt krijgt geen rechtstreekse steun. Via de producentenorganisaties en de unieke Gemeenschappelijke Marktordening ontvangen tuinbouwers wel steun, al is dat geen rechtstreekse steun en is de link met opbrengst en bedrijfsinkomen onduidelijker.

In tegenstelling tot de rechtstreekse steun van Pijler I die in Vlaanderen in hoofdzaak gebaseerd is op de rechtstreekse steun die bedrijven ontvangen hebben in het verleden, is er Pijler II-steun voor alle bedrijfstypes (incl. varkens- en pluimvee en tuinbouw). De steun is absoluut het laagst voor de bedrijfstypes vlees- en melkvee. Doordat het bedrijfsinkomen van vleesveebedrijven zo laag is, is het aandeel van de steun in het bedrijfsinkomen met 10 % relatief hoog. De (intensieve) varkens- en pluimveebedrijven en de glastuinbouw genieten hier eveneens in belangrijke mate van Pijler II-steun: het aandeel in het bedrijfsinkomen bedraagt ongeveer 13 %.

Figuur 15 en figuur 16 tonen het aandeel per bedrijfstype in het totaal van de rechtstreekse steun van Pijler I en het totaal van de Pijler II-steun. De twee figuren tonen duidelijk het verschil aan in de verdeling van de steun volgens bedrijfstype.

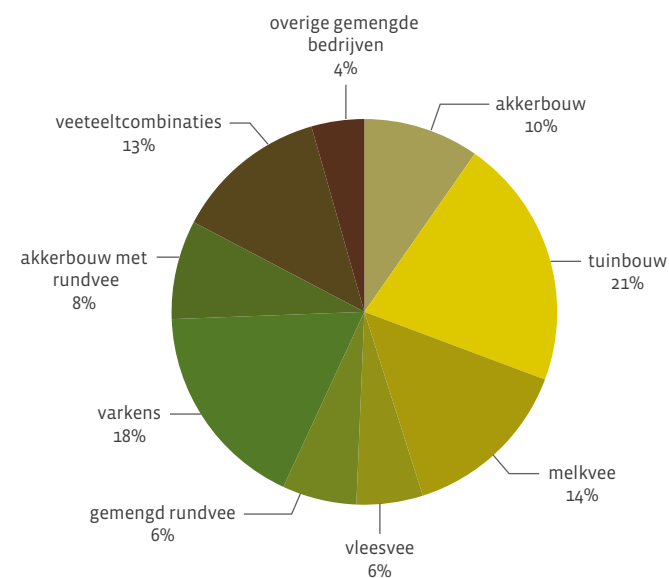
Figuur 15. Verdeling van rechtstreekse steun Pijler I over de bedrijfstypes, 2008

Opmerking: voorlopige cijfers en exclusief andere graasdieren en pluimvee
Bron: Departement Landbouw en Visserij

De tuinbouw ontvangt slechts 1 % van de rechtstreekse steun van Pijler I, maar heeft wel een aandeel van 21 % van de Pijler II-steun. De varkens- en pluimveebedrijven hebben eveneens een hoger aandeel in de Pijler II-steun (17 %) dan in de rechtstreekse steun van Pijler I (5 %). De melkveehouderij heeft het grootste aandeel in de rechtstreekse steun Pijler I (27 %). Daarnaast gaat een belangrijk deel van die steun naar de vleesveehouderij en de gemengde rundveebedrijven zodat het aandeel van de rechtstreekse steun voor de rundveehouderij oploopt tot 55 %. Daarbovenop heeft binnen de gemengde bedrijven het bedrijfstype akkerbouw – rundvee een aandeel van 11 %.

Figuur 16. Verdeling van de Pijler II-steun over de bedrijfstypes, 2008

Opmerking: voorlopige cijfers en exclusief andere graasdieren en pluimvee
Bron: Departement Landbouw en Visserij

Tabel 12. Bijdrage van rechtstreekse steun Pijler I en Pijler II in de totale opbrengst en het bedrijfsinkomen per bedrijfstype, 2008

	aantal bedrijven		opbrengst per bedrijf (euro)		bedrijfsinkomen BI per bedrijf (euro)		rechtstreekse steun Pijler I (euro)		Pijler II-steun (euro)		aandeel Pijler I-steun (%)		aandeel Pijler II-steun (%)	
											opbrengst	BI	opbrengst	BI
akkerbouw	1.644	1.72.717	47.727	17.593	5.610	36,9	10,2	3,2	11,8					
glastuinbouw groenten en sierteelt	2.181	343.326	51.839	43	5.660	0,1	0,0	1,6	10,9					
fruit en groenten openlucht	1.799	253.812	72.115	1.245	4.231	1,7	0,5	1,7	5,9					
melkvee	3.694	195.843	56.599	18.815	3.703	33,2	9,6	1,9	6,5					
vleesvee	1.912	145.003	27.586	24.804	2.769	89,9	17,1	1,9	10,0					
gemengd rundvee	1.198	212.553	56.895	23.051	4.951	40,5	10,8	2,3	8,7					
varkens en pluimvee	2.325	473.342	56.974	5.802	7.151	10,2	1,2	1,5	12,6					
gemengde bedrijven	4.281	272.539	57.546	16.907	5.683	29,4	6,2	2,1	9,9					
waarvan akkerbouw - rundvee	1.205	194.647	45.902	24.768	6.542	54,0	12,7	3,4	14,3					
totaal	19.034	263.315	54.117	13.747	4.993	5,0	25,0	2,0	9,0					

Opbrengst = totale opbrengst van het bedrijf incl. subsidies

Bedrijfsinkomen = opbrengst min kosten (kosten = inclusief betaalde intrest en afschrijvingen maar exclusief vergoeding voor eigen arbeid en toegerekende intrest op eigen kapitaal)

Opmerking: voorlopige cijfers en exclusief andere graasdieren en pluimvee

Bron: Departement Landbouw en Visserij

REFERENTIES

- Departement Landbouw en Visserij (2007) *Programma voor Plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2007-2013 goedgekeurd door de Vlaamse Regering op 27 oktober 2006*, Brussel.
- Departement Landbouw en Visserij (2007) *Brochure PDPO II 2007-2013*, Brussel.
- Deuninck J. (2010) *Analyse van de rechtstreekse steun uit Pijler I aan de landbouwer: campagne 2008*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Samborski V. & Van Bellegem L. (2010) *De biologische landbouw in 2009*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Van Zeebroeck M., Maertens E. (2010) *Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling 2007-2013*, Jaarverslag 2009, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Vandermeulen, V., Nolte, S., Van Huylenbroeck, G. (2010) *Hoe biobased is de Vlaamse economie?*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, UGent, Brussel.
- Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (2010) *Activiteitenverslag 2009*, Brussel.

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Belinda Cloet, Marc De Loose, Hubert Hernalsteen, Ludwig Lauwers, Annemie Leys, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem, Lieve Vleurick
- Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie: Johan Bogaert, Walter Galle, Karolien Michiel, Bert Van Wambeke
- Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij: Dirk Van Guyze

HOOFDLIJNEN

In vergelijking met 12 jaar geleden is het aantal ABC-bedrijven gedaald van 58.000 naar 42.600 in 2008. De afname van het aantal ABC-bedrijven is vooral te wijten aan het sterk dalende aantal (kleinere) landbouwbedrijven; maar ook de voedingssector en de ABC-gerelateerde groothandel en handelsbemiddeling volgen deze neerwaartse trend.

In 2008 creëren de Vlaamse ABC-bedrijven 51,7 miljard euro omzet, wat een stijging van ongeveer 20% is ten opzichte van 2000. Met deze omzetcijfers neemt het Vlaamse ABC ongeveer 80% van de totale ABC-omzet in België voor zijn rekening (ter vergelijking: Vlaanderen is goed voor circa twee derde van de ABC-bedrijven in België). De voedingssector binnen het ABC is verantwoordelijk voor 50% van de totale omzet van het Vlaamse ABC.

De actoren binnen de Vlaamse ABC-keten (exclusief de zelfstandigen) creëren in 2008 samen ongeveer 6,26 miljard euro aan toegevoegde waarde. Dat is ongeveer 5% van de totale gecreëerde toegevoegde waarde van niet-financiële instellingen in België. Net zoals bij de gecreëerde omzet is het duidelijk dat het steeds kleiner aantal bedrijven toch steeds meer toegevoegde waarde produceert.

Het Vlaamse ABC omvat in 2008 volgens de statistieken van de RSZ ongeveer 103.622 werknemers. Van de loontrekkenden (arbeiders en bedienden) in de ABC-sector werkt 64% in de voedingssector, 13% in de land- en tuinbouw en 8% in de groothandel en handelsbemiddeling. In 2008 zijn er op gemiddeld 16 werknemers per bedrijf in het ABC.

De structuur en dynamiek van de land- en tuinbouwsector wordt steeds meer bepaald door de relatie met de rest van de keten, aangezien de productie meer en meer geïntegreerd raakt met activiteiten en producten van de sectoren ervoor en erna. Daarom heeft de afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij een studie uitgeschreven om zo een concreet opvolgingsinstrument voor het Vlaamse agrobusinesscomplex te ontwikkelen en op basis van dat instrument een toestandsoverzicht te maken. Dit hoofdstuk is een actualisering van de samenvatting van het analyserapport, dat in 2008 werd opgesteld door IDEA Consult en Agro-Business-Consultancy. Daarnaast wordt uitvoerig ingegaan op de Belgische agrohandel.

1 AFBAKENING ABC

Onder agrobusinesscomplex (ABC) wordt algemeen begrepen 'de direct en indirect samenhangende economische activiteiten verbonden met productie, verwerking en afzet van een agrarisch product, met inbegrip van de met de agrarische productie samenhangende toeleverende en dienstverlenende bedrijven'. Het ABC is verwant met de toeleveringsketen of supply chain, maar onderscheidt zich ervan doordat het ook rekening houdt met relevante relaties die zich strikt genomen buiten het afzetkanaal voordoen.

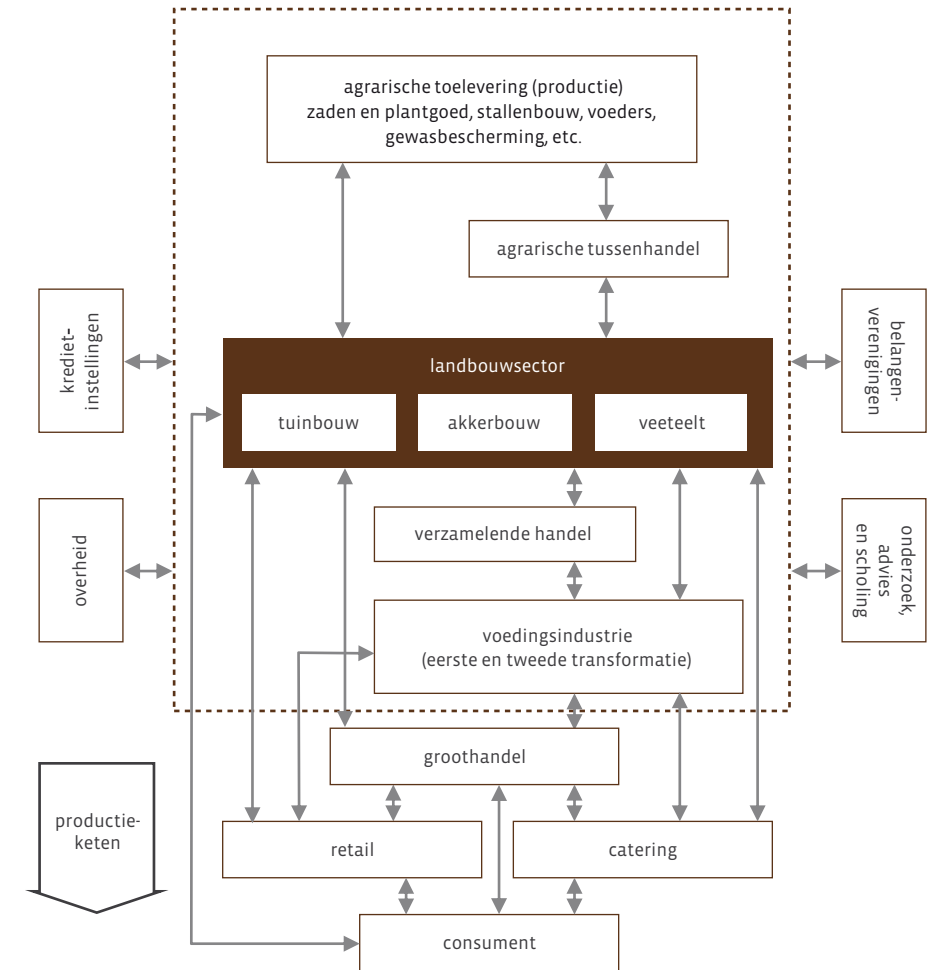
Het belang van het agrobusinesscomplex volgt uit twee tendensen. De eerste tendens is dat de landbouwer steeds meer ingebed geraakt in een netwerk van relaties door de industrialisatie van de landbouwsector. Biologische beperkingen van agrarische processen worden overwonnen door industriële oplossingen te introduceren die de agrarische processen wijzigen of vervangen. Een tweede, meer recente tendens is de toegenomen dynamiek en complexiteit van de productieomgeving waarin agrov voedingsbedrijven moeten opereren. Die productieomgeving wordt sterk gedreven door de toename van de globale concurrentie en de steeds hogere eisen op het vlak van voedselveiligheid, landschappelijke waarde, milieu, welzijn en ethiek.

Binnen het concept van het ABC zijn er drie kernbegrippen te onderscheiden:

- schakels: de sectoren en activiteiten die deel uitmaken van het ABC. Er zijn verticale schakels binnen de productieketen en horizontale schakels die in hoofdzaak een ondersteunende functie hebben (overheden, onderzoeksinstellingen, enz.).
- relaties tussen de schakels, die zowel fysiek (goederen, financiële stromen) als niet-fysiek (kennis en vertrouwen) kunnen zijn.
- resultaten die geboekt worden op het niveau van het ABC, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen efficiëntie, kwaliteit en concurrentievermogen.

Het onderstaande schema (figuur 1) geeft een overzicht van de schakels en relaties in het ABC. Naast de land- en tuinbouwsector spelen vooral de agrarische toelevering (productie), de voedingsindustrie en de handel een belangrijke rol. De kleinhandel (retail) maakt in de analyse geen deel uit van het ABC. Kredietinstellingen, de overheid, belangenverenigingen, onderzoek en scholing vervullen een ondersteunende rol.

Figuur 1. Beschrijving van de schakels en relaties in het ABC

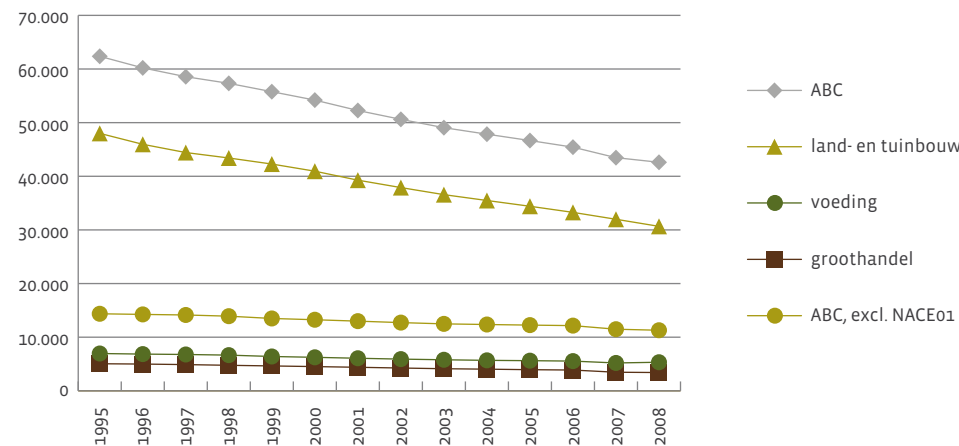
Bron: IDEA Consult en Agro-Business-Consultancy

1.1 Aantal en ligging van de ABC-actoren

Uit de btw-statistieken en de metelling van de FOD Economie blijkt dat het Vlaamse ABC in 2008 ongeveer 42.600 btw-plichtige bedrijven omvat. Dit komt neer op ongeveer twee derde van het aantal bedrijven binnen het ABC in België. De land- en tuinbouwsector maakt ongeveer 72 % van het Vlaamse ABC uit (2000-2008). Het resterende percentage bestaat voornamelijk uit bedrijven uit de voedingssector (13 %) en de groothandel in landbouwproducten (8 %) (figuur 2). Het Vlaamse ABC maakt in 2008 ongeveer 4 % van het totale aantal actieve bedrijven in Vlaanderen uit.

Twaalf jaar geleden waren er nog meer dan 58.000 ABC-bedrijven in Vlaanderen. Ze waren goed voor 14 % van het totale aantal bedrijven. De afname van het aantal ABC-bedrijven is vooral te wijten aan het sterk dalende aantal (kleinere) landbouwbedrijven; maar ook de voedingssector en de ABC-gerelateerde groothandel en handelsbemiddeling volgen een neerwaartse trend. Daartegenover kan de toename van bedrijfsgrootte staan door fusies en overnames.

Figuur 2. Evolutie van het aantal actieve bedrijven in het ABC, 1.000 bedrijven, 1995-2008

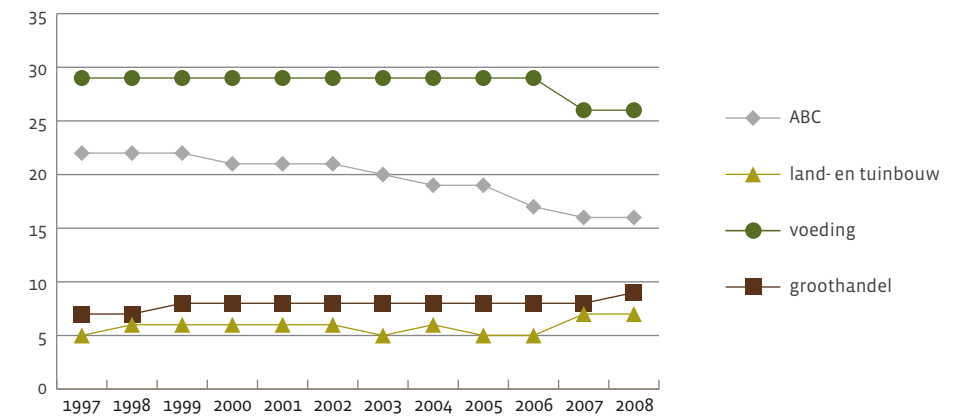
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

De cijfers voor de ligging van de Vlaamse ABC-bedrijven, tonen duidelijk aan dat West-Vlaanderen (26 %) en Antwerpen (26 %) samen meer dan de helft van de bedrijven huisvesten. Daarna volgen Oost-Vlaanderen (23 %), Vlaams-Brabant (12 %) en Limburg (13 %).

1.2 Tewerkstelling

Het Vlaamse ABC omvat in 2008 volgens de statistieken van de RSZ ongeveer 103.622 werknemers. Aangezien hierin de zelfstandigen niet vervat zitten, geven deze cijfers een zeer gedeeltelijk beeld van de tewerkstelling in het Vlaams ABC, zeker wat betreft de land- en tuinbouwsector (33.639 zelfstandigen volgens de Nationale Bank in NACE 01), de veterinaire diensten en de voedingsindustrie (die alleen goed is voor ongeveer 9.000 zelfstandigen). Van de loontrekkenden (arbeiders en bedienden) in de ABC-sector werkt 64 % in de voedingssector, 13 % in de land- en tuinbouw en 8 % in de groothandel en handelsbemiddeling. In 2008 zijn er op ABC-niveau gemiddeld 16 werknemers per bedrijf. Uit figuur 3 blijkt dat de voedingssector dit gemiddelde sterk naar boven trekt. Ook hierin zijn de zelfstandigen niet vervat.

Figuur 3. Evolutie van het gemiddelde personeelsbestand op bedrijfsniveau in het ABC, 1997-2008

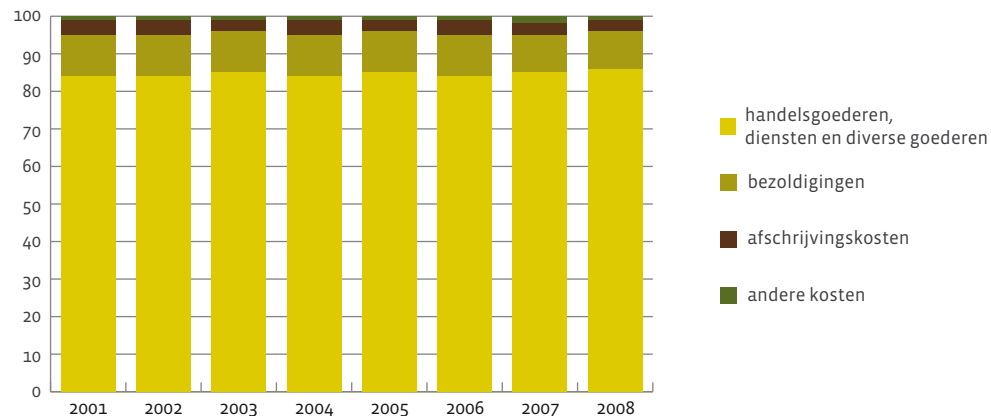
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

2 RESULTATEN VAN HET ABC

2.1 Kosten

De voornaamste kosten op bedrijfsniveau zijn in 2008 duidelijk de handelsgoederen, diensten en diverse goederen. Het gemiddelde aandeel van bovengenoemde kosten over de periode 2001-2008 is 84,63 %. Het aandeel van de bezoldigingen is voor de ABC-sectoren gemiddeld 10,75 % tussen 2001 en 2008. De land- en tuinbouwsector scoort hier hoog met 18 % voor 2008 en gemiddeld 15,5 % voor 2001-2008. Daartegenover staat een klein aandeel voor de afschrijvingskosten met 3 % in 2008 met een gemiddelde van 3,5 % over de referentieperiode. Dit is het geval voor elk van de belangrijkste ABC-sectoren (voeding en groothandel en handelsbemiddeling) behalve voor de land- en tuinbouw met 14 % in 2008 en 11,8 % over de gehele periode (figuur 4).

Figuur 4. Evolutie van het gemiddelde aandeel van de verschillende kosten in de bedrijfskosten in het ABC, %, 2001-2008

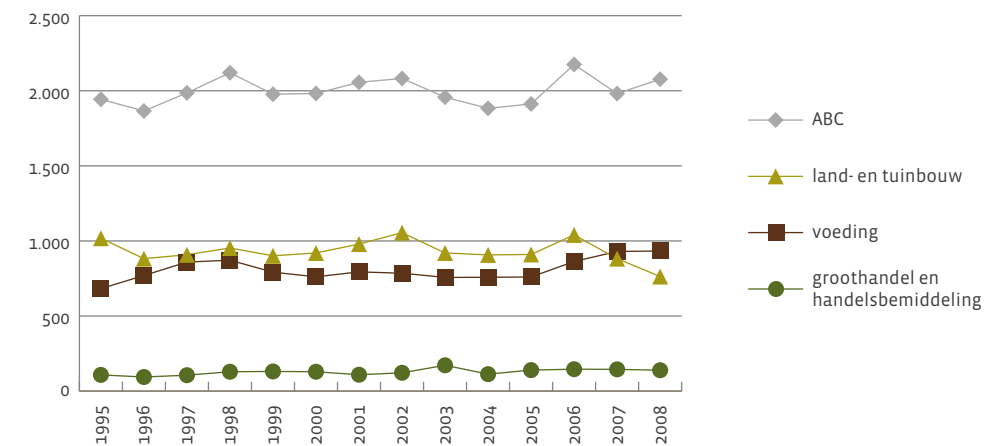

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

2.2 Investerings

Om op langere termijn competitief te zijn en te blijven, is voortdurende innovatie nodig, zowel van de producten als van de gebruikte processen. Investeringscijfers, zoals verzameld op basis van de btw-aangiftes en de regionale rekeningen van de land- en tuinbouw, blijkt dat de investeringen van het Vlaamse ABC als geheel stijgen en in 2006 bijna de kaap van 2,2 miljard euro bereiken, om dan na 2006 in het licht van de crisis weer te dalen naar 2 miljard in 2008. De investeringen vallen terug in alle sectoren, behalve in de voedingsindustrie waar de investeringen over de periode 2000-2008 met 23 % stijgen (figuur 5).

Figuur 5. Evolutie van de investeringen in de ABC-sector, miljoen euro, 1995-2008

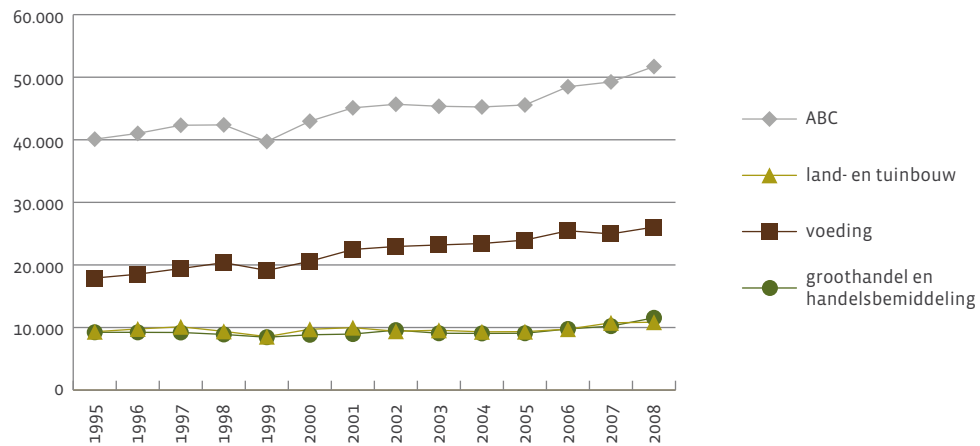
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie

De Vlaamse investeringen zijn verantwoordelijk voor bijna 71 % van de ABC-investeringen in België. Binnen het ABC is de voedingssector verantwoordelijk voor bijna de helft van de investeringen. Maar indien rekening gehouden wordt met het economische belang van de betrokken bedrijven (in termen van gecreëerde toegevoegde waarde) dan is het vooral de land- en tuinbouwsector die relatief gezien veel investeert.

2.3 Omzet

In 2008 creëren de Vlaamse ABC-bedrijven 51,7 miljard euro omzet, wat een stijging van ongeveer 20 % is ten opzichte van 2000 (figuur 6). Met deze omzetcijfers neemt het Vlaamse ABC ongeveer 80 % van de totale ABC-omzet in België voor zijn rekening. De voedingssector binnen het ABC is verantwoordelijk voor 50 % van de totale omzet van het Vlaamse ABC. Behalve een kleine dip rond 1999 (als gevolg van de dioxinecrisis) stijgt de omzet het voorbije decennium geleidelijk aan voor alle sectoren.

Figuur 6. Evolutie van de totale omzet in de ABC sector, miljard euro, 1995-2008

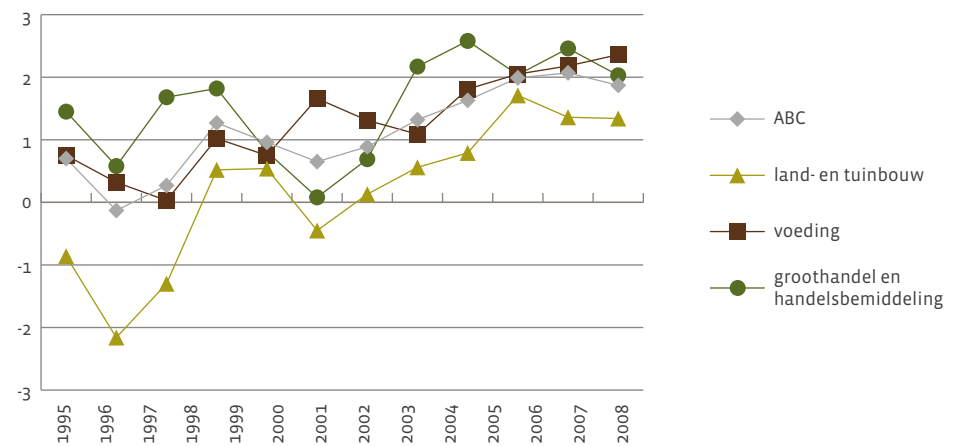

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van btw-aangiften en btw-listings (FOD Economie)

2.4 Financiële performantie

Om de financiële gezondheid van ABC-bedrijven te meten, bestaan er verschillende indicatoren. Zo kan men de winst van een bedrijf afwegen tegen de omzet die het geleverd heeft. De gemiddelde verhouding tussen het bedrijfsresultaat (na belasting) en de omzet op bedrijfsniveau van het Vlaamse ABC is positief, en is de laatste jaren gestegen naar ongeveer 1,42 %. De resultaten schommelden het voorbije decennium sterk en voor de totale ABC-sector tekent zich een lichte daling af in 2008 (figuur 7).

Figuur 7. Evolutie van het gemiddeld netto resultaat / omzet op bedrijfsniveau in het ABC, %, 1997-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

Biobased economie

De biobased economie is een economie waarin de basisbouwstenen voor materialen, chemische stoffen en energie afkomstig zijn van hernieuwbare biomassa in plaats van niet-hernieuwbare, fossiele grondstoffen zoals aardolie of afgeleide producten. Een belangrijk principe binnen de biobased economie is het principe van een gesloten kringloop (cradle to cradle). Dat betekent dat er geen kwaliteitsverlies is en dat alle afvalstoffen nuttig hergebruikt worden.

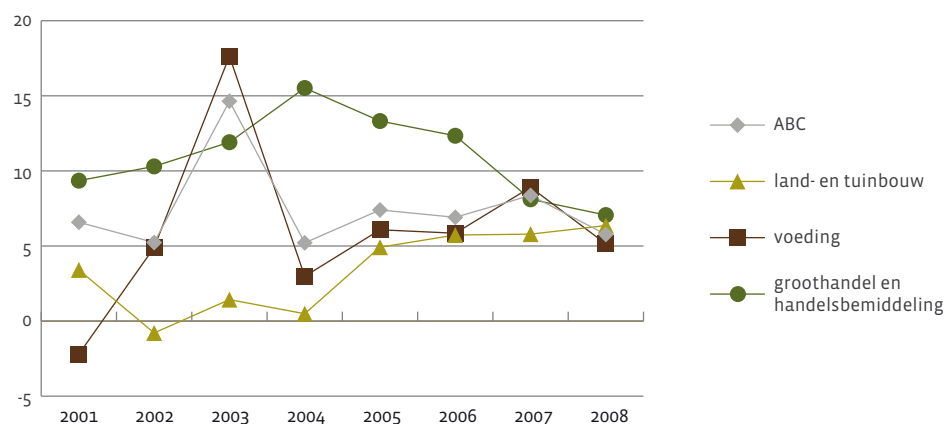
De biobased economie, bekeken vanuit het perspectief van de landbouwsector, omvat de toepassing van hernieuwbare, door de landbouwsector geproduceerde grondstoffen voor de vervaardiging van chemische stoffen, biomaterialen, transportbrandstoffen en voor de productie van energie.

Uit onderzoek in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij blijkt dat, uitgedrukt in brutomarge, 1,83% van de Vlaamse economie momenteel biobased is. Ongeveer één vierde van de economische waarde wordt gecreëerd door de sector energie: brandstoffen, stroom en warmte. De sector biobased producten creëert de rest van de economische waarde, waarvan de papiersector, de houtplaatnijverheid en de chemische sector elk een derde voor hun rekening nemen. De biobased economie creëert tewerkstelling voor 0,36% van de werkende bevolking in Vlaanderen.

Onderzoekers zijn van oordeel dat het aandeel van de biobased sector in de Vlaamse economie zal verviervoudigen tegen 2030. Het aandeel biobased ten opzichte van de totale productie van elektriciteit zal dan variëren tussen 6 en 29%. Voor transportbrandstoffen gaat het om een aandeel tussen 10 en 60%, voor chemie tussen 7 en 19%.

Een andere indicator van financiële gezondheid is de netto rentabiliteit van het eigen vermogen van het bedrijf. Dat is het bedrijfsresultaat na belasting ten opzichte van het eigen vermogen. Uit figuur 8 blijkt dat het Vlaamse gemiddelde van de ABC-sectoren (5,77 %), de land- en tuinbouw (6,36 %), de voeding (5,14 %) en de groothandel (7,06 %) een positieve rentabiliteit hebben voor 2008. De lage rentabiliteit eind jaren negentig heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met de voedselcrisis die ons land toen teisterden. De kwetsbaarheid van de gehele ABC-keten bij een schok aan de 'bron' komt hier duidelijk naar voren. Het is echter ook duidelijk dat de getroffen sectoren zich geleidelijk weer konden herstellen met een piek in 2005. Er is een daling bij de totale ABC-keten vanaf midden 2006 tot en met de wereldwijde crisis in 2008. Veel sectoren krijgen rake klappen en de ABC-sectoren worden niet gespaard.

Figuur 8. Evolutie van de gemiddelde rentabiliteit op bedrijfsniveau in het ABC, %, 2001-2008

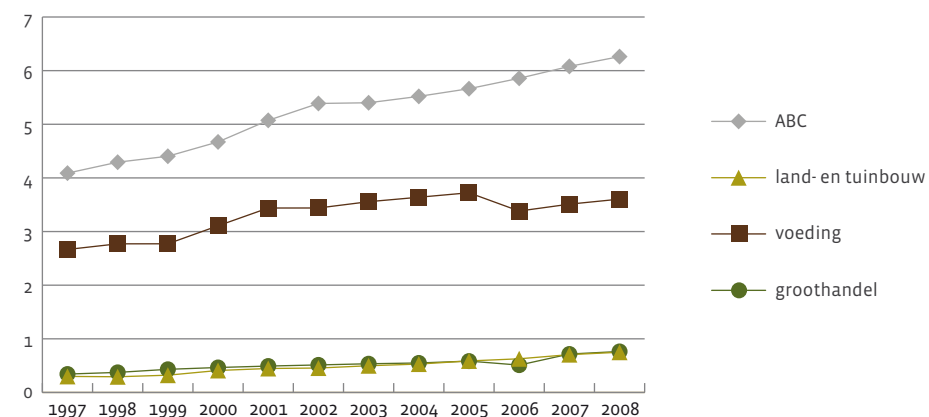

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

2.5 Toegevoegde waarde

Toegevoegde waarde wordt gedefinieerd als de totale bedrijfsopbrengsten min enkele variabele kosten (handelsgoederen, grondstoffen & hulpstukken en diensten & diverse goederen). De actoren binnen de Vlaamse ABC-keten (exclusief de zelfstandigen) creëren in 2008 samen ongeveer 6,26 miljard euro aan toegevoegde waarde. Dat is ongeveer 5 % van de totale gecreëerde toegevoegde waarde van de niet-financiële instellingen in België. Net zoals bij de gecreëerde omzet is het duidelijk dat het steeds kleiner aantal bedrijven toch steeds meer toegevoegde waarde produceert (figuur 9).

Figuur 9. Evolutie van de totale gecreëerde toegevoegde waarde van het ABC, miljard euro, 1997-2008

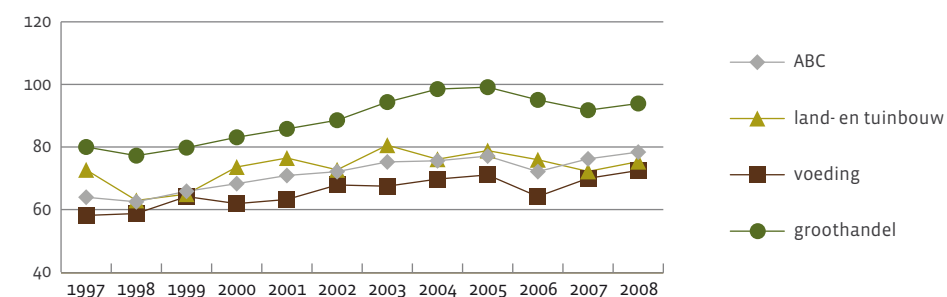
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

Tot de totale toegevoegde waarde draagt de voedingssector in 2008 ruim meer dan de helft (58 %) bij. Dat aandeel vermindert de laatste jaren. Land- en tuinbouw en groothandel vertegenwoordigen in 2008 elk ongeveer 12 %, aandelen die sinds 2000 gestegen zijn.

2.6 Arbeidsproductiviteit

De indicator gekozen voor de arbeidsproductiviteit is de toegevoegde waarde per personeelslid op bedrijfsniveau. De voorbije jaren genereert een gemiddelde werknemer in het Vlaamse ABC een gemiddelde toegevoegde waarde van 78.000 euro. De gemiddelde productiviteit op bedrijfsniveau in het ABC stijgt, met een kleine terugval in 2006 en een herstel na 2006. In 2008 was dit cijfer al met 23 % gestegen ten opzichte van 1997. Van 2007 op 2008 is de arbeidsproductiviteit met 2,8 % gestegen (figuur 10).

Figuur 10. Evolutie van de gemiddelde toegevoegde waarde per personeelslid op bedrijfsniveau in het ABC, 1.000 euro, 1997-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

2.7 O&O-intensiteit

De inspanningen voor onderzoek en ontwikkeling (O&O) op bedrijfsniveau worden beschouwd als een determinant van de innovatiecapaciteit van de onderneming en bijgevolg als een centrale economische basisindicator. Vlaanderen heeft zich ten volle geëngageerd in de Europese Lissabon-ambitie en vertaalde die naar de Vlaamse context via het Innovatiepact. Dit pact werd ondertekend in maart 2003 en houdt een formeel engagement in van alle betrokken actoren in het Vlaamse innovatieland-schap (overheid, bedrijfsleven, universiteiten en onderzoeksinstellingen) om door gezamenlijke en complementaire inspanningen de 3 % O&O-norm te realiseren. De 3 % norm specificiert dat de uitgaven voor O&O-activiteiten in Vlaanderen over alle actoren heen tegen 2014 ten minste 3 % van het bbp van de regio moeten bedragen, verdeeld over zowel publieke (1 %) als private (2 %) actoren.

De voedingsindustrie besteedt in 2006 naar schatting ongeveer 132 miljoen euro aan interne O&O-uitgaven. Dat is een stijging met 6,2 % ten opzichte van 2005. Dat betekent dat in 2006 ongeveer 0,4 % van de omzet geïnvesteerd wordt in interne O&O. Ondanks deze lage O&O-intensiteit, zijn de O&O-uitgaven in de voedingssector het laatste decennium sterk toegenomen. Tussen 1996 en 2006 zijn de O&O-uitgaven in de voedingsindustrie met 113 % toegenomen. Wel dient er opgemerkt te worden dat de sterke stijging sinds 2004 grotendeels voor rekening is van filialen van buitenlandse ondernemingen.

3 RELATIES TUSSEN DE SCHAKELS

3.1 Fysieke handelsstromen

De meest tastbare relaties tussen de verschillende ABC-actoren zijn uiteraard de handelsrelaties in termen van aan- en verkopen. Uit de analyse van de factuurbedragen per onderneming (klant-leverancier) van de btw-administratie (btw-listings) blijkt dat in 2008 voor ongeveer 17,8 miljard euro werd aan- en verkocht, vanuit en naar elke schakel in het Vlaamse ABC.

De land- en tuinbouwsector verkoopt voor meer dan 5 miljard euro aan Vlaamse bedrijven, waarbij ongeveer 4,4 miljard euro aan de Vlaamse ABC-bedrijven (incl. de land- en tuinbouwsector zelf). De sectoren “groothandel in landbouwproducten, levende dieren, textielgrondstoffen en aanverwante halffabricaten” en de “groot-handel in voedings- en genotmiddelen” staan daarbij samen in voor meer dan 40 % van de totale (waarde van de) verkochte producten vanuit de land- en tuinbouwsector binnen Vlaanderen en voor meer dan 50 % van de klanten binnen de ABC-keten. Omgekeerd neemt de Vlaamse land- en tuinbouwsector meer dan 2,9 miljard euro af van Vlaamse ABC-actoren ('stroomopwaarts' in de keten). Meer dan 45 % wordt toegeleverd door de groothandel in agrarische producten en de vee)voedingssector.

Via de aankopen van producten en diensten creëerde de land- en tuinbouwsector in 2006 ongeveer 9.500 arbeidsplaatsen en 866 miljoen euro toegevoegde waarde bij alle Vlaamse leveranciers. Daarvan nemen de Vlaamse ABC-bedrijven ongeveer 6.860 arbeidsplaatsen (VTE) en 629 miljoen euro toegevoegde waarde voor hun rekening. Indien men ook de impact van de leveranciers hogerop in de keten probeert in te schatten en de impact van de bestedingen van de werknemers van elk van deze actoren, komt men voor de Vlaamse land- en tuinbouwsector in 2006 (met ongeveer 65.000 half- en voltijdse arbeidskrachten in de Vlaamse land- en tuinbouw) op een indirect gecreëerde tewerkstelling van meer dan 20.000 personen.

3.2 Coöperatieve samenwerking

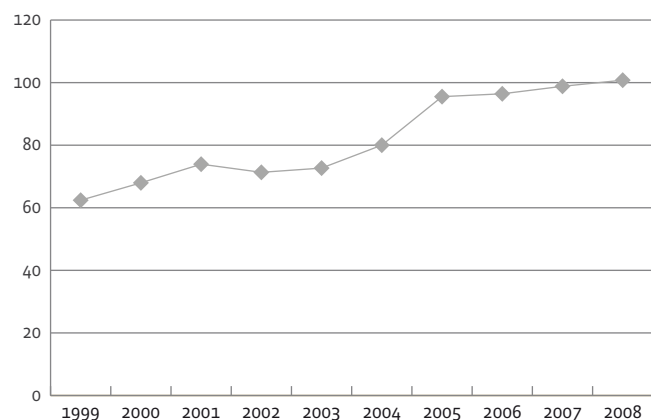
Coöperaties (cvba's) zijn organisaties van producenten, voornamelijk gericht op de productie van voedingsproducten en aanverwante producten in het ABC en op de concentratie van het aanbod en de vermarkting van de primaire productie. Op basis van hun hoofdactiviteiten kunnen we in de Vlaamse landbouwsector vijf categorieën van coöperaties onderscheiden:

- aan- en verkoop van bedrijfsbenodigdheden;
- verwerking en vermarkting van land- en tuinbouwproducten;
- kredietverlening;
- veilingen;
- overige diensten als verzekeringen, loonwerk, boekhouding en bedrijfshulp.

Een coöperatieve samenwerkingsvorm omvat doorgaans bedrijven uit verschillende schakels van het ABC. Vanuit het perspectief van verticale integratie kan zelfs gesteld worden dat het in hoofdzaak deze integratie tussen verschillende schakels in de keten is die toegevoegde waarde creëert voor haar leden of kostenbesparend werkt.

De trend van de toegevoegde waarde van een beperkte selectie van land- en tuinbouwcoöperaties waarvoor gegevens beschikbaar zijn, is positief, met een stijging van 37 %: van 73 miljoen euro in 2001 tot 100 miljoen euro in 2008 (figuur 11). Ook de toegevoegde waarde voor het totale ABC is in dezelfde periode continu toegenomen.

Figuur 11. Toegevoegde waarde van een beperkte selectie van land- en tuinbouwcoöperaties, miljoen euro, 1999-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

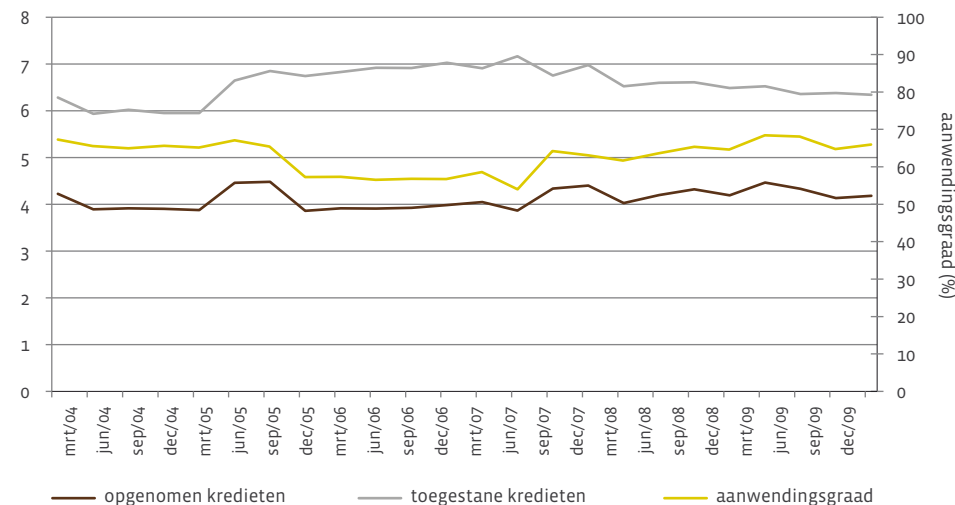
3.3 De horizontale context van het ABC

Vier horizontale schakels worden onderzocht in het ABC-monitoringssysteem: overheid, kredietinstellingen, belangenverenigingen en onderzoeks- en onderwijsinstellingen. Dit zijn de belangrijkste bevindingen:

- De monitoring van de relatie tussen de overheid en het ABC beschrijft vooral subsidies vanuit het landbouwbeleid en het Hermesfonds (Fonds voor Flankerend Economisch Beleid) naar ABC-bedrijven. In het plattelandsontwikkelingsbeleid (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid) bevindt zich een maatregel toegespitst op agrovoedingsbedrijven. Vanuit het Hermesfonds werd er in 2009 ruim 7 miljoen euro subsidies toegekend aan ABC-bedrijven.

- Het belang van vakverenigingen binnen het ABC wordt hoog ingeschat. Nochtans is er een groot gebrek aan beschikbare data daaromtrent. Het landschap aan ABC-verenigingen wordt daarbij sterk bepaald door een aantal clusters van ledenverenigingen en gerelateerde organisaties of bedrijven: de landbouwsyndicaten Boerenbond, Algemeen Boerensyndicaat (ABS) en Vlaams Agrarisch Centrum (VAC), en de belangenverenigingen Federatie Voedingsindustrie (Fevia), Verbond Belgische Tuinbouwveilingen (VBT), Verbond van Groenteverwerkende Bedrijven (Vegebe), verbond van groothandel, uitvoerders, invoerders groenten en fruit (Freshtrade), Unie voor Zelfstandige Ondernemingen (Unizo) en Bioforum.
- De verhouding tussen de vraag en aanbod van kredieten wordt weergegeven door de aanwendingsgraad of een vertragende investeringsdrang. Daarbij wordt aan de aanbodzijde vastgesteld dat de kredietinstellingen tijdens de periode 2005-2007 in toenemende mate bereid zijn in ABC-bedrijven te investeren. Aan de vraagzijde blijkt dat ABC-bedrijven tijdens deze periode minder behoefte hebben om deze kredieten op te nemen, wat verklaard kan worden door een dalende algemene schuldgraad. Deze trend kan mogelijk toegeschreven worden aan de opgaande conjunctuurbeweging in deze periode. Tijdens de periode 2007-2009 neemt de vraag van ABC-bedrijven naar kredieten toe. Deze trend kan dan weer toegeschreven worden aan de neergaande conjunctuurbeweging in deze periode (figuur 12).

Figuur 12. Verloop toegestane en opgenomen kredieten door Vlaamse ABC bedrijven bij Belgische banken, per kwartaal, miljard euro, 2004-2009

Bron: NBB-CKO

- Vanuit de onderzoeks- en onderwijsinstellingen wordt het ABC ondersteund door een sterk potentieel aan arbeidskrachten, uitgaande van het aantal voedingsgerelateerde studiebewijzen. De groei van deze studiebewijzen wordt gevoed door het succes van specifieke opleidingen, zoals landbouw- en biotechnologie en laboratorium- en voedingstechnologie (hoger onderwijs) en toegepaste biologische wetenschappen (universitair). Een gelijkaardige trend wordt vastgesteld in het secundair onderwijs (voor meer informatie i.v.m. dit onderwijs: zie het hoofdstuk Sociale aspecten van de Vlaamse land- en tuinbouw).
- Naast deze initiële opleiding werd ook de voortgezette opleiding onderzocht. Daarbij wordt een stijgende tendens vastgesteld in het aantal uren opleiding gevolgd door landbouwers in erkende vormingscentra. Het wetenschappelijk onderzoek naar ABC-gerelateerde onderwerpen kan worden onderzocht door het meten van de omvang van de middelen die vanuit het IWT in onderzoek geïnvesteerd worden met ABC-actoren als partner. Het ging om 22 miljoen euro in 2005, 16 miljoen euro in 2006, 17 miljoen euro in 2007 en 16 miljoen euro in 2009.

3.4 Verticale relaties

De agrovoedingsketen onderschreef in mei 2010 een gedragscode met betrekking tot de relaties binnen de keten. De schakels engageren zich tot faire relaties tussen aanbieders en kopers in de agrovoedingsketen. In eerste instantie werd de gedragscode ondertekend door de drie landbouworganisaties die zich verenigd hebben in het Agrofrent (Boerenbond, ABS en FWA), Fedis (distributie) en Fevia (voedingssector). Later zullen nog Unizo en UCM tekenen voor de kmo's en zelfstandigen en ook BEMEFA, de koepelorganisatie van de mengvoederfabrikanten. Iedere federatie zal haar leden uitnodigen om toe te treden tot de code. Dit zal op individuele en vrijwillige basis gebeuren.

De gedragscode voorziet in een aantal principes zoals het uitwisselen van algemene marktinformatie en consumptietrends. Op die manier kan het aanbod beter afgestemd worden op de vraag. Daarnaast engageren de ondertekenaars van de code er zich ook toe om zich als partner te gedragen in een streven naar een duurzame ontwikkeling van de hele agrovoedingsketen.

De kopers van voedingsproducten garanderen ook een zorgzame behandeling van die producten zodat de inspanningen van de aanbieders maximaal gevaloriseerd worden. Ze engageren zich ook om lokale producten aan te bieden en te promoten. Daarnaast moet de code er voor zorgen dat wettelijke betalingstermijnen worden nageleefd en dat er geen eenzijdige contractvoorwaarden worden opgelegd.

Overeenkomsten tussen aanbieders en kopers moeten schriftelijk worden vastgelegd met duidelijke voorwaarden. Bovendien erkennen alle partijen de mogelijkheid om een beroep te doen op mediatie, bemiddeling door een onafhankelijke tussenpersoon. Ze verbinden er zich ook allemaal toe om te kiezen voor het overlegmodel als strategie om onenigheden uit de weg te ruimen.

Deze gedragscode zal beheerd worden door een comité dat is samengesteld uit vertegenwoordigers van de sectororganisaties die betrokken zijn in de agrovoedingsketen. Hiermee wordt het ketenoverleg geïnstalleerd als een permanent overlegorgaan.

4 CONSUMPTIE

4.1 Kwaliteit

Met betrekking tot de verplichte kwaliteitskenmerken die van belang zijn voor de voedselveiligheid zijn alle federale inspectie- en controlediensten voor de garantie van de veiligheid van de voedselketen en de voedselkwaliteit samengebracht in het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FAVV). In 2008 blijken 94,5 % van de door het FAVV gecontroleerde monsters conform. Met betrekking tot de autocontrole wordt vastgesteld dat deze minder toegepast wordt in de verwerkende industrie van niet-dierlijke producten (plantaardige producten, dranken, deegwaren, enz.).

Minimale kwaliteitsaspecten, die geen effect hebben op de veiligheid van de voedselketen, maar wel een economische impact hebben zijn een gewestelijke bevoegdheid. De Vlaamse overheid voert de officiële maatregelen uit door Europese richtlijnen (DG SANCO) opgelegd in het kader van het toezicht op de productie en de handel van plantaardig teeltmateriaal. Door controles op vermeerderingsbedrijven uit te voeren kan de Vlaamse overheid de garantie bieden dat gecertificeerd uitgangsmateriaal aan de gestelde kwaliteitsgaranties voldoet. Dit toezicht biedt garanties naar kwaliteit (productiviteit, kwaliteit, biodiversiteit, ggo-contaminatie) van het teeltmateriaal. Het gecertificeerde materiaal is vrij van mechanische en genetische verontreiniging (rasidentiteit en raszuiverheid) en voldoet aan minimale kwaliteitsnormen (incl. afwezigheid van bepaalde plantenziekten).

Om de markttransparantie te vergroten, werden communautaire indelingsschema's van karkassen verplicht ingevoerd voor volwassen geslachte runderen en voor geslachte varkens. De Commissie heeft met de invoering van het communautaire indelingsschema voor varkensarkassen nog een bijkomende intentie. Ze streeft naar een billijke betaling van de producenten op basis van het gewicht en de samenstelling van de varkens die de producenten leverden aan de inrichting.

Het in 2009 opgerichte steunpunt Streekproducten informeert en communiceert over de Vlaamse streekproducten. Daarnaast ondersteunt het steunpunt ook productengroeperingen bij hun aanvraag van een Europese erkenning van hun product als BOB (beschermde oorsprongsbenaming), BGA (beschermde geografische aanduiding) of GTS (gegarandeerde traditionele specialiteit).

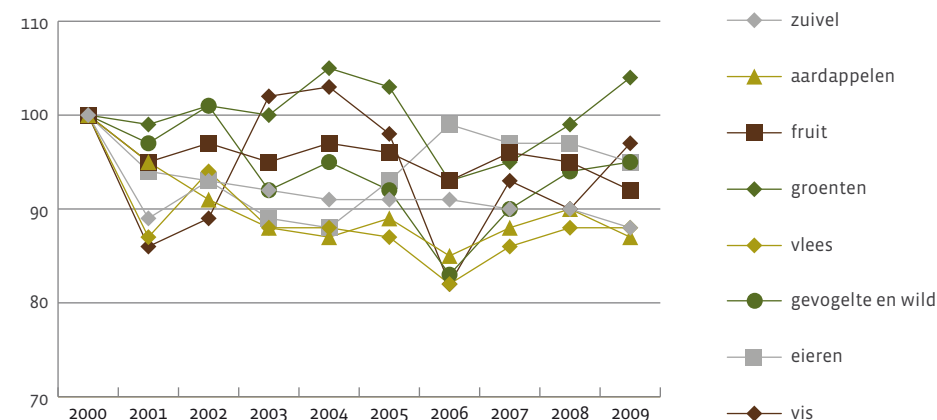
Het meten van de betrekkelijke kwaliteit van producten van Vlaamse ABC-bedrijven wordt bemoeilijkt doordat niet zeker is of de respondent de Vlaamse oorsprong van de producten percipieert en beoordeelt. Daarbij is een daling vast te stellen van het aandeel Vlaamse respondenten dat de kwaliteit van Belgische/Vlaamse landbouwproducten hoger inschat dan ingevoerde producten tussen 1997 enerzijds en 2002/2007 anderzijds. Dit wordt mede beïnvloed door het belang dat de respondent hecht aan de geografische oorsprong van land- en tuinbouwproducten. Het land van herkomst behoort niet tot de meest doorslaggevende aankoopcriteria, maar het heeft toch een gedeeltelijke invloed op de aankoopbeslissing en dit geldt vooral voor vrouwen en 45-plussers. Het land van herkomst acht de Vlaamse consument in 2009 het belangrijkste met betrekking tot groenten, fruit, vlees, eieren en aardappelen. Als men bij de aankoop let op het land van herkomst, dan gaat de voorkeur voor het overgrote deel uit naar inlandse producten. Die voorkeur voor inlands is het sterkst voor eieren, gevolgd door melk, aardappelen, vlees, groenten, vis, fruit en ten slotte kaas. Als belangrijkste reden om voor inlands te kiezen noemen de consumenten spontaan: beter voor de inlandse economie, hoger vertrouwen dankzij sterke controles, verser, beter voor het milieu, betere kwaliteit, betere smaak en goedkoper. In vergelijking met 2008 valt op dat het milieuaspect veel vaker genoemd wordt.

Ten slotte worden ook kwaliteitsindicatoren beoordeeld van gelabelde producten. Het gaat om ABC-producenten die zichzelf vrijwillig extra verplichte kwaliteitskenmerken opleggen. Zelfs in tijden van economische recessie blijft 'een goede kwaliteit' het belangrijkste criterium van de Belgische gezinnen bij de keuze van een winkelpunt. De kwaliteitslabels zoals Meesterlyck (gekookte ham), Certus (varkensvlees), Meritus (rundvlees) en Flandria (groenten en fruit) helpen bij die keuze. Bovendien zijn deze kwaliteitslabels uitgegroeid tot vaste waarden in het versrayon. In totaal kochten 73 % van de Belgische gezinnen vorig jaar minstens één van de vier genoemde kwaliteitslabels. Meesterlyck is het meest succesvolle kwaliteitslabel met een penetratiegraad van meer dan 47 %, Flandria volgt met 44,5 %. Meritus bereikt net geen 30 % en Certus blijft stabiel op 19 %.

4.2 Thuisverbruik

Via een steekproef, representatief voor de bevolking, wordt jaarlijks het thuisverbruik van verse agrovoedingsproducten bepaald. Het thuisverbruik in volume van de verse agrovoedingproducten ligt in 2009 onder het niveau van 2000, behalve het verbruik van groenten (figuur 13).

Figuur 13. Thuisverbruik van enkele agrovoedingsproducten, index 2000=100 %, 2000-2009

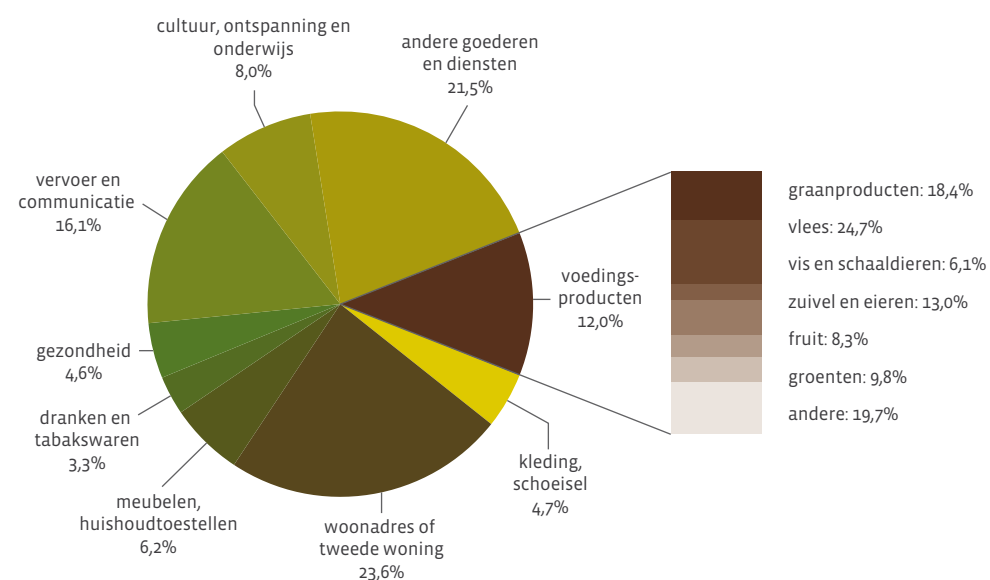
Bron: GfK Panel Services Benelux, VLAM

Het thuisverbruik van zuivel neemt af door het dalend verbruik van consumptiemelk en boter. Bij de verse aardappelen stijgt de consumptie sinds 2007 omdat de Vlaming vaker thuis kookt. In 2009 daalde het thuisverbruik opnieuw met 4 procent tot 36,4 kg per Belg door de warme zomer. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat men bij warm weer op zoek gaat naar alternatieven zoals een vers slaatje of een barbecue met brood.

Wat de eieren betreft, ligt de consumptie de laatste jaren op een hoger niveau dan begin jaren 2000. Het thuisverbruik van vers gevogelte en wild is de afgelopen drie jaar sterk toegenomen. Dat is volledig toe te schrijven aan de consumptie van kippenvlees. Ook het verbruik van vers vlees ander dan gevogelte en wild zit sinds 2006 in de lift. Vleesmengelingen en varkensvlees nemen daarvan 34 % en 31 % voor hun rekening.

De voedingsproducten vertegenwoordigen 12 % van de gezinsuitgaven, wat blijkt uit gegevens van de huishoudbudgetenquête uitgevoerd door de FOD Economie (figuur 14). Van alle uitgaven voor voedingswaren neemt vlees het grootste aandeel in.

Figuur 14. Verdeling van de gemiddelde uitgaven per persoon en per jaar, %, 2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Witboek voedingsindustrie in Vlaanderen

De Vlaamse minister-president, Kris Peeters, heeft begin 2010 een oproep gelanceerd tot transformatie van de industrie. De vier belangrijkste industriële sectoren, waaronder de Federatie Voedingsindustrie (Fevia), werden uitgenodigd om mee te werken aan de Staten-Generaal van de industrie 2010. Fevia Vlaanderen heeft deze uitnodiging aangenomen en werkt een witboek uit dat werd besproken met de leden en alle stakeholders. In het witboek worden de prioritaire beleidslijnen voor de voedingsindustrie in Vlaanderen bepaald. De bedoeling is om een aantal concrete projecten voor te stellen die een daadwerkelijke impact zullen hebben op de transformatie van de voedingsindustrie tegen 2020.

De prioriteiten van de voedingsindustrie 2020 zijn gecentraliseerd rond het behoud en het versterken van de (internationale) competitiviteit van de voedingssector. De volgende prioriteiten werden bepaald:

- competitieve voedingsindustrie
- groei van de voedingsindustrie maximaliseren (exportboost)
- beschikbaarheid van grondstoffenaanvoer (kwantiteit, kwaliteit, gezondheid, ggo, enz.)
- lekkere voeding, met zich door kwaliteit onderscheidende eigenschappen, aanbieden aan de gebruiker en de consument
- voeding op maat van de steeds selectiever wordende consument, voeding met gezondheidsbevorderende eigenschappen, healthy ageing, boost innovatie via Flanders' FOOD door meer wetenschappelijk onderzoek rond de relatie van voeding en gezondheid.
- opvoeding van de consument tot een evenwichtige levenswijze (voedingsindustrie en overheid).
- duurzaam produceren
- maximale professionalisering van de sector, transfer van kennis, knowhow, onderzoek en technologie (overheid, onderwijs, kennisinstellingen, opleidingsinstituut, bepalen van opleidingsschema's, consumenten- toekomstige medewerkers)
- internationale erkenning voor de kwaliteit van de producten, knowhow en R&D. De voedingsindustrie zal samenwerken met FIT en Flanders' FOOD en de kennisinstellingen om deze doelstelling te kunnen realiseren.

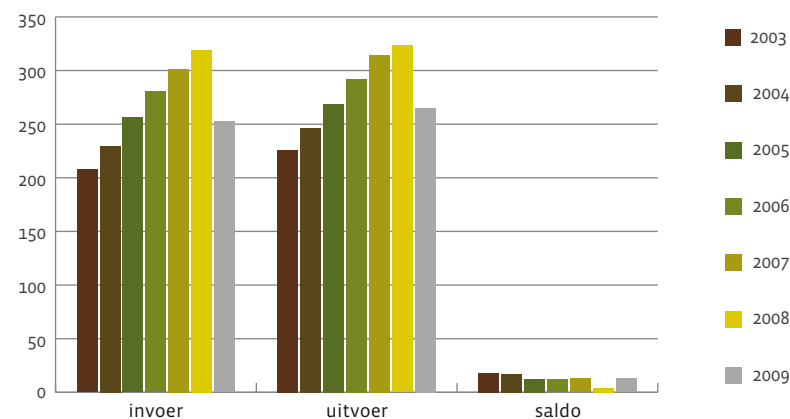
De vermelde prioriteiten liggen aan de basis van de nood aan een transformatie van de voedingsindustrie. Vier speerpunt domeinen worden erkend: sociale duurzaamheid en professionalisering, milieuduurzaamheid, innovatie en exportboost.

5 AGROHANDEL

5.1 Totale Belgische handel

België heeft in 2009 meer producten uitgevoerd dan het heeft ingevoerd. Er werd voor 265,1 miljoen euro uitgevoerd, terwijl er voor 252,3 miljoen euro werd ingevoerd. Dat is een daling van 22 % voor de uitvoerwaarde en een daling van 25,6 % van de invoerwaarde ten opzichte van 2008. Het handelsoverschot is toegenomen en bedraagt dus 12,8 miljard euro. De recorddaling van de in- en uitvoerwaarden is het gevolg van de economische crisis (daling van de olieprijs, afname handel in auto's en diamanten). Opvallend is dat het positieve handelssaldo volledig toe schrijven is aan de handel met EU-lidstaten (+21,9 miljard euro), terwijl België een handelstekort heeft met niet-EU-landen (-9,1 miljard euro) (figuur 15).

Figuur 15. Totale Belgische handel, miljard euro, 2003-2009

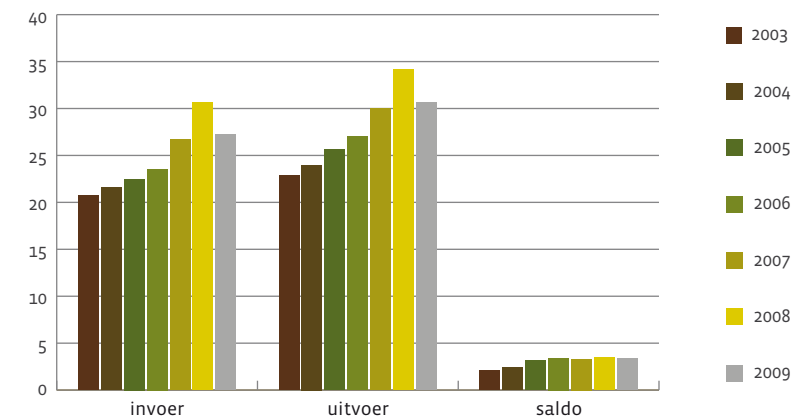

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat

5.2 Totale Belgische handel in landbouwproducten

De totale Belgische handel in landbouwproducten kent een duidelijk positief handelssaldo in 2009. Zowel in- als uitvoer vertoont een daling, hoewel minder sterk dan waargenomen in de totale Belgische handel. Aangezien de invoer sneller is gestegen dan de uitvoer is het handelsoverschot in 2009 t.o.v. 2008 gedaald met 3,6 % tot 3,4 miljard euro. In 2009 is de totale uitvoer goed voor 30,6 miljard euro, terwijl de invoer van landbouwproducten 27,2 miljard euro bedraagt (figuur 16). Het aandeel van de invoer en de uitvoer van landbouwproducten in de totale Belgische handel bedraagt respectievelijk 10,8 % en 11,6 %. Wat nog meer in het oog springt, is dat de agrarische sector ongeveer een kwart van het totale handelsoverschot vertegenwoordigt.

Figuur 16. Belgische agrarische handel, miljard euro, 2003-2009

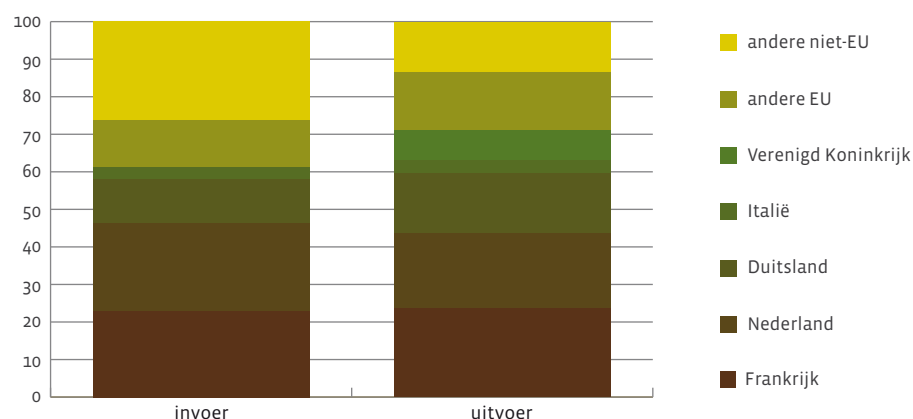

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat

Bij de opsplitsing van de handel in landbouwproducten met EU-lidstaten en met niet-EU-lidstaten valt op dat 73,8 % van de ingevoerde landbouwproducten uit de EU afkomstig is en dat 86,5 % van de uitgevoerde landbouwproducten binnen de EU wordt afgezet. Dat is een toename van het aandeel uitvoer met bijna 2,5 % ten opzichte van 2008. Het handelssaldo met EU-landen is duidelijk positief en bedraagt in 2009 6,4 miljard euro. Dat is een status quo in vergelijking met 2008. Het handels-saldo met de niet-EU-landen is daarentegen duidelijk negatief. Dat komt onder meer omdat bepaalde producten niet of nauwelijks in eigen land geproduceerd worden zoals exotisch fruit. Ook de sterke euro kan daaraan bijgedragen hebben.

Het is niet verwonderlijk dat een groot deel van de ingevoerde producten uit onze buurlanden komt. Het beperken van de transportkosten is een heel belangrijke factor. In 2009 is 23 % van de geldwaarde van de producten afkomstig uit Frankrijk, 23 % uit Nederland en 11,6 % uit Duitsland. Italië, het Verenigd Koninkrijk en Spanje zijn goed voor respectievelijk 3,4 %, 2,6 % en 3,1 % van de agrarische invoer (figuur 17).

Figuur 17. Aandeel agrarische in- en uitvoer volgens land van herkomst en bestemming, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat

Wat de uitvoer van onze agrarische producten betreft krijgen we eenzelfde beeld: 23,5 % van de monetaire waarde van de producten is voor rekening van Frankrijk en 20,0 % voor Nederland. Opvallend is een meer uitgesproken uitvoer (in vergelijking met onze invoer) voor verschillende landen: 16,0 % naar Duitsland, 8,0 % naar het Verenigd Koninkrijk en 2,8 % naar Spanje.

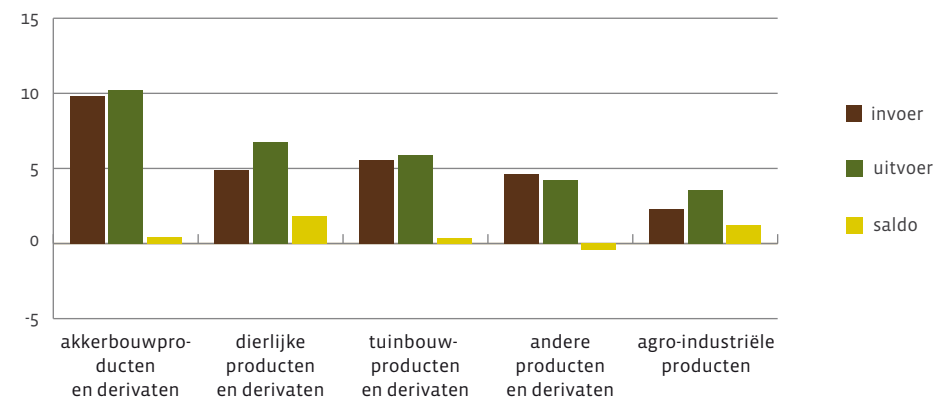
De handelspartners die het meest bijdragen tot het positieve handelssaldo voor landbouwproducten zijn Duitsland (1.764 miljoen euro) en het Verenigd Koninkrijk (1.729 miljoen euro). Met Luxemburg, Frankrijk, Zweden en Polen realiseert België een agrarisch handelsoverschot van meer dan 200 miljoen euro. Belangrijkste handelspartner in Oost-Europa is Polen met een agrarisch handelsoverschot van 248 miljoen euro. Dat is 33 % meer dan in 2008 en Polen haalt daarmee Tsjechië in. België heeft in 2009 een agrarisch handelstekort met Nederland (-233 miljoen euro), Litouwen (-71 miljoen euro) en Bulgarije (-36 miljoen euro).

Figuur 18 geeft de opsplitsing weer van de handel in landbouwproducten in de diverse onderdelen:

- 36 % van de totale invoer en 33 % van de totale uitvoer van landbouwproducten is toe te schrijven aan akkerbouwproducten. België realiseert hier een positief handelssaldo van 405 miljoen euro.

- De handel in dierlijke producten is goed voor 18 % van de Belgische invoer van landbouwproducten en circa 22 % van de uitvoer. Deze is nog verder toegenomen in vergelijking met 2007. Dankzij de forse uitvoer heeft België hier een handelsoverschot van 1.851 miljoen euro. De uitvoer van varkensvlees vertegenwoordigt 56 % van de uitvoerwaarde van dierlijke producten.
- Een vijfde van de in- en uitvoerwaarde van landbouwproducten is toe te wijzen aan tuinbouwproducten. Ondanks het grote handelstekort met landen buiten de EU door de invoer van exotisch fruit heeft België toch een handelsoverschot van 336 miljoen euro. Dat is vooral te danken aan de export aan ingeblikte groenten en diepvriesgroenten (bonen, wortelen), terwijl geconserveerde tomaten vooral ingevoerd worden.
- In 2009 is 8,5 % van de invoer en 11,6 % van de uitvoer van agrarische producten toe te wijzen aan de agro-industriële producten, bestaande uit landbouwmaterieel, meststoffen en bestrijdingsmiddelen. Hier heeft België een handelsoverschot van 1.223 miljoen euro.
- De handel in andere landbouw- en visserijproducten (bestaande uit vis, schaal- en weekdieren, dranken, oliën en vetten en veevoeders) is verantwoordelijk voor 17,1 % van de agrarische invoer en een 13,8 % van de uitvoer. België kent hier een handelstekort van 435 miljoen euro. Dat is bijna een halvering ten opzichte van vorige jaren. Het handelstekort komt door de massale invoer van producten die hier niet of nauwelijks geproduceerd worden of waarvan het aanbod niet volstaat om de Belgische markt te bevoorraden (wijn, vis, schaal- en weekdieren).

Figuur 18. Opsplitsing Belgische agrarische handel in de diverse onderdelen, miljard euro, 2009

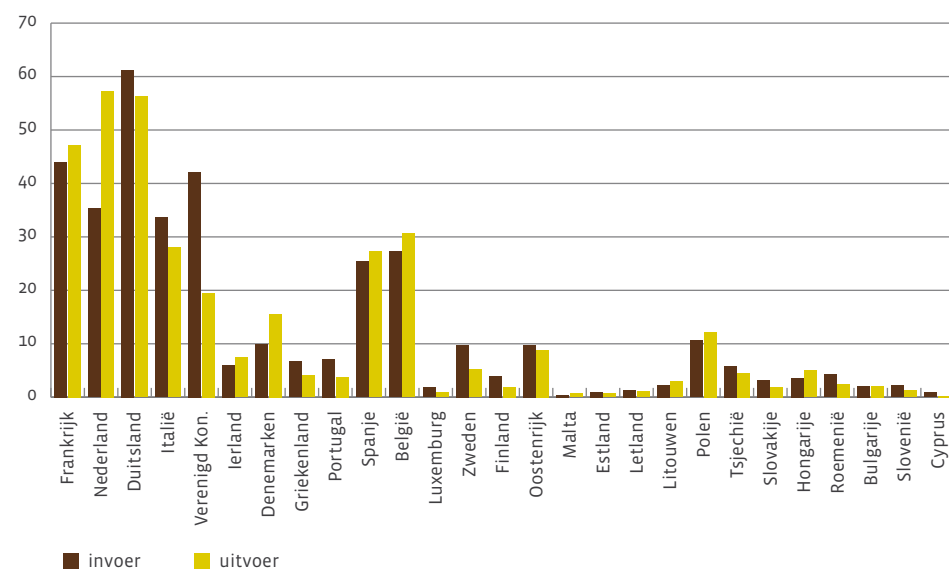

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat

5.3 Vergelijking met rest van EU

De 27 lidstaten van de EU hebben in 2009 voor een totale waarde van 362 miljard euro aan landbouwproducten ingevoerd. Dat is 10,2 % minder dan het jaar voordien. Het aandeel van België in dit totaal is lichtjes teruggelopen tot 7,5 %. België is hiermee het zesde grootste invoerland van de EU, en haalt hiermee nipt Spanje in. De top vijf bestaat uit Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Italië en Nederland. Op het vlak van uitvoer van landbouwproducten doet België het uitstekend. Met een aandeel van 8,8 % in de totale uitvoerwaarde van alle EU-lidstaten, die 348 miljard euro bedraagt, haalt België een mooie vierde plaats, na de top drie Nederland, Duitsland en Frankrijk. De totale exportwaarde is met 9,4 % afgenomen ten opzichte van 2008 (figuur 19).

Figuur 19. In- en uitvoer van landbouwproducten door de EU-lidstaten, miljard euro, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat

Het Belgische handelsoverschot is goed voor het derde grootste overschot van alle EU-lidstaten, net voor Frankrijk. Enkel Nederland en Denemarken doen beter. Spanje, Polen, Ierland en Hongarije zijn EU-landen met een saldo die naast de top-3 de 1 miljard euro overschrijden. In totaal heeft de EU een agrarisch handelstekort van ongeveer 13,8 miljard euro. Het Verenigd Koninkrijk, Italië en Zweden vertonen het grootste agrarische handelstekort.

5.4 Vergelijking met rest van wereld

Omdat de FAO een andere classificatie gebruikt en de agro-industriële producten niet opneemt in de voedingsstatistieken, zijn de cijfers die in dit onderdeel vermeld worden, niet zomaar vergelijkbaar met bovenstaande analyses. Daarom worden deze enkel gebruikt om het aandeel van de Belgische handel in de wereldhandel in landbouwproducten te kunnen schatten.

België is volgens de recentst gepubliceerde FAO-cijfers (2007) de zevende grootste exporteur van agrarische producten ter wereld. 4,0 % van de uitgevoerde agrarische producten is afkomstig van België (4,2 % in 2005). De Verenigde Staten, Nederland en Frankrijk zijn de grootste landbouwexporteurs ter wereld. Op het vlak van import van agrarische producten staat België op de negende plaats. Ruim 3,4 % van de invoer op wereldvlak gebeurt door België (3,6 % in 2005). De top drie bestaat uit de Verenigde Staten, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk.

Rekening houdend met het feit dat heel wat producten via de Belgische havens ingevoerd en opnieuw uitgevoerd worden, is het een mooie prestatie dat België voor het handelssaldo de zeventiende plaats behaalt, op ruime afstand van Brazilië, Nederland en Argentinië (tabel 1). Polen en Nieuw-Zeeland zijn nieuwkomers in die top 20.

Tabel 1. Top 20 van landen met handelsoverschot voor agrarische producten, miljoen dollar, 2005

Land van bestemming	Saldo
Brazilië	36.976
Nederland	27.978
Argentinië	25.407
Verenigde Staten	18.029
Australië	15.885
Frankrijk	14.297
Thailand	12.739
Nieuw-Zeeland	10.884
Indonesië	9.046
India	8.974
Maleisië	8.740
Canada	7.098
Chili	7.050
Denemarken	6.354
Spanje	4.306
Ierland	3.932
België	3.674
Colombia	2.589
Ivoorkust	2.527
Polen	2.519

Bron: FAO

5.5 Plaats van België in de wereldranking voor uitvoer van enkele Vlaamse producten

Volgens recente cijfers van de FAO behaalt België mondiaal een eerste plaats als uitvoerder voor bepaalde landbouwproducten. Het gaat om diepvriesgroenten en prei. Voor peren, varkensvlees, aardappelen, volle melk en tomaten haalt België een plaats in de top vijf.

REFERENTIES

- FAVV (2009), *Feiten en cijfers*. Het FAVV in 2008, Brussel.
- FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie <http://statbel.fgov.be>
- Gellynck X., Van Dingenen K., Vermeire B. & Wautelet A. (2008), *Analyserapport voor het agrobusinesscomplex in Vlaanderen*, Idea Consult & Agro-Business-Consultancy NV in opdracht van Departement Landbouw en Visserij, Brussel/Gent.
- Idea Consult (2010), *Economische ontwikkeling van de Belgische voedingsindustrie in 2008/2009*, Idea Consult in opdracht van Fevia, Brussel.
- IWT (2009), *Activiteitenverslag 2008*, IWT, Brussel.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. *Onderwijsstatistieken* <http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken>

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Gudrun Beerlandt, Wim Haentjens, Koen Mondelaers, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem, Lieve Vleurick
- Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie: Johan Bogaert

HOOFDLIJNEN

De Vlaamse land- en tuinbouw is economisch een belangrijke sector. Hij stelde in 2009 58.600 personen regelmatig tewerk en genereerde de afgelopen 3 jaar gemiddeld een eindproductiewaarde van 4,8 miljard euro en een netto toegevoegde waarde van 1,1 miljard euro. Binnen de Vlaamse landbouw is de veeteelt sterk ontwikkeld. Van de totale eindproductiewaarde wordt er 60% gerealiseerd door de veeteeltsector. Tuinbouw is goed voor 31% en akkerbouw voor 9%.

In 2009 telt de sector nog 29.394 bedrijven. Het aantal bedrijven daalt continu en er treedt een voortdurende schaalvergroting op.

Hoewel de landbouw steeds minder belangrijk wordt als bron van tewerkstelling, blijft de sector de hoeksteen van het platteland. 46% van de Vlaamse oppervlakte wordt bewerkt door de land- en tuinbouw.

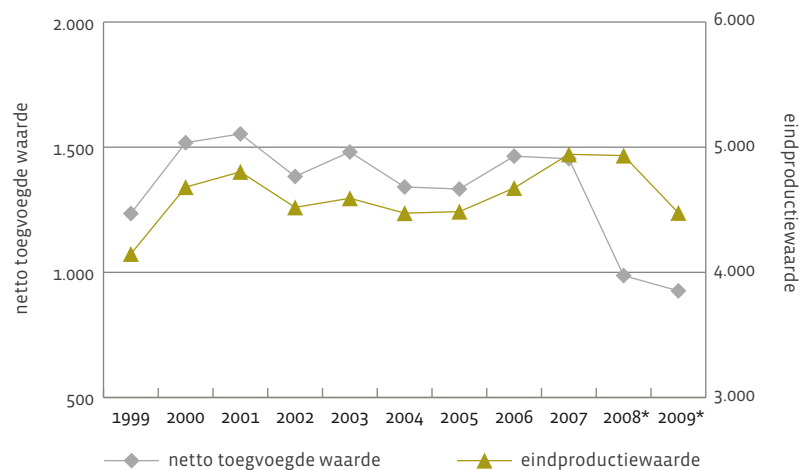
De landbouwproducten en de agrovoedingswaren nemen bovendien een belangrijk aandeel van de Belgische uitvoerwaarde voor hun rekening. Met een uitvoer die de invoer overtreft, leveren ze een duidelijk positieve bijdrage op de handelsbalans.

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een aantal indicatoren de structurele en economische situatie van de land- en tuinbouw in zijn geheel geschetst. Daarbij komen de economische, structurele en bedrijfseconomische aspecten aan bod. Het tweede deel gaat dieper in op de voornaamste land- en tuinbouwsectoren en producten. Het betreft een globale analyse en voor meer details hieromtrent wordt verwezen naar het andere boek (Sectoren) van het LARA.

1 LANDBOUW IN DE VLAAMSE ECONOMIE

De Vlaamse land- en tuinbouwsector realiseerde in 2009 een productiewaarde van 4,5 miljard euro, een bruto toegevoegde waarde van 1,1 miljard euro en een netto toegevoegde waarde van 0,9 miljard euro. De netto toegevoegde waarde, het globaal inkomen in de land- en tuinbouw, was zeer laag in 2008 en 2009. In 2008 was dit te wijten aan de sterk gestegen kosten (o.a. van energie, meststoffen en veevoeders) en bleef de eindproductiewaarde nog op peil. In 2009 waren de kosten gedaald, maar was de eindproductiewaarde ondermaats door een slechte prijsvorming van een groot aantal producten (o.a. de prijzen van glasgroenten, melk, appels en granen) (figuur 1).

Figuur 1. Evolutie van de netto toegevoegde waarde en de eindproductiewaarde, miljoen euro, 1999-2009

*voorlopige cijfers
Bron: Departement Landbouw en Visserij

Uit cijfers van de Nationale Bank van België (NBB) blijkt dat de bruto toegevoegde waarde van de sector (inclusief jacht, bosbouw en visserij) een aandeel heeft van 0,8 % in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde in 2008.

Volgens de mei-enquête van de FOD Economie – Algemene Directie Statistieke en Economische Informatie (ADSEI) zijn er in 2009 58.635 personen regelmatig tewerkgesteld in de agrarische sector. Omgerekend naar voltijds tewerkgestelden en inclusief de seizoensarbeid betekent dat 44.590 voltijds tewerkgestelden (d.w.z. minstens 38 uur per week of 20 dagen per maand tewerkgesteld). Ongeveer 2,1 % van de actieve bevolking is volgens de NBB in 2008 werkzaam in de agrarische sector. Opvallend is het hoge aandeel zelfstandigen (62 % van het totale aantal werkzame personen).

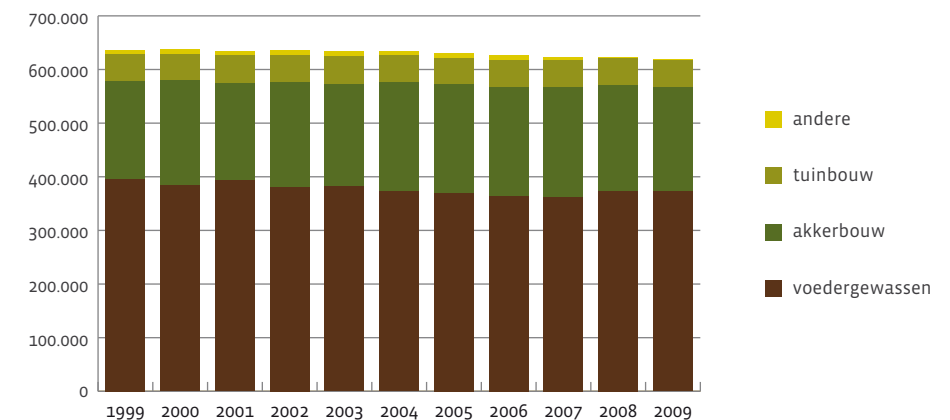
Het aandeel van de landbouwproducten en de agrovoedingswaren in de Belgische uitvoerwaarde bedraagt in 2009 10,8 %. Met een uitvoer (30,6 miljard euro) die de invoer (27,2 miljard euro) overtreft leveren de landbouwproducten een duidelijke positieve bijdrage (+3,4 miljard euro) op de handelsbalans.

De agrarische sector wordt steeds minder belangrijk in de Vlaamse economie als bron van tewerkstelling en toegevoegde waarde. Toch blijft de sector een belangrijke activiteit voor het platteland, want uit cijfers van ADSEI blijkt dat 46 % van de Vlaamse oppervlakte in 2009 bewerkt wordt door de land- en tuinbouw.

In 2009 bewerkte de land- en tuinbouw volgens gegevens van de mei-enquête een oppervlakte van 620.161 ha. Hiervan nemen de voedergrassen met 60 % het grootste aandeel voor hun rekening (figuur 2). Het grote areaal voedergrassen illustreert het belang van de rundveehouderij in Vlaanderen.

Ten opzichte van 10 jaar geleden is de oppervlakte cultuurgrond met 3 % gedaald. De daling heeft zich vooral doorgezet bij de voedergrassen.

Figuur 2. Bestemming van de oppervlakte cultuurgrond, ha, 1999-2009

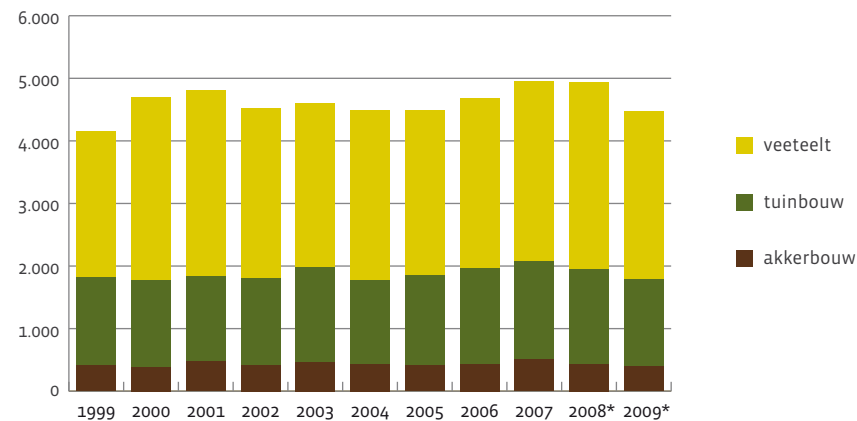

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

2 VOORNAAMSTE LAND- EN TUINBOUWSECTOREN EN PRODUCTEN

Van de totale eindproductiewaarde is veruit het grootste deel afkomstig van de veeteelt. Dit aandeel schommelt rond de 60 % (figuur 3).

Figuur 3. Evolutie van de eindproductiewaarde, miljoen euro, 1999-2009

* voorlopige cijfers

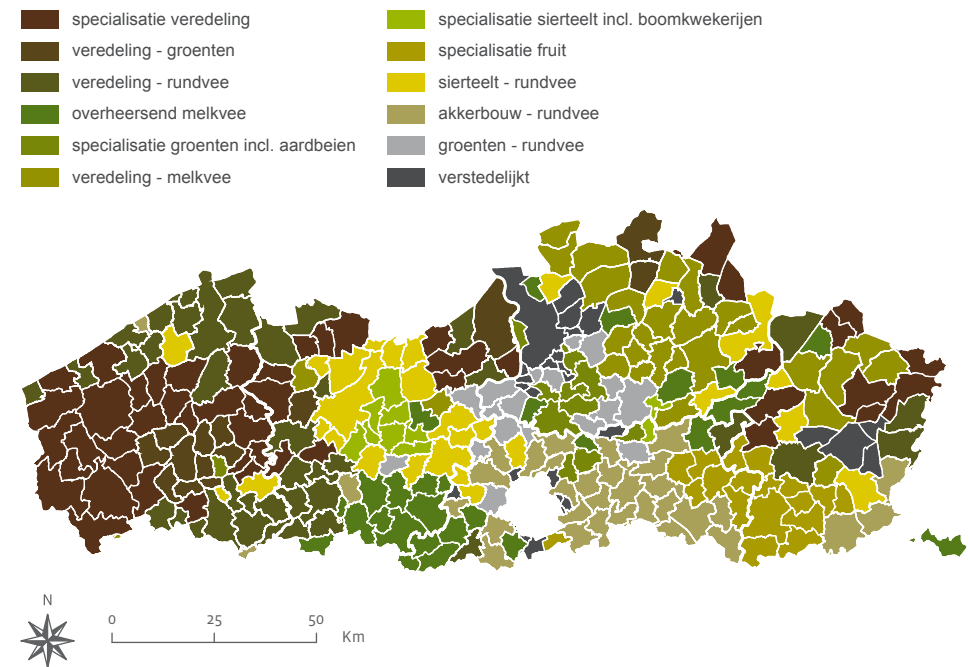
Bron: Departement Landbouw en Visserij

De vijf belangrijkste individuele subsectoren zijn varkensvlees, melk en melkderivaten, rundvlees, groenten en niet-eetbare tuinbouwproducten. Zij vertegenwoordigen samen ongeveer drie kwart van de totale eindproductiewaarde.

Het belang van de verschillende subsectoren is regionaal gebonden, wat blijkt uit de landbouwtyperingskaart (figuur 4). De kaart geeft het resultaat weer van een classificatie van gemeenten met een gelijkaardige landbouwactiviteit. De bepaling van de landbouwactiviteit steunt op twee profielen: de verdeling van het aantal bedrijven over een aantal productierichtingen enerzijds en de verdeling van de economische dimensie (standaardoutput) over een aantal bedrijfstakken anderzijds.

De typische regio's zijn herkenbaar: fruit rond Sint-Truiden, groenten rond Sint-Katelijne-Waver, Roeselare en Hoogstraten, sierteelt rond Gent en veredeling in West-Vlaanderen, het Meetjesland, het Land van Waas en de Kempen. Melkvee is belangrijk in de Vlaamse Ardennen en het Pajottenland en in combinatie met de veredeling in de Kempen. Rundvee komt voor in de regio rond Brugge, het zuiden van West- en Oost-Vlaanderen en in combinatie met akkerbouw in Vlaams-Brabant en Zuid-Limburg.

Figuur 4. Landbouwtyperingskaart, 2007

Bron: Departement Landbouw en Visserij, NGI-AGIV

2.1 Veeteelt

2.1.1 Veestapel

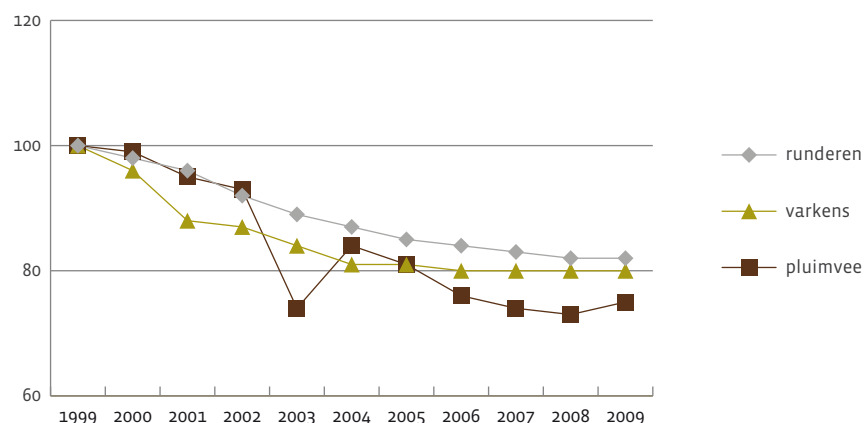
In figuur 5 wordt de evolutie van de veestapel weergegeven voor de drie belangrijkste diercategorieën. Volgens de mei-enquête zijn er in 2009 1.296.510 runderen, waarvan 296.951 melkkoeien, 203.463 zoogkoeien en 142.541 vleeskalveren. Het aantal runderen in Vlaanderen is ten opzichte van 1999 gedaald met 18 %. De daling doet zich vooral voor bij de melkveesector. De instelling van de melkquota (in 1984) en de toename van de melkgift per koe hebben tot deze evolutie bijgedragen. Na een continue daling tussen 2001 en 2008 is het aantal melkkoeien in 2009 opnieuw gestegen door een verruiming van het melkquotum.

De zoogkoeienstapel is 1 % hoger dan in 1999. Tussen 2003 en 2007 is de zoogkoeienstapel continu uitgebreid. De laatste 2 jaar is er een daling merkbaar. Het houden van zoogkoeien wordt vanuit het beleid ondersteund door een premiestelsel. De rundvleessector kampte de laatste jaren echter met lage rentabiliteitscijfers.

Volgens de mei-enquête zijn er in 2009 5.933.238 varkens in Vlaanderen. De afgelopen 10 jaar noteert men een sterke daling (-20 %). De inkrimping voltrok zich vooral tussen 1999 en 2004. Daarna is het aantal varkens min of meer gestabiliseerd. De afname van de varkensstapel is vooral een gevolg van het milieubeleid (mestproblematiek) en werd beleidsmatig gestimuleerd door de Vlaamse overheid via een opkoopregeling. In vier opkooprondes (2001, 2002, 2003 en 2004) zijn in totaal 42.161 zeugen en 344.340 vleesvarkens op 1.242 bedrijven uit productie genomen.

De pluimveestapel vertoont eveneens een sterk dalende tendens (-24 %). De daling trof zowel de leg- als de vleessector. Bij de legstapel produceren zowat 6,3 miljoen leghennen consumptie-eieren, terwijl 1,2 miljoen moederdieren instaan voor de productie van broedeieren. Het lage cijfer van de pluimveestapel in 2003 is te wijten aan de uitbraak van vogelgriep in het voorjaar 2003, waardoor een groot aantal dieren werd geruimd. Hierdoor was er meer leegstand op het moment van de meitelling.

Figuur 5. Evolutie van het aantal dieren, index: 1999=100 %, 1999-2009

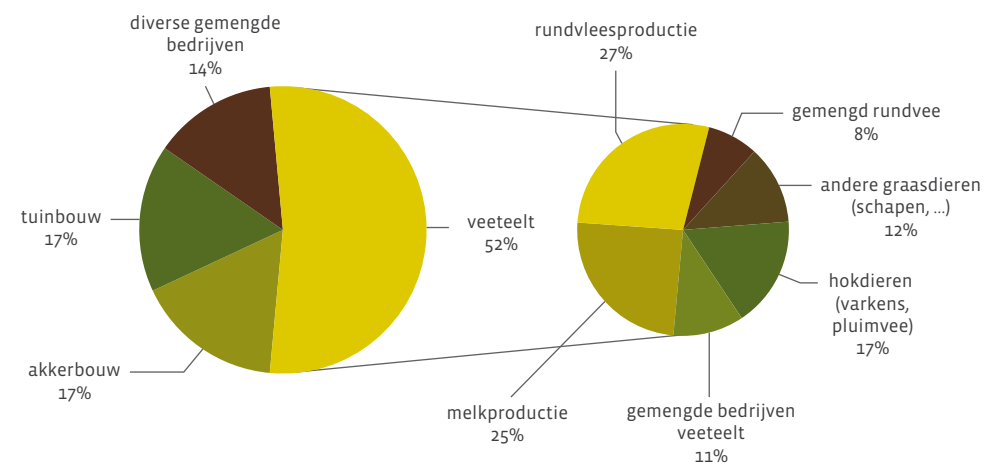

Bron: FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

2.1.2 Aantal bedrijven

Figuur 6 geeft de indeling van de land- en tuinbouwbedrijven weer per specialisatie-richting. Ongeveer 52 % van alle land- en tuinbouwbedrijven zijn gespecialiseerde veeteeltbedrijven. Hierbij zijn de drie belangrijkste specialisaties rundvleesproductie, melkproductie en hokdieren.

Figuur 6. Indeling van de gespecialiseerde veeteeltbedrijven volgens specialisatie, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Het totale aantal bedrijven met een bepaalde diersoort is echter groter, omdat er ook veel dieren voorkomen op bedrijven met een andere specialisatie. In tabel 1 wordt het aantal bedrijven weergegeven met varkens, runderen, vlees- en legkippen. De bedrijven met runderen vormen de grootste groep. Op 15.349 bedrijven worden runderen gehouden.

Tabel 1. Evolutie van het aantal bedrijven met dieren, 2000-2009

	2000	2005	2006	2007	2008	2009
bedrijven met varkens	8.940	6.683	6.401	6.099	5.710	5.377
bedrijven met runderen	22.671	18.237	17.509	16.792	16.120	15.349
bedrijven met minstens 20 vleeskippen	907	701	616	613	573	558
bedrijven met minstens 20 legkippen*	1.079	798	756	684	594	574
alle land- en tuinbouwbedrijven	40.949	34.410	33.272	31.984	30.666	29.394

* inclusief legkippen van broedeieren (moederdieren)

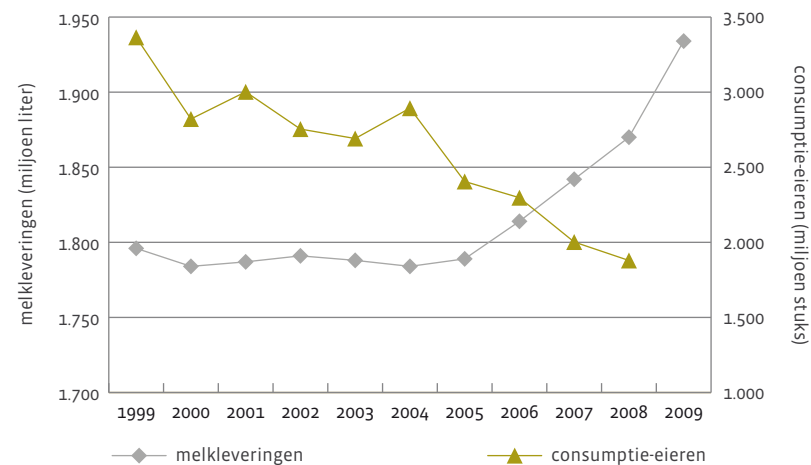
Bron: FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

2.1.3 Productievolume

De Vlaamse bruto vleesproductie kan geraamd worden op basis van de nationale productiecijfers van ADSEI. Vlaanderen produceerde in 2007 ongeveer 1,4 miljoen ton karkasgewicht, wat 85 % uitmaakt van de nationale vleesproductie. De Vlaamse vleesproductie omvat 69 % varkensvlees, 16 % gevogeltevlees en 12 % rundvlees.

Uit de statistieken van het Beleidsdomein Landbouw en Visserij, opgesteld in het kader van de melkquotaregeling, blijkt dat de Vlaamse melkveehouders in de melkcampagne 2009/10 (lopend van 1 april 2009 tot en met 31 maart 2010) 1.934 miljoen liter melk werd geleverd. Vóór 2006 bleef de melkproductie bijna constant door het quotastelsel. Vanaf 2006 is het quotum verruimd zodat de melkproductie duidelijk toegenomen is (figuur 7).

Figuur 7. Evolutie van de melkleveringen en de productie van consumptie-eieren, 1999-2009

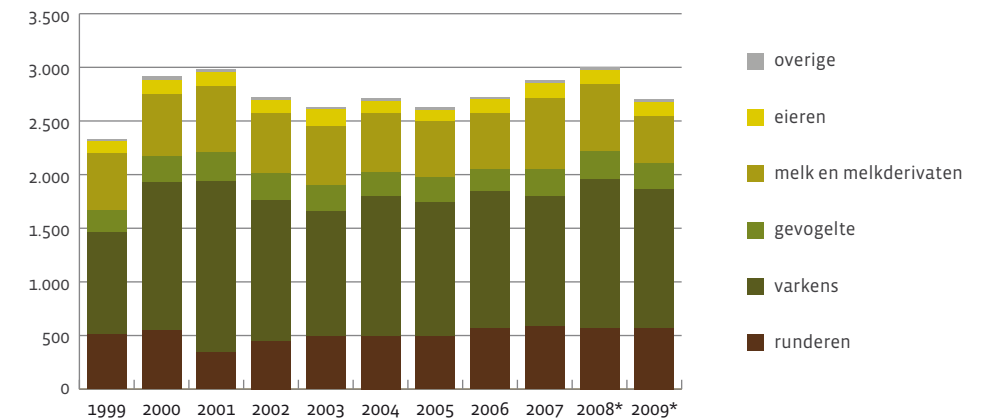
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van gegevens van Agentschap voor Landbouw en Visserij

Op basis van de nationale productiecijfers van ADSEI, wordt de Vlaamse productie van consumptie-eieren in 2008 geraamd op 1.893 miljoen eieren of 82 % van de nationale productie. Door een inkrimping van de pluimveestapel is de productie de afgelopen 10 jaar sterk gedaald.

2.1.4 Productiewaarde

In 2009 bedraagt de globale waarde van de veeteeltproducten 2.696 miljoen euro. Varkensvlees neemt daarvan bijna de helft voor zijn rekening. Het jaar 2009 werd gekenmerkt door zeer lage productiewaarden. Met uitzondering van de status quo bij rundvlees en eieren, is de daling ten opzichte van 2008 merkbaar in alle subsectoren (figuur 8). De omzetwaarde van de zuivelsector werd het sterkst neerwaarts bijgesteld (-29,3 %). De melkproductie is weliswaar gestegen, maar de prijzen lagen bijzonder laag. Deze extreem lage melkprijzen zijn te wijten aan een combinatie van meerdere factoren. De hoge prijzen op de zuivelmarkt in 2007 hebben aanleiding gegeven tot een stijgende productie in en buiten Europa. De economische crisis en de relatief dure euro gaven aanleiding tot een bijkomende prijsdruk.

Figuur 8. Evolutie van de productiewaarde van de veeteeltproducten, miljoen euro, 1999-2009

* voorlopige cijfers

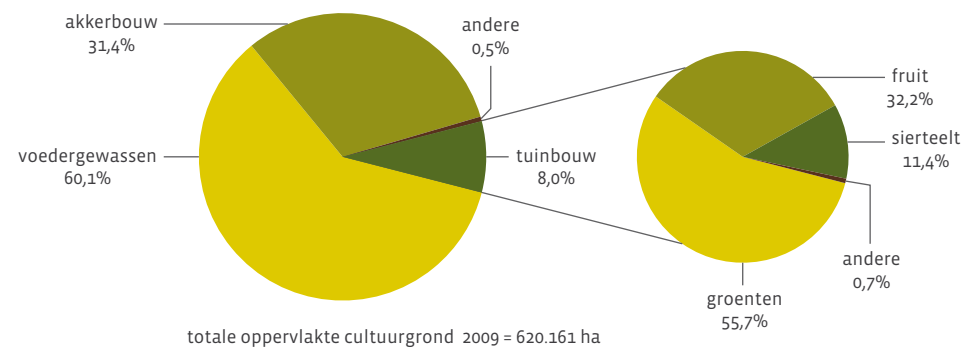
Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2 Tuinbouw

2.2.1 Areaal

Van de totale oppervlakte cultuurgrond wordt bijna 8 % gebruikt voor tuinbouwteelten (49.657 ha in 2009). De groenteteelt vertegenwoordigt daarin het grootste aandeel (figuur 9). Ongeveer 96 % van de tuinbouwoppervlakte is bestemd voor openluchtteelten.

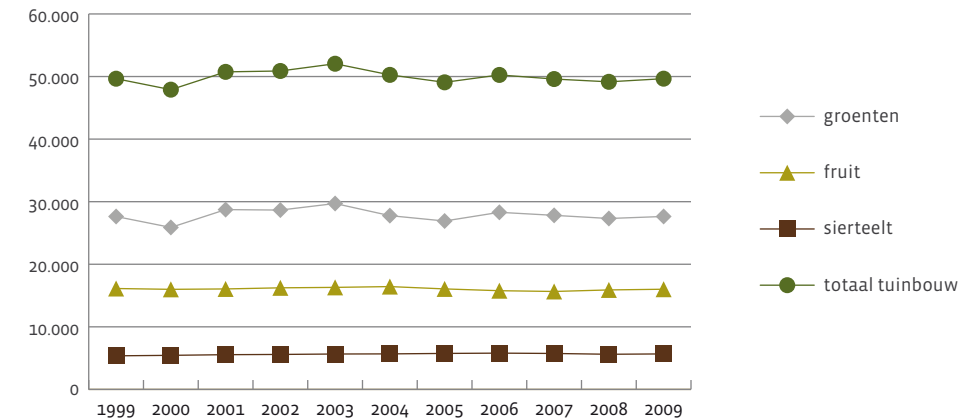
Figuur 9. Bestemming van de oppervlakte cultuurgrond, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

De afgelopen 10 jaar bleef het totale tuinbouwareaal redelijk stabiel en schommelde rond 50.000 ha (figuur 10). De oppervlakte groenten vertoont de grootste schommelingen, maar lijkt de laatste jaren te stabiliseren.

Figuur 10. Evolutie van het tuinbouwareaal, ha, 1999-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Verbreding in de landbouw

Vincent Samborski

In totaal wordt, net als vorig jaar, het aantal producenten met verbredingsactiviteiten geraamd op 4.300. Het cijfer gaat heel lichtjes achteruit door het effect van de algemeen dalende trend in het aantal landbouwbedrijven.

Tabel: Raming van het uniek aantal landbouwbedrijven per verbredingscategorie, 2008 – 2009

Activiteit	2008	2009
sociaaltoeristische activiteiten	450	467
milieu, natuur en landschap	2.428	2.621
productie en afzet	1.150	903
uitbestedingproductiefactoren	317	335
totaal	4.345	4.326

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Het uniek aantal verbreders in de categorie “sociaaltoeristische activiteiten” nam in 2009 toe met 3,7 % en bedraagt 467 bedrijven. Het aantal zorgboerderijen dat subsidies ontvangt van het Departement Landbouw en Visserij bedraagt 443 eenheden. Dat is 38 % meer dan in 2008. Voor de telling werd dit cijfer ontdebeld, aangezien heel wat bedrijven ook andere verbredingsactiviteiten kunnen uitoefenen. De cijfers van Plattelandstoerisme in Vlaanderen (PIV) vertonen een toename van het aantal bedrijven dat zijn deuren openstelt voor toeristen. Momenteel zijn er 163 bedrijven aangesloten bij de vzw. Omdat de aansluiting facultatief is, is dat een lichte onderschatting. Verder werden ook nog 82 kijkboerderijen meegenomen in de telling van VILT en de Landelijke Gilden. Dat zijn bedrijven waar schoolklassen terecht kunnen om hun leerlingen kennis te laten maken met het leven op de boerderij en het platteland.

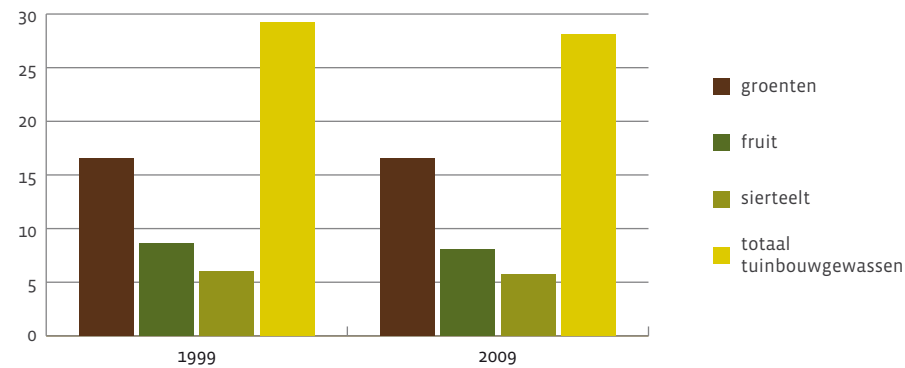
De toename van het aantal landbouwbedrijven met landschaps- en natuurzorg bedraagt 8 % t.o.v. vorig jaar. Er zijn 2.621 producenten die initiatieven in die richting hebben genomen. De beheerovereenkomsten (BO) zitten nog steeds in de lift. Het aantal landbouwers dat een overeenkomst heeft afgesloten met de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) is toegenomen voor alle types BO. De sterkste toename doet zich voor bij de BO erosiebestrijding (+30 %). Verder zijn er ook 266 landbouwers die bij de provincies een aanvraag ingediend hebben voor de opmaak van een landschapsbedrijfsplan en/of erfbeplantingsplan.

2.2.2 Aantal bedrijven

In 2009 zijn ongeveer 17 % van de Vlaamse landbouwexploitaties gespecialiseerde tuinbouwbedrijven, wat overeenkomt met 4.874 bedrijven. Het aantal bedrijven dat tuinbouwgewassen teelt, ligt echter hoger en bedraagt 8.259 in 2009 of 28 % van alle landbouwbedrijven. 4.851 bedrijven telen groenten, 2.357 bedrijven fruit en 1.695 bedrijven doen aan sierteelt.

Ten opzichte van 1999 zijn de aandelen in het totaal aantal land- en tuinbouwbedrijven min of meer constant gebleven voor de diverse subsectoren. Het aantal bedrijven met tuinbouwgewassen daalde echter iets meer, wat betekent dat er minder bedrijven zijn met een combinatie van subsectoren (figuur 11).

Figuur 11. Aandeel bedrijven met tuinbouwgewassen in het totale aantal landbouwbedrijven, %, 1999 en 2009

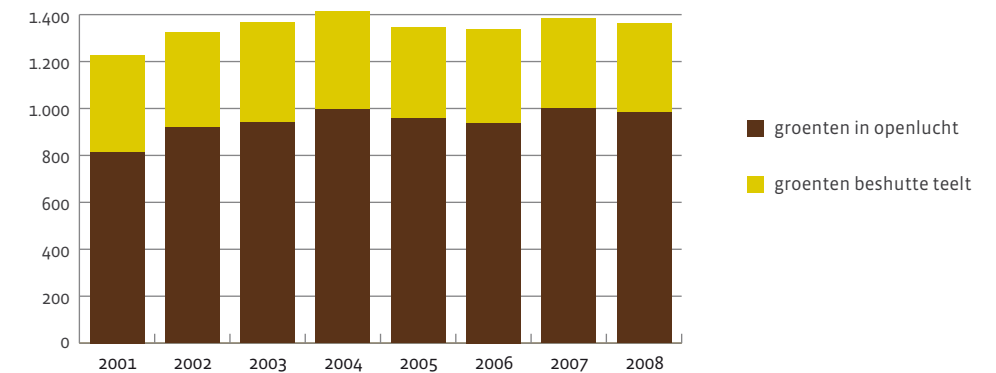
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Het aantal hoeveproducenten in Vlaanderen is een schatting op basis van cijfers van het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FAVV). Het FAVV meldt voor de recentste situatie 653 unieke producenten met directe verkoop op de hoeve. Het gaat om hoevezuivelproducenten, melkveebedrijven, fruitbedrijven, groenteteeltbedrijven en bedrijven met directe verkoop van consumptie-eieren. Dat zijn producenten die ofwel een erkenning ofwel een toelating hebben aangevraagd. Verder zijn er naar schatting 250 hoeslagerijen, maar omdat die een erkenning als verwerker hebben, zijn ze niet te onderscheiden van gewone slagerijen, traiteurs, versnijderijen enz. Dat maakt dat er naar schatting 903 unieke hoeveproducenten zijn.

2.2.3 Productievolume

De Vlaamse productie van groenten in 2008 wordt geraamd op 1,36 miljoen ton. Ongeveer 72 % van de totale productie is afkomstig van teelten in openlucht (figuur 12). De industriegroenten zijn sterk ontwikkeld in Vlaanderen. Van de groenteproductie in openlucht is ongeveer 66 % voor de industriële verwerking.

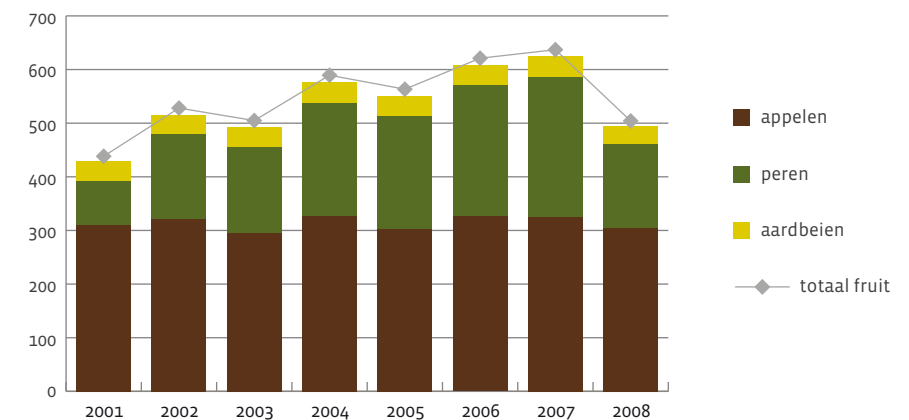
Figuur 12. Evolutie van het productievolume van groenten, 1.000 ton, 2001-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij

De Vlaamse productie van fruit bedroeg in 2008 ongeveer 500.800 ton, met als belangrijkste fruitsoorten appels en peren en in mindere mate aardbeien (figuur 13). Het seizoen 2008/09 werd gekenmerkt door lage opbrengsten, vooral voor de peren. Het weer tijdens de bloei van de perelaars was zeer ongunstig voor de vruchtzetting.

Figuur 13. Evolutie van het productievolume van fruit, 1.000 ton, 2001-2008

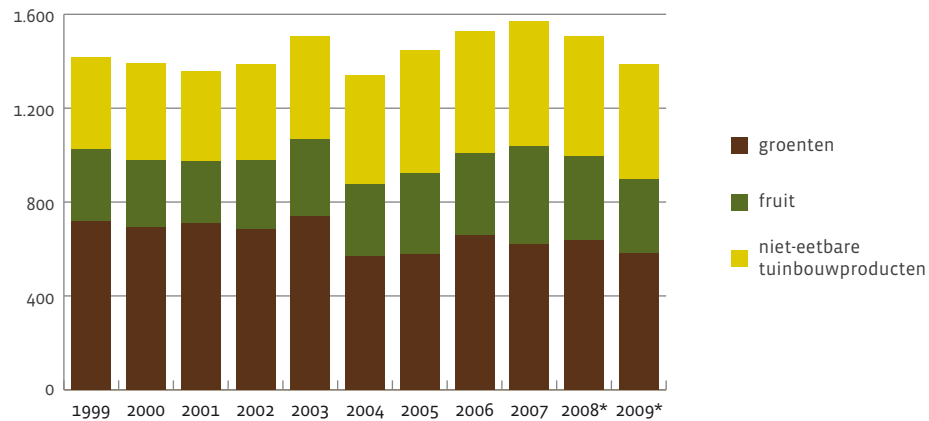
Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2.4 Productiewaarde

De productiewaarde van de tuinbouwproducten bedraagt in 2009 ongeveer 1.388 miljoen euro. De productiewaarde varieert van jaar tot jaar. In 2009 werd een laag omzetcijfer genoteerd, wat vooral toe te schrijven is aan de groente- en fruitsector (figuur 14).

Terwijl de tuinbouw maar 8 % gebruikt van de totale landbouwoppervlakte, is hij goed voor 31 % van de totale eindproductiewaarde van de Vlaamse land- en tuinbouw. De omzet verdeelt zich als volgt over de subsectoren: 42 % voor de groentesector, 35 % voor de niet-eetbare tuinbouwproducten en 23 % voor de fruitsector.

Figuur 14. Evolutie productiewaarde van de tuinbouwproducten, miljoen euro, 1999-2009

*voorlopige cijfers

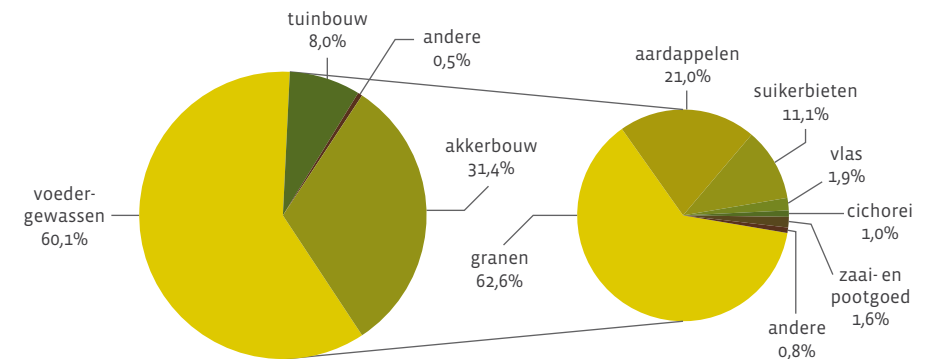
Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.3 Akkerbouw

2.3.1 Areaal

Van de totale Vlaamse oppervlakte cultuurgrond is bijna één derde bestemd voor akkerbouwgewassen (194.825 ha in 2009). De graanteelt vertegenwoordigt het grootste aandeel in het akkerbouwareaal. Aardappelen en suikerbieten komen op de tweede en derde plaats (figuur 15).

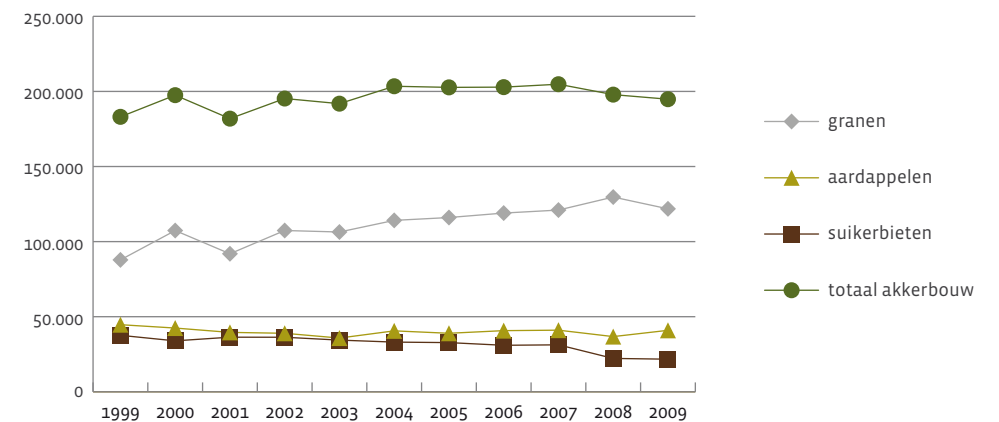
Figuur 15. Bestemming van de oppervlakte cultuurgrond, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Het akkerbouwareaal is vanaf 2001 tot 2007 licht toegenomen, wat toe te schrijven is aan de uitbreiding van het graanareaal en dan meer specifiek van de korrelmaïsteelt (figuur 16). De oppervlakte korrelmaïs is in de afgelopen 10 jaar meer dan verdrievoudigd. De areaaltoename bij de akkerbouwgewassen werd vanaf 2008 getemperd door de sterke terugloop van de suikerbietenteelt als gevolg van de inkrimping van de quota en in 2009 door de vermindering van het graanareaal.

Figuur 16. Evolutie van het akkerbouwareaal, ha, 1999-2009

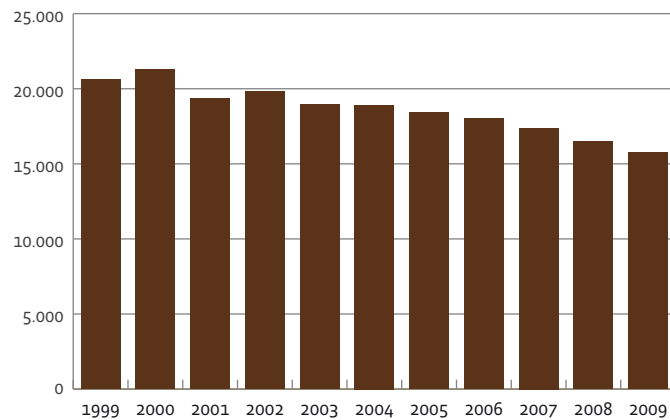

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

2.3.2 Aantal bedrijven

Ongeveer 17 % van de Vlaamse landbouwexploitaties is gespecialiseerd in akkerbouw. Het aantal bedrijven met akkerbouwgewassen is echter veel groter. Zo waren er in mei 2009 15.756 bedrijven met akkerbouwgewassen of 54 % van de Vlaamse bedrijven. Het aantal exploitaties met akkerbouw vertoont een duidelijk neerwaartse tendens (figuur 17).

Figuur 17. Evolutie van het aantal bedrijven met akkerbouw, 1999-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

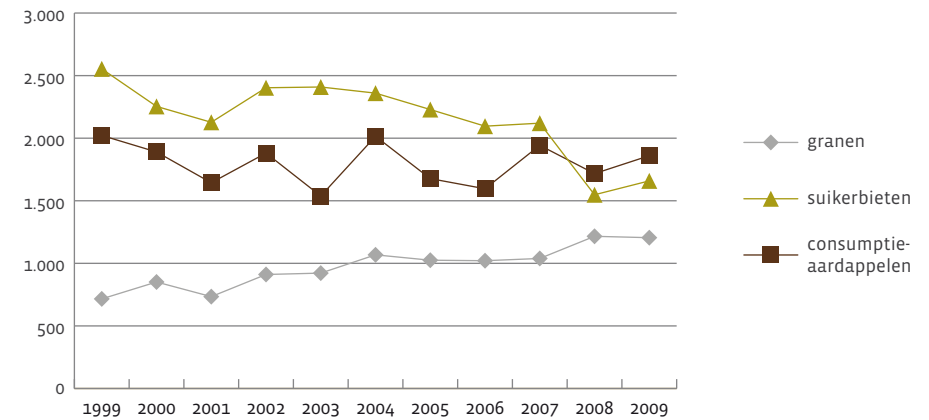
2.3.3 Productievolume

De Vlaamse graanproductie noteerde de afgelopen 10 jaar een duidelijk stijgende trend als gevolg van een areaaluitbreiding (figuur 18). In het jaar 2009 bedraagt de graanoogst 1,21 miljoen ton.

Door zeer wisselende knolopbrengsten per ha, schommelt de aardappelproductie sterk van jaar tot jaar. In 2009 bedraagt zij 1,86 miljoen ton.

Na een forse daling van de suikerbietenproductie in 2008 door de inlevering van quota, bereikt de productie in 2009 1,66 miljoen ton.

Figuur 18. Evolutie van het productievolume akkerbouwgewassen, 1.000 ton, 1999-2009

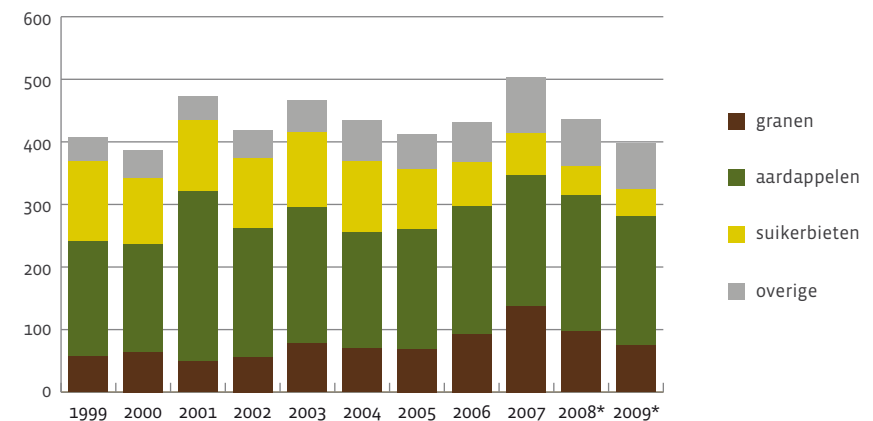

Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

2.3.4 Productiewaarde

De waarde van de akkerbouwproducten bedraagt in 2009 399 miljoen euro, wat 8,9 % uitmaakt van de totale eindproductiewaarde van de Vlaamse land- en tuinbouw. Granen, aardappelen en suikerbieten zijn de voornaamste akkerbouwproducten. Zij nemen in 2009 samen 81,8 % van de totale akkerbouwomzet voor hun rekening (figuur 19).

Figuur 19. Evolutie van de productiewaarde van de akkerbouwproducten, miljoen euro, 1999-2009

* voorlopige cijfers

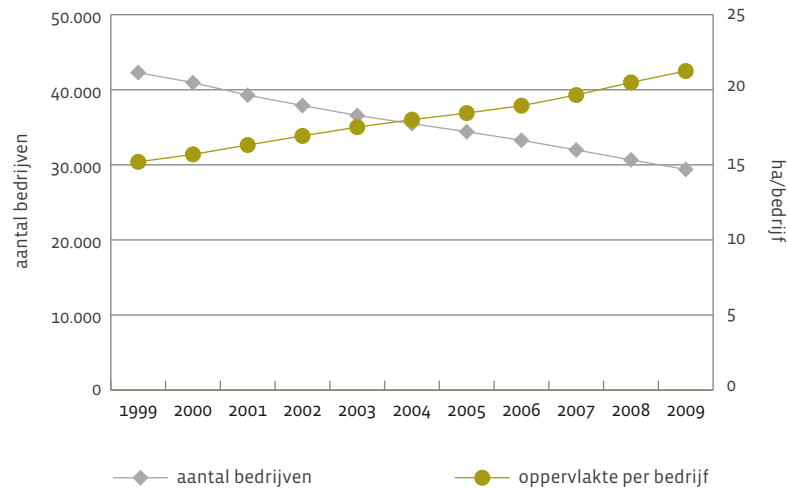
Bron: Departement Landbouw en Visserij

De waarde van de akkerbouw is sinds 2007 duidelijk afgenomen vooral als gevolg van de waardeverminderingen bij granen en suikerbieten.

3 DE BEDRIJFSSTRUCTUUR

Het aantal landbouwbedrijven in Vlaanderen is ten opzichte van 1999 teruggelopen met ongeveer 30 % tot 29.394 eenheden in 2009. Dat is een daling van gemiddeld 3,6 % per jaar (figuur 20).

Figuur 20. Aantal landbouwbedrijven en de gemiddelde oppervlakte per bedrijf, 1999-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Er treedt een voortdurende schaalvergroting op. Ten opzichte van 1999 is de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf gestegen met 40 % tot 21,1ha.

De schaalvergroting komt ook duidelijk naar voren uit de cijfers van de gemiddelde veebezetting per bedrijf (tabel 2). De cijfers in de tabel hebben enkel betrekking op de gespecialiseerde rundvee-, varkens- en pluimveebedrijven. De gemiddelde grootte van de veestapel per bedrijf stijgt bijna continu.

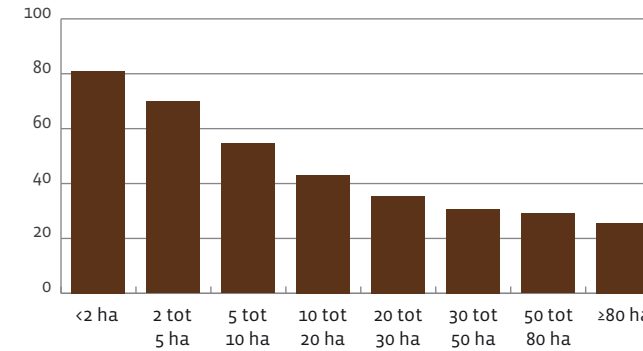
Tabel 2. Gemiddelde veebezetting per bedrijf, 2001-2009

	2001	2005	2006	2007	2008	2009
aantal runderen per rundveebedrijf	85	91	95	97	100	105
aantal varkens per varkensbedrijf	1.298	1.424	1.457	1.517	1.576	1.670
aantal kippen per pluimveebedrijf	32.507	34.472	36.624	39.003	38.162	39.644

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

De bewerkte oppervlakte is voor 34 % in eigendom. Dat percentage verandert weinig van jaar tot jaar. Het aandeel vermindert omgekeerd evenredig met de grootte van het bedrijf (figuur 21).

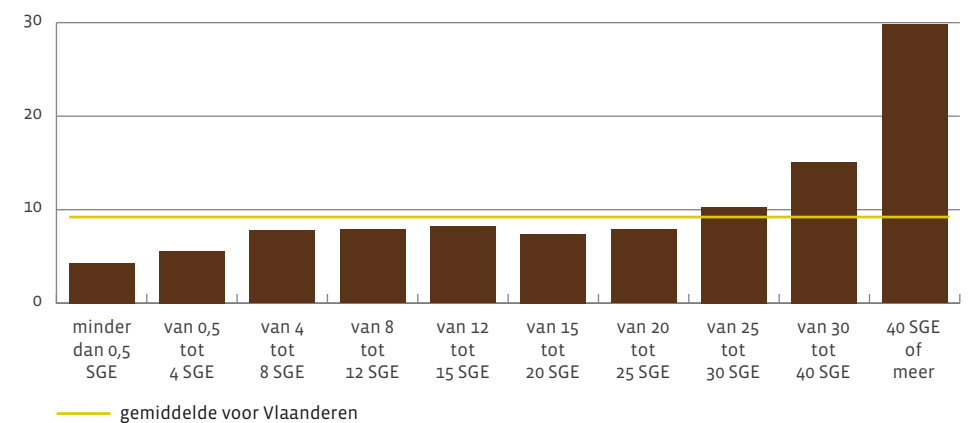
Figuur 21. Aandeel cultuurgrond in eigendom volgens grootte van het bedrijf, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Wat het juridisch statuut van de bedrijven betreft, worden er steeds meer vennootschappen opgericht. In 2009 hebben 2.723 bedrijven of 9,3 % van alle landbouwbedrijven een vennootschap. Dat betekent een stijging met 37 % t.o.v. 2001. Het aandeel vennootschappen is het grootst bij de bedrijven met de grootste economische dimensie (uitgedrukt in standaardgrootte-eenheden (SGE)) (figuur 22).

Figuur 22. Aandeel vennootschappen volgens economische dimensie van het bedrijf, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

4 BEDRIJFSECONOMISCHE KENGETALLEN

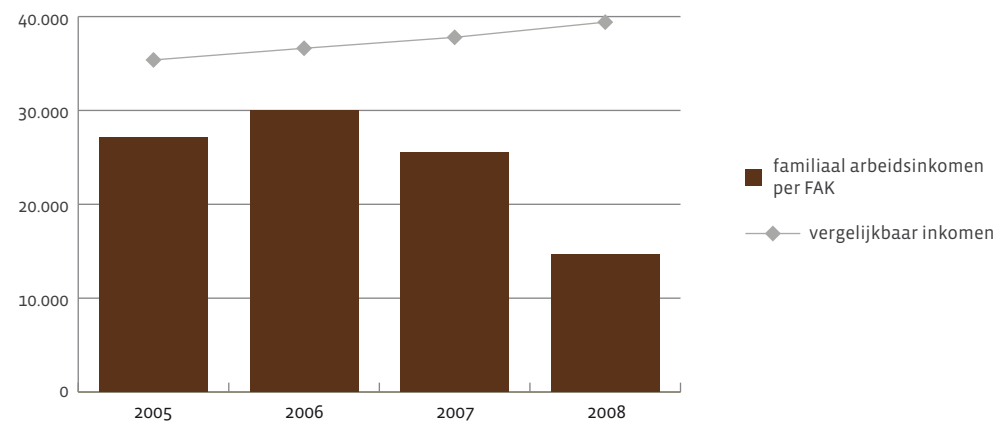
4.1 Vlaams niveau

De rentabiliteitsgegevens berusten op de verwerking van de boekhoudgegevens van een 700-tal Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven, die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN).

4.1.1 Landbouw

Gemiddeld voor alle landbouwbedrijven met beroepsmatig karakter is de rentabiliteit in 2008 gedaald ten opzichte van 2007. Het familiale arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht (FAK) daalt met 43 % (figuur 23) en bedraagt nog slechts 37 % van het vergelijkbare inkomen.

Figuur 23. Evolutie van het familiale arbeidsinkomen voor landbouwbedrijven en het vergelijkbare inkomen in Vlaanderen, euro, 2005-2008

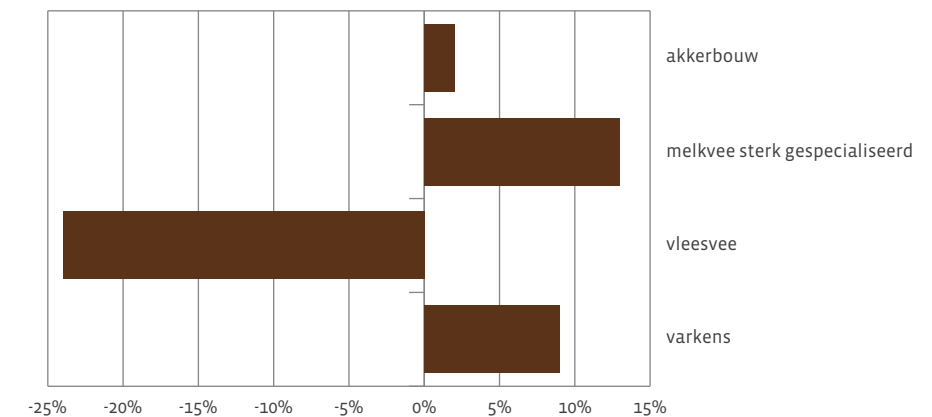
Bron: Departement Landbouw en Visserij

De opbrengsten per hectare zijn licht gestegen ten opzichte van 2007 (+3 %). Deze stijging is te danken aan de hogere opbrengsten uit varkens door een stijging van de varkensprijzen. De opbrengsten uit rundvee, akkerbouw en pluimvee daalden. De akkerbouwsector werd gekenmerkt door dalende verkoopprijzen na de zeer goede prijzen in 2007. De lichte afname bij het rundvee en voedergewassen is te wijten aan de lagere gemiddelde melkprijs.

In 2008 werd een verhoging van de totale kosten per hectare (+11 %) opgetekend. De sterkste stijging in 2008 werd genoteerd voor de veevoerders (+22 %). Andere stijgers waren de energiekost, meststoffen en de kost voor grond- en gebouwenkapitaal.

Het inkomen is sterk verschillend naargelang van de sector. Figuur 24 geeft een overzicht van het bedrijfsinkomen voor alle productierichtingen ten opzichte van het gemiddeld inkomen in de Vlaamse landbouw. De varkensbedrijven, die in 2007 een zeer zwak resultaat neerzetten, herstellen zich. De vleesvee sector komt in 2008 als minst rendabele bedrijfstak naar voren.

Figuur 24. Spreiding van het bedrijfsinkomen per FAK, 2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij

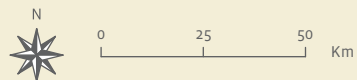
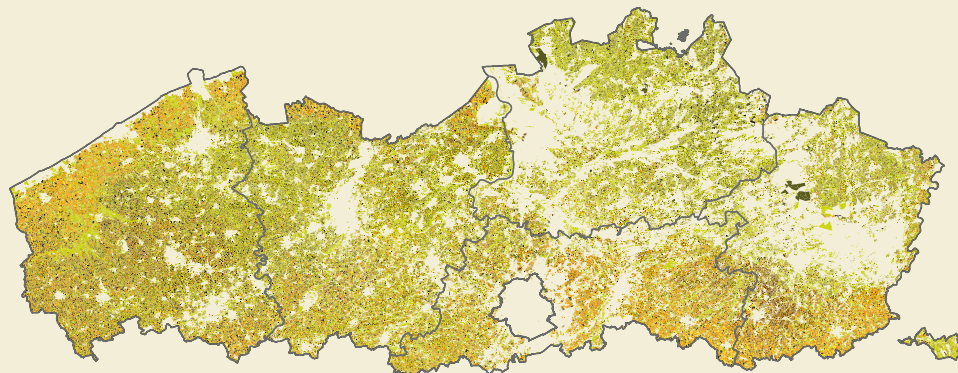
4.1.2 Tuinbouw

Gemiddeld voor alle tuinbouwbedrijven met beroepsmatig karakter is de rentabiliteit in 2008 sterk gedaald tegenover het goede jaar 2007 (figuur 25). Het arbeidsinkomen per volwaardige arbeidskracht (VAK) bedraagt in 2008 nog 20.936 euro, dit is 53 % van het vergelijkbaar inkomen. De daling was algemeen. Zowel groenten, fruit als sier- teelt presteerden minder goed in 2008.

De Vlaamse landbouwpercelen

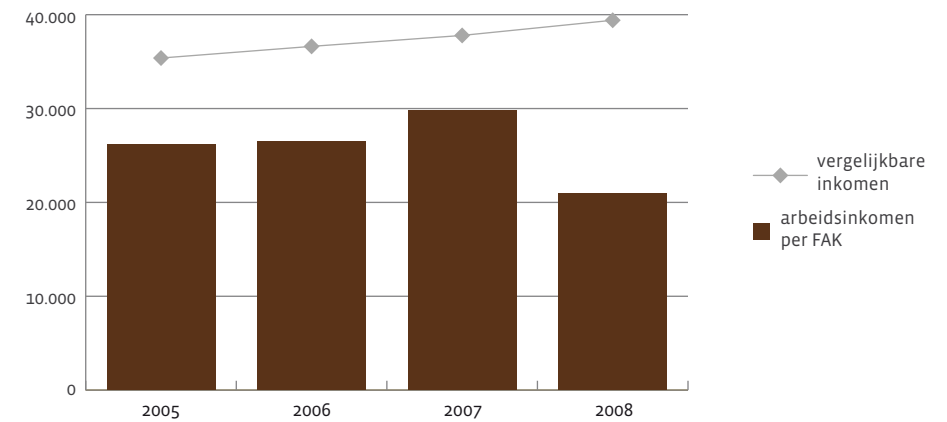
Sylvie Danckaert

In deze figuur wordt de ligging van de landbouwpercelen in Vlaanderen weergegeven ingekleurd volgens gewasgroep. De drie gewasgroepen die de meeste oppervlakte in beslag nemen zijn grasland, maïs en graangewassen. Ze maken driekwart uit van het landbouwareaal. De drie gewasgroepen die de minste oppervlakte in beslag nemen zijn de sierplanten, de houtachtige gewassen en de groenbedekkers. Deze maken samen 1,3% uit van het landbouwareaal.

Bron: Agentschap voor Landbouw en Visserij (2009), NGI-AGIV

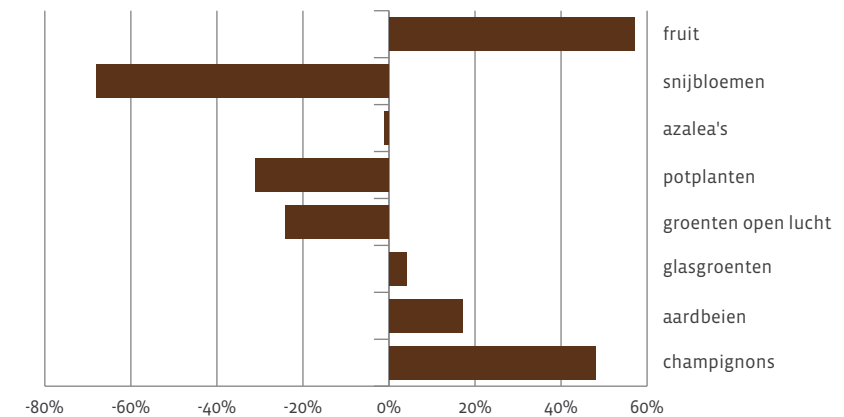
Figuur 25. Evolutie van het arbeidsinkomen voor tuinbouwbedrijven en het vergelijkbare inkomen, euro, 2005-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Een vergelijking van de diverse sectoren ten opzichte van het gemiddelde Vlaamse bedrijfsinkomen in de tuinbouw wordt weergegeven in figuur 26. Hieruit blijkt dat de fruitsector in 2008 het hoogste bedrijfsinkomen per FAK heeft, gevolgd door de champignonbedrijven. De snijbloemensector behaalt opnieuw de minst goede resultaten.

Figuur 26. Spreiding van het bedrijfsinkomen per FAK, 2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij

4.2 Europees niveau

In tabel 3 worden een aantal bedrijfseconomische indicatoren opgenomen voor Vlaanderen, België en onze buurlanden die berekend zijn op basis van het Europees boekhoudnet (FADN).

Tabel 3. Bedrijfseconomische kengetallen van de landbouwbedrijven in de Europese lidstaten, 2007

	netto toegevoegde waarde per bedrijf	netto bedrijfsinkomen	netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht	netto bedrijfsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht	solvabiliteit	rendement op activa
	euro	euro	Euro per VAK	Euro per FAK	%	%
Vlaanderen	85.530	59.737	40.846		72,5	16,3
België	84.548	59.575	43.779	38.729	73,4	15,5
Duitsland	86.493	47.776	37.672	30.823	81,9	11,3
Frankrijk	62.989	39.944	32.958	28.374	63,8	18,1
Luxemburg	66.484	50.846	40.118	36.162	83,3	6,8
Nederland	121.306	44.944	43.817	31.112	61,4	7,1
Verenigd Koninkrijk	100.285	55.854	42.442	42.859	89,3	7,3
EU-27	28.410	19.406	16.573	14.686	85,9	10,2

Bron: DG Agri EU - FADN

De netto toegevoegde waarde per bedrijf vertegenwoordigt de vergoeding van alle productiefactoren (grond, kapitaal en arbeid), zowel bedrijfseigen als extern. Dit wordt in de tabel uitgedrukt per bedrijf en per voltijdse arbeidskracht. Per bedrijf scoort Vlaanderen beter dan België, Luxemburg en Frankrijk, terwijl het Nederland, Verenigd Koninkrijk en Duitsland moet laten voorgaan. De waarden liggen sterk uiteen, wat deels te maken heeft met de grootte van de bedrijven. Per VAK is de indicator meer losgekoppeld van de bedrijfsgrootte en worden vergelijkbare waarden genoteerd in Vlaanderen en onze buurlanden. Vlaanderen positioneert zich wel beter dan het lage gemiddelde van de Europese Unie.

Het netto bedrijfsinkomen vergoedt zowel het eigen werk, grond en kapitaal van het landbouwbedrijf als het ondernemersrisico. Het wordt verkregen door de netto toegevoegde waarde per bedrijf te verminderen met de interesten en andere financiële kosten, lonen en pachten (totaal externe factoren) en te vermeerderen met de “subsidies – taken”. Dit wordt eveneens uitgedrukt per bedrijf en per familiale voltijdse arbeidskracht. Voor deze indicator bevindt Vlaanderen zich bovenaan op de ranglijst in 2007.

De solvabiliteit is de capaciteit van een bedrijf om zijn schulden terug te betalen met beschikbare cash of om zijn vaste uitgaven op lange termijn te dekken. Zij wordt hier weergegeven door de “eigen vermogen/totaal vermogen”-ratio op het einde van het boekjaar. Hoe hoger de ratio, hoe beter de kansen van een bedrijf om zijn schulden terug te betalen. Qua solvabiliteit doet Vlaanderen het minder goed in 2007. Enkel Nederland en Frankrijk scoren nog slechter.

Het rendement op activa geeft aan hoe rendabel de activa van het bedrijf worden ingezet om inkomen te genereren. Het geeft een idee over wat terugverdiend wordt door de bedrijfsleider op schulden en netto ingezet kapitaal. Het wordt gedefinieerd als de relatie tussen de netto toegevoegde waarde per bedrijf (NTW) en de gemiddelde activa van het desbetreffende boekjaar. Voor deze indicator scoort Vlaanderen zeer goed ten opzichte van onze buurlanden, België en het gemiddelde van Europa. Het moet enkel Frankrijk laten voorgaan.

REFERENTIES

- Bergen D. & Tacquenier B. (2009) *Vergelijking van de landbouw in Vlaanderen en de EU: bedrijfseconomische indicatoren*, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Bernaerts E. & Demuyneck E. (2009) *Productierekening van de Vlaamse land- en tuinbouw 2009*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Bernaerts E. & Demuyneck E. (2005) *Regionale rekeningen van de landbouw*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Coulier T. (2009) *Rentabiliteitsrapport Land- en tuinbouw 2008*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Danckaert S., Lenders S. & Oeyen A. (2009) *De landbouwactiviteit in Vlaamse gemeenten, proeve van typologie*, Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- DG Agri (2010) Farm Accountancy Data Network, Europese Commissie, Brussel <http://ec.europa.eu/agriculture/rica>
- D'hooghe J. & Campens V. (2009) *Vlaamse standaardopbrengsten voor de gewassen en de veehouderij 2003-2005*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Eurostat (12/2010) Intra- and extra-EU trade, combined nomenclature, Luxemburg.
- FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie. *Mei-enquête*, meerdere jaargangen, Brussel.
- GfK Panelservices Benelux (2008), persberichten over thuisverbruikcijfers, Brussel, www.gfk.be.
- Instituut voor de nationale rekeningen (2010) Regionale rekeningen 1999-2008, Brussel.
- Raad van de Europese Unie (1985) *Bijlage 2 Classificatie van de landbouwbedrijven volgens productierichting*, Publicatieblad van de Europese Unie L220, 17/8, 10-13.
- www.statbel.fgov.be: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Marian Debonne, Koen Mondelaers, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem, Pieter Van Ommeslaeghe
- Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie: Bavo Verwimp

HOOFDLIJNEN

Ca. 45% van de oppervlakte in Vlaanderen is ingenomen door landbouwgrond. Er is reeds 588.831 ha agrarisch gebied herbevestigd. Dat is 80% van de vooropgestelde 750.000 ha

De eco-efficiëntie van de landbouw neemt toe voor alle geselecteerde drukfactoren behalve voor gewaserosiegevoeligheid.

In 2008 bedraagt het gewasbeschermingsmiddelengebruik in de beroepslandbouw 2,9 miljoen kg actieve stof. Op aardappelen en in boomgaarden worden de meeste gewasbeschermingsmiddelen gespoten.

Het totaal watergebruik van de landbouw bedraagt in 2008 48,2 miljoen m³. De glastuinbouw is de grootste watergebruiker, maar een groot deel van zijn gebruik is hemelwater dat opgevangen wordt via de serres.

Het direct energiegebruik van de landbouw bedraagt in 2008 26,1 Peta Joule. De meeste energie gaat naar de verwarming van serres. De energie uit WKK is op één jaar tijd verdubbeld.

De laatste jaren wordt in de Vlaamse landbouwbodems een dalend organisch-stofgehalte vastgesteld. Deze vermindering is ongunstig voor de bodemkwaliteit. Daarnaast gaat deze daling ook gepaard met CO₂-emissies, wat dan weer negatieve effecten heeft voor de broeikasgasproblematiek. 43% van de cultuurgrond in Vlaanderen bevat erosiegevoelige teelten.

Het dierlijke mestaanbod is lager dan de afzetruimte voor dierlijke mest in Vlaanderen, waardoor de mestbalans in evenwicht is in 2008. De sterke daling van het kunstmestgebruik in 2008 is te verklaren door de verstrenging van de normen in 2007 via het MAP-III en de hoge meststofprijzen.

De totale emissie van potentieel verzurende stoffen door de landbouw daalde in 2008 met 56% t.o.v. 1990, en daalde met 3% t.o.v. 2006. De landbouw, meer bepaald de veeteelt, is de belangrijkste bron van de verzurende emissie in Vlaanderen.

In 2008 bedroeg de totale emissie van de broeikasgassen methaan, lachgas en koolzuurgas uit de landbouw 8.385 kton CO₂-equivalenten, een daling met 18% t.o.v. 1990.

In 2008 produceerde de landbouw in totaal 17.340 ton stof, waarvan 62% afkomstig is van bewerking van gronden. Ten opzichte van 1995 daalde de totale stofemissie met 4%.

De Vlaamse land- en tuinbouw is in de periode 2004-2008 verantwoordelijk voor gemiddeld 199.000 ton bedrijfsafval per jaar.

Er is nog potentieel om het pakket agromilieumaatregelen te verbeteren en uit te breiden in Vlaanderen. Optimalisatie van agromilieumaatregelen heeft te maken met het verhogen van de acceptatie- en participatiegraad door de landbouwers en het verhogen van de positieve effecten van de maatregelen voor agrobiodiversiteit.

In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen landbouw en de natuurlijke omgeving toegelicht. Eerst worden de weersomstandigheden van de voorbije jaren besproken. Het weer staat niet enkel in relatie met de opbrengst maar beïnvloedt ook het gebruik van hulpbronnen (water, energie, enz.) en inputs (gewasbeschermingsmiddelen). Er wordt ook ingegaan op het gebruik van ruimte. Het 'verbouwen van land' is immers inherent aan de landbouw. Vervolgens wordt de eco-efficiëntie van de landbouw besproken door een economische indicator en indicatoren van de milieudruk met elkaar te vergelijken. De evoluties van verschillende drukindicatoren worden ook toegelicht. Ten slotte wordt er stilgestaan bij de verhouding tussen landbouw en natuur.

1 WEER

Het klimaat is de gemiddelde atmosferische en meteorologische gesteldheid in een bepaald gebied over een langere periode. Er wordt meestal gerekend met een periode van 30 jaar. Het weer, daarentegen, is wat zich voordoet op een bepaalde plaats over een korte periode (minuten, uren, dagen). Het klimaat is bijgevolg het gemiddelde van het weer over een bepaalde periode.

België heeft een gematigd zeeklimaat, gekenmerkt door kleine temperatuurverschillen, wind die overwegend uit het zuidwesten waait, een hoge bewolgingsgraad en veel regen. De zomers zijn fris en vochtig en de winters zijn zacht en regenachtig. De gemiddelde relatieve vochtigheid bedraagt 81 % (KMI, 2010). In Laag- en Midden-België is de gemiddelde jaartemperatuur 9,7°C en de gemiddelde jaarlijkse neerslag 780 mm.

Weersomstandigheden van de jaren 2007-2009

In 2007 was de jaarlijkse gemiddelde temperatuur opmerkelijk. Deze temperatuur bereikte in Ukkel een waarde van 11,5°C, waardoor het recente record van 11,4°C uit 2006 van de tabellen werd geveegd. De winter was uitzonderlijk zacht, in het spoor van het warmterecord van de herfst 2006, en er viel zeer veel neerslag. De lente werd de warmste lente sinds het begin van de metingen in 1833 met in de maand april geen druppel regen. De zomer was dan weer erg nat, maar zowel in de zomer als de herfst was het weer verder normaal te noemen.

In 2008 bereikte de gemiddelde temperatuur 10,9 °C of 1,2°C boven de normale waarde van de 20ste eeuw. Er was geen enkele “winterse dag” met name een dag waarbij de maximumtemperatuur niet boven 0°C uitkwam. Januari en februari waren zeer warm voor de periode van het jaar. Het neerslagtotaal was normaal, zowel de hoeveelheid als het aantal dagen. De lente was eveneens warm maar zeer nat. De zomer en de herfst waren normaal te noemen, rekening houdend met de hogere temperaturen van de laatste 20 jaren. Te vermelden waren de vele neerslagdagen in november.

Wat de windsnelheid en de relatieve luchtvochtigheid betreft, kan gesteld worden dat die de laatste jaren zeer laag waren.

Ook 2009 wordt gekenmerkt door een hogere temperatuur dan gemiddeld, nl. 11°C. Het jaar zette echter in met sneeuw en enkele zeer koude en donkere dagen, maar verder was het een normale winter. De lente markeerde het begin van een periode van hogere temperaturen die duurden tot december. Voornamelijk de maanden april, augustus en november waren erg warm. Augustus en september waren zeer droog. De overige maanden van het jaar kenden een normale neerslaghoeveelheid. December was ten slotte een normale maand wat de temperatuur en neerslag betreft. Wel was er een dag met uitzonderlijke harde vorst tot onder -10°C in Ukkel. Bovenvermelde waarnemingen gelden allemaal voor het weerstation in Ukkel (KMI, 2010).

2 RUIMTE

Het gebruik van ruimte is inherent aan de land- en tuinbouw. Via het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen wil de overheid de open ruimte in het buitengebied maximaal vrijwaren voor landbouw, natuur en bos.

2.1 Ruimtegebruik in de landbouw

Ongeveer 45 % van de oppervlakte in Vlaanderen is ingenomen door de land- en tuinbouw. Tabel 1 geeft een overzicht van het ruimtegebruik op basis van de jaarlijkse metingen van de FOD economie (ADSEI) in 1990, 2005 en 2009. Uit de tabel blijkt dat het areaal granen terugloopt. Het areaal suikerbieten is sinds 1990 gehalveerd terwijl de overige akkerbouwteelten (o.a. korrelmaïs) verviervoudigd zijn. Het areaal aardappelen is toegenomen. Het areaal tuinbouw is in de periode 1990-2005 toegenomen, maar is nadien vrij stabiel gebleven. De daling van het areaal grasland was groter dan de toename van het areaal voedergewassen, waardoor het totale areaal voedergewassen en grasland daalt. Het areaal maïs is in de periode 2005-2009 toegenomen met 23.044 ha. Twee derde daarvan is toe te schrijven aan de toename van het areaal korrelmaïs, een derde aan een stijging van het areaal voedermaïs.

Tabel 1. Indeling en evolutie van het ruimtegebruik van de Vlaamse landbouw in sectoren en productieactiviteiten, 1.000 ha, 1990, 2005 en 2009

	1990	2005	2009
akkerbouw			
granen	125,0	91,0	90,0
suikerbieten	41,0	33,0	21,7
aardappelen	38,0	40,0	42,4
andere akkerbouwteelten	16,0	65,0	70,6
tuinbouw			
groenten in openlucht (incl. aardbeien)	23,0	27,0	27,3
groenten onder glas (incl. aardbeien)	1,0	1,0	2,1
fruitteelt	12,0	15,0	14,9
niet-eetbare tuinbouwproducten	4,0	6,0	5,0
graasdieren			
voedergewassen en grasland	371,0	355,0	342,7
totaal	630,0	633,0	616,6

Bron: Gellynck et al., 2007 en ADSEI, 2009

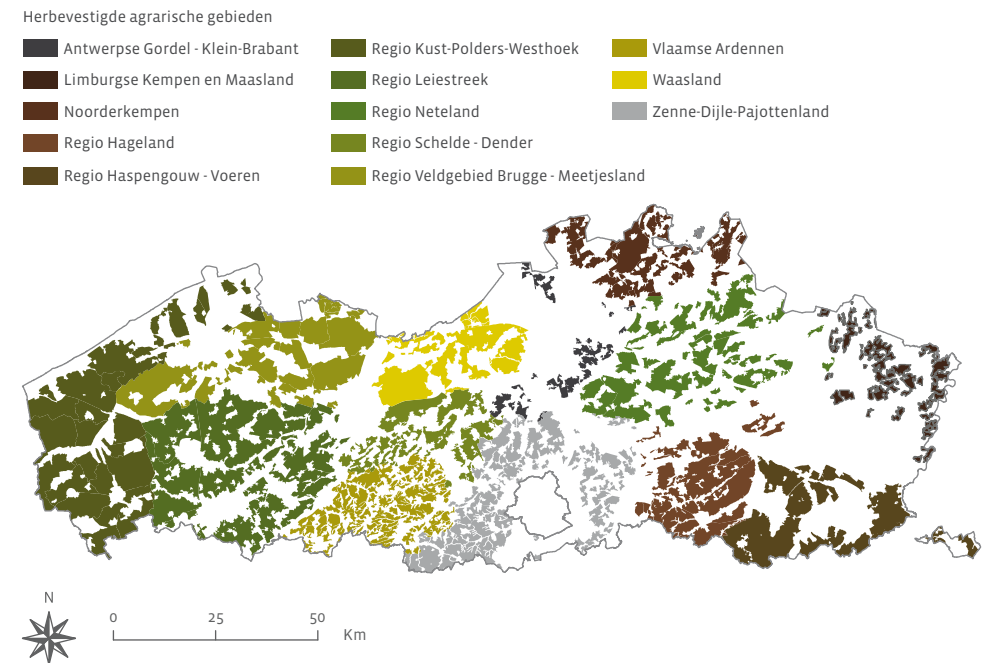
2.2 Het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen

Het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen (RSV) werd goedgekeurd in 1997. Ondertussen werden er twee herzieningen doorgevoerd. Een eerste herziening werd definitief vastgesteld op 12 december 2003 en had voornamelijk betrekking op wonen, bedrijven en de stedelijke structuur in Limburg. De tweede herziening is in procedure (Openbaar onderzoek van 10 februari - 11 mei 2010). De kwantitatieve oppervlakte-doelstellingen uit het RSV blijven onverminderd van kracht, maar de planhorizon wordt verlengd tot 2012. Tot 2012 zal verder ingezet worden op het afronden van de gebiedsgerichte planningsprocessen voor landbouw, natuur en bos en de opmaak van gewestelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen of het beleidsmatig herbevestigen van de bestaande plannen van aanleg voor de gebieden van de natuurlijke en agrarische structuur” (departement RWO, 2010). Voor landbouw, natuur en bos zijn er vier doelstellingen (ARP, 2010):

- Een betere afstemming met het Natuurdecreet: de herziening verduidelijkt dat gebieden in het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN) zowel via ruimtelijke uitvoeringsplannen als via het natuurdecreet afgebakend kunnen worden. Bovendien worden in het RSV de aparte oppervlakte-doelstellingen voor Grote Eenheden Natuur (GEN) en Grote Eenheden Natuur in Ontwikkeling (GENO) geschrapt.
- Eén gezamenlijke doelstelling voor natuur en bos: de aparte oppervlakte doelstellingen voor natuur en bos worden geschrapt aangezien de verdeling natuur-bos nogal theoretisch is en niet overeenstemt met de bestaande bosstructuur op het terrein. De doelstelling om binnen de gebieden van de natuurlijke structuur 10.000 ha bosuitbreiding te realiseren, blijft echter wel behouden.
- De herziening verduidelijkt dat herbevestiging van agrarische gebieden een mogelijke afbakeningsmethode is voor agrarische gebieden
- Minder versnippering van ecologische structuren.

In totaal werd al 588.831 ha agrarisch gebied herbevestigd. Dat is ongeveer vier vijfde van de doelstelling van 750.000 ha. In figuur 1 en tabel 2 wordt weergegeven waar en welke oppervlakte agrarisch gebied in de dertien buitengebiedregio's is herbevestigd.

Figuur 1. Ligging van de herbevestigde agrarische gebieden in Vlaanderen

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van RWO (2010), NGI-AGIV

Tabel 2. Oppervlakte herbevestigd agrarisch gebied in de buitengebiedregio's

regio	datum BVR	opp. cultuurgrond (ha)
Antwerpse Gordel - Klein-Brabant	27/03/2009	10.462
Limburgse Kempen en Maasland	12/12/2008	18.028
Noorderkempen	12/12/2008	32.631
Regio Hageland	19/07/2007	42.168
Regio Haspengouw - Voeren	2/12/2005	45.292
Regio Kust - Polders - Westhoek	31/03/2006	99.081
Regio Leiestreek	24/10/2008	87.873
Regio Neteland	21/12/2007	51.026
Regio Schelde - Dender	28/11/2008	26.297
Regio Veldgebied Brugge - Meetjesland	20/07/2006	61.935
Vlaamse Ardennen	8/05/2009	32.101
Waasland	3/04/2009	33.133
Zenne - Dijle - Pajottenland	24/04/2009	48.804
totaal		588.831

Bron: Departement Landbouw en Visserij, op basis van RWO (2010)

3 ECO-EFFICIËNTIE

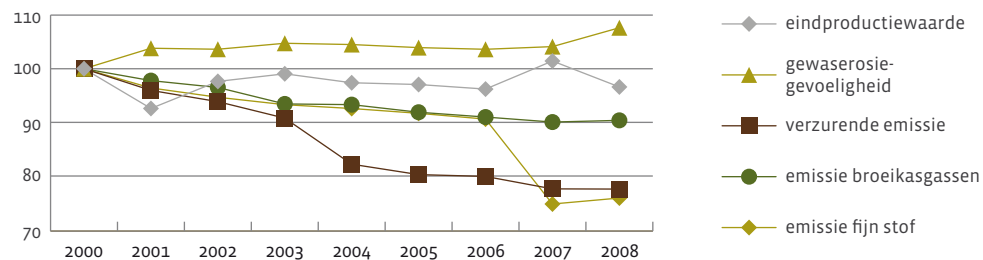
Om een beeld te krijgen van de eco-efficiëntie van de landbouw worden drukindicatoren tegenover een economische indicator geplaatst. Figuur 2 geeft vier belangrijke parameters van milieudruk uitgeoefend door de landbouw weer. Als drukindicatoren werden de gewaserosiegevoeligheid, de emissie van fijn stof en van broeikasgassen en de totale verzurende emissie geselecteerd. Aangezien er geen volledige tijdsreeksen beschikbaar zijn van de vermestende emissie, gewasbeschermingsmiddelen-, water- en energiegebruik werden deze drukindicatoren niet opgenomen in de grafiek. Als economische indicator werd gekozen voor de eindproductiewaarde tegen constante prijzen. De eindproductiewaarde voor Vlaanderen werd geraamd op basis van de nationale gegevens. Hierbij werd verondersteld dat de prijsindex per product(groep) voor België en Vlaanderen dezelfde is. Over het algemeen wordt er ten opzichte van 2000 een lichte daling vastgesteld van de eindproductiewaarde uitgezonderd voor de kleine piek in 2007.

De verzurende emissie daalt met 22 % in de periode 2000-2008. Daarnaast daalt de emissie van fijn stof (PM 2,5) en broeikasgassen met 24 % en 10 %. Drijvende krachten achter deze dalingen zijn het gevoerde mestbeleid en de conjunctuur. Dit uitte zich tezamen in een krimpende veestapel. Het mestbeleid leidde tot een dalend kunstmestgebruik, de toepassing van emissiearme technieken, een geringere nutriënteninhoud van het veevoeder en een toenemende mestverwerking (Van Steertegem, 2008). Daarnaast hebben ook rationeel energiegebruik en omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw effect op de emissie van fijn stof en broeikasgassen.

De gewaserosiegevoeligheid wordt bepaald door de mate waarin de gewassen de bodem bedekken. Ze maakte een opwaartse sprong tussen 2000-2001 en tussen 2007-2008 en bleef overigens relatief stabiel. Deze trend gaat hand in hand met de evolutie van het areaal maïs dat toeneemt. Daarnaast wordt tussen 2000 en 2008 een voortdurende afname van het areaal grasland vastgesteld.

De eco-efficiëntie neemt dus toe voor alle geselecteerde drukfactoren behalve voor gewaserosiegevoeligheid.

Figuur 2. Eco-efficiëntie in de landbouw, index: 2000 = 100 %, 2000-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van VMM, KULeuven, Eurostat

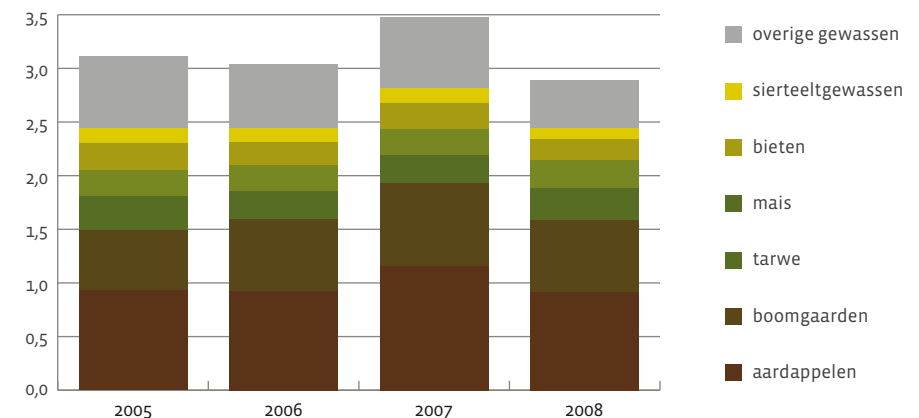
3.1 Chemische gewasbeschermingsmiddelen

De landbouw gebruikt gewasbeschermingsmiddelen om de negatieve invloed van onkruid, schimmels, insecten en ziektes te minimaliseren en zo de opbrengst van het gewas veilig te stellen. Het probleem is echter dat de toepassing niet 100 % specifiek is en dat er altijd een deel in de atmosfeer en de bodem terecht komt. Ook slechte afbreekbaarheid en resistentie kunnen aanleiding geven tot milieuproblemen op lange termijn.

Op basis van de samenstelling van het commerciële product wordt de gebruikte hoeveelheid omgerekend naar kg actieve of werkzame stof. Er dient te worden opgemerkt dat de actieve stof geen ideale milieuparameter is omdat ze geen rekening houdt met de afbraaksnelheid en toxiciteit voor waterorganismen, maar momenteel is er geen goed alternatief voor handen.

Het gewasbeschermingsmiddelengebruik in de Vlaamse beroepslandbouw werd berekend op basis van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) (Lenders, 2010). De toevoeg-, ontsmettings- en de biologische bestrijdingsmiddelen worden niet in rekening gebracht. In 2008 bedraagt het gebruik 2,9 miljoen kg actieve stof (figuur 3).

Figuur 3. Gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in de landbouw, miljoen kg actieve stof, 2005-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van AMS-LMN en ADSEI

Het totale gebruik van gewasbeschermingsmiddelen schommelt tijdens de periode 2005-2008. Deze fluctuatie is een resultante van o.a. volgende factoren en actoren:

- Teelt en oppervlakte: een kleine areaaluitbreiding van een intensief bespoten teelt, bijvoorbeeld peren, doet de hoeveelheid actieve stof sterk stijgen.
- Weersomstandigheden: veel neerslag verhoogt de ziektedruk en bijgevolg de nood aan bestrijdingsmiddelen, voornamelijk fungiciden. Volgens het KMI was de zomer van 2007 enorm nat. De volgende gewassen zijn erg gevoelig voor schimmelziekten: wintertarwe, aardappelen, uien, appels, peren en bloembollen.
- Beleid: er zijn heel wat maatregelen getroffen om het gebruik van chemische middelen en de negatieve effecten ervan op het milieu te verminderen. De meest persistente en toxische producten werden al bij wet verboden. Maar in de praktijk worden deze verboden middelen (bv. Atrazine) vaak vervangen door minder toxische alternatieven met een hogere hoeveelheid aan actieve stof.
- Sector: producenten en landbouwers doen heel wat inspanningen om het gebruik te verlagen en te optimaliseren: teeltrotatie, variëteitkeuze, grondbewerking enz. maar ook een goede kennis over ziektes, plagen en beschikbare producten, waarschuwingssystemen, spuittechniek enz. zijn van belang. De economische crisis en het duurder worden van de gewasbeschermingsmiddelen hebben ook een zeker effect op het gebruik, alhoewel de besparingsmogelijkheden beperkt zijn. Gemiddeld geeft een landbouwbedrijf in 2008 ongeveer 200 euro per ha uit aan gewasbeschermingsmiddelen. Voor aardappelen loopt de rekening op tot boven de 600 euro, voor fruit en sierteelt tot 1.300 euro per ha.

Uit figuur 3 blijkt dat het overgrote deel van de gewasbeschermingsmiddelen op slechts enkele gewasgroepen terecht komt. Bijna één derde wordt op aardappelen gespoten, terwijl ze slechts 6 à 7 % van de oppervlakte cultuurgrond beslaan. Het betreft voornamelijk middelen tegen onkruid, phytophthora en bladluizen, maar er zijn ook middelen voor loofddoding en bewaring nodig. De piek in 2007 is toe te schrijven aan de extreem natte zomer. Het aandeel gewasbeschermingsmiddelen van de fruitteelt stijgt van 18 % tot 23 % tussen 2005 en 2008. Dit alles komt terecht op een zeer kleine oppervlakte cultuurgrond (2 % à 3 %). Het aandeel gewasbeschermingsmiddelen voor tarwe, maïs, bieten en alle sierteeltgewassen is vrij stabiel en bedraagt in 2008 respectievelijk 10 %, 9 %, 7 % en 4 %.

De milieudruk van teelten in openlucht is groter dan die van beschutte teelten met substraat. Naast een lagere drift kan bij substraatteelt bovendien het gebruik van herbiciden beperkt worden.

Om de druk door chemische gewasbeschermingsmiddelen op de natuurlijke omgeving te verminderen heeft de overheid al een scala van maatregelen getroffen die meer en meer uitgroeien tot een totaal aanpak. Binnen het programma voor plattelandsontwikkeling (PDPO) lopen volgende agromilieumaatregelen: 'geïntegreerde productiemethode voor pitfruit' (tot en met 2007), 'mechanische onkruidbestrijding', 'sierteelt' en 'verwarringstechniek pitfruit'. Er is eveneens steun van het Vlaams Landbouw investeringsfonds (VLIF) voor geavanceerde spuitmachines (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid) en GPS. In verschillende teelten (granen, aardappelen, koolzaad, maïs, boomkwekerij, witloof en fruitteelt) worden waarschuwingdiensten ondersteund.

Verder zal vanaf 2014 elke land- en tuinbouwer binnen Europa verplicht worden om de principes van duurzame geïntegreerde gewasbescherming op zijn bedrijf toe te passen. Dat betekent dat voorrang moet gegeven worden aan niet-chemische bestrijdingsmiddelen en dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op een meer verantwoorde en duurzame wijze moet gebeuren.

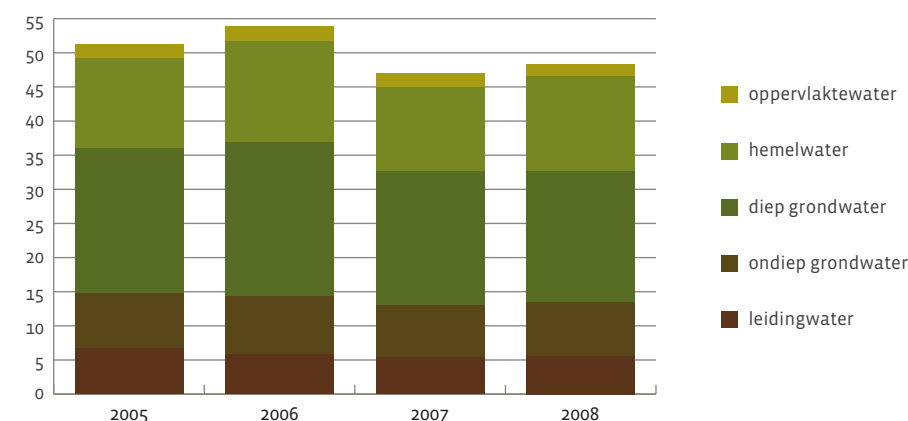
3.2 Watergebruik

Water is onontbeerlijk voor het kweken van dieren en gewassen, maar het is tegenwoordig geen onbeperkt productiemiddel meer waar onachtzaam mee omgesprongen kan worden. In vergelijking met andere Europese landen is de beschikbare watervoorraad in Vlaanderen zeer laag.

Berekeningen van het watergebruik in de landbouw werden gemaakt op basis van gegevens uit het LMN (Lenders, 2010). Voor het opvangen hemelwater wordt een forfaitaire waarde van 0,8 m³ hemelwater per m² dakoppervlak toegepast. Het hemelwater dat rechtstreeks op de akkers valt, wordt niet meegerekend.

Na extrapolatie verkrijgt men voor 2008 een totaal watergebruik van 48,2 miljoen m³ (figuur 4). Dat is iets meer dan 2007, maar minder dan in 2005 en 2006. Misschien kan de piek in 2006 verklaard worden door de uitzonderlijke weersomstandigheden. De lente was erg droog en somber en de zomer zeer warm. De zomer van 2007 was daar-entegen erg nat. De glastuinbouw is de grootste watergebruiker (37 %). Ook de melkveesector (16 %) heeft relatief veel water nodig voor de dieren en het spoelen van de melkmachine.

Figuur 4. Watergebruik per waterbron, miljoen m³, 2005-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van AMS-LMN en ADSEI

Het overgrote deel van het water pompen de landbouwers zelf op uit de grond (figuur 4). Zo'n 40 % is diep grondwater. Iets meer dan een kwart is hemelwater opgevangen via serres of gebouwen. Slechts 11 à 13 % wordt afgenomen van een openbare drinkwatermaatschappij. Volgens het LMN maakt slechts de helft van de bedrijven gebruik van leidingwater. Het aandeel oppervlaktewater blijft beperkt omdat de nabijheid van een rivier of beek noodzakelijk is. De toepassingsmogelijkheden zijn ook beperkter omdat de waterkwaliteit minder gegarandeerd is. Ondiep water heeft vaak een te hoog ijzergehalte wat tot verstopping van allerhande installaties kan leiden.

Heel wat van de bedrijven passen een of andere waterbesparingstechniek toe. Reinigen met hoge druk is de meest voorkomende ongeacht de deelsector. Andere toepassingen zijn: gebruik van hemelwater, inweekmiddel, spoelautomaat, anti-morsdrinkbakken, zuiveren en hergebruik van afvalwater, hittereinigingssysteem enz. Sommige technieken besparen niet alleen water, maar ook arbeid. De toepassing van waterzuiveringstechnieken staat nog in de kinderschoenen. De septische put staat bovenaan op de lijst. De eerder eenvoudige filters worden het meest toegepast: zandfilters, roosters en bezinktanks. De complexere systemen zijn niet alleen duur in aanschaf, maar ook de opvolging en het onderhoud zijn pijnpunten.

De hoofddoelstelling van het Vlaamse integraal waterbeleid bestaat erin een goede toestand van de watersystemen te bereiken, zoals bepaald in de Europese kader Richtlijn Water. Zowel het oppervlaktewater als het grondwater moet deze goede toestand bereiken tegen 2015 met uitstelmogelijkheid tot 2021 of 2027. Een wateraudit op het individuele bedrijf kan een instrument zijn om een beeld te krijgen van het watergebruik, de besparingsmogelijkheden, hergebruik van water en het gebruik van alternatieve waterbronnen. In het kader van waterbesparing en -zuivering kunnen landbouwers binnen het PDPO via het VLIF subsidies krijgen voor waterzuiverings- en waterbehandelingsinstallaties en voor de opvang of het hergebruik van regen- en beregeningswater (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid). Daarnaast werkt de overheid sturend in het watergebruik door middel van vergunningen en heffingen voor het gebruik van grondwater en oppervlaktewater alsook via de reglementering voor het lozen van afvalwater. De uitbetaling van rechtstreekse inkomenssteun aan landbouwers via pijler 1 van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid is sinds 2010 gekoppeld aan het naleven van de vergunningsprocedure voor het gebruik van water voor irrigatie.

Wat het hergebruik van gereinigd afvalwater betreft, heeft de Vlaamse Regering in 2010 de subsidieregeling voor de uitbouw van grijswatercircuits door exploitanten van een openbaar waterdistributienetwerk recent uitgebreid naar grijswatercircuits waarbij ook land- en tuinbouwbedrijven afnemer kunnen zijn. Hierbij dient het grijswatercircuit bij te dragen aan de reductie van het grondwatergebruik in de gebieden waar het risico bestaat dat de kwantiteitsdoelstellingen voor grondwater niet gehaald zullen worden.

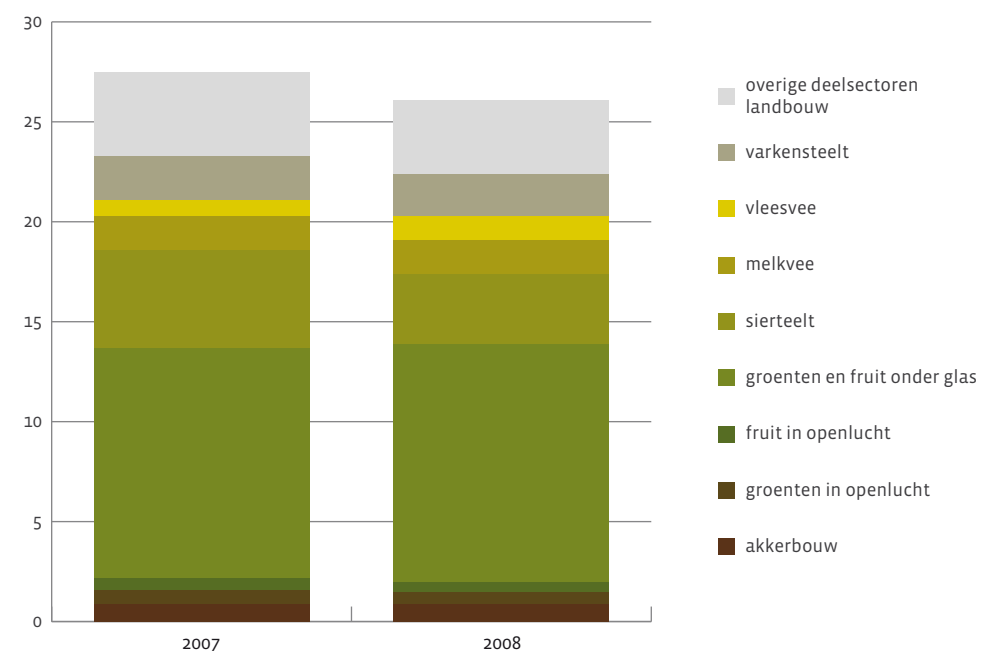
3.3 Energiegebruik

Door de eindige voorraad van fossiele brandstoffen en de klimaatopwarming is energiebesparing een maatschappelijke uitdaging geworden, ook voor de landbouwsector. De kostenbesparing is een bijkomend voordeel, zeker voor de energie-intensieve teelten.

Vanaf 2007 wordt de VITO-energiebalans voor de Vlaamse landbouwsector berekend met behulp van LMN (Lenders en Jespers, 2009). Volgens deze nieuwe berekeningswijze daalt het direct energiegebruik tussen 2007 en 2008 van 27,4 naar 26,1 Peta Joule (PJ) (figuur 5) (Aernouts et al, 2010). Deze cijfers zijn inclusief aangekochte warmte, niet-beroepslandbouwbedrijven en loonwerk. In één jaar tijd verdubbelt de energie uit WKK tot iets meer dan 7,2 PJ of 28 % van het totaal. Meer en meer WKK-installaties komen in beheer van de landbouwer zelf.

Binnen de landbouwsector is de glastuinbouw (deelsectoren groenten en fruit onder glas en sierteelt) de grootste energiegebruiker met 15,4 PJ in 2008 of een aandeel van 59 % (figuur 5). Deze energie dient voornamelijk voor het verwarmen van de serres. De deelsector 'overige bedrijven' heeft door de vele bedrijven in deze groep een hoog aandeel (14 %). In de varkenssector (8 %) gaat de energie vooral naar de verwarming en ventilatie van de stallen. In de melkveesector (7 %) gebruiken de melkmachine, de melkkoeltank en de tractor veel energie. Een kwart van de akkerbewerkingen gebeurt via loonwerk. In vergelijking met 2007 valt de daling bij sierteelt en de stijging bij vleesvee op.

Figuur 5. Energiegebruik per deelsector, PJ, 2007-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van AMS-LMN, ADSEI en VITO

Petroleum blijft de belangrijkste energiedrager (aandeel daalt van 59 % naar 53 %), maar er is een duidelijke omschakeling naar aardgas (aandeel stijgt van 20 % naar 26 %). Deze trend is mede ingegeven door hoge olieprijsen, maar wordt ook gestimuleerd door de Vlaamse overheid en zal zich in de toekomst hoogstwaarschijnlijk verder doorzetten. Elektriciteit blijft op 10 %. Steenkool is eerder een opportuniteitsenergiedrager en wordt gebruikt als bijverwarming (5 à 6 %). Biomassa als brandstof, pas in opmars, stijgt van 3 % naar 5 %.

De glastuinbouw, de meest intensieve deelsector van de landbouw, is het meest gebaat bij een energiebesparing. Binnen het PDPO kunnen landbouwers subsidies krijgen voor een hele reeks energiebesparende investeringen zoals energieschermen, isolatie, warmtebuffer, enz. (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid). Ook investeringen met alternatieve energieproductie worden gesubsidieerd: zonnecellen, verwarming op biomassa, WKK, enz. Mede door de hoge energieprijzen is er een tendens om kouder te telen, later op te planten, om te schakelen naar minder energie-intensieve gewassen e.d.

3.4 Bodem

Het organische-stofgehalte in de bodem is dé sleutelindicator voor bodemkwaliteit of -productiviteit. Organische stof heeft immers een grote invloed op de chemische, biologische en fysische eigenschappen van bodems (Mulier et al., 2006; UGBB en BDB, 2006). Zo heeft organische stof een positieve invloed op bodemstructuur en bijgevolg ook op het infiltratievermogen van water en de gevoeligheid van bodems voor erosie.

3.4.1 Bodem organische stof

Plantenresten zijn de primaire bron van organische stof (OS) in de bodem. Bij landbouwbodems blijft een belangrijk deel van het gewas na de oogst op het veld achter (van 10 tot meer dan 30 % van de totale productie). Daarnaast wordt organisch materiaal aan de bodem toegevoegd bij toediening van organische meststoffen, zoals dierlijke mest of compost. Ten slotte vormt ook het telen en onderploegen van groenbemesters een bron van vers organisch materiaal. Organisch materiaal dat op of in de bodem terechtkomt, kan ofwel volledig gemineraliseerd worden (vrijzetting CO₂ en nutriënten), geassimileerd worden door de microbiële biomassa, of gehumificeerd worden tot de stabiele organische stoffractie (Mulier et al., 2006).

Organische stof bestaat voor 58 % uit organisch koolstof. De landbouwbodem is dus een opslag van koolstof. De laatste jaren stellen we in Vlaanderen echter een dalend OS-gehalte vast in onze landbouwbodems. Deze daling gaat ook gepaard met aanzienlijke CO₂-emissies, wat dan weer negatieve effecten heeft voor de broeikasgasproblematiek. In Vlaanderen komt er netto meer koolstof vrij dan dat er wordt opgeslagen in de landbouwbodem. In 2008 zijn de CO₂-emissies afkomstig van akkerland 733 kton CO₂ en van grasland 486 kton CO₂. Deze emissies hebben een aandeel van 41 % in alle CO₂-emissies afkomstig van landbouw en van 15 % in alle broeikasgasemissies afkomstig van landbouw (VMM, 2009).

In het kader van het verminderen van de uitstoot van broeikasgasemissies is het bijgevolg van belang om het koolstofgehalte van de landbouwbodem op peil te houden.

Binnen het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid worden aan landbouwers randvoorwaarden opgelegd. Binnen de randvoorwaarden zijn er verschillende minimumeisen om landbouwgronden in goede landbouw- en milieuconditie te houden, die inspelen op het organisch koolstofgehalte. Het zijn op de eerste plaats de maatregelen voor het handhaven van het gehalte aan organische stof in de bodem en het behoud van de bodemstructuur, alsook de verplichting tot het behouden van het areaal blijvend grasland en de verplichting om op sterk erosiegevoelige percelen erosiebestrijdende maatregelen te nemen. Overige gunstige maatregelen in het kader van het PDPO zijn biologische teelt, het verminderen van de bodembewerking en de teelt van bepaalde meerjarige gewassen (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid).

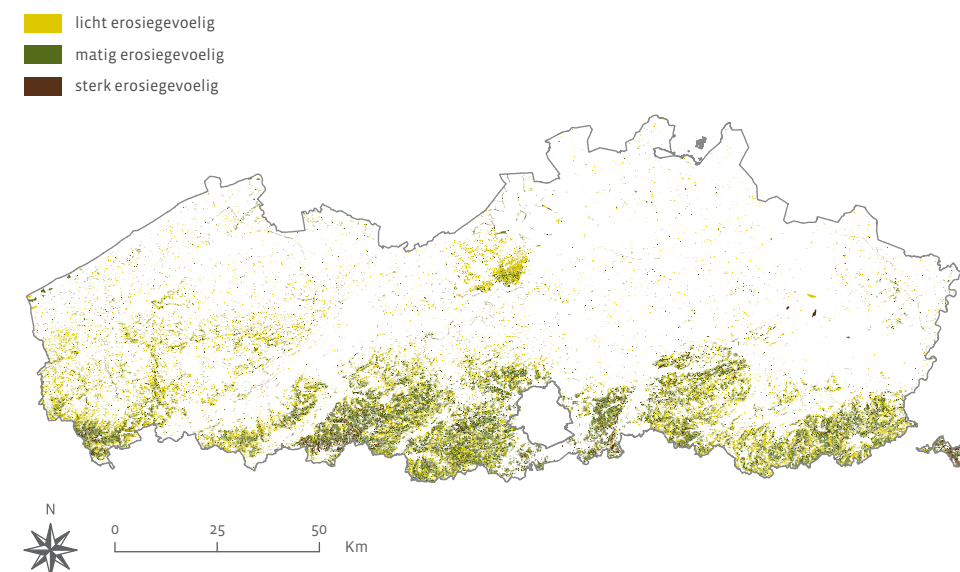
3.4.2 Erosie

Erosiegevoeligheid van landbouwbodems

Erosie is een proces waarbij bodemdeeltjes losgemaakt en verplaatst worden door water, wind of bodembewerking. Erosie leidt o.m. tot een afname van de bodemkwaliteit en -productiviteit, maar ook tot belangrijke schade door modderoverlast in stroomafwaarts gelegen (woon)gebieden (LNE, s.d.).

In figuur 6 is de potentiële erosiegevoeligheid van de landbouwpercelen weergegeven. De potentiële erosie houdt geen rekening met het huidige landgebruik (grasland of akkerland) en is de som van de gemodelleerde bewerkingserosie en watererosie. Ongeveer 531.340 ha is niet erosiegevoelig, 67.300 ha heeft een lichte potentiële erosiegevoeligheid en 80.650 ha heeft een matig tot sterke potentiële erosiegevoeligheid.

Figuur 6. Potentiële erosiegevoeligheid van Vlaamse landbouwbodems

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van gegevens van de eenmalige percelenregistratie 2008 extractie-datum 16.03.2010 (Agentschap voor Landbouw en Visserij, 2010) en de potentiële bodemerosiekaart (ALBON, 2010)

Op sterk erosiegevoelige percelen is de landbouwer via de randvoorwaarden verplicht erosiebestrijdingsmaatregelen toe te passen bestaande uit een minimale bodembedekking én een minimaal landbeheer. Voor de matig erosiegevoelige percelen worden deze erosiebestrijdingsmaatregelen aanbevolen. Indien een licht erosiegevoelig perceel in de hellingsrichting langer dan 500 meter is, wordt aangeraden dit met een grasbufferstrook te onderbreken of in een grasbufferstrook onderaan dit perceel te voorzien (Agentschap voor Landbouw en Visserij, 2009). Het PDPO voorziet via de agromilieumaatregelen in vergoedingen voor erosiebestrijdingsmaatregelen (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid). Naast de randvoorwaarden en het PDPO staan ook gemeenten in voor erosiebestrijdingsmaatregelen. Ze kunnen een gemeentelijke erosiebestrijdingsplan opstellen en op basis hiervan (gesubsidieerd) erosiebestrijdingswerkzaamheden uitvoeren. De gemeenten kunnen eveneens een erosiecoördinator aanstellen (LNE, s.d.).

Gewaserosiegevoeligheid

Naast de potentiële erosiegevoeligheid van de bodem is de teelt ook van groot belang:

- 43 % van de oppervlakte cultuurgrond is door de teeltkeuze (grasland, pitfruit, grasklaver, noten, bebossing, luzerne, klaver en andere vlinderbloemigen) licht erosiegevoelig.
- 14 % van de oppervlakte cultuurgrond is door de teeltkeuze (alle granen (behalve maïs) en vlas) matig erosiegevoelig.
- 43 % van de oppervlakte cultuurgrond is door de teeltkeuze (maïs, fruit (behalve pitfruit), aardappelen, groenten, oliehoudende zaden, eiwithoudende gewassen, hennep, bieten, voedergewassen (behalve grasklaver en luzerne) en sierplanten) sterk erosiegevoelig.

3.5 Vermestende emissie

Meststoffen worden in de landbouw gebruikt om de groei van de gewassen te bevorderen. Door uitspoeling komen de niet opgenomen nutriënten evenwel in het oppervlaktewater terecht. Daarom werd het gebruik bij wet gereguleerd (mestdecreet) en in 2007 werden via MAP-III de normen nog verstrengd.

Ecologische voetafdruk van Vlaanderen berekend

Dirk Van Gijsegem

In opdracht van VMM berekende de vzw Ecolife voor het eerst de volledige ecologische voetafdruk van Vlaanderen. Dat gebeurde als wetenschappelijke ondersteuning van de milieurapportering (MIRA).

De ecologische voetafdruk is een geïntegreerde duurzaamheidsindicator die het gebruik van land, biomassa (hout, landbouwproducten, enz.) en de CO₂-emissies door gebruik van fossiele brandstoffen samenbrengt. Het resultaat is een cijfer dat verwijst naar de gebruikte biocapaciteit, en dat kan vergeleken worden met de beschikbare biocapaciteit van onze planeet. De ecologische voetafdruk wordt uitgedrukt in 'globale hectare' (gha).

De ecologische voetafdruk brengt zes landgebruiktypes in rekening: akkerland (voor voeding en vezels), graasland (voor veeteeltproducten), visland, bosland (voor houtproducten, inclusief brandhout, timmerhout, papier, enz.) en bouwland (voor infrastructuur en recreatievoorzieningen) en energieland (voor de opname van CO₂ ten gevolge van verbranding van fossiele brandstoffen).

De voetafdruk van de (effectieve) consumptie van een land of regio wordt berekend als de voetafdruk van productie plus import min export. Volgens het onderzoek bedraagt de voetafdruk van productie in Vlaanderen 4,6 gha per inwoner, waar nog 1,7 gha/inwoner moet worden bijgeteld voor de netto-import. Dit brengt de consumptievoetafdruk van Vlaanderen op 6,3 gha/inwoner.

Dat betekent dat de gemiddelde Vlaming 6,3 ha aan bos, landbouwgrond, enz. nodig heeft om in zijn behoeften te voorzien. Vlaanderen zelf kan dit niet leveren: de Vlaamse biocapaciteit bedraagt slechts 1,3 gha/inwoner en heeft bijgevolg een ecologisch deficit van minstens 5 gha/inwoner. De draagkracht van onze planeet bedraagt 1,8 gha/inwoner.

Meer dan de helft van de Vlaamse consumptievoetafdruk bestaat uit energieland: grond die nodig is om de CO₂ te capteren die vrijkomt door verbranding van fossiele brandstoffen.

De Vlaamse voetafdrukberekening wordt daarnaast sterk bepaald door de handel met andere regio's: de voetafdrukken van import en export zijn ongeveer 5 keer groter dan de voetafdrukken van productie en consumptie in Vlaanderen zelf. Dat komt doordat Vlaanderen veel energie-intensieve producten uitvoert, zoals polymeren, bewerkt staal en machines, en ook veel biomassa invoert. Deze biomassa-import bestaat voornamelijk uit granen (tarwe, gerst), olie-rijke gewassen (palmolie, rapzaad/koolzaad), voedergewassen (soja) en secundaire houtproducten (papier, karton).

De onderzoekers berekenden dat nagenoeg 90 procent van onze consumptie van biomassa steunt op landbouwgrond en bossen in het buitenland.

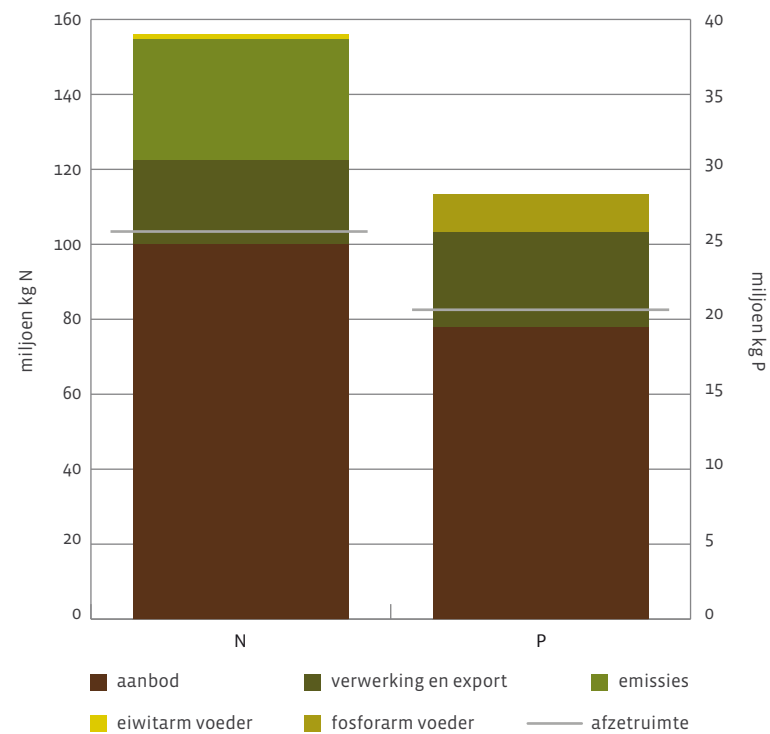
Het rapport signaleert diverse maatregelen om de voetafdruk van Vlaanderen te verlagen, zoals opwekking van hernieuwbare energie, energiebesparing, stimuleren van openbaar vervoer, stadsinbreiding en brownfieldontwikkeling, vermindering van de consumptie van vlees, vis en zuivel en duurzaam materialenbeheer.

Bron: Bruers S. & Verbeeck B. (2010). De berekening van de ecologische voetafdruk van Vlaanderen. Studie uitgevoerd in opdracht van Milieurapport Vlaanderen.

3.5.1 Dierlijke mestbalans

Vlaanderen telt 32,1 miljoen dieren in 2008, wat 1 % minder is dan in 2007. In 2008 bedraagt de brutostikstof- en fosforproductie uit dierlijke mest 156 miljoen kg N en 28,4 miljoen kg P. Door nutriëntenarme voeders is een reductie van 1,4 miljoen kg N en 2,5 miljoen kg P gerealiseerd, wat de reële productie in 2008 op 154,6 miljoen kg N en 25,8 miljoen kg P brengt. Rekening houdend met de emissieverliezen uit stal en opslag, bedraagt de nettostikstofproductie 122,5 miljoen kg N (VLM, 2009).

Figuur 7. Mestbalans, miljoen kg, 2008

Bron: VLM

De hoeveelheid stikstof uit Vlaamse dierlijke mest die verwerkt en geëxporteerd wordt in 2008, bedraagt 22,5 miljoen kg N. Er wordt ongeveer 6,4 miljoen kg P uit Vlaamse dierlijke mest verwerkt en geëxporteerd in 2008. Het mestaanbod in Vlaanderen in 2008 bedraagt bijgevolg 100 miljoen kg N en 19,5 miljoen kg P.

De afzetmogelijkheid voor dierlijke mest is de hoeveelheid dierlijke mest die maximaal afgezet kan worden op Vlaamse landbouwgrond, waarbij een goede waterkwaliteit gerespecteerd wordt. Concreet wordt de mestafzetruimte beschouwd als de hoeveelheid dierlijke mest die kan worden afgezet, rekening houdend met de maximale bemestingsnormen van het mestdecreet, de mate waarin de landbouwers deze bemestingslimieten effectief invullen met dierlijke mest en de toepassing van derogatie. In 2008 is de reële afzetruimte voor dierlijke mest 104,6 miljoen kg N en 21,4 miljoen kg P.

De Vlaamse mestbalans geeft het verschil weer tussen het aanbod van dierlijke mest in Vlaanderen en de afzetruimte voor dierlijke mest op Vlaamse landbouwgrond. In 2008 is de Vlaamse mestbalans in evenwicht (figuur 7). Ondanks de kleinere afzetruimte in 2008 ten opzichte van 2007, door minder toepassing van derogatie, is het evenwicht van de mestbalans herbevestigd in 2008. Dat is voornamelijk te danken aan een forse toename van de verwerking en export. Mestverwerking is een cruciale schakel in het behoud van het evenwicht van de Vlaamse mestbalans. Ondanks dat evenwicht in 2008, is de kwaliteit van het oppervlaktewater en grondwater nog niet goed. Er is enkel een evenwicht in vraag en aanbod van mest, maar er is geen milieu evenwicht.

Ruilverkaveling

Ludwig De Loose, Jeroen Reyniers, Vlaamse Landmaatschappij
Johan Van Roy, Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen

Van agrarische verbetering tot geïntegreerde plattelandsinrichting

De voorbije 54 jaar evolueerde ruilverkaveling mee met veranderende maatschappelijke uitdagingen. Daardoor past het instrument vandaag niet enkel in het landbouwbeleid, maar ook in het ruimtelijke orderings-, het plattelandsbeleid en het milieu- en natuurbelief. De diverse mechanismen van grondmobiliteit, in combinatie met het uitvoeren van werken op het terrein, maken ruilverkaveling tot een uniek instrument. Hoewel landbouwverbetering in sommige gevallen niet alleen meer de aanleiding is voor projecten, blijft landbouw wel steeds de centrale rol vervullen als belangrijkste grondgebruiker op het platteland.

Scope nooit zo breed als nu

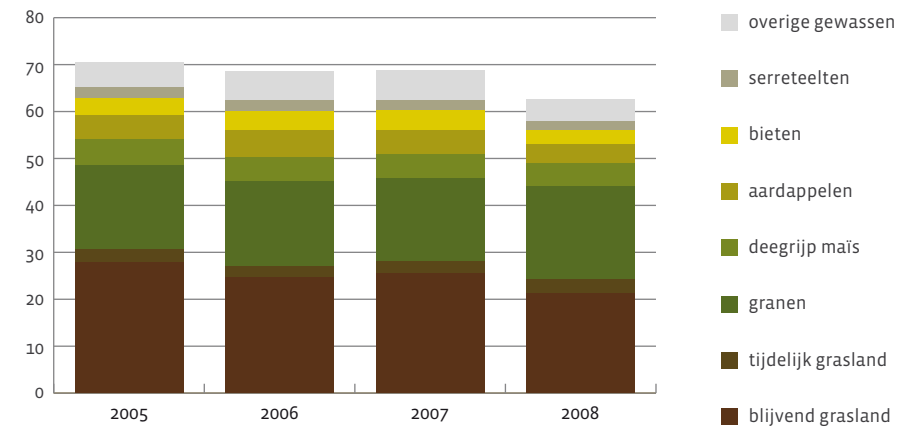
De huidige vragen naar ruilverkaveling wijzen op een brede behoefte aan de inzet van de mogelijkheden van het instrument. Ze worden ondersteund door een breed veld van actoren en ook lokale besturen vinden in ruilverkaveling een bondgenoot. De veelheid aan verwachtingen maakt van projecten echter meer dan ooit gecompliceerde evenwichtsoefeningen. Daarbij worden verschillende belangen afgewogen en visies evenwichtig in overeenstemming gebracht.

3.5.2 Gebruik kunstmest

Het kunstmestgebruik werd via het LMN berekend als het totaal van kunstmest, bladvoeding, kalkmest- en andere meststoffen (Lenders, 2010). Stikstof (N) en fosfor (P) zijn de belangrijkste nutriënten.

Na extrapolatie verkrijgt men voor de Vlaamse beroepslandbouw in 2008 een totaal gebruik van bijna 63 miljoen kg N-kunstmest (figuur 8). In vergelijking met 2005 daalt het totale gebruik met 11 %. De daling is het grootst tussen 2007 en 2008. In MAP-III werd o.a. de algemene N-norm op grasland verlaagd van 350 naar 250 kg N per ha en die van graangewassen van 200 naar 175 kg N per ha. Verder werden de meststoffen in 2008 fors duurder, waardoor mogelijk minder meststof werd aankocht en/of vervangen door goedkopere vloeibare meststoffen. Tijdens de periode 2005-2008 komt de meeste stikstof terecht op grasland en graangewassen (inclusief korrelmaïs), zij bedekken dan ook het grootste aandeel in de oppervlakte cultuurgrond. De hoeveelheid stikstof op blijvend grasland zakt in vier jaar tijd met 23 %.

Figuur 8. Gebruik van stikstofkunstmest in de landbouw per gewasgroep, miljoen kg, 2005-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van AMS-LMN en ADSEI

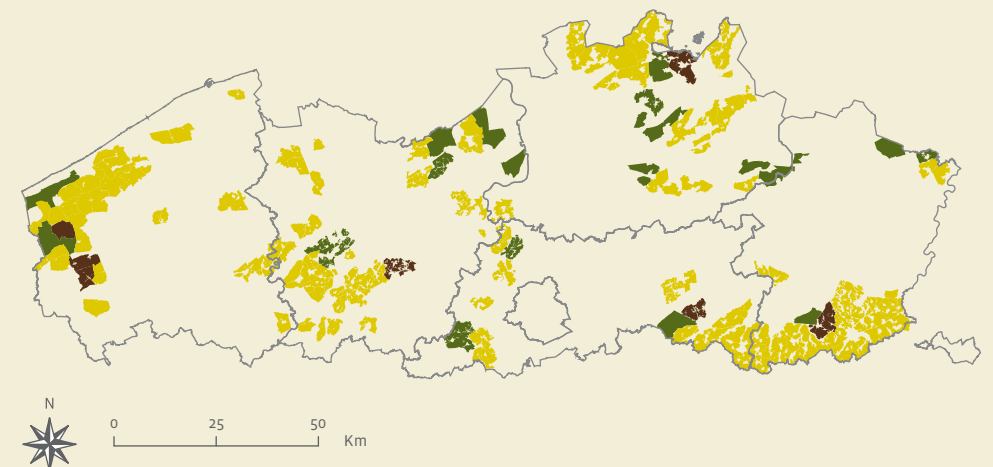
De vragen hebben betrekking op een breed scala aan problemen, die illustratief zijn voor de diversiteit en complexiteit van het Vlaamse platteland: het milderen van effecten van grote infrastructuurwerken (bv. de snelweg A11 via ruilverkaveling grote infrastructuurwerken), het helpen realiseren van visies uit afbakeningsprocessen (bv. Noorderkempen), het integraal inrichten van landelijke gebieden (bv. Gooik) of het versterken van landbouwstructuren (bv. Limburgplan, onderdeel grove groenteteelt, via ruilverkaveling uit kracht van wet en in der minne).

Metten is weten

In Vlaanderen werd voor 145 projecten uit kracht van wet de ruilverkavelingsakte verleden (187.389 ha). Er zijn 9 projecten in uitvoering (15.281 ha) en 8 in voorbereiding (21.163 ha).

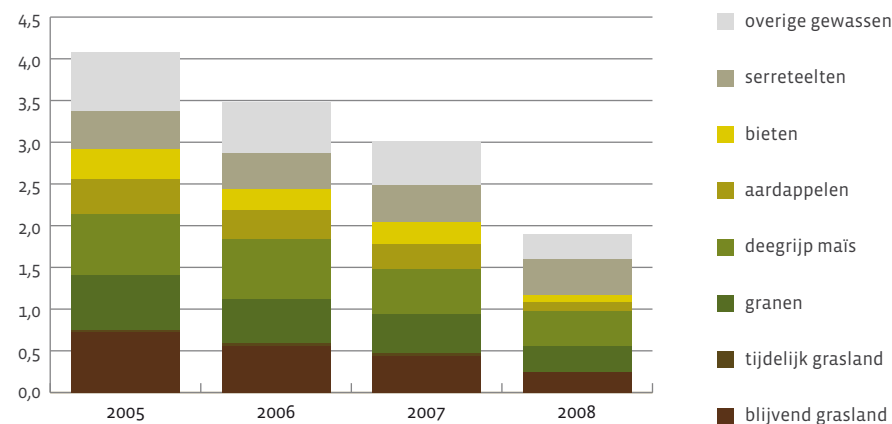
Van 2000 tot 2009 investeerde het Vlaams Gewest gemiddeld 5,85 miljoen euro per jaar in ruilverkavelingsprojecten. De gemiddelde totale kostprijs voor de laatste 26 projecten bedraagt 6,3 miljoen euro. De aard van de maatregelen evolueert door de tijd en verschilt van gebied tot gebied. Voor de laatste projecten ziet de verdeling er ruwweg als volgt uit: kavelinrichtingswerken (10 %), aangepaste agrarische, multifunctionele en recreatieve ontsluiting (> 50 %), aanleg van wachtbekkens en werken aan waterlopen en waterhuishouding (sterk projectafhankelijk, tot 15 %), investeringen voor erfgoed en natuur- en landschapszorg (25 %). De belangrijkste bijdrage in elk project doet het Vlaams Gewest (68 %). Daarnaast doen provincies (4 %), steden en gemeenten (19 %), eigenaars (7 %) en soms Europa (2 %, vnl. via PDPO I) een bijdrage.

Ruilverkaveling is een proces van lange adem. Het groter aantal belanghebbenden, de stijgende complexiteit, de terugval van Vlaamse budgetten tussen 2000 en 2006 en het fors uitgebreide takenpakket van de Vlaamse Landmaatschappij dreef de duurtijd van projecten (onderzoeks- en uitvoeringsfase) op van 10 jaar in de jaren '90 tot soms meer dan 15 jaar nu.

De hoeveelheid fosforkunstmest halveert tijdens de periode tot 1,9 miljoen kg (figuur 9). Ook hier is de daling het grootst tussen 2007 en 2008. De belangrijkste reden ervoor is dat via het MAP-III de startfosfor uit kunstmest werd teruggebracht tot 20 kg P₂O₅ per ha (of 8,7 kg P per ha), voor bepaalde tuinbouwteelten mag tot 50 kg P₂O₅ per ha (of 21,8 kg P per ha) aangewend worden. Startfosfor is de fosfor toegediend tijdens het zaaien en heeft als eigenschap snel beschikbaar te zijn voor de plant. In mindere mate speelt het effect van de hoge meststofprijzen en de substitutie met dierlijke mest (cfr. N). De verdeling van P over de gewasgroepen geeft een ander beeld dan die van N omdat de behoeften anders zijn. Deegrijpe maïs neemt in 2008 22 % voor zijn rekening. Het gebruik in serres stijgt van 11 % in 2005 naar 22 % in 2008. Het aandeel voor de granen blijft nagenoeg constant op 16 % en dat van blijvend grasland daalt van 18 % in 2005 naar 12 % in 2008.

Figuur 9. Gebruik van fosforkunstmest in de landbouw per gewasgroep, miljoen kg, 2005-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van AMS-LMN en ADSEI

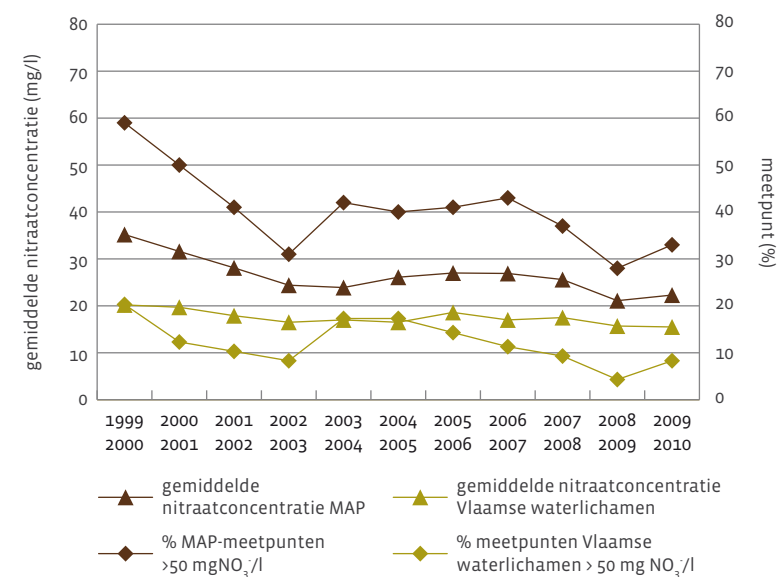
De Vlaamse overheid stimuleert de landbouwers om het kunstmestgebruik nog extra te verminderen of zelfs achterwege te laten door via het PDPO tegen subsidie een aantal agromilieumaatregelen aan te bieden. Het gaat om volgende agromilieumaatregelen: 'sierteelt', 'hectaresteen bio' en volgende beheerovereenkomsten: 'perceelsranden', 'water', 'kleine landschapselementen', 'soortenbescherming' en 'botanisch beheer' (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid).

3.5.3 Nitraat in oppervlaktewater

De kwaliteit van het oppervlaktewater in landbouwgebied wordt opgevolgd in het mestactieplan (MAP)-meetnet met meetpunten die bijna uitsluitend onder invloed staan van de stikstofverliezen uit de landbouw. Het 'operationeel meetnet Vlaamse waterlichamen' betreft ongeveer 220 meetplaatsen in grotere waterlopen die niet alleen onderhevig zijn aan de invloed van de landbouw maar ook van huishoudelijke en industriële lozingen. In gebieden met mestoverschotten komen hoge nitraatconcentraties vooral voor in de wintermaanden en dus heeft het meer zin om het winterjaar te evalueren dan kalenderjaren (Van Steertegem, 2008).

De gemiddelde nitraatconcentratie van het MAP-meetnet vertoont een merkelijke verbetering in de periode 1999-2000 tot en met 2002-2003, daarna volgt een periode met weinig evolutie (figuur 10). Na een daling 2008-2009, is er in 2009-2010 opnieuw een lichte stijging zichtbaar. De gemiddelde concentratie van de Vlaamse waterlichamen ligt nu lager dan in 1999-2000.

Figuur 10. Evolutie van de gemiddelde nitraatconcentratie en van het percentage meetpunten met een overschrijding van de nitraatnorm van 50 mg NO₃- per l van het operationele meetnet Vlaamse waterlichamen en het MAP-meetnet oppervlaktewater, per winterjaar (juli-juni) 1999-2010

Bron: VMM

Het percentage MAP-meetplaatsen met een maximale concentratie hoger dan 50 mg nitraat per liter bleef vrij constant in de periode 2003-2004 tot 2006-2007. Sinds 2007-2008 was er een daling merkbaar maar in 2009-2010 stijgt het percentage meetpunten van de MAP-meetplaatsen dat minstens eenmaal de drempel van 50 mg nitraat per liter overschrijdt tot 33 %. Deze resultaten zijn wel nog steeds beter dan het percentage overschrijdingen in 2007-2008.

In het operationeel meetnet Vlaamse waterlichamen ligt het percentage overschrijdingen merkkelijk lager. Er was een daling sinds 2004-2005 die gevolgd wordt door een stijging in 2009-2010. Maar grosso modo loopt de evolutie van de overschrijding van de MAP-meetpunten en van de overschrijding van het operationele meetnet Vlaamse waterlichamen gelijk. De doelstelling in MINA-plan 3+ om geen overschrijdingen meer in 2010 waar te nemen zal dus niet gehaald worden. Aangezien nog steeds 33 % van de meetplaatsen in landbouwgebied de drempelwaarde overschrijdt, is een verdere reductie van de nitraatverliezen vanuit de landbouw in ieder geval nodig. Hieruit blijkt ook dat voor 2008 (zie 3.5.1) het evenwicht op de dierlijke mestbalans niet volstaat om de milieudoelstellingen te halen.

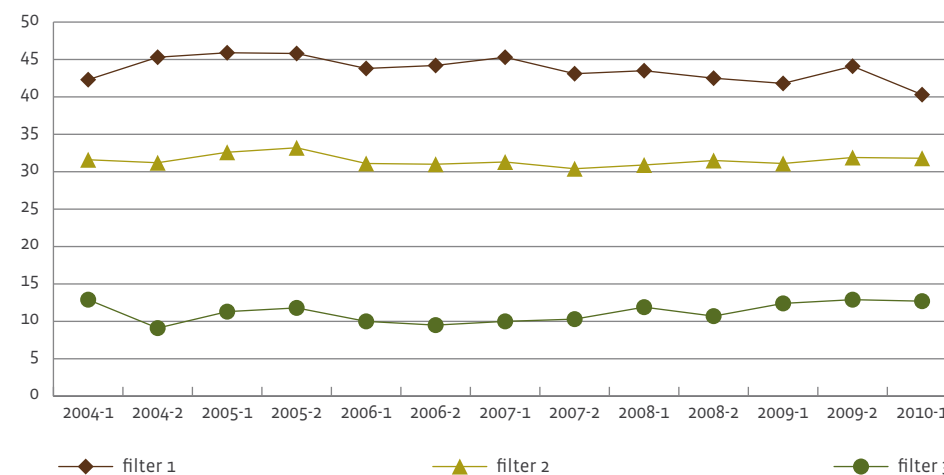
3.5.4 Nitraat in grondwater

De kwaliteit van het freatisch grondwater wordt sinds 2004 door de Vlaamse Milieu-maatschappij (VMM) opgevolgd in het MAP-meetnet grondwater, dat uit ongeveer 2.000 meetputten bestaat. De Europese Nitraatrichtlijn bepaalt dat de concentratie in grondwater nergens hoger mag zijn dan 50 mg nitraat per liter. Bovendien dient er gestreefd te worden naar een maximumwaarde per meetput van 25 mg nitraat per liter (Van Steertegeem, 2008).

In de meetputten wordt de nitraatconcentratie meestal op drie verschillende dieptes ('filters') bepaald, waarbij filter 1 telkens op het minst diepe niveau ligt. Van de meetresultaten wordt een gewogen gemiddelde gemaakt voor heel Vlaanderen per filterniveau. Er wordt gewogen om het landbouwareaal binnen de zone waarin de put ligt, in rekening te brengen. Sinds het najaar van 2007 werd er voor filter 1 een lichte daling waargenomen maar in het najaar van 2009 piekte de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie tot 44 mg per liter (figuur 11). Deze trendafwijking voor filter 1 in het najaar 2009 was waarschijnlijk eerder aan uitzonderlijke klimatologische omstandigheden te wijten dan aan een verslechtering van de situatie.

De norm van 50 mg nitraat per liter is op 38 % van de meetlocaties overschreden in het voorjaar van 2010 (tabel 3). De meetresultaten tonen dat de overschrijdingen in de putten niet evenredig over Vlaanderen verdeeld zijn. Naast onder meer de lokale mestdruk bepaalt vooral de kwetsbaarheid van de ondiepe watervoerende lagen de resultaten. De doelstelling uit het MINA-plan 3+ dat er in 2010 geen overschrijdingen meer mogen zijn van de 50 mg per liter norm zal bijgevolg niet gehaald worden.

Figuur 11. Evolutie van de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie ter hoogte van de drie filters van het freatische grondwatermeetnet, mg per liter, 2004-2010

Opmerking: 1= voorjaarscampagne, 2= najaarscampagne

Bron: VMM

Tabel 3. Evolutie van het aandeel meetpunten met een overschrijding van 50 mg NO₃- per liter van het freatische grondwatermeetnet, %, 2004-2010

campagne	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1
% meetpunten >50 mg NO ₃ per liter	35,7	35,6	39,5	37,7	37,9	37,4	38,6	38,2	39,1	37,5	37,7	36,1	38,0

Opmerking: 1= voorjaarscampagne, 2= najaarscampagne

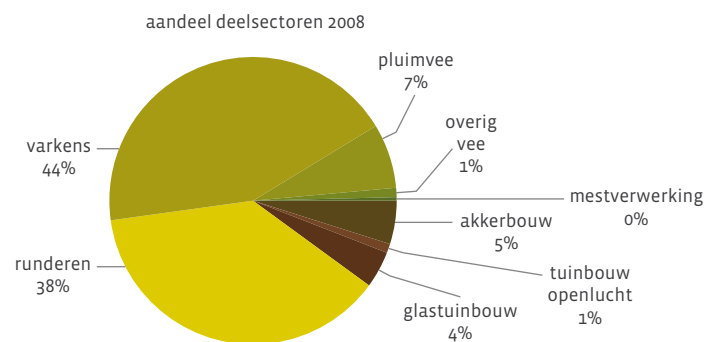
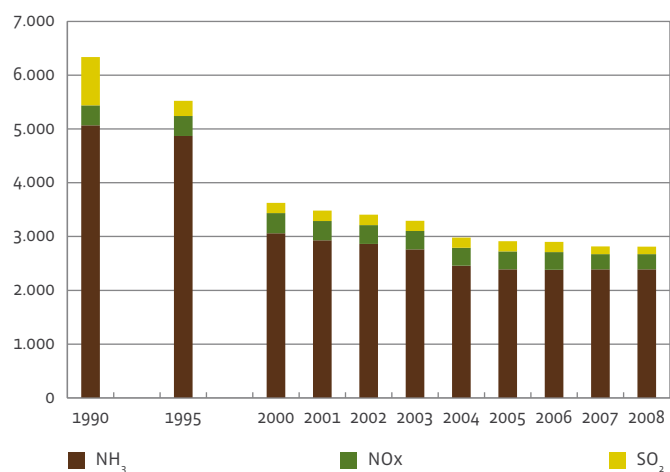
Bron: VMM

3.6 Verzurende emissie

Verzuring wordt omschreven als de gezamenlijke effecten van luchtverontreinigende stoffen die via de atmosfeer worden aangevoerd. Aan de hand van het zuurvormend vermogen van zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxiden (NO_x, uitgedrukt als NO₂) en ammoniak (NH₃) worden de emissies omgerekend naar zuurequivalenten (Zeq) en kunnen de emissies van de verschillende stoffen gesommeerd worden.

De totale emissie van potentieel verzurende stoffen door de landbouw daalde in 2008 met 56 % t.o.v. 1990, en daalde met 3 % t.o.v. 2006 (figuur 12). De ammoniakemissies bekleden een dominant aandeel van 83 % in de potentieel verzurende emissies van de landbouw in 2008. De landbouw is de belangrijkste bron van de verzurende emissie in Vlaanderen (namelijk 36 % in 2008). Zo is 93 % van de Vlaamse ammoniakemissie afkomstig van de landbouw. De daling in de emissie van SO₂ tussen 1990 en 1995 is vooral het gevolg van het lager zwavelgehalte in de stookolie en later de omschakeling naar aardgas, gebruikt in de verwarming van serres in de glastuinbouw. De trendbreuk in ammoniakemissies vanaf 2000 is het gevolg van het emissiearme uitrijden van dierlijke mest uit de veeteelt. De geleidelijke daling sinds 2000 komt voort uit de daling van de veestapel. De veestapel is in 2008 verantwoordelijk voor 89 % van de verzurende emissies in de landbouw (MIRA/VMM, 2010). Sinds 2003 zijn ammoniakemissiearme stallen verplicht voor nieuwbouw van mechanisch geventileerde varkens- en pluimveestallen. Via het PDPO kunnen subsidies aangevraagd worden voor de bouw van dergelijke ammoniakemissiearme stallen (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid).

Figuur 12. Verzurende emissies in de landbouw, miljoen Zeq, 1990-2008

Bron: VMM

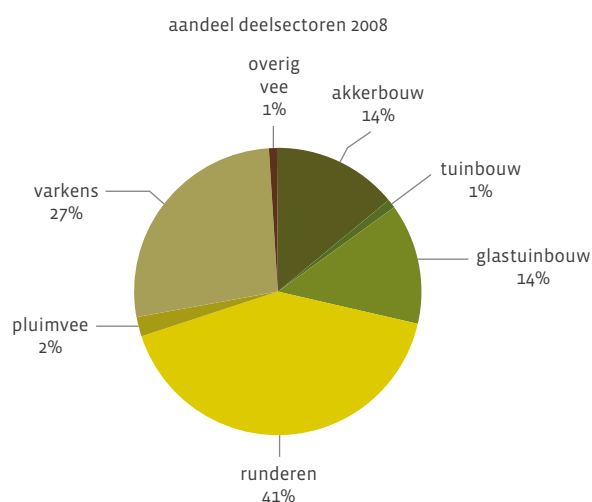
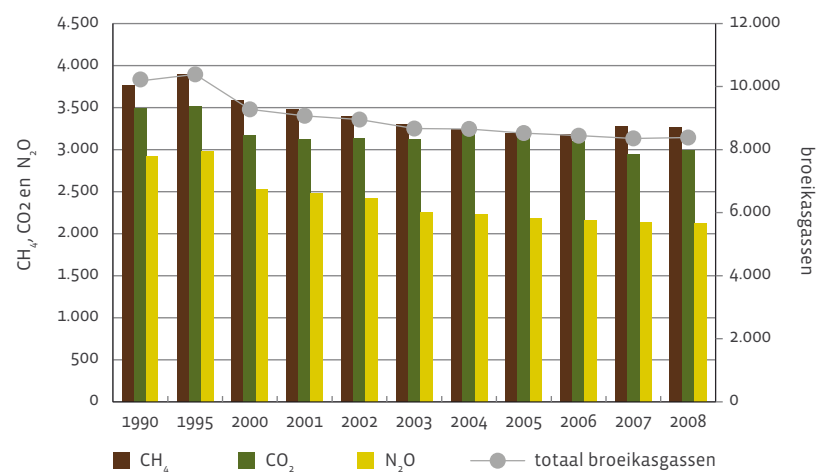
3.7 Emissie broeikasgassen

Broeikasgassen koolzuurgas (CO₂), methaan (CH₄) en lachgas (N₂O) veroorzaken wereldwijd een klimaatverandering.

Vlaanderen heeft in verband met het Klimaatverdrag van Kyoto een klimaatplan opgesteld dat voor de verschillende sectoren een hele reeks maatregelen bevat die het mogelijk moeten maken de Kyoto-doelstelling te halen. Deze doelstelling houdt een reductie met 5,2 % van broeikasgasemissies (of 22,2 Mton CO₂-equivalenten) in tegen 2008-2012 tegenover 1990. Wat de landbouwsector betreft, hebben we de Vlaamse doelstelling ruimschoots bereikt. In 2008 bedroeg de totale emissie van broeikasgassen uit de Vlaamse landbouw 8.385 kton CO₂-equivalenten, een daling met 18 % t.o.v. 1990 (figuur 13). De daling is voornamelijk het gevolg van een daling van de veestapel en ook het rationeler energiegebruik in de glastuinbouw. Emissie van broeikasgassen nam in Vlaanderen in dezelfde periode slechts met 9 % af. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedroeg 11 % in 2007. Het relatief grote aandeel van de landbouw ligt aan het feit dat 56 % van de Vlaamse N₂O-emissie uit de landbouw komt, grotendeels direct uit de bodem. Bovendien komt ook 76 % van de Vlaamse CH₄-emissie uit de landbouw. CH₄-emissies zijn voornamelijk afkomstig van verteringsprocessen uit de veehouderij en van de mest. Zo komt de landbouw aan een groter aandeel in de totale broeikasgasemissie dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doet vermoeden (MIRA/VMM, 2010).

Voor de periode na 2012 zal er een nieuw klimaatplan opgesteld worden. Er zijn nog mogelijkheden in o.a. het streven naar energie-efficiëntie in de gehele sector, het inzetten van hernieuwbare energiebronnen, het aanpakken van de methaanuitstoot uit verteringsprocessen in de veehouderij en uit mestvergisting. De Vlaamse overheid gaat in op dat thema door via het PDPO zowel investeringen voor energiebesparing als voor de productie van alternatieve energie te subsidiëren (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid). Wat de reductie van methaanuitstoot uit verteringsprocessen betreft is verder onderzoek nodig.

Figuur 13. Broeikasgasemissies in de landbouw, kton CO₂-eq, 1990-2008

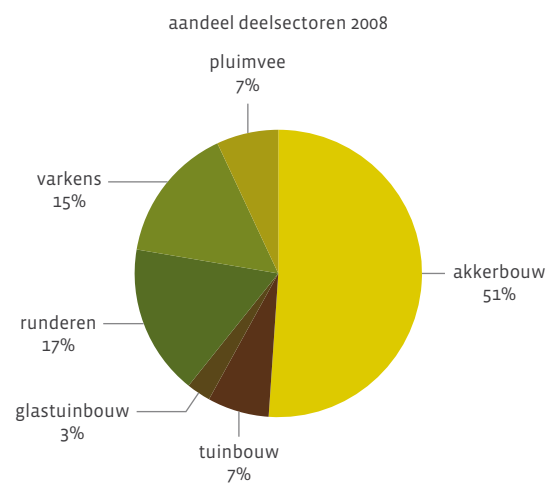
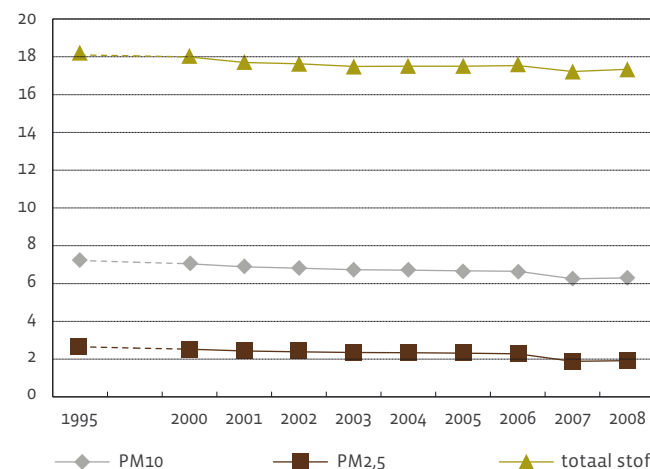
Bron: VMM

3.8 Emissie van fijn stof

Fijn stof is een mengsel van deeltjes van uiteenlopende samenstelling en afmetingen in de lucht. PM₁₀ en PM_{2,5} zijn de fracties van de deeltjes met een aerodynamische diameter kleiner dan respectievelijk 10 en 2,5 µm. Deze fracties worden gezien als enkele van de belangrijkste luchtverontreinigende stoffen die nadelige gezondheidseffecten kunnen hebben.

Figuur 14 geeft de evolutie van het fijn stof weer dat afkomstig is van landbouwactiviteiten. Zeer fijn stof (PM_{2,5}) wordt vooral geproduceerd bij de verbranding van diesel en stookolie. In 2008 produceerde de landbouw 1.915 ton van de fractie PM_{2,5}. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse PM_{2,5}-emissie bedraagt daarmee 18 %. De landbouwuitstoot is sinds 1995 gedaald met 28 %. Deze daling hangt samen met het dalende energiegebruik in de landbouw en met de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw. De glastuinbouw heeft een aandeel in de PM_{2,5}-emissie van 16 % ten opzichte van de landbouw. De veeteelt heeft een aandeel van 44 %.

Figuur 14. Emissie van zwevend stof in de landbouw, kton, 1995-2008

Bron: VMM

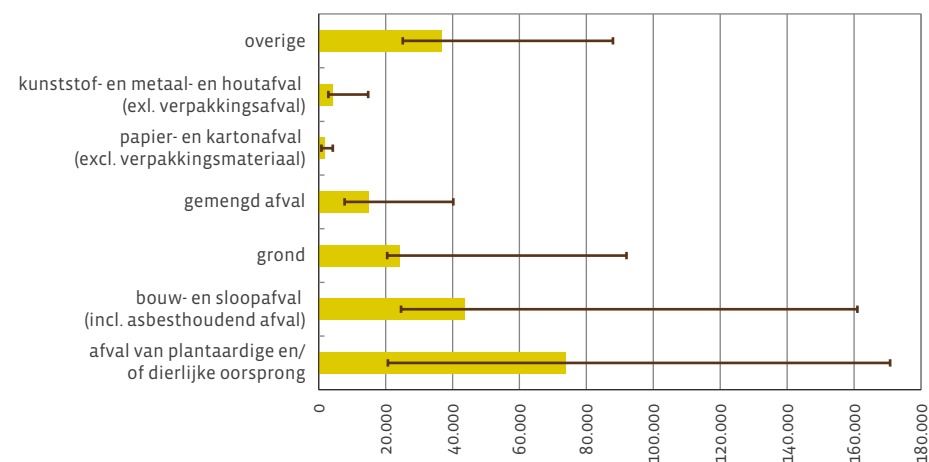
De landbouw is met 6.302 ton stof van de fractie PM₁₀, nl. 38 % van de totale emissie, de belangrijkste bron van PM₁₀-emissie in Vlaanderen in 2008. Het gaat daarbij voor 43 % om het stof dat opwaait bij de bewerking van de landbouwgronden. Deze bron van emissie is vermoedelijk minder belangrijk vanuit het oogpunt van de gezondheid. Ten opzichte van 1995 is de uitstoot van PM₁₀ uit de landbouw met 13 % gedaald.

In 2008 produceerde de landbouw in totaal 17.340 ton stof, waarvan 62 % afkomstig van bewerking van gronden. De veeteelt heeft een aandeel van 39 %, waaronder ook emissies uit bewerking van gronden. Ten opzichte van 1995 daalde de totale stofemissie met 4 % (MIRA/VMM, 2010).

3.9 Afval

Bij de landbouwproductie ontstaan, zoals bij de meeste productie- en consumptieprocessen, reststoffen die niet langer nuttig zijn op het bedrijf. Afval is volgens de Europese en Vlaamse wetgeving elke stof of elk voorwerp waarvan de houder zich ontdoet, voornemens is zich te ontdoen of zich moet ontdoen. Het afvalstoffen- en recyclagebeleid wordt geregeld door het afvalstoffendecreet en VLAREA, het Vlaams Reglement voor Afvalvoorkoming en -beheer.

Figuur 15. Belangrijkste bedrijfsafvalstromen in de landbouw, ton afval per jaar, gemiddelde 2004-2008 met minimum en maximum waarde

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van OVAM

De Vlaamse land- en tuinbouw is in de periode 2004-2008 verantwoordelijk voor gemiddeld 199.000 ton bedrijfsafval per jaar. Dat is 0,9 % van het totale bedrijfsafval. Figuur 15 toont de gemiddelde jaarlijkse grootte van de belangrijkste afvalstromen van de landbouw van de jaren 2004 tot en met 2008, zoals vastgesteld in de OVAM-enquête (OVAM, 2010). De grote verschillen die waargenomen worden tussen de verschillende jaren zijn toe te schrijven aan het feit dat de steekproef voor deze enquête geoptimaliseerd werd op sectorniveau (bv. landbouw) maar niet op fractieniveau van een sector (bv. fractie grond van de landbouwsector). De fractie afval van plantaardige en/of dierlijke oorsprong vormt het grootste deel van het bedrijfsafval uit de landbouw (37 %) en wordt gevolgd door de fractie bouw- en sloopafval (22 %).

Het afval van (fyto)farmaceutische producten en hun verpakking behoort tot Klein Gevaarlijk Afval (KGA) en wordt selectief ingezameld door Phytofar vzw. Sinds 2002 wordt meer dan 90 % van de op de markt gebrachte fytoverpakkingen gerecupereerd (Phytofar vzw, 2007). Daarnaast haalt Phytofar ook vervallen bestrijdingsmiddelen op.

Op nogal wat landbouwbedrijven worden oude autobanden gebruikt om de kuilfolie op voederkuilen te verankeren. Dat kan tot nu toe zonder dat hierover iets vermeld is in hun milieuvergunning. In perioden dat de banden niet gebruikt worden, moeten ze achter een groenscherm gestapeld liggen op een vloeistofdichte vloer of in een bedrijfsgebouw. De hoeveelheid banden op een landbouwbedrijf moet uiteraard in verhouding zijn tot de oppervlakte van de af te dekken kuilen. Zijn er opvallend meer banden, dan wordt dit als een illegale opslag beschouwd. Sinds 1 juni 1999 is het verboden om als landbouwer nieuwe banden te ontvangen van niet-landbouwbedrijven. Banden die niet meer gebruikt worden, dienen verplicht afgevoerd te worden naar een vergunde verwerker. Verbranden is absoluut verboden (Wustenberghs et al., 2007). Tot op heden zijn er echter geen gegevens beschikbaar over de hoeveelheid banden die aanwezig zijn op landbouwbedrijven.

4 NATUUR

Als grootste grondgebruiker en -beheerder heeft de landbouwsector een grote invloed op de toestand van de natuur in Vlaanderen. De manier waarop de landbouwer produceert en zijn bedrijf runt, bepaalt in sterke mate de biodiversiteit op en rond de landbouwgronden (Peymen et al., 2009).

4.1 Landbouwgrond met hoge natuurwaarden – High Nature Value Farmland

Landbouwgrond met hoge natuurwaarden of “*High Nature Value Farmland*” (HNVF) wordt gedefinieerd als “die gebieden waar landbouw het belangrijkste (en meestal dominante) landgebruik is en waar landbouw of geassocieerd is met een hoge soorten- of habitatdiversiteit, of de aanwezigheid van soorten op Europees, nationaal of regionaal niveau ondersteunt, of beide” (Andersen, 2003). Als ‘landbouwgronden’ worden die gebieden beschouwd die in de eenmalige perceelsregistratie worden aangegeven en die niet als natuurgebied worden beheerd. Dat wil zeggen dat (landbouw) percelen in (Vlaamse, erkende, bos-) reservaten, percelen in eigendom of in huur van terreinbeherende organisaties en militaire domeinen onder samenwerkingsprotocol niet worden beschouwd als ‘landbouwgronden’.

Er worden drie types HNVF onderscheiden:

- Het eerste type is HNVF landbouwgrond met een hoog aandeel van halfnatuurlijke vegetatie. Aangezien de landbouw in Vlaanderen zeer intensief is, is slechts een beperkt areaal van de halfnatuurlijke vegetatie in gebruik bij de laag intensieve vee- teelt. Het areaal Europees beschermd habitat in landbouwgebruik en de regionaal belangrijke graslandbiotopen worden beschouwd als HNVF type 1 voor Vlaanderen.
- Het tweede type bestaat uit HNVF van de landbouwgrond in een landgebruiksmozaïek. Het bestaat uit kleine landschapselementen van voldoende habitatkwaliteit, dichtheid en connectiviteit in meer intensief bewerkte landschappen, extensieve (in de Vlaamse context < 2 GVE per ha) graslanden en historisch permanente graslanden.
- Een derde type HNVF is landbouwgrond waarop zeldzame soorten of een groot aandeel van de Europese of wereldpopulatie van een soort voorkomen. Voor Vlaanderen zijn dit weide- en akkervogelgebieden, belangrijke broed- en pleisterplaatsen en de hamsterbeschermingsgebieden.

In tabel 4 wordt het areaal HNVF in Vlaanderen weergegeven.

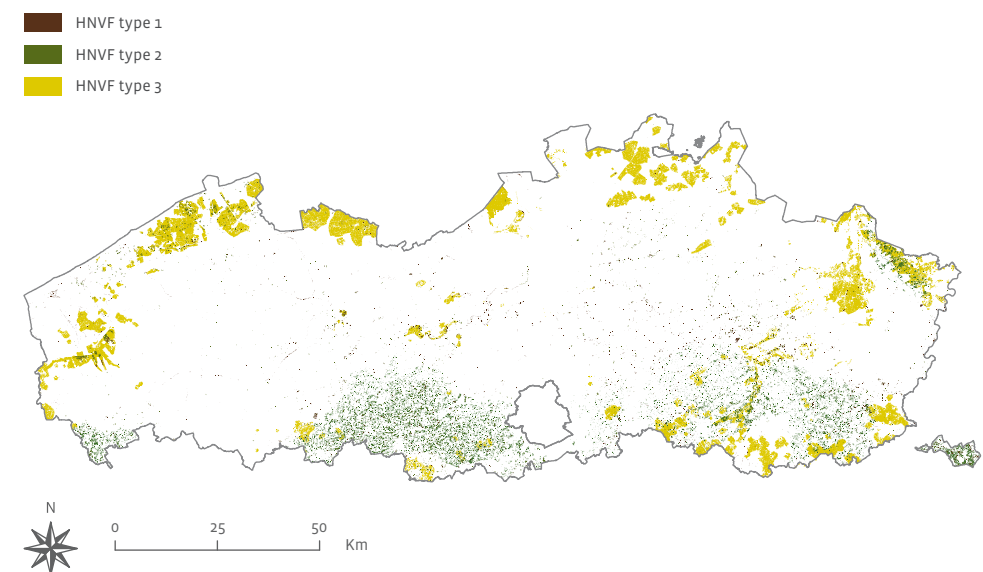
Tabel 4. Areaal HNVF per type, ha

HNVF type 1	
Europees habitat	1.350
regionaal belangrijke biotopen	820
HNVF type 2	
kleine landschapselementen	27.575
grasland in beheer van extensieve bedrijven	18.455
historisch permanente graslanden	8.250
HNVF type 3	
weidevogelgebieden	43.400
akkervogelgebieden	21.386
belangrijke broed- en pleisterplaatsen	23.426
hamsterbeschermingsgebieden	5.540

Bron: Danckaert et al., 2009

De ligging van de HNVF-types in Vlaanderen wordt weergegeven in figuur 16.

Figuur 16. Ligging van de HNVF-types in Vlaanderen

Bron: Departement Landbouw en Visserij, op basis van gegevens van INBO (2008, 2009), Agentschap voor Landbouw en Visserij (2007), VLM (2008, 2009) en NIS (2006), NGI-AGIV

HNVF-gebieden zijn volgens de Europese Commissie prioritaire gebieden voor plattelandsontwikkeling. Via agromilieumaatregelen wordt het behoud van deze gebieden door landbouwers gestimuleerd.

4.2 Natura 2000-gebieden in landbouwgebruik en de instandhoudingsdoelstellingen

Het Natura 2000-netwerk omvat de speciale beschermingszones voor de uitvoering van de Europese habitat- en de vogelrichtlijn.

In Vlaanderen zijn 24 vogelrichtlijngebieden en 38 habitatrictlijngebieden afgebakend. In februari 2008 werden het IJzer- en Schelde-estuarium door de Vlaamse Regering definitief vastgesteld als speciale beschermingszone in uitvoering van de Habitatrictlijn.

De netto-oppervlakte Natura 2000-netwerk bedraagt in totaal 166.187 ha of 12,3 % van het Vlaams grondgebied (INBO, 2010). Hiervan wordt 53.825 ha of zo'n 32 % aangegeven als cultuurgrond door landbouwers in de eenmalige perceelsregistratie. In het plattelandsontwikkelingsprogramma (zie hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid) zijn compensatiebetalingen opgenomen voor landbouwers die in deze gebieden gronden hebben liggen.

De vogelrichtlijngebieden hebben een gezamenlijke oppervlakte van 98.423 ha (INBO, 2010). De drie vogelrichtlijngebieden met de meeste oppervlakte cultuurgrond zijn: Poldercomplex (8.192 ha), Hamonterheide, Hageven, Buitenheide, Stamprooierheide en Mariahof (7.664 ha), Bocholt, Hechtel-Eksel, Meeuwen-Gruitrode, Neerpelt en Peer (5.374 ha) (ADLO, 2010).

De habitatrictlijngebieden hebben samen een oppervlakte van 104.888 ha (INBO, 2010). De drie habitatrictlijngebieden die de grootste oppervlakte cultuurgrond bevatten zijn: vallei- en brongebied van de Zwarte Beek, Bolisserbeek en Dommel met heide en veengebieden (3.506 ha), bossen van de Vlaamse Ardennen en andere Zuid-Vlaamse bossen (2.553 ha) en het Schelde- en Durme-estuarium van de Nederlandse grens tot Gent (2.291 ha) (ADLO, 2010).

De gewestelijke instandhoudingsdoelen voor biodiversiteit zijn definitief vastgesteld door de Vlaamse Regering op 23 juli 2010. Voor elk van de habitat- en vogelrichtlijngebieden zullen gebiedsspecifieke instandhoudingsdoelstellingen worden opgesteld, de zogenaamde S-IHD. Daarin wordt beschreven welk deel van de (gewestelijke) opdracht elk gebied voor zijn rekening neemt. Deze rapporten moeten voor elke beschermingszone uiterlijk op 31 december 2012 definitief vastgesteld zijn.

Om de instandhoudingsdoelen te realiseren, wordt in eerste instantie uitgegaan van het bestaande instrumentarium zoals beheerplannen, natuurinrichtingsprojecten, aankoopsubsidies, beheerovereenkomsten (voor landbouwers) of toepassing van de criteria duurzaam bosbeheer (voor bosbouwers). Het is daarom belangrijk dat voldoende aandacht gaat naar een flankerend beleid voor de sector.

Ggo's anno 2010

Cindy Boonen

Genetisch gemodificeerde organismen (ggo's) zijn planten of dieren die niet via de klassieke veredeling gecreëerd werden, maar door gebruik te maken van technieken uit de biotechnologie. De ontwikkeling van nieuwe rassen gebeurt via deze laatste techniek doorgaans sneller dan via veredeling. Een ander voordeel is de mogelijkheid om gewenste eigenschappen (genen) in een gewas in te brengen die afkomstig zijn van een ander organisme en die via de klassieke veredeling niet ingekruist zouden kunnen worden. Nadelen zijn de mogelijke negatieve gevolgen voor mens, dier en leefmilieu.

Europese regelgeving

Binnen de EU ondergaan nieuwe ggo's een grondige wetenschappelijke risicobeoordeling op het vlak van leefmilieu en volksgezondheid, alvorens ze voor import, gebruik en/of teelt toegelaten worden. In België is dat een federale bevoegdheid. Vandaag zijn er drie genetisch gemodificeerde (gg-) of "transgene" gewassen die binnen de EU geteeld worden: MON810 (maïs die resistent is tegen de Europese maïsstengelboorder) en Amflora (aardappel met gewijzigde zetmeelsamenstelling voor industriële toepassingen). De glufosinaatresistente maïs T25 is ook toegelaten, maar daarvoor werden nooit commerciële rassen ontwikkeld. In 2009 werd in Spanje, Portugal, Tsjechië, Slowakije, Polen en Roemenië transgene maïs geteeld. Het gaat om een are-

aal van 94.750 ha. Frankrijk en Duitsland, waar eerder gg-teelt plaatsvond, banden MON810 respectievelijk in 2008 en 2009.

In de EU worden ook meerdere toegelaten gg-gewassen ingevoerd: soja, maïs, suikerbiet, koolzaad en katoen. Toch raken niet-ggo-partijen regelmatig vermengd met sporen van nog niet-toegelaten ggo's, vooral afkomstig van Noord- of Zuid-Amerika. De Europese nultolerantie daartegen resulteerde al meermaals in geblokkeerde scheepsladingen met grote economische gevolgen. Eind 2010 kwam de Europese Commissie met een voorstel om de problemen met sporen van ggo's op te lossen. Dat voorstel wordt nu grondig bediscussieerd.

Co-existentie in Vlaanderen

De teelt van ggo's is landbouwmaterie en bijgevolg gewestelijke (Vlaamse) bevoegdheid. Hier speelt de zogenaamde co-existentie een belangrijke rol. Co-existentie is het naast elkaar bestaan van gangbare, biologische en genetisch gewijzigde landbouwgewassen. Co-existentie-maatregelen moeten voorkomen dat de gg-teelt vermengd geraakt met de oogst van gangbare en biologische gewassen. Als een oogst sporen bevat van een ggo (> 0,9%), moet die verplicht geëtiketteerd worden om de keuzevrijheid voor producent en consument te vrijwaren. Etikettering kan resulteren in een lagere marktprijs en economische gevolgen voor de conventionele of biologische landbouwer.

4.3 Agrobiodiversiteit

Het is een Europese doestelling om landbouwontwikkeling, agrobiodiversiteitsbehoud en de levering van ecosysteemdiensten beter te laten samensporen. Agrobiodiversiteit omvat alle vormen van biodiversiteit die voorkomen in agro-ecosystemen.

De relaties tussen landbouw en agrobiodiversiteit zijn complex en de maatregelen die genomen kunnen worden om die relaties te verbeteren zijn heel divers. De doelstelling van agromilieumaatregelen kan uitgebreid worden van een nauwe focus op bepaalde soorten of specifieke milieudoelen naar maatregelen die gericht zijn op functionele en competitieve agrobiodiversiteit en het leveren van ecosysteemdiensten. Deze holistische aanpak kan ook de landbouwproductie positief beïnvloeden en kan een extra motivatie vormen voor landbouwers om deel te nemen (buiten de financiële vergoedingen).

Optimalisatie van agromilieumaatregelen heeft te maken met twee zaken, nl. het verhogen van de acceptatie- en participatiegraad door de landbouwers en het verhogen van de positieve effecten van de maatregelen voor agrobiodiversiteit. Om tot een werkelijke optimalisatie te komen, moet er dus behalve aan technische ook aan organisatorische en beleidsmatige aspecten gewerkt worden. Zo zijn bedrijfszekerheid bij het afsluiten van overeenkomsten en duidelijkheid over het toepassingsgebied belangrijke bekommernissen voor de landbouwsector. Het verruimen van de doelstellingen van de landbouw tot de vanzelfsprekende zorg voor milieu en biodiversiteit, ziet de natuursector als voorwaarde voor het succes van het instrument.

Maatregelen op maat van gebieden en bedrijfstypen en participatief werken, zijn andere belangrijke uitgangspunten om tot een optimalisatie te komen. Daarnaast kunnen een zekere mate van flexibiliteit over plaats, techniek, looptijd of vergoedingsstelsel, de participatie en effectiviteit van de maatregelen verder verhogen. Dat moet dan wel gebeuren in het kader van een gebiedsplan met duidelijke doelen voor landbouw en agrobiodiversiteit, waarin aangegeven wordt hoe de agromilieumaatregelen, tezamen met andere instrumenten die een robuuste landschapstructuur nastreven, hieraan kunnen bijdragen en hoe bedrijven kunnen samenwerken om die doelen te bereiken.

Sinds 3 april 2009 heeft Vlaanderen een decreet dat de basisprincipes vastlegt waarbinnen een Vlaamse landbouwer ggo's kan telen. Het decreet voorziet bovendien, onder voorwaarden, in het vergoeden van de economische schade door toevallige vermenging via de oprichting van een solidariteitsfonds, gespijsd met bijdragen van ggo-telers. Concrete maatregelen, zowel algemene (voor elke teelt geldende) procedureregels als gewasspecifieke regels (o.a. uiterste indieningsdata voor aanmelding bij overheid en buurproducenten, isolatie- en meldingsafstanden, verplichte opslagbestrijding en reiniging van machines) werden in uitvoeringsbesluiten gegoten.

Co-existentie in Wallonië

Het Waals Gewest koos ervoor om ggo's maximaal te weren en legt de landbouwer die een ggo wil telen zeer strenge regels op, zoals grote verplichte afstanden tussen percelen met conventionele en biologische rassen van hetzelfde gewas en hoge bijdragen aan het schadefonds.

Het pakket van agromilieumaatregelen kan dus effectief verbeterd en uitgebreid worden in Vlaanderen. Maar afzonderlijke, optimale maatregelen zullen het beter samengaan van landbouwontwikkeling en agrobiodiversiteitbehoud enkel mogelijk maken, als ze onderdeel zijn van een meer omvattend beleid voor het landelijk gebied (D'Haene et al., 2010).

4.4 Wildschade aan landbouwgewassen

Wild (bv. everzwijnen), houtduiven en winterganzen brengen soms schade toe aan landbouwgewassen. Houtduiven zoeken vooral voedsel in landbouwgebieden. De sterke verduiving in Vlaanderen zou samenvallen met de toename van de maïsteelt die zorgt voor grote hoeveelheden oogstresten als wintervoeder (Herremans, 2010). De meeste gewasschade doet zich vooral in mei voor aangezien op dat moment de oogstresten van maïs worden ondergeploegd en de vogels hun voedsel verliezen en schade veroorzaken aan teelten als koolgewassen, witloof, cichorei, radicchio, erwten, bonen, diverse slasoorten, vlas, fruit en boomkwekerijteelten.

Om een antwoord te bieden op de gewasschade veroorzaakt door bepaalde soorten, heeft de Vlaamse regering op 3 juli 2009 het wildschade- en graslandbesluit goedgekeurd. Het besluit werd van kracht op 1 september 2009. Het wildschadebesluit regelt de procedure voor de aanvraag van een vergoeding van schade die veroorzaakt werd door niet-bejaagbaar wild of beschermde soorten. Men kan een schadevergoeding krijgen voor schade door wildsoorten waarvoor de jacht niet geopend was, soorten waarop jagen permanent verboden is of beschermde diersoorten conform het natuurdecreet of het soortenbesluit. Dat geldt onder meer voor de kolganzen, kleine rietganzen en aalscholvers.

In tabel 5 wordt een overzicht gegeven van het aantal ingediende dossiers per provincie alsook het aantal dossiers dat in aanmerking komt voor een vergoeding voor schade aan landbouwgewassen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen ganzenschade en schade door andere diersoorten.

Tabel 5. Overzicht van het aantal dossiers wildschade per provincie, situatie september 2010

	aantal ingediende dossiers			dossiers in aanmerking voor vergoeding		
	totaal	gans	andere diersoorten	totaal	gans	andere diersoorten
Oost-Vlaanderen	27	24	3	10	10	0
West-Vlaanderen	66	54	12	42	38	4
Antwerpen	5	0	5	1	0	1
Limburg	13	0	13	1	0	1
Vlaams-Brabant	11	0	11	8	0	8
totaal	122	78	44	62	48	14

Bron: Agentschap voor Natuur en Bos (2010)

REFERENTIES

- Aernouts K., Jespers K., Vangeel S. (2010) *Energiebalans Vlaanderen 2008: Eindrapport Energiebalans Vlaanderen 2008*, rapport 2010/TEM/R/juli 2010, www.emis.vito.be/energiebalans-vlaanderen.
- Aertsens J., De Nocker L., Gobin A. (2010) *Valuing the carbon sequestration potential of European agriculture – Policy implications*; Paper prepared for presentation at the 119th EAAE Seminar ‘Sustainability in the Food Sector: Rethinking the Relationship between the Agro-Food System and the Natural, Social, Economic and Institutional Environments’, Capri, Italy.
- Afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO) (2010) *Berekeningen oppervlakte cultuurgrond in Natura 2000-gebieden*. Eigen berekening. Brussel.
- Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen (ALBON), departement Leefmilieu, Natuur en Energie (LNE) (2009) *Organische stof in de bodem. Sleutel tot bodemvruchtbaarheid*, Brussel.
- Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond en Natuurlijke Rijkdommen (ALBON) (2010) *Potentiële bodemerosiekaart 2010*. Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie, Brussel.
- Afdeling Ruimtelijke Planning (ARP) (2010) *Actualisering en herziening van het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen. Openbaar onderzoek van 10 februari tot en met 11 mei 2010*, Brochure, Departement Ruimtelijke Ordening, Wonen en Onroerend Erfgoed, Brussel.
- Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Markt- en Inkomensbeheer (ALV-MIB) (2009) *De randvoorwaarden in het gemeenschappelijk landbouwbeleid*. Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Brussel.
- Agentschap voor Landbouw en Visserij, afdeling Markt- en Inkomensbeheer (ALV-MIB)(2010) *De randvoorwaarden. Wijzigingen in 2010*. Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Brussel.
- Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV) (2007) *Eenmalige perceelsregistratie. Versie 2007, extractiedatum 03.04.2008*. GIS-bestand. Brussel.
- Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV) (2010) *Eenmalige perceelsregistratie 2008, extractiedatum 16.03.2010*. Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Brussel.
- Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) (2005) *Vogelrichtlijngebieden. Versie Besluit Vlaamse Regering 22.07.2005*. Brussel.
- Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) (2006) *Projectgebieden voor hamsterbescherming in Vlaanderen*, Brussel.
- Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) (2008) *Habitatrichtlijngebieden. Versie Besluit Vlaamse Regering 15.02.2008*. Brussel.
- Agentschap voor Natuur en Bos, cel fauna en flora (ANB) (2010) *Cijfers met betrekking tot ingediende wildschadedossiers. Situatie 07.05.2010*. Brussel.
- Algemene directie Statistiek en Economische informatie (ADSEI) (2009) *Definitieve resultaten van de landbouwenquête 2008*. Federale overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie, Brussel.
- Andersen E., Baldock D., Bennet H., Beaufoy G., Bignal E., Brouwer F., Elbersen B., Eiden G., Godeschalk F., Jones G., McCracken D.I., Nieuwenhuizen W., van Eupen M., Hennekes S. & Zervas G. (2003) *Developing a high nature value farming area indicator. Consultancy report to the EEA*, European Environment Agency, Copenhagen.
- Barnola J.-M., D. Raynaud C. Lorius and N.I. Barkov (2003) *Historical CO2 record from the Vostok ice core. In Trends: A Compendium of Data on Global Change* (<http://cdiac.ornl.gov/trends/co2/vostok.htm>) Carbon Dioxide Information Analysis Center, Oak Ridge National Laboratory, U.S. Department of Energy, Oak Ridge, Tenn., U.S.A.
- Blasing T.J. and Jones S. (2005) *Current Greenhouse Gas Concentrations - Updated february 2005*. http://cdiac.esd.ornl.gov/pns/current_ghg.html, U.S.A.
- Bodemkundige Dienst van België & Universiteit Gent, Vakgroep Bodembeheer en bodemhygiëne (2006) *Ontwikkelen van een expertsysteem voor het adviseren van het koolstofbeheer in de landbouwbodems*, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, ALBON, BDB, UGBB, Brussel.
- Bruers S. & Verbeeck B. (2010). *De berekening van de ecologische voetafdruk van Vlaanderen*. Studie uitgevoerd in opdracht van Milieurapport Vlaanderen.
- Danckaert S., Carels K., Van Gijsegem D. & Hens M. (2009) *Indicatoren voor het opvolgen van de hoge natuurwaarden op landbouwgrond in het kader van de PDPO-monitoring. Een verkennende analyse*, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (LNE) (s.d.) <http://www.lne.be/themas/bodem/erosie>, laatst geraadpleegd 12.05.2010.
- Departement Leefmilieu, natuur en energie (LNE) (2010) <http://www.lne.be/themas/klimaatverandering>, Brussel.
- Departement Ruimtelijke Ordening, Wonen en Onroerend Erfgoed (RWO) (2001) *Vectoriële versie van de Traditionele Landschappen*, verspreid door het AGIV, Gent.
- Departement Ruimtelijke Ordening, Wonen en Onroerend Erfgoed (RWO) (2010) *Adendum bij het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen. Voorlopig vastgesteld door de Vlaamse Regering op 18 december 2009*. Brussel.
- Departement Ruimtelijke Ordening, Wonen en Onroerend Erfgoed (RWO) (2010) *Herbevestigde agrarische gebieden. Versie 01.03.2010*. Brussel.
- D’Haene K., Laurijsens G., Van Gils B., De Blust G. & Turkelboom F. (2010) *Agrobiodiversiteit. Een steunpilaar voor de 3de generatie agromilieumaatregelen?* Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek (ILVO). I.o.v. het Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

- Europese Milieu Agentschap (EEA) (2004) *Impacts of Europe's changing climate. EEA report no. 2/2004*. Copenhagen: report (18/8/2004) + draft environmental issue report and fact sheets, Copenhagen.
- Ghellynck X., Van Huylenbroeck G., Bervoets K., Vandermeulen V., Leinfelder H., Verhoestraete D., Van Orshoven J., Bomans K., Gullinck H., Vloebergh G., Laureins G., De Greef J., & Wauillaume P. (2007) *analyse van de huidige en de toekomstige ruimtebehoefte voor land- en tuinbouw en de toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen binnen landbouw*, UGent, KULeuven & Studiegroep Omgeving, Gent / Leuven / Antwerpen.
- Herremans M. (2010) *Houtduivenweekend schiet zijn doel voorbij*. In: Natuur.focus. Maart 2010.
- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) (2008) *Een nieuwe weidevogelkaart voor Vlaanderen*, Brussel.
- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) (2008) *Kartering van de NATURA2000 habitattypes*, Brussel.
- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) (2008) *Percelen onder natuurbeheer*, Brussel.
- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) (2008) *Vectoriële versie van de vogelatlas*, Brussel.
- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) (2009) *Akkervogelindexkaart*, Brussel.
- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) (2010) *Natuurindicatoren 2010. Internationaal beleid: Oppervlakte Natura 2000 (versie van 18-02-2010)*. Brussel.
- Koninklijk Meteorologisch Instituut (KMI) (2010) www.meteo.be, Brussel.
- Lenders S. & Jespers K. (2009) *Energieverbruik in de Vlaamse landbouwsector 1990-2007, nieuwe methode en resultaten*, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Lenders S. en D'hooghe J. (2010) *Milieudruk in de landbouw op basis van gegevens van het Landbouwmonitoringsnetwerk 2005-2008*, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Meul, M., Nevens, F. & Hofman, G. (2006) *Indicatoren voor duurzaam watergebruik op Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven*, Steunpunt Duurzame Landbouw, <http://www.kuleuven.ac.be/stedula/nl/publicaties/publicatie27.pdf>
- MIRA/VMM (2010) www.milieurapport.be, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst.
- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) (2009) *Jaarverslag Lozingen in de lucht 1990-2008*, VMM, Erembodegem
- Mulier A., Nevens F. & Hofman G. (2006) *Daling van de organische stof in Vlaamse landbouwgronden. Analyse van mogelijke oorzaken en aanbevelingen voor de toekomst*. Steunpunt Duurzame Landbouw, Gontrode.
- Nationaal Geografisch Instituut (NIS) (2006) *Vectoriële versie van de administratieve grenzen*, verspreid door het AGIV, Gent.
- Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) (2010) *persoonlijke mededeling*.
- Peymen J., Hens M., Gobin A., Uljee I., Van Esch L., Engelen G., Overloop S., Maes F., Gavilan J., Carels K. & Van Gijsegem D. (2009) Landgebruik. In: Dumortier M., De Bruyn L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T. & Van Reeth W. (red.) (2009) *Natuurverkenning 2030. Natuurrapport Vlaanderen, NARA 2009*. Brussel.
- Phytofar vzw (2007) *Jaarverslag 2006-2007*, Phytofar vzw, Brussel.
- Siegenthaler U., Stocker T. F., Monnin E., Lüthi D., Schwander J., Stauffer B., Raynaud D., Barnola J.-M., Fischer H., Masson-Delmotte V., Jouzel J. (2005) *Stable Carbon Cycle-Climate Relationship During the Late Pleistocene*. Science, v. 310, pp. 1313-1317.
- Spahni R., Chappellaz J., Stocker T.F., Loulergue L., Hausammann G., Kawamura K., Flückiger J., Schwander J., Raynaud D., Masson-Delmotte V. and Jouzel J. (2005) *Atmospheric methane and nitrous oxide of the late Pleistocene from Antarctic ice cores*. Science 310, 1317-1321.
- Van Steertegem M. (red) (2008) MIRA-T. *Milieurapport Vlaanderen. Indicatorrapport*, Vlaamse Milieumaatschappij, Erembodegem. www.milieurapport.be
- VILT (2010) *Nieuw duivenweekend moet populatie houtduiven inperken*. Gepubliceerd 24 februari 2010.
- Vlaamse Landmaatschappij (2008) *Beheerovereenkomsten actief juni 2008*, Brussel.
- Vlaamse Landmaatschappij (2008) *Hamsterbeheergebieden*, verspreid via het INBO, Brussel.
- Vlaamse Landmaatschappij (2008) *Weidevogelbeheergebieden*, verspreid via het INBO, Brussel.
- Vlaamse Landmaatschappij (2009) *Akkervogelbeheergebieden*, verspreid via het INBO, Brussel.
- Vlaamse Landmaatschappij (2009) *Voortgangsrapport Mestbank 2009*, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.
- WMO (2006) *First WMO Greenhouse Gas Bulletin: Greenhouse gas concentrations reach new highs in 2004*. WMO-No. 744, Geneva.
- WMO (2007) *Greenhouse Gas Bulletin: The state of greenhouse gases in the atmosphere using global observations through 2006*. WMO-No. 3, Geneva.
- Wustenberghs H., Claeys D., D'hooghe J., Claeys S., Overloop S. (2007) *Milieurapport Vlaanderen MIRA. Achtergronddocument Landbouw*, Vlaamse Milieumaatschappij, www.milieurapport.be

Wetteksten

- Besluit betreffende de vergoeding van wildschade of schade door beschermde soorten en tot wijziging van hoofdstuk IV van het besluit van de Vlaamse Regering van 23 juli 1998 ('Maatregelenbesluit') tot vaststelling van nadere regels ter uitvoering van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu door de Vlaamse regering goedgekeurd.
- Ontwerp-Besluit van de Vlaamse Regering van 29 mei 2009 betreffende de principiële goedkeuring van de gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen
- Ontwerp-Besluit van de Vlaamse Regering van 2 april 2010 betreffende de tweede principiële goedkeuring van de gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen, na advies Minaraad, SALV en SERV.

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Peter Demeyer, Hubert Hernalsteen, Annemie Leys, Fleur Marchand, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem, Veerle Van linden, Lieve Vleurick
- Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie: Johan Bogaert, Walter Galle, Jan Kielemoes, Karolien Michiel, Stijn Overloop, Geert Rogiers, Joost Salomez, Katleen Van Essche, Kor Van Hoof, Pieter Van Vooren, Inge Van Vynckt, Bert Van Wambeke, Bavo Verwimp

A word cloud graphic featuring various terms in different sizes and orientations. The most prominent words are 'SOCIALE ASPECTEN' and 'VAN DE LAND- EN TUINBOUW'. Other visible words include 'LEIDERS', 'MERS', 'INGE', 'PERSONEN', 'BEROEPSTROTS', 'NDERWIJS', 'VTE', 'PLATTELAND', 'TWERKSTELLING', 'VROUWEN', 'LANDBOUW SECTOR', 'BOEREN', 'LEEF TIJD', 'LEERLIN', 'TUINBOUWSECTOR', 'INKOMEN', 'VLAANDEREN', 'ARBEIDSONGEVALLEN', 'SUBSIDIE', 'STARTE', 'VORMING', and 'BEDRIJ'.

HOOFDLIJNEN

De gemiddelde leeftijd van bedrijfsleiders van beroepslandbouwbedrijven is gestegen van 46,2 jaar in 1999 tot 49,5 jaar in 2009. Slechts 13,8 % van de Vlaamse landbouwbedrijfsleiders ouder dan 50 jaar heeft een opvolger. Dat is vooral een probleem bij de kleinere bedrijven. Het opleidingsniveau van de Vlaamse bedrijfsleiders is gestaag gestegen. In 1959 had 95 % van de bedrijfsleiders enkel praktische ervaring, in 2005 minder dan 55 %.

Niet enkel het aantal bedrijven is afgenomen, ook het aantal regelmatig tewerkgestelde personen in de Vlaamse land- en tuinbouw nam tussen 1999 en 2009 af met 2,6 % per jaar. De land- en tuinbouwsector is een belangrijke werkgever voor allochtone werknemers. 3,9 % van de werknemers van vreemde afkomst is actief in de primaire sector.

Landbouwers hebben de hoogste administratielast, voor de dienstensector, de industrie en de bouw. Landbouwers beschouwen de steeds veranderende wetgeving als belangrijkste knelpunt.

Naar schatting komen dagelijks vijf ongevallen voor op Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven. De land- en tuinbouwsector komt op de vierde plaats in de ongevallenstatistieken, na de bouwnijverheid, staalindustrie en de houtsector.

Armoede is ook op het platteland een realiteit. Het aantal landbouwers in nood die aankloppen bij de vzw Boeren op een Kruispunt is sinds de oprichting in 2007 continu gestegen.

In 2009 gebruikt gemiddeld 52 % van de Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven een computer voor bedrijfsdoeleinden. Het zijn vooral jonge bedrijfsleiders die een pc gebruiken. 81 % van de bedrijfsleiders jonger dan 35 jaar gebruikt een computer voor het bedrijf tegenover slechts 13 % van de bedrijfsleiders ouder dan 65 jaar.

Voor groene zorg kunnen land- en tuinbouwers een subsidie krijgen. Er waren in mei 2010 443 erkende zorgboerderijen en 883 zorgboerderij-overeenkomsten lopende. West-Vlaanderen is hierin koploper.

Historisch gezien heeft de landbouw in Vlaanderen steeds een belangrijke rol gespeeld en ook vandaag is de land- en tuinbouwsector nog altijd een belangrijke economische sector in Vlaanderen. In andere delen van dit Landbouwrapport 2010 wordt informatie verstrekt over de landbouw als economische activiteit. Daarnaast gebeurt er ook veel onderzoek over de land- en tuinbouw als fysieke activiteit. De landbouw is wellicht nog meer dan andere sectoren verbonden met zijn fysieke omgeving.

De landbouwactiviteit en het leven van landbouwers behelst echter meer dan enkel economische of fysieke aspecten, het heeft ook vele sociale aspecten. Landbouwers leven immers niet in een sociaal vacuüm en zijn ook meer dan louter economische actoren of bewerkers of verbouwers van het land. Zij maken net als anderen deel uit van het maatschappelijk leven, worden beïnvloed door diverse maatschappelijke evoluties of drukken zelf hun stempel op ontwikkelingen in de maatschappij. Als bedrijfsleider, als partner, als collega, als vriend, als zorgverstrekker, of met een nog andere identiteit onderhouden zij relaties met anderen, participeren zij in minder of meer geformaliseerde netwerken en communiceren zij hierover. Landbouwers hebben ook een mening over maatschappelijke ontwikkelingen in hun omgeving, net zo goed als die omgeving zich een beeld vormt van wat landbouw en tuinbouw behelst of wat het volgens hen zou moeten behelzen. De landbouwer is bovendien geen passieve ontvanger of uitvoerder van beleidsbeslissingen, maar vormt er zich ook een mening over. Die mening kan onuitgesproken blijven of via diverse kanalen en platforms kenbaar gemaakt worden en een belangrijke invloed uitoefenen op de manier waarop de landbouwer zijn stiel ervaart, beleeft en ook uitvoert.

1 SOCIO-DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

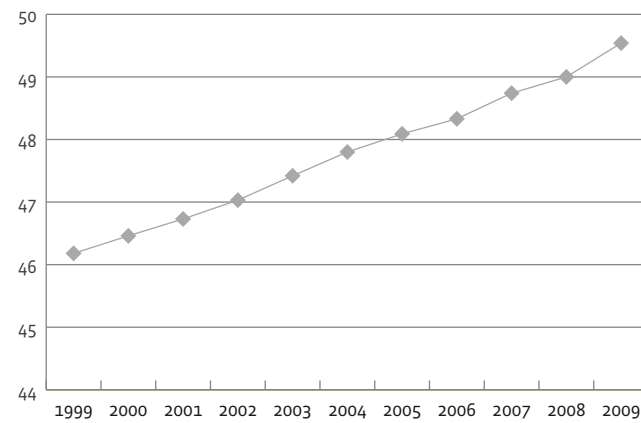
In dit deel worden enkele socio-demografische gegevens over de landbouwpopulatie in Vlaanderen gepresenteerd. Deze opsomming is zeker niet exhaustief. Er zijn nog andere kenmerken die de sociale situatie van de land- en tuinbouwer in Vlaanderen kunnen helpen beschrijven, zoals etnische afkomst, geloof, gezinsgrootte en -samenstelling, leeftijd van de kinderen, sociaaleconomische status, inkomen (zie hoofdstuk Structurele en economische kenmerken van de landbouw). Dit overzicht is gebaseerd op beschikbare socio-demografische data.

1.1 Leeftijd bedrijfsleiders

In 1999 waren er nog 42.282 bedrijfsleiders van landbouwbedrijven in Vlaanderen. In 2009 was dat aantal gedaald naar 29.394.

De gemiddelde leeftijd van de bedrijfsleiders van beroepslandbouwbedrijven (SGE \geq 4) in Vlaanderen bedraagt in 2009 49,5 jaar en is, zoals te zien in figuur 1, de afgelopen 10 jaar continu gestegen. In 1999 bedroeg de gemiddelde leeftijd van de bedrijfsleiders nog 46,2 jaar.

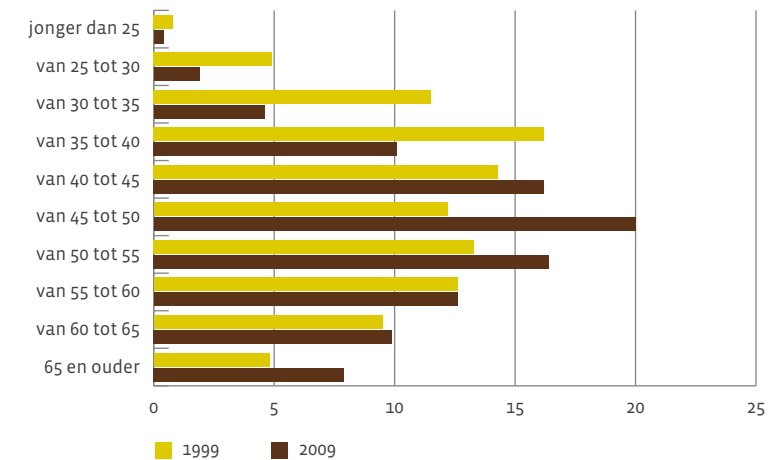
Figuur 1. Evolutie van de gemiddelde leeftijd van de bedrijfsleiders van beroepslandbouwbedrijven, 1999-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

Met de toenemende leeftijd van de bedrijfsleiders hangt samen dat het aantal jonge bedrijfsleiders klein is. In 2009 heeft slechts 2,3 % van de bedrijven een bedrijfsleider jonger dan 30 jaar, terwijl 7,9 % ouder is dan 65 (figuur 2). Het grootste deel van de bedrijfsleiders (20 %) is tussen de 45 en 50 jaar. Ten opzichte van 10 jaar geleden is de piramide duidelijk verkleind. Vooral de leeftijdscategorieën tot 35-40 vertonen een sterke terugval. De middenklasse en de categorie 65 en ouder nemen aan belang toe.

Figuur 2. Leeftijdspiramide van bedrijfsleiders van beroepslandbouwbedrijven, %, 1999 en 2009

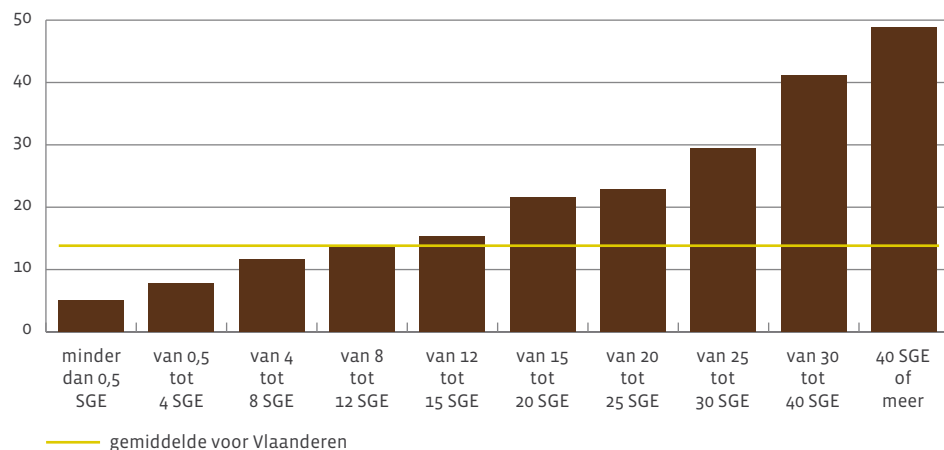
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

1.2 Opmvolging

Figuur 3 toont dat slechts 13,8 % van de Vlaamse landbouwbedrijfsleiders ouder dan 50 jaar over een vermoedelijke opvolger beschikt. Uit een indeling van de bedrijven met een bedrijfsleider ouder dan 50 jaar, volgens economische bedrijfsgrootte (uitgedrukt met behulp van standaardgrootte-eenheden, ofwel SGE), blijkt dat de opvolging vooral problemen stelt bij de kleinere bedrijven. Hoe groter de bedrijven, hoe groter het aandeel dat beschikt over een vermoedelijke opvolger.

Landbouwkrediet (2009) geeft in haar vertrouwensindex aan dat in bijna 70 % van de gevallen de potentiële opvolger al meewerkt op het bedrijf.

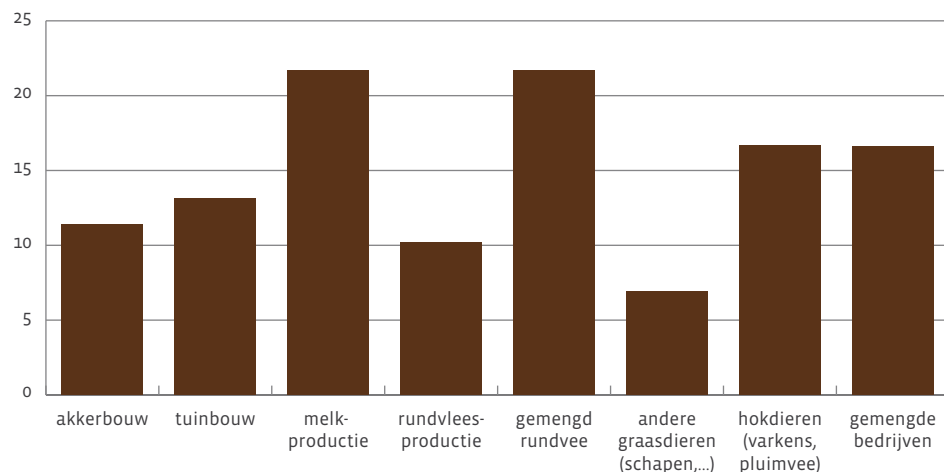
Figuur 3. Aandeel bedrijfsleiders ouder dan 50 met vermoedelijke opvolger volgens bedrijfsgrootte, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

Figuur 4 toont aan dat de opvolging op Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven het meest gegarandeerd is voor bedrijven die gespecialiseerd zijn in gemengd rundvee en melkproductie.

Figuur 4. Aandeel bedrijfsleiders ouder dan 50 met vermoedelijke opvolger volgens productierichting, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

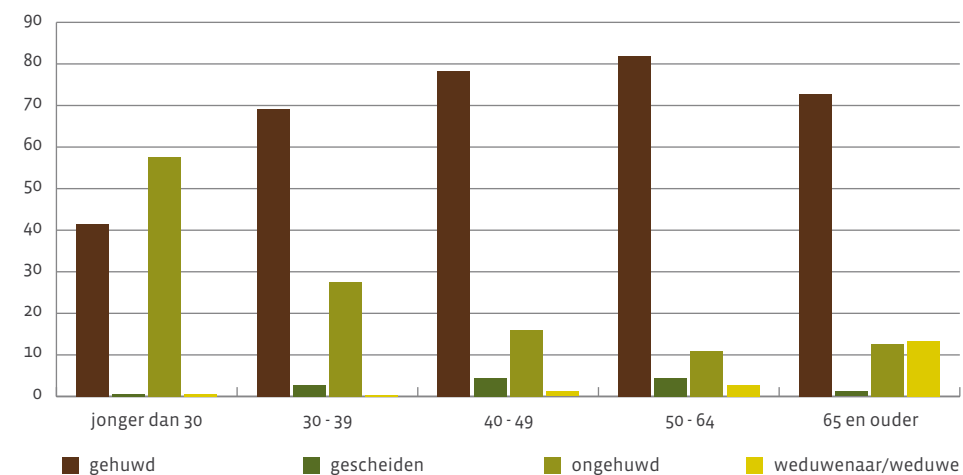
Steeds kapitaalsintensievere productiesystemen, in combinatie met de huidige crisissituatie in de landbouw, zorgen voor een grote mate van onzekerheid (Calus et al., 2010). De problemen en onzekerheden die opduiken worden gerangschikt in drie grote groepen. Door het familiale karakter van de landbouw zijn het voornamelijk de kinderen die het bedrijf zullen overnemen, maar door de leeftijd, een gebrek aan interesse of het buitenhuis werken van kinderen blijft opvolging vaak onzeker. Een tweede groep van problemen heeft betrekking op de sector en de onzekerheid rond het inkomen: is er nog een toekomst voor de landbouw? Ten slotte zijn er ook een aantal structurele bedrijfskenmerken. Bedrijven die te klein, verouderd en niet of beperkt leefbaar zijn kampen vaak met onzekerheid over de opvolging.

1.3 Burgerlijke staat bedrijfsleiders

Figuur 5 toont aan dat van de bedrijfsleiders ouder dan 30 jaar het grootste deel getrouwd is. Van de bedrijfsleiders jonger dan 30 jaar is het merendeel (58 %) ongehuwd. Het aandeel ongehuwde bedrijfsleiders neemt af met de leeftijd, tot de leeftijd van 65 jaar en ouder. Voor de oudere bedrijfsleiders neemt ook het aantal gehuwden af, en neemt het aandeel weduwnaars toe.

In vergelijking met de burgerlijke staat van de Vlaamse bevolking valt op dat het aandeel gehuwden gemiddeld gezien hoog is (76 % versus 59 %) en het aandeel gescheiden personen laag is (4 % versus 9 %).

Figuur 5. Burgerlijke staat van de bedrijfsleiders naar leeftijdscategorie, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

Blik op de toekomst: conjunctuur en vertrouwen

Tom Coulier

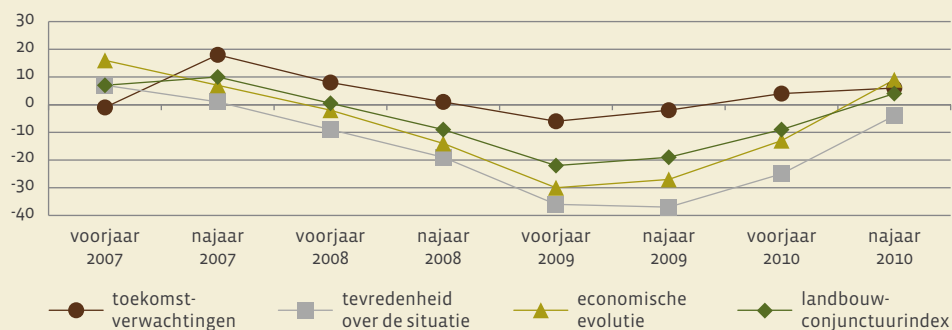
De afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij verspreidt halfjaarlijks een enquête onder de landbouwers die verbonden zijn aan het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN). Die vragenlijst (met vragen over omzet, productie, personeel, prijzen, investeringen en belemmeringen) vormt de basis voor de bepaling van de landbouwconjunctuurindex, die een maat is voor de economische situatie en verwachte evolutie binnen de land- en tuinbouwsector. De antwoorden worden geëxtrapoleerd naar de totale Vlaamse landbouwpopulatie. De index heeft in theorie een bereik van -100 (landbouwers unaniem negatief) tot +100 (landbouwers unaniem positief).

De resultaten van de conjunctuurindex kunnen worden weergegeven voor de gehele sector en volgens de deelsectoren, de grootte van de bedrijven of de leeftijd van de bedrijfsleider (Coulier et al., 2010).

De figuur toont dat de conjunctuurindex in het najaar van 2010 voor het eerst sinds de landbouwcrisis boven het nulpunt uitstijgt. In het voorjaar 2010 wees het herstel van de index er al op dat de landbouwsector van mening was dat de crisis in de land- en tuinbouw over zijn dieptepunt heen raakte. Het positieve resultaat van het najaar geeft aan dat de landbouwsector uit het dal geklommen is. Het ondernemersvertrouwen is hersteld.

Bij het bekijken van de deelaspecten van de index valt op dat de toekomstverwachtingen, die in het verleden de index steeds positief beïnvloed hebben, de laatste enquêteronde minder de doorslag gegeven hebben. De tevredenheid over de evolutie van de afgelopen zes maanden is de belangrijkste factor die de index positief beïnvloedt.

Figuur: De evolutie van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex per deelaspect, 2007-2010

Bron: Coulier et al., 2010

Uit een vergelijking van de verschillende sectoren blijkt dat landbouwsectoren, met uitzondering van de varkenshouderij, positiever gestemd zijn dan de tuinbouwsectoren. Uitschieters zijn de akkerbouwers en de melkveehouders. De goede prijzen van 2010 bepalen voor een groot stuk hun positieve gevoel. De varkenshouders zijn ontevreden over de prijzen die ze afgelopen zomer voor hun producten kregen, en hebben af te rekenen met sterk stijgende mengvoederkosten. Het ondernemersvertrouwen zit in de varkenssector op een dieptepunt. Het vertrouwen van de tuinbouwsectoren schommelt eind 2010 rond het nulpunt.

1.4 Tewerkstelling in land- en tuinbouw

Volgens de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI, 2010) zijn er in 2009 58.635 personen regelmatig tewerkgesteld in de Vlaamse land- en tuinbouw. Dat is 70 % van het nationale aantal regelmatig tewerkgestelden op bedrijven met landbouwproductie. Het aantal regelmatig tewerkgestelden op Vlaamse landbouwbedrijven komt overeen met 44.590 VTE (voltijds equivalent). De familiale tewerkstelling neemt daarvan 32.496 VTE in. Van de bedrijfsleiders is 13,8 % vrouw (tabel 1).

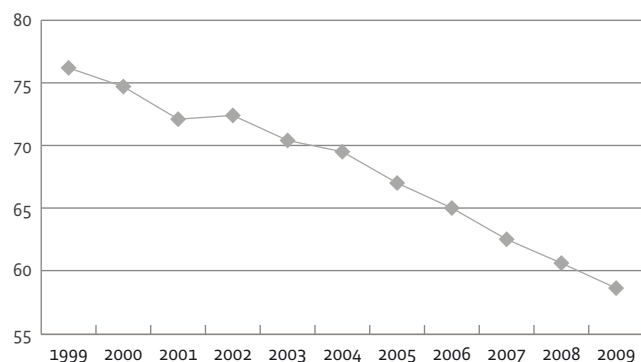
Tabel 1. Samenstelling van de tewerkstelling op de Vlaamse landbouwbedrijven, 2009

tewerkstelling op Vlaamse landbouwbedrijven					
44.590 VTE					
familiale tewerkstelling			niet-familiale tewerkstelling		
47.599 personen			12.094 VTE		
32.496 VTE					
bedrijfsleider	partner van bedrijfsleider	andere familieleden	regelmatig tewerkgesteld	niet-regelmatig tewerkgesteld	
26.567	13.029	8.003	11.036		
personen	personen	personen	personen		
13,8%	87,5%	27,9%	31,0%		
vrouwen	vrouwen	vrouwen	vrouwen		
21.206	7.712	3.577	8.751	3.343	
VTE	VTE	VTE	VTE	VTE	

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

In navolging van de dalende tendens van het aantal landbouwbedrijven, is ook het aantal regelmatig tewerkgestelde personen sinds 1999 continu afgenomen, namelijk met gemiddeld 2,6 % per jaar (figuur 6).

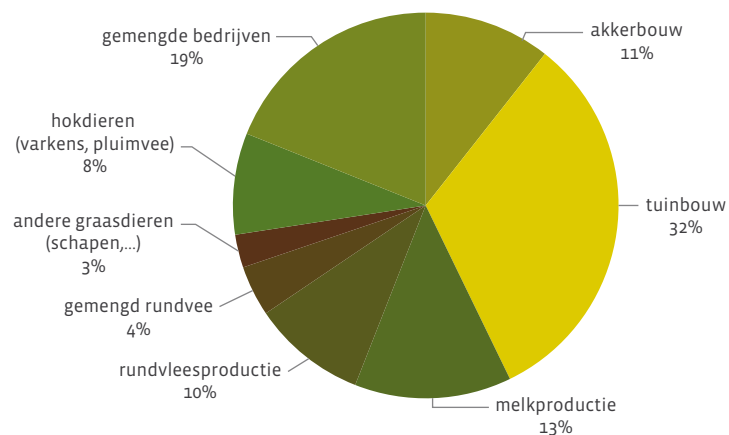
Figuur 6. Evolutie van het aantal regelmatig tewerkgestelde personen op Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven, 1.000 personen, 1999-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

Omgerekend naar voltijdse arbeidskrachten (minstens 38 uren per week of 20 dagen per maand) en rekening houdend met de niet-regelmatig tewerkgestelden betekent dat 44.590 voltijdse arbeidskrachten. Figuur 7 toont dat 32 % daarvan tewerkgesteld is op gespecialiseerde tuinbouwbedrijven.

Figuur 7. Indeling van de voltijdse arbeidskrachten naar productierichting, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

Van het totale aantal regelmatig tewerkgestelden in de Vlaamse landbouw werkt 51 % op voltijdse basis. Met 59 % voltijds tewerkgestelden in Wallonië, is het aandeel deeltijdse arbeidskrachten het grootst in Vlaanderen. De arbeidsbezetting is overwegend familiaal, hoewel dat aandeel afgenomen is van 89 % in 2001 tot 81 % in 2009. Hierbij moet opgemerkt worden dat de personen werkzaam bij een vennootschap als niet-familiaal beschouwd worden. De mannen vertegenwoordigen 65 % van het aantal tewerkgestelde personen.

54 % van de landbouwersgezinnen in Vlaanderen verklaart inkomsten te hebben die niet rechtstreeks uit de landbouw afkomstig zijn. Bijna een derde (31 %) geeft aan dat die inkomsten absoluut noodzakelijk zijn om rond te komen (Landbouwkrediet, 2009). Ook verbredingsactiviteiten kunnen een aanvullend inkomen geven (zie kaderstuk in Hoofdstuk Structurele en economische kenmerken van de landbouw).

1.5 Tewerkstelling allochtonen in land- en tuinbouw

De land- en tuinbouwsector is volgens Loose & Lamberts (2010) een belangrijke werkgever voor allochtone werknemers. Uit cijfers van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid blijkt dat in 2002 3,9 % van de werknemers van vreemde herkomst actief is in de primaire sector, in tegenstelling tot slechts 0,7 % van de totale bevolking. Zeer opvallend is het grote belang van de sector voor werknemers van Turkse (12,0 %), Marokkaanse (10,3 %) en andere herkomst (6,5 %). Vooral vrouwen van Turkse herkomst zijn in grote mate afhankelijk van de primaire sector, met 26,3 % loontrekkenden actief in de primaire sector.

Wijkers en blijvers in de land- en tuinbouw

Tom Van Bogaert

Binnen de land- en tuinbouwsector gaan structurele aanpassingen op blijvende bedrijven, toetredende bedrijven en uittredende bedrijven hand in hand. Productiefactoren zoals grond, arbeid, kapitaal en productierechten verschuiven tussen de verschillende bedrijven, en zorgen ervoor dat blijvende en toetredende bedrijven kunnen groeien en hun concurrentievermogen kunnen handhaven.

Een aantal ontwikkelingen binnen de Vlaamse land- en tuinbouw vertonen tendensen die onlosmakelijk verbonden zijn met het familiale karakter van de Vlaamse land- en tuinbouw:

- De dalende trend in het aantal land- en tuinbouwbedrijven zet zich door. Dat is gekoppeld aan het beperkte aantal bedrijven dat aangeeft een opvolger te hebben.
- Op vlak van bedrijfstype en -oriëntatie is er een tendens naar steeds meer gespecialiseerde bedrijven waarbij er toch nog een beperking in risico wordt ingebouwd.
- De gemiddelde bedrijfsoppervlakte van bedrijven stijgt.
- Er is een sterke concurrentie voor de productiefactor grond waarbij er spanning is tussen actieve landbouwers en pensioenboeren die ook na hun pensioen het bedrijf op een of andere manier voortzetten.
- Een groter aantal bedrijven zoekt naar een inkomen buiten de primaire productie.

De intensiteit van deze tendensen wordt bepaald door de gerelateerde productiefactoren en de (emotionele) betrokkenheid van de landbouwer: land- en tuinbouwers tonen zich in hoge mate verbonden met grond in eigendom en gebouwen die op het erf gelegen zijn. Bij grond in pacht en productierechten is die gebondenheid in mindere mate aanwezig, wat wil zeggen dat ze die bij pensionering of bedrijfsstopzetting gemakkelijker kunnen loslaten en beschikbaar stellen voor andere land- en tuinbouwers.

Omdat grond voor landbouwers essentieel is en voornamelijk jonge land- en tuinbouwers grond nodig hebben om een leefbaar bedrijf uit te bouwen, is er nood aan een stimuleringsbeleid, transparantie van de grondmarkt en efficiënt gebruik van landbouwgrond.

Bron: Calus, M. et al, (2010) *Wijkers en blijvers in de Vlaamse land- en tuinbouw*, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Uit gegevens over de uitgereikte arbeidskaarten B blijkt dat werkgevers binnen de tuinbouwsector in 2008 in belangrijke mate een beroep doen op arbeidsmigranten uit de nieuwe Europese lidstaten, hoofdzakelijk Polen (78 % van de arbeidskaarten B) en ook een omvangrijke groep Roemenen (15 %) (tabel 2). In Limburg worden veruit de meeste arbeidskaarten B uitgereikt (39 %), gevolgd door West-Vlaanderen (20 %) en Antwerpen (19 %). Tabel 2 toont dat Poolse seizoensarbeiders in bijna alle provincies de grootste groep vormen. Enkel in Antwerpen zijn er meer Roemenen (50 %) dan Polen (48 %) aan de slag. In Oost-Vlaanderen is er een opvallende aanwezigheid van Bulgaarse seizoensarbeiders (17 %).

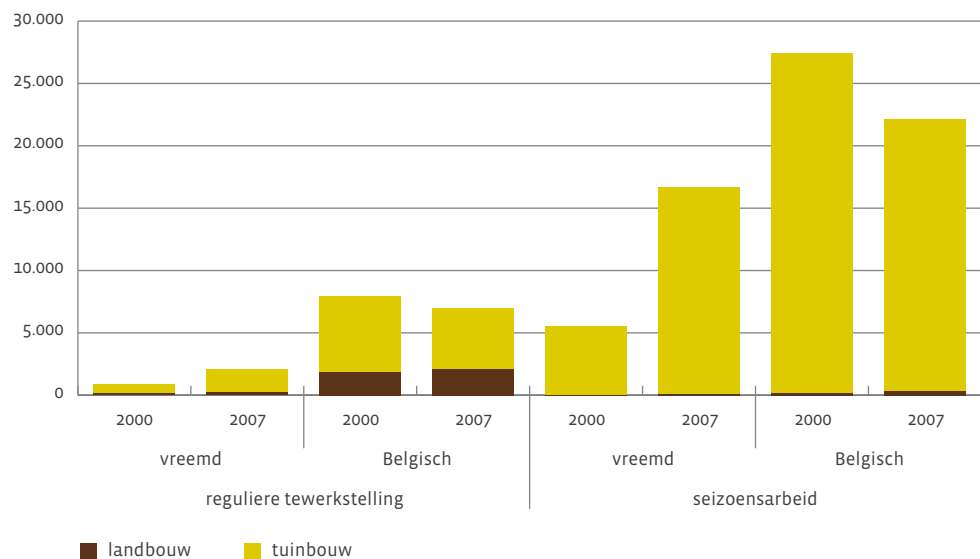
Tabel 2. Provinciale spreiding van toegekende arbeidskaarten B seizoensarbeid tuinbouwsector, verdeeld naar nationaliteit, januari-november 2008

nationaliteit	Limburg		West-Vlaanderen		Antwerpen		Vlaams-Brabant		Oost-Vlaanderen		totaal Vlaanderen	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Polen	6.475	87	3.395	90	1.740	48	1.802	78	1.374	79	14.786	78
Roemenië	360	5	234	6	1.813	50	385	17	56	3	2.848	15
Bulgarije	523	7	125	3	51	1	42	2	293	17	1.034	5
andere	77	1	30	1	48	1	64	3	22	1	241	1
totaal	7.435	100	3.784	100	3.652	100	2.293	100	1.745	100	18.909	100
aandeel in Vlaanderen	-	39	-	20	-	19	-	12	-	9	-	100

Bron: Loose & Lamberts (2010)

Figuur 8 verschaft een meer gedetailleerd inzicht in de tewerkstelling van allochtone werknemers. Wat betreft de reguliere tewerkstelling geldt dat het totale aantal werknemers in de periode 2000-2007 relatief stabiel bleef (ca. 9.000). Het aandeel van reguliere werknemers met een vreemde nationaliteit nam toe tot 210 in de landbouw en 1.889 in de tuinbouw. Het aantal seizoenarbeiders is gestegen van 32.963 in 2000 tot 38.842 in 2007, waarvan de tuinbouw 99 % voor zijn rekening neemt.

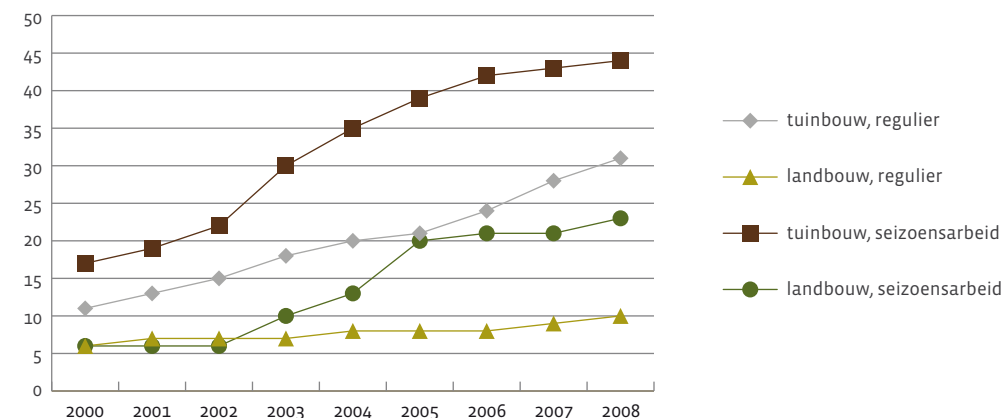
Figuur 8. Overzicht van het aantal werknemers in de land- en tuinbouw naargelang van de sector en de tewerkstellingsvorm, 2000 en 2007

Bron: Loose & Lamberts (2010)

Het aandeel van vreemde seizoenarbeiders is meer dan verdubbeld en bedraagt nu 43 % in de tuinbouw en 21 % in de landbouw (figuur 9).

Figuur 9. Evolutie van het aandeel werknemers van vreemde nationaliteit, naar tewerkstellingsstatuut en sector, %, 2000-2008

Bron: Loose & Lamberts (2010)

Gegevens van de Sociale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (SIOD) tonen aan dat illegale tewerkstelling niet verdwenen is uit de sector, maar dat de land- en tuinbouwsector in vergelijking met andere gevoelige sectoren zoals horeca en bouw zeker niet de slechtste leerling is van de klas.

Bepaalde factoren en oorzaken hebben een impact op de samenstelling van de werknemerspopulatie binnen de bestudeerde deelsectoren: de geldende wetgeving, de geografische en historische context, maatschappelijke ontwikkelingen, de arbeidsnood en de arbeidsinhoud (Loose & Lambrechts, 2010).

2 OPLEIDING EN VORMING

2.1 Land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen

In Vlaanderen bestaat het onderwijsaanbod binnen het secundair onderwijs uit het voltijds secundair onderwijs (SO), het buitengewoon secundair onderwijs (BuSO) en het deeltijds beroepssecundair onderwijs (DBSO). Het landbouwonderwijs speelt zich, zoals tabel 3 aantoont, in elk van deze domeinen af.

Vanaf 1 september 2009 werd in de tweede graad van het secundair land- en tuinbouwonderwijs een grondige vernieuwing doorgevoerd. De studierichtingen 'Biotechnische wetenschappen' in het TSO en 'Paardrijden en verzorgen' blijven behouden maar het aanbod dat tot dan werd aangeboden onder de noemer 'land- en tuinbouw' werd vernieuwd en verruimd. Elke leerling in Plant, Dier en Milieu (BSO) en Plant-, Dier- en Milieutechnieken (TSO) krijgt nu les over deze drie onderwerpen. Het doel van de nieuwe tweede graad is dat leerlingen makkelijker een meer gemotiveerde studiekeuze maken in de derde graad. In deze nieuwe en praktisch gerichte opleidingen leren de leerlingen over boerderij- en hobbydieren, hun voeding en huisvesting, maar ook over teelten en machines, planten kweken en vermeerderen, tuinen en groene ruimten aanleggen en verzorgen. Ook planten en dieren die in de natuur voorkomen komen aan bod (Landbouwleven, 2009a&b; VILT, 2010a). Vanaf 2012 zal het specialisatiejaar in het TSO omgevormd worden tot 'secundair na secundair'.

Tabel 3 geeft een overzicht van de verschillende studierichtingen die behoren tot het secundair en volwassenenlandbouwonderwijs over de schooljaren 2004-2005 tot en met 2008-2009. Het aantal leerlingen in het secundaire landbouwonderwijs is tijdens deze periode toegenomen van 6.106 tot 7.263. De meest opvallende toename is er in de richtingen 'Dierenzorg en Paardrijden en -verzorgen', zowel in het beroepssecundair onderwijs (BSO) als in het technisch secundair onderwijs (TSO). Ook in de specialisatiejaren is er een enorme toename van het aantal leerlingen die de opleidingen 'Gespecialiseerde dierenverzorging en Manegehouder - rijmeester' volgen. De reden hiervoor is dat de opleiding 'Gespecialiseerde dierenverzorging' pas startte tijdens het schooljaar 2007-2008. Het leerlingenaantal in andere specifieke land- en/of tuinbouwrichtingen is vrij constant gebleven tijdens de afgelopen vijf jaar. De toename van het aantal leerlingen in 2007-2008 in het volwassenenonderwijs is te verklaren doordat er een deel dubbeltellingen gebeurd zijn (tijdsoverlap bij de tellingen).

Tabel 3. Evolutie van het leerlingenaantal in het secundair en volwassenenonderwijs in het studiegebied 'Land- en tuinbouw', 2004-2005 tot 2008-2009

structuur	onderwijs- vorm	richting	2004-	2005-	2006-	2007-	2008-
			2005	2006	2007	2008	2009
BuSO		tuinbouw (arbeider)	634	626	638	628	637
DBSO		groenarbeid, hovenier, tuin- aanleg, tuinbouw (arbeider)	87	107	118	125	132
SO, 1e graad		agro- en biotechnieken	519	572	559	564	537
		land- en tuinbouw	364	403	404	442	452
SO, 2e graad	BSO	dierenzorg, paardrijden	275	348	380	405	420
		land- en tuinbouw	736	733	719	698	731
	TSO	biotechnische wetenschap- pen	447	482	530	511	545
		dierenzorgtechnieken	189	275	295	312	323
		land- en tuinbouwtechnieken	602	608	590	593	573
SO, 3e graad	BSO	bloemsierkunst	39	46	31	23	35
		dierenzorg, paardrijden	51	133	264	318	389
		land- en tuinbouw	753	723	683	716	706
	TSO	biotechnische wetenschap- pen	447	427	439	498	496
dierenzorgtechnieken		44	87	184	253	267	
landbouw-, tuinbouw- en landschapsbeheertechnieken		564	582	574	549	577	
SO, specialisatie- jaren	BSO	agromanagement	15	15	14	16	16
		bloemsierkunst, groenbeheer	159	157	183	159	156
		gespecialiseerde dierenver- zorging, manegehouder	10	19	18	73	118
		land- en tuinbouwmechani- satie	49	48	48	51	43
	TSO	veehouderij, land- en tuin- bouwteelten, bosbouw	82	90	76	76	78
		bedrijfsleiding land- en tuin- bouw	7	3	7	7	8
		landbouwmechanisatie	33	33	50	49	24
totaal secundair onderwijs			6.106	6.517	6.804	7.066	7.263
volwassenenon- derwijs*	BSO		746	909	913	1.211	1.142

* 2004 tot 2007 telkens 01/02 tem 31/01

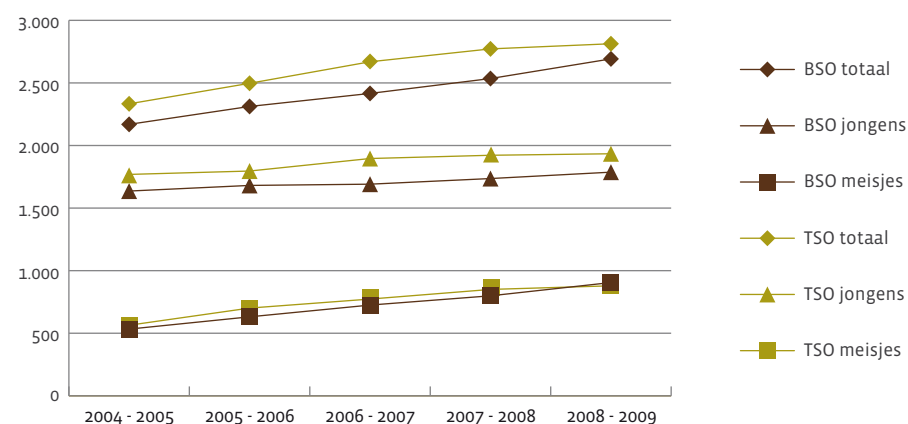
2007: 01/02/2007 tem 31/03/2008

2008: 01/04/2008 tem 31/03/2009

Bron: Beleidsdomein Onderwijs en Vorming (2010)

Figuur 10 geeft een algemeen beeld van de verdeling jongens/meisjes binnen het BSO en TSO landbouwonderwijs. De algemene toename van het aantal leerlingen in het secundair landbouwonderwijs is vooral toe te schrijven aan het toegenomen aantal meisjes (zowel in het BSO als in het TSO). De verklaring daarvoor is zeer waarschijnlijk de populariteit van de richtingen 'Dierenzorg en Paardrijden', die vooral gekozen worden door meisjes.

Figuur 10. Evolutie van het leerlingenaantal in het secundair onderwijs in het studiegebied 'Land- en tuinbouw' (2e, 3e graad en specialisatiejaren), opgesplitst naar BSO en TSO en jongens en meisjes, 2004-2005 tot 2008-2009

Bron: Beleidsdomein Onderwijs en Vorming (2010)

Onderzoek naar de werkverwachtingen van schoolverlaters onder laatstejaars studenten van scholen met land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen (beroepsonderwijs, technisch onderwijs, graduaatonderwijs en studies voor industrieel ingenieur) wijst uit dat van de leerlingen/studenten die een land- of tuinbouwrichting volgen slechts 34 % afkomstig is uit de sector (Verspecht et al., 2003). Van de laatstejaarsleerlingen heeft 31 % uit het BSO en zelfs 60 % uit het TSO de intentie om verder te studeren.

Als vervolg op het secundair onderwijs organiseren de hogescholen en universiteiten eveneens landbouwkundige opleidingen. Tabel 4 schetst de evolutie van het leerlingenaantal in het hoger onderwijs dat een opleiding volgt binnen het studiegebied 'Biowetenschappen en Bio-ingenieurswetenschappen'. Het valt op dat, vooral op universiteitsniveau, het merendeel van de opleidingen geen directe link meer heeft met landbouw. Het betreft opleidingen zoals cel- en gentechnologie, milieutechnologie, bodem- en waterbeheer en levensmiddelentechnologie. Tabel 4 geeft aan dat het aantal studenten tijdens de afgelopen vijf jaar toegenomen is (zowel aan de hogescholen als aan universiteiten).

De bachelor/masterstructuur werd in het Vlaamse onderwijssysteem ingevoerd tijdens het schooljaar 2004-2005. De eerste masterstudenten dienden zich dan ook pas aan tijdens het schooljaar 2007-2008 zoals tabel 4 laat zien.

Tabel 4. Evolutie van het leerlingenaantal in het hoger onderwijs in het studiegebied 'Land- en tuinbouw', 2004-2005 tot 2008-2009

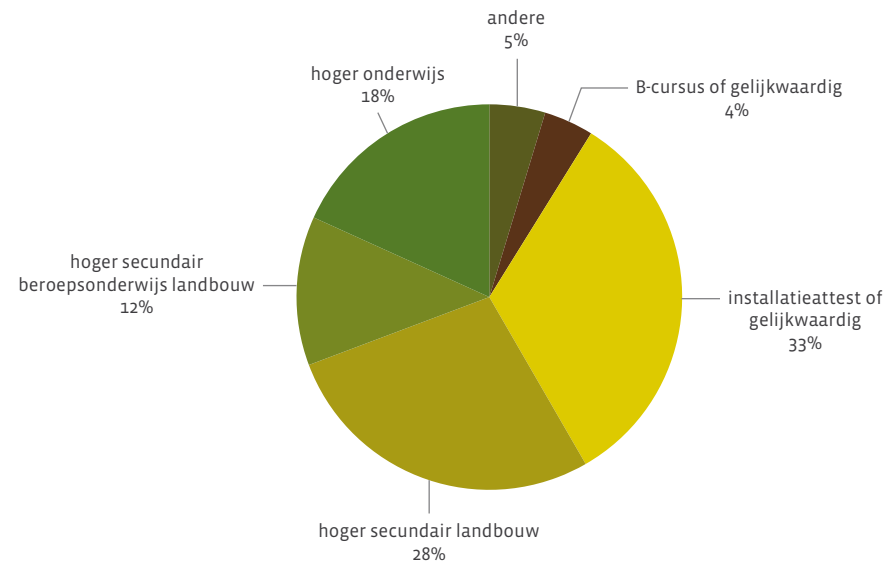
soort	opleiding	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
basisopleiding en lerarenopleiding	landbouw- en biotechnologie	885	506	72	4	0
professioneel gerichte bachelor	agro- en biotechnologie	801	1.308	1.743	1.791	1.805
academisch gerichte bachelor	biowetenschappen	121	221	268	268	308
master	biowetenschappen		0	0	101	144
	waarvan landbouwkunde		0	0	50	91
	waarvan tuinbouwkunde		0	0	17	11
totaal hogeschool		1.807	2.035	2.083	2.164	2.257
academisch gerichte bachelor	bio-ingenieurswetenschappen	476	804	1.161	1.213	1.347
basisopleiding	bio-ingenieur	1.437	1.050	682	331	18
	waarvan landbouwkunde	194	184	116	59	0
master	masteropleidingen: totaal		0	68	518	959
	waarvan aquacultuur		0	0	20	43
	waarvan bio-ingenieurswetenschappen: landbouwkunde		0	0	48	89
totaal universiteit		1.913	1.854	1.911	2.062	2.324

Bron: Beleidsdomein Onderwijs en Vorming (2010)

2.2 Onderwijsniveau van starters

Figuur 11 toont dat van de starters die in 2009 VLIF-steun (Vlaams Landbouw Investeringsfonds) aangevraagd en verkregen hebben, het merendeel een diploma van het hoger secundair landbouwonderwijs (28 %) op zak heeft. Meer dan 30 % van de starters behaalde het installatieattest (of gelijkwaardig), terwijl bijna één vijfde van de starters hoger gediplomeerden zijn.

Figuur 11. Opleiding van starters in de landbouw met VLIF-steun, 2009

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij (2010)

2.3 Onderwijsniveau van bedrijfsleiders

Het opleidingsniveau van de Vlaamse landbouwbedrijfsleiders is gestaag gestegen. Waar het aandeel landbouwbedrijfsleiders met uitsluitend praktische ervaring in 1959 nog 95 % bedroeg, is dit aandeel in 2005 (over een periode van bijna 50 jaar) teruggelopen tot minder dan 55 %. Het aandeel landbouwbedrijfsleiders met een basislandbouwopleiding lijkt zich over de laatste twee decennia te stabiliseren, terwijl het aandeel met een volledige landbouwopleiding verder blijft stijgen (ADSEI, 2010).

In deze periode is ook de landbouwsector veranderd. De bedrijven worden groter, kennen een toenemende techniciteit, en er zijn nieuwe kennisnoden. Opleiding is een interessante hefboom om aan deze stijgende behoefte tegemoet te komen.

Figuur 12 geeft een beeld van het opleidingsniveau van de landbouwbedrijfsleiders in 1990 en in 2003 per leeftijdsklasse (jonger versus ouder dan 40 jaar). In 1990 had 25 % van de bedrijfsleiders jonger dan 40 jaar een volledige landbouwopleiding genoten (vorming van minstens twee jaar na het beëindigen van de leerplicht), ten opzichte van slechts 9 % van deze van 40 jaar en ouder. Het percentage landbouwers met uitsluitend praktische ervaring tussen dezelfde groepen stijgt van 40 % tot 62 %.

In 2003 zijn de verschillen meer uitgesproken. Het percentage bedrijfsleiders jonger dan 40 jaar met een volledige landbouwopleiding bedraagt 51 % ten opzichte van 21 % voor de oudere landbouwers. Bij de jongere bedrijfsleiders is het percentage met enkel praktische ervaring gedaald tot 24 %, terwijl dit voor de oudere landbouwers nog steeds 52 % bedraagt.

Het gemiddelde opleidingsniveau voor de gehele sector vertoont dus een stijgende tendens en de jongere (en eventueel startende) bedrijfsleiders zijn doorgaans beter opgeleid.

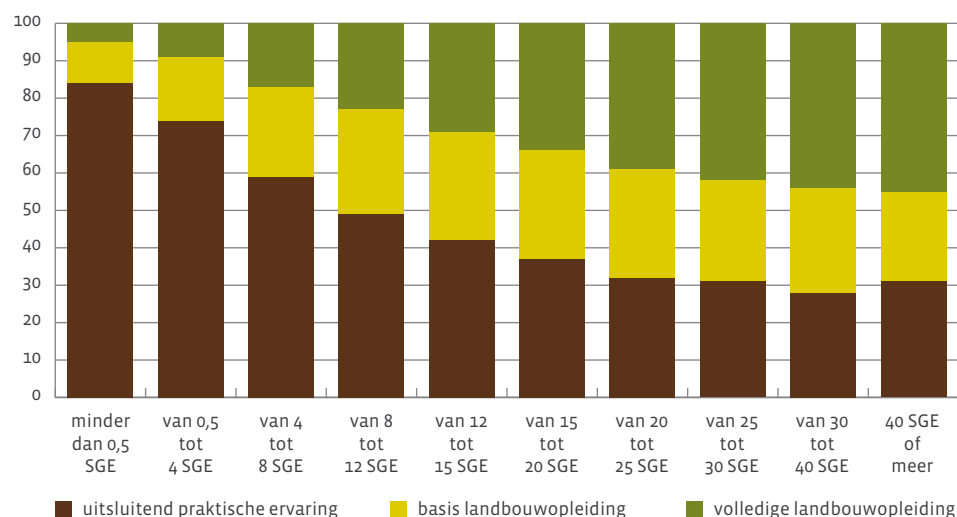
Figuur 12. Vergelijking van het opleidingsniveau van bedrijfsleiders van beroepslandbouwbedrijven volgens leeftijd, %, 1990 en 2003

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

Figuur 13 toont dat de eerder kleine bedrijven vooral geleid worden door bedrijfsleiders met enkel praktische ervaring. Hoe groter de bedrijven, hoe meer de bedrijfsleiders een hogere opleiding genoten hebben. Er is dus een relatie tussen opleiding en bedrijfsgrootte.

Figuur 13. Landbouwopleiding van de bedrijfsleiders, volgens bedrijfsgrootte (SGE), %, 2005

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2006)

In het kader van het PDPO II kunnen landbouwers zich ook permanent bijscholen door cursussen en korte vormingsactiviteiten te volgen. Daarnaast worden ook sensibiliseringsprojecten (demonstratieprojecten) georganiseerd waarin innovatieve duurzame praktijken en technieken die klaar zijn om de onderzoeksfase te verlaten, worden toegelicht (zie Hoofdstuk Het Vlaamse landbouwbeleid).

3 WELZIJN

Welzijn wordt op verschillende manieren ingevuld en er is dan ook geen eenduidige definitie. Een combinatie van subjectieve en objectieve elementen maken dat personen in meerdere of mindere mate een gevoel hebben van 'welbevinden'. Het is dus een verzameling van diverse elementen, zoals sociale relaties, lichamelijke en geestelijke gezondheid, veiligheid, gemoedsrust, zelfredzaamheid en vrijheid die de welzijnstoestand vorm geven. In dit deel presenteren we enkele aspecten die impact kunnen hebben op het welzijn van de Vlaamse land- en tuinbouwer.

3.1 Administratieve lasten

De hedendaagse landbouwer moet aan heel wat administratieve verplichtingen voldoen. Ook wanneer hij een bedrijf wil opstarten of overnemen komt er enorm veel administratie bij kijken. De administratieve en financiële belasting (of de complexiteit ervan) zijn de belangrijkste stressbronnen. Het is daarbij te eenvoudig om te stellen dat het teveel aan administratie stresserend werkt. Het is de combinatie van deadlines en complexiteit die het papierwerk tot stressbron maakt. Overigens benadrukken De Cuyper & De Witte (2002) dat land- en tuinbouwers gemiddeld niet meer of minder stress hebben dan andere bevolkingsgroepen.

Uit onderzoek van IDEA consult (IDEA consult, 2007) blijkt dat 80 % van de bevroegde landbouwers vindt dat de administratieve verplichtingen tot de belangrijkste problemen behoren waarmee ze in hun beroep te maken hebben. Hierbij geven de landbouwers aan dat dit probleem de laatste jaren nog is verergerd en dat de overheid er te weinig aan doet.

Het belangrijkste knelpunt inzake administratieve verplichtingen is, gemiddeld gezien, de steeds veranderende wetgeving. Op de tweede plaats staat het knelpunt dat de verschillende regels die landbouwers moeten naleven te streng zijn in verhouding tot de risico's. Als derde volgt het knelpunt dat de controles waarmee landbouwers te maken hebben, overdreven streng zijn. Volledigheidshalve moet hierbij worden vermeld dat dit onderzoek werd uitgevoerd vooraleer een aantal belangrijke wijzigingen met impact op de administratieve lasten werden geïmplementeerd (bv. de eenmalige perceelsregistratie, nieuw mestdecreet, nieuw PDPO, e-loket Landbouw en Visserij).

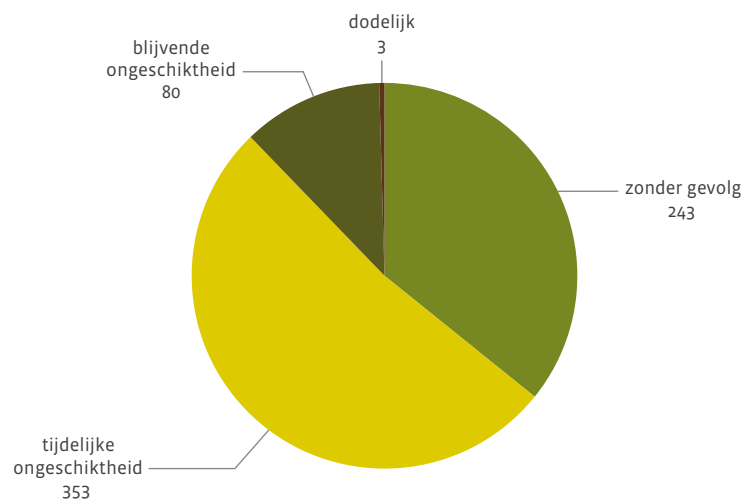
Het Federaal Planbureau maakte begin 2010 bekend dat de administratieve lasten voor bedrijven in België tussen 2006 en 2008 met 23 % gedaald zijn. Over het algemeen geldt dat hoe kleiner het bedrijf is, hoe zwaarder de administratie doorweegt. Zelfstandigen zien vooral de administratieve last rond milieuformulieren toenemen. Dat is ook de reden waarom landbouwers de hoogste administratielast hebben, voor de dienstensector, de industrie en de bouw. Er is wel een positieve evolutie inzake de gemiddelde kosten van de administratieve lasten als percentage van de omzet. In 2006 bedroeg deze nog 10 %, in 2008 is dit gezakt naar 6 % (Kegels, 2010).

3.2 Arbeidsongevallen

Van oudsher wordt de landbouw geassocieerd met moeilijke arbeidsomstandigheden. Door de diverse technologische revoluties die de landbouwsector doormaakte (zoals de mechanisatie, de verbetering van de levensomstandigheden en de chemische technieken) zijn de zware arbeidsinspanningen verminderd, maar tegelijkertijd ook intenser geworden. Het gebruik van deze technologieën gaat ook gepaard met heel wat risico's. Bedrijfsleiders worden opgezaagd met tijdsdruk en stress, waardoor de onoplettendheid vaak evenredig toeneemt. Preventagri (opgericht in 2001 met als doel preventie van arbeidsongevallen en -ziekten) meldt dat de land- en tuinbouwsector op de vierde plaats komt in de ongevallenstatistieken, na de bouwnijverheid, staalindustrie en de houtsector (VILT, 2008).

Figuur 14 toont het aantal arbeidsongevallen van loontrekkenden in de sector 'teelt van gewassen, veeteelt, jacht en aanverwante diensten' in 2008. Aangezien de cijfers enkel van toepassing zijn op loontrekkenden en niet op werkgevers en/of zelfstandigen geven deze cijfers geen volledig beeld. Ongeveer één derde van de arbeidsongevallen blijft zonder gevolgen, terwijl 12 % van de incidenten gepaard gaat met blijvende arbeidsongeschiktheid. Dit duidt op de wisselende ernst van de ongevallen. Bij het bekijken van het aantal arbeidsongevallen moet rekening gehouden worden met de beperktheid van de gegevens. Heel wat (kleine) arbeidsongevallen (verstuikingen, snijwonden e.d.) zouden immers niet aangegeven worden, waardoor ze niet voorkomen in de statistieken. Agriconstruct (2006) schat dat er dagelijks, gemiddeld gezien, vijf ongevallen gebeuren op land- en tuinbouwbedrijven.

Figuur 14. Aantal arbeidsongevallen in België in de sector 'Teelt van gewassen, veeteelt, jacht en aanverwante diensten', 2008

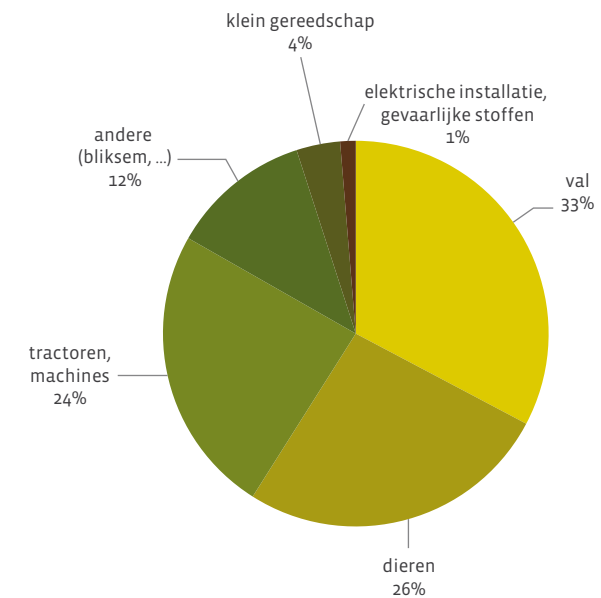
Opmerking: deze gegevens gelden enkel voor werknemers met een arbeidscontract, dus geen zelfstandigen.

Bron: Bron: Fonds voor Arbeidsongevallen (2010)

Figuur 15 geeft een overzicht van de oorzaken van arbeidsongevallen in de landbouwsector. In één op de drie gevallen betreft het valpartijen (van een hoogte of van op de begane grond). Op plaats twee en drie staan incidenten met dieren (kopstoten, verplettering en vertrapping) en met machines of tractoren.

Volgens de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg (2009) zien de landbouwers zelf dieren zelden als belangrijkste oorzaak van ongevallen. Dat is zeer waarschijnlijk te verklaren door de ernst van de incidenten met machines en/of tractoren. Tractoren kunnen kantelen, bewegende onderdelen van machines kunnen lichaamsdelen afklemmen. Een goede kennis van het vee en het naleven van basisregels kunnen de omgang met vee veiliger maken.

Figuur 15. Oorzaken van ongevallen in de Belgische land- en tuinbouwsector, 1995-2000

Bron: FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg (2009)

3.3 Armoede

Armoede komt vooral voor in stedelijke gebieden. Maar armoede is ook op het platteland een realiteit, al is ze er soms minder zichtbaar. Een van de belangrijkste verschillen met de stedelijke context is de vaststelling dat sociale uitsluiting op het platteland meer verspreid voorkomt en daardoor moeilijker meetbaar wordt (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2010).

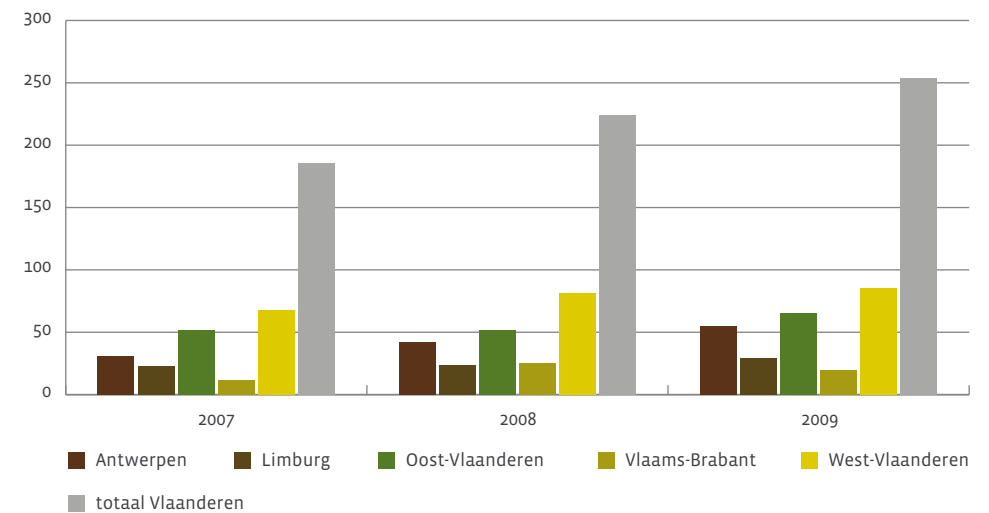
In 1999 werd vastgesteld dat 22 % van de landbouwersgezinnen in Vlaanderen een lager inkomen had dan het minimumloon. Uit deze studie bleek dat agrarische armoede een belangrijk fenomeen is (Van Hecke & Marx, 1999).

Uit de vertrouwensindex die Landbouwkrediet sedert 2007 opstelt op basis van enquêtes bij honderden boeren, blijkt dat het aantal landbouwers dat geconfronteerd wordt met liquiditeitsproblemen in 2009 fors is toegenomen ten opzichte van 2008 (36 %). 7 % zegt dat het niet meer mogelijk is om zijn schulden te betalen (Landbouwkrediet, 2009).

Bedrijven met ernstige problemen hebben soms niet de kracht om zelf een uitweg uit deze toestand te zoeken. Om deze reden is eerst Agricall en later de vzw Boeren op een Kruispunt opgericht. Ze richt zich in eerste instantie op de zorgen van boeren en tuinders (de ondernemer en zijn gezin). De hulp is gericht op adviesvragers in nood, die geen uitweg meer zien, die het gevoel hebben in een doodlopende straat terechtgekomen te zijn. 'Kruispunt' slaat dus niet zozeer op de noodzaak te moeten kiezen, maar meer op de moeilijkheid om haalbare mogelijkheden te (h)erkennen. 90 % van de beschikbare tijd en de beschikbare middelen van de vzw wordt besteed aan het individueel opvolgen en begeleiden van adviesvragers.

Het aantal aanmeldingen is sinds de oprichting in 2007 continu gestegen (figuur 16) tot 254 in 2009. De verdeling van de aanmelders is evenredig met het aantal boeren en tuinders in de provincies. Uit de werking van de vzw Boeren op een Kruispunt kan worden afgeleid dat armoede onder de land- en tuinbouwers anno 2010 nog steeds een reëel gegeven is.

Figuur 16. Aantal aanmeldingen bij Boeren op een Kruispunt, volgens provincie, 2007-2009

Bron: Boeren op een Kruispunt (2010)

De gemiddelde leeftijd van de adviesvragers bij Boeren op een Kruispunt is 48 jaar. Er is wel een grote spreiding: de jongste is 20, de oudste 80. Elke nieuwe adviesvrager wordt persoonlijk op het bedrijf bezocht. Er wordt juridische en bedrijfstechnische ondersteuning verstrekt en er kan een ervaren psycholoog worden ingeschakeld. De meeste bedrijven die een beroep doen op Boeren op een Kruispunt kampen met meerdere soorten problemen tegelijk: bedrijfsproblemen en persoonlijke problemen.

3.4 Beroepstrots

Beroepstrots is de fierheid over het 'boer zijn', waarbij de leefwereld van de landbouwer zelf centraal staat (Dessein et al., 2004). Dessein & Nevens (2005) zien dat beroepstrots expliciet verbonden is met de dimensies sociale uit- en insluiting, sociaal kapitaal en cultuur en identiteit. Beroepstrots is dus een vrij complex gegeven. Vakmanschap en autonomie zijn de belangrijkste componenten die het positief beïnvloeden. Het overheidshandelen, de afstand boer – burger en het leven van subsidies hebben een negatieve invloed op beroepstrots. Noch het inkomen, noch het imago van de landbouw, beide vaak voorgesteld als pijnpunten voor de sector, blijken van doorslaggevend belang voor de beroepsfierheid van landbouwers (Dessein & Nevens, 2005).

4 LANDBOUWER IN DE MAATSCHAPPIJ

Niet alleen de fysieke omgeving is van belang voor de landbouwer en zijn activiteiten. Landbouwactiviteit gebeurt immers niet in een sociaal vacuüm, maar is ook ingebed in het sociale weefsel van de omgeving en wordt beïnvloed door de voorzieningen die daarin aanwezig zijn. In het dagelijkse leven maar ook in het bedrijfsleven zijn in alle geledingen van de maatschappij steeds meer facetten gedigitaliseerd of geïnformatiseerd (communicatie, informatie opzoeken, bedrijfsvoering, etc.). Dat beïnvloedt eveneens de werking en communicatie van de landbouwer. Landbouw kan tevens een maatschappelijke functie vervullen. Een voorbeeld hiervan is groene zorg, een verbredingsactiviteit die een extra inkomen kan genereren voor de landbouwer, maar ook een belangrijke sociale functie omvat door de opvang van sociaal kwetsbare groepen op het land- of tuinbouwbedrijf.

4.1 Voorzieningen op het platteland

Het leefbaarheidsprobleem is op het platteland, net als in de stad, geen algemeen, maar een doelgroepenprobleem. Vooral de geringe mobiliteit van jongeren en ouderen blijkt een probleem te zijn op het platteland. De bestuurlijke en organisatorische schaalvergroting zorgt ervoor dat plattelandsbewoners letterlijk steeds verder komen te staan van publieke functies als overheid, onderwijs, cultuur en gezondheidszorg en sommigen kunnen die afstand niet overbruggen. Ook de voorzieningen voor dagelijkse behoeften kan men niet meer in elk dorp terugvinden. De drempel naar de openbare dienstverlening is hoger op het platteland dan in de stad (IPO, 2007a & 2007b & 2009).

In de Vlaamse Regionale Indicatoren worden kenmerken van het platteland weergegeven. Bijna 40 % van de Vlaamse bevolking woont op het platteland en in het overgangsgedebied. De bevolking op het platteland is de laatste tien jaar minder sterk toegenomen dan in het gehele Vlaamse Gewest, maar de aangroei van het aantal alleenstaande mannen en vrouwen was er echter groter. Ook het aantal residentiële bouwvergunningen kende een sterke stijging (SVR, 2009).

Het platteland is niet enkel woon- en leefgebied maar ook een ruimte waarin verschillende economische activiteiten plaatsvinden. Het aantal actieve ondernemingen is sinds 1999 iets sterker toegenomen in de plattelandsgemeenten dan gemiddeld in Vlaanderen. De daling van het aantal niet-werkende werkzoekenden gedurende de periode 1999-2008 verliep er sneller. Begin 2009 steeg het aantal werkzoekenden zowel in het gehele Vlaamse Gewest als op het platteland als gevolg van het negatieve economische klimaat. De plattelandsgemeenten telden in de eerste helft van 2009 opnieuw ongeveer evenveel werklozen als in 1999. Wat de arbeidsmarkt betreft, valt op dat het platteland gekenmerkt wordt door een hoge werkzaamheidsgraad.

Het platteland wordt gekenmerkt door een uitgesproken positief migratiesaldo. De natuurlijke aangroei is er echter lager dan gemiddeld. De bevolkingsdichtheid ligt in het gebied een stuk lager dan in de rest van Vlaanderen. Als woongebied blijft het platteland over het algemeen goedkoper. De gemiddelde prijs van een woonhuis ligt er ongeveer 10 % lager. De gemiddelde prijs voor een vierkante meter bouwgrond is dan weer even hoog in de plattelandsgemeenten als in de rest van het Vlaamse Gewest. In 1999 waren bouwgronden nog gemiddeld goedkoper op het platteland. Als leefgebied onderscheidt het platteland zich onder meer door een hogere mate van actief lidmaatschap van verenigingen en een frequenter contact met de bureaus.

Op gebied van afvalbeleid scoort het platteland zeer goed. Plattelandsbewoners produceren minder restafval dan de doorsnee Vlaming en doen meer aan selectieve inzameling. De doelstellingen met betrekking tot de productie van restafval en de selectieve inzameling van afvalstoffen worden enkel op het platteland en het overgangsgedebied nagekomen (SVR, 2009).

Bij dit alles moet echter ook worden opgemerkt dat er in Vlaanderen echter steeds minder sprake is van een scherpe scheidingslijn tussen stad en platteland. Ook in het overgangsgedebied tussen stad en platteland wordt aan landbouw gedaan (cf. Dancckaert et al., 2010). Mede door de verspreide en versnipperde bewoning op het platteland wordt de landbouwer ook vaker geconfronteerd met het NIMBY-fenomeen (*Not in My Backyard*), bv. bij de bouw van een nieuwe varkensstal.

4.2 De e-boer

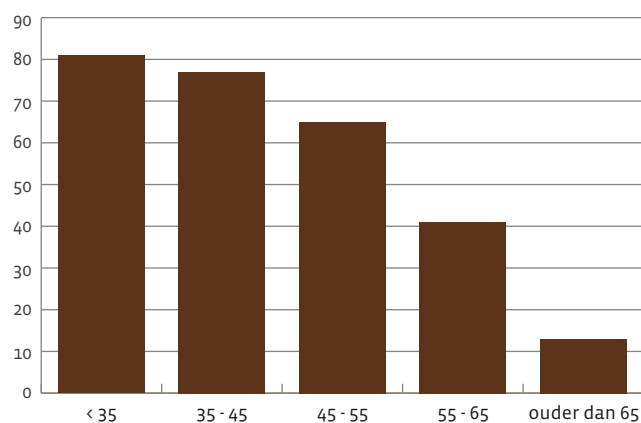
Informatisering en digitalisering zijn niet meer weg te denken uit het hedendaagse familiale leven en het bedrijfsgebeuren. De computer wordt voor allerlei doeleinden gebruikt: het opzoeken en verwerken van informatie, boekhouding, communicatie met overheid, collega's en vrienden, etc. Er zijn heel wat economische, sociale en ecologische voordelen verbonden aan het gebruik van ICT op het bedrijf. Het vereenvoudigt de bedrijfsvoering en is tijdsbesparend. Toch gebruiken nog steeds relatief weinig land- en tuinbouwers in Vlaanderen een computer voor bedrijfsdoeleinden. Uit onderzoek van *The European Federation for Information Technology in Agriculture* (EFITA) blijkt dat het ICT-gebruik in de land- en tuinbouwsector ook in andere Europese landen nog altijd laag is (Lips, 2010).

In 2009 gebruikt 52 % van de Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven een pc voor het bedrijf. 73 % van de deeltijdbedrijven en 40 % van de voltijdbedrijven gebruiken geen pc voor het bedrijf (ADSEI). Op bedrijven zonder pc is het gebrek aan ICT-bekwaamheid van de eindgebruiker de belangrijkste adoptiebelemmering. Op bedrijven met een pc die niet gebruikt wordt voor bedrijfsdoeleinden is het niet begrijpen van 'hoe men voordeel kan halen uit het gebruik van ICT' een belangrijke adoptiebelemmering (Taragola & Van Lierde, 2007 & 2010).

Het merendeel van diegenen die wel een pc gebruiken voor het bedrijf, heeft een aansluiting op het internet. Internet wordt voornamelijk gebruikt voor thuisbankieren, het consulteren van prijsinformatie en opbrengsten van producten en het consulteren van de weersvoorspellingen. Het gebruik van de pc voor bedrijfsdoeleinden kan nog heel wat verbeterd worden (Taragola & Van Lierde, 2007 & 2010).

Het aandeel van bedrijfsleiders die wel een computer gebruiken voor het bedrijf daalt met de leeftijd. Zoals uit figuur 17 blijkt, werkt 81 % van de bedrijfsleiders van minder dan 35 jaar met een computer voor het bedrijf, terwijl van de bedrijfsleiders ouder dan 65 jaar slechts 13 % met een computer werkt. In Wallonië is het aandeel landbouwers dat bedrijfsmatig met een pc werkt aanzienlijk lager (35 %). Van de jonge boeren, bijvoorbeeld, werkt er slechts 50 % met een pc.

Figuur 17. Gebruik van computer voor het bedrijf door bedrijfsleiders, volgens leeftijd van de bedrijfsleider, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010)

Ieder jaar moeten alle landbouwers een verzamelaanvraag indienen. Daarbij moeten ze aangifte doen van alle gebruikte percelen, de teelten, de toeslagrechten, het bemestingsregime en de beheerovereenkomsten. Vroeger moest dit gebeuren voor zowel de toepassing van de Europese steunregeling, de mestwetgeving als de beheerovereenkomsten, maar sinds 2007 zit dat allemaal samen in één verzamelaanvraag, wat een administratieve vereenvoudiging betekende.

Sinds 2007 kan deze verzamelaanvraag ook op elektronische manier ingediend worden via het e-loket. De indieners hebben in 2010 duidelijk de weg naar het e-loket van het Agentschap voor Landbouw en Visserij van de Vlaamse overheid gevonden. De perceelsregistratie voor 2010 werd in 40 % van de gevallen ingevuld via het e-loket (tijdig ingediend), in vergelijking met 17 % het jaar ervoor en 7,5 % in 2008. Het merendeel van de elektronische verzamelaanvragen gebeurde in 2010 door organisaties (61 %), terwijl landbouwers (personen) en persoonlijk gemandateerden garant stonden voor respectievelijk 27 % en 12 % van de verzamelaanvragen bij het e-loket.

Door het gebruik van het e-loket voor de verzamelaanvraag kan de administratieve last op de bedrijven ingeperkt worden. Bedrijfsleiders hebben ook de mogelijkheid om de gegevens interactief te gebruiken in de bedrijfsvoering (Vilt, 2010b&c; Agentschap voor Landbouw en Visserij, 2010).

4.3 Groene zorg

Sinds 1 december 2005 kunnen land- en tuinbouwers een subsidie ontvangen voor het opnemen van een zorgtaak op hun bedrijf. Sinds 1 januari 2007 maakt deze subsidie-maatregel geen deel meer uit van het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling en is er geen Europese cofinanciering meer. De subsidie zorgboerderijen is nu volledig Vlaamse steun van het Departement Landbouw en Visserij.

De subsidie bedraagt 15 of 40 euro per dag (per bedrijf, onafhankelijk van aantal zorgvragers), afhankelijk van de mate van hulpverlening door het landbouwersgezin. Als de landbouwer enkel zijn bedrijfsinfrastructuur ter beschikking stelt, wordt een subsidie van 15 euro per dag toegekend. Als de landbouwer of medewerker zelf instaat voor de zorg en activering van de zorgvrager is de subsidie 40 euro per dag. Om deze subsidie te ontvangen, moet de land- en tuinbouwer een overeenkomst afsluiten met een voorziening (bv. een centrum voor leerlingenbegeleiding, een gemeenschapsinstelling voor bijzondere jeugdbijstand). Dat wordt de zorgboerderij-overeenkomst genoemd.

De Vlaamse landbouw staat duidelijk open voor deze vorm van verbreding. Eind mei 2010 zijn er 443 erkende zorgboerderijen en zijn er 883 zorgboerderij-overeenkomsten lopende. Uit de provinciale verspreiding blijkt dat de meeste zorgboerderijen zich in de provincie West-Vlaanderen bevinden (tabel 5). Ook qua overeenkomsten staat West-Vlaanderen bovenaan.

Tabel 5. Aantal zorgboerderijen en zorgboerderij-overeenkomsten per provincie, situatie mei 2010

provincie	aantal zorgboerderijen	aantal lopende overeenkomsten
Antwerpen	87	170
Limburg	68	144
Oost-Vlaanderen	83	130
Vlaams-Brabant	64	138
West-Vlaanderen	141	301
totaal Vlaanderen	443	883

Bron: Departement Landbouw en Visserij

REFERENTIES

- Agriconstruct (2006) Veiligheid in land- en tuinbouw, *Agriconstruct*, 9/2, themanummer.
- ALV Agentschap voor Landbouw en Visserij (2010) *Statistieken e-loket*, Vlaamse Overheid, Brussel.
- Boeren op een Kruispunt vzw (2010) *Een mogelijke tsunami na de economische aardbeving deed ons de dijken versterken*, Jaarrapport 2009, Aalter.
- Calus, M., Vandermeulen V., Rogge E., Emde L., Desein J., Lauwers L. & Van Huylenbroeck G. (2010) *Wijkers & Blijvers in de Vlaamse land- en tuinbouw*, Universiteit Gent, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- Danckaert S., Cazaux G., Bas L. & Van Gijsegem D. (2010) *Landbouw in een groen en dynamisch stedengewest*, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- De Cuyper N. & De Witte H. (2002) Is de landbouwstiel stresserend?, *OVER-WERK, Tijdschrift van het Steunpunt WAV*, 3, 214-219.
- Desein J. & Nevens F. (2005) *Triestig en blij. Beroepstrots bij Vlaamse land- en tuinbouwers*, Steunpunt Duurzame Landbouw, Gontrode, september 2005.
- Desein J., Nevens F., Mathijs E. & Van Huylenbroeck G. (2004) *Sociale aspecten van duurzame landbouw in Vlaanderen. Een verkennende analyse*, Publicatie 8, Steunpunt Duurzame landbouw, Gontrode.
- FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2010) Landbouwtelling.
- FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg (2009) *Goede veiligheidspraktijken in de landbouwsector*, Federale overheidsdienst (FOD) Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg, Brussel.
- Fonds voor Arbeidsongevallen (2010) *Jaarlijkse statistische tabellen*, http://www.faofat.fgov.be/site_nl/home.html.
- IDEA consult (2007) *Bottom-up quick scan administratieve lasten landbouwers*, Dienst Wetsmatiging, Brussel, 13 juni 2007.
- IPO (2007a) *Bereikbaarheid en kwaliteit van voorzieningen in landelijke gebieden. Deelthema 1: voorzieningen voor dagelijkse behoeften*, Advies Interbestuurlijk Plattelandsoverleg van het Ondersteunend Overleg voor het Bestuurlijk Beleid, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.
- IPO (2007b) *Bereikbaarheid en kwaliteit van voorzieningen in landelijke gebieden. Deelthema 2: welzijn & gezin*, Advies Interbestuurlijk Plattelandsoverleg van het Ondersteunend Overleg voor het Bestuurlijk Beleid, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.
- IPO (2009) *Advies van de themagroep kwaliteit en bereikbaarheid van voorzieningen in landelijke gebieden: gezondheidszorg*, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.
- Kegels C. (2010) *De administratieve lasten in België voor het jaar 2008*, Planning Paper 108, Federaal Planbureau, Brussel, januari 2010.
- Landbouwkrediet (2007) *Vertrouwensindex landbouw 2007*, november 2007.
- Landbouwkrediet (2008) *Vertrouwensindex landbouw 2008*, juli 2008.
- Landbouwkrediet (2009) *Vertrouwensindex landbouw 2009*, juli 2009.
- Landbouwleven (2009a) Tweede graad land- en tuinbouwonderwijs hervormd, *Landbouwleven*, 15 mei 2009.
- Landbouwleven (2009b) Identiteit van land- en tuinbouwonderwijs behouden, *Landbouwleven*, 15 mei 2009.
- Lips J. (2010) *Computer- en internetgebruik bij land- en tuinbouwers*, Bachelorproef, Opleiding Agro- en biotechnologie, afstudeerrichting Landbouw, KAHO Sint-Lieven, Sint-Niklaas.
- Loose M. & Lamberts M. (2010) *De tewerkstelling van allochtonen in de land- en tuinbouw. Een kwantitatieve en kwalitatieve beschrijving van de huidige situatie*, Hoger Instituut voor de Arbeid, Leuven & Afdeling Monitoring en Studie, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2010) *Is er meer armoede in de stad dan op het platteland? Feiten en cijfers*. http://www.armoedebestrijding/cijfers_platteland.htm.
- SVR Studiedienst van de Vlaamse Regering (2009) VRIND 2009. *Vlaamse Regionale Indicatoren*, Studiedienst van de Vlaamse regering, Brussel.
- Taragola N. & Van Lierde D. (2007) Het gebruik van de computer op Vlaamse tuinbouwbedrijven, *V.T.U.-nieuws*, 9/11, 15-19.
- Taragola N.M. & Van Lierde D.F. (2010) Factors influencing the internet behaviour of horticultural growers in Flanders, Belgium, *Computers and Electronics in Agriculture*, 70/2, 369-379.
- Van Hecke E. & Marx A. (1999) *Boeren in de knel. Armoede in land- en tuinbouw*, Koning Boudewijnstichting.
- Verspecht A., Van Lierde D. & Taragola N. (2003) *Werkverwachtingen van schoolverlaters in het land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen*, Centrum voor Landbouweconomie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, publicatie n.1.02, januari 2003.
- VILT - Vlaams Infocentrum Land- en Tuinbouw (2007) *Imagostudie 2007*, http://www.vilt.be/nl_BE/document/index/id/163.
- VILT - Vlaams Infocentrum Land- en Tuinbouw (2008) Interview met Robin De Sutter, Preventagri, Zet pesticiden alstublieft achter slot en grendel, *VILT*, 30 januari 2008.
- VILT - Vlaams Infocentrum Land- en Tuinbouw (2010a) Interview met Erik De Bou, Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs, *VILT*, 26 april 2010.
- VILT - Vlaams Infocentrum Land- en tuinbouw (2010b) Onderzoek naar computergebruik bij boeren, *VILT*, 24 februari 2010.

- VILT - Vlaams Infocentrum Land- en Tuinbouw (2010c) Vier op tien verzamel aanvragen ingediend via e-loket, *VILT*, 23 april 2010.
- Vlaamse overheid, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Structuur en Investerings (2010) *Landbouwkundige opleiding van starters in de landbouw*.
- Vlaamse overheid, Beleidsdomein Onderwijs en Vorming (2010) *Statistisch jaarboek van het Vlaams Onderwijs*, persoonlijke mededeling.

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Marian Debonne, Fleur Marchand, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem
- Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie: Johan Bogaert, Bavo Verwimp

HOOFDLIJNEN

Het Gemeenschappelijk Visserijbeleid staat aan de vooravond van een grondige hervorming. Tegen 2020 moet de Europese visserij opnieuw performant en duurzaam zijn, zowel op economisch, sociaal als ecologisch vlak.

De Europese Unie en de Vlaamse regering willen de visserijsector structureel verduurzamen d.m.v. investeringssteun en een nationaal strategisch plan. Deze structuuradaptaties moeten de activiteiten van de vloot herconcentreren op minder brandstofintensieve en meer duurzame vangstmethoden. De meest ingrijpende maatregel is de vlootaanpassingsregeling van mei 2009, die de overcapaciteit verder wil verminderen.

Na het rampjaar in 2008, is ook in 2009 de rendabiliteit in de zeevisserij onder druk blijven staan. Hiervoor zijn twee redenen: lage visprijzen en een te grote afhankelijkheid van de gasolieprijs.

Er bestaat een moeilijk evenwicht tussen visserij en milieu. De creatie van Natura 2000-gebieden en het stimuleren van duurzame alternatieven moeten kwetsbare mariene ecosystemen beter beschermen.

Het aantal erkende zeevissers neemt elk jaar af. Eind 2009 bestond de Belgische zeevisserijvloot nog uit 89 vaartuigen. Het valt ook op dat de vloot veroudert. Steeds minder jongeren staan te popelen om in de visserij te gaan werken. Hun voorkeur gaat vooral uit naar alternatieve werkgelegenheid zoals bij baggeraars, toerisme, enz.

De globale besomming door Belgische vaartuigen in Belgische havens bedroeg in 2009 bijna 60 miljoen euro, een daling van 11 % in vergelijking met het jaar voordien. Iets meer dan de helft van de aanvoerwaarde is voor rekening van tong.

De Belgische visserijsector staat de komende jaren voor enorme uitdagingen. Momenteel bestaat de Belgische vloot immers grotendeels uit boomkorvaartuigen, een visserijmethode waarbij twee sleepnetten over de zeebodem worden getrokken. Het laatste decennium staat deze methode steeds meer onder druk vanwege het hoge energieverbruik en de bodemberoering. Daarnaast zorgt de overspecialisatie op de vangst van bepaalde vissoorten (tong en schol) voor een structurele zwakheid. De sector wordt ook geconfronteerd met lage visprijzen, onder meer omdat vooral Azië de Europese markt met goedkope kweekvis zoals pangasius overspoelt. Andere problemen voor de Belgische visserijsector zijn: hoge brandstofprijzen, lage quota, bemanningsproblemen, activiteitenbeperkingen, lage financiële rentabiliteit, een verouderde vloot, een zware investeringslast voor instappende reders, teruggooi en een negatief imago.

Toch is de laatste jaren een opmerkelijke verandering bezig. Uit een oprechte bekommernis om de visserij te verduurzamen streven de Europese en Vlaamse overheden en de sector zelf naar een forse capaciteitsreductie. Talrijke initiatieven zoals sloop, samenvoeging van motorvermogens, verdere verfijning van het quotabeleid en onderzoek naar energiebesparende en selectievere vistechnieken moeten tot een aangepaste vlootcapaciteit leiden, waarbij de Belgische vloot de beschikbare quota op termijn op een rendabele wijze zouden kunnen opvissen. Daarnaast wordt er steeds meer nadruk gelegd op kwaliteitsvolle productie en traceerbaarheid om tegemoet te komen aan de vraag van de consument. Maar ook de sector zelf investeert steeds meer in alternatieve en duurzame technieken, zoals de alternatieve boomkor, *sumwing*, *twinrig*, *flyshooter*, enz.

1 INTERNATIONAAL EN EUROPEES BELEID

1.1 Gemeenschappelijk Visserijbeleid

Het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) kwam in 1983 tot stand en is een exclusieve bevoegdheid van de Europese Unie. De belangrijkste doelstelling van het GVB is het in stand houden van de visbestanden, om zo duurzame bevissing mogelijk te maken. Daarnaast heeft het GVB ook oog voor de bescherming van de visgebieden en het behoud van de biologische rijkdommen, en het wil de visserij in economisch en sociaal verantwoorde omstandigheden mogelijk maken.

Om de visserijmogelijkheden voor bepaalde visserijtakken ook in de toekomst te kunnen vrijwaren, bepaalt de Europese Commissie, afhankelijk van de situatie van de betrokken visbestanden, dat twee typen meerjarige plannen worden toegepast. Zo moeten herstelplannen bestanden helpen opbouwen die op instorten staan, en beheerplannen zijn bedoeld om bestanden op een biologisch veilig niveau te houden. Binnen deze plannen kunnen ook streefniveaus worden ingesteld voor de duurzame exploitatie van bestanden in verhouding tot de populatiegrootte en/of opbrengsten op lange termijn, visserijsterfte en stabiliteit van de vangsten.

Daarnaast past de EU een aantal instandhoudingsmaatregelen toe:

- De totaal toegestane vangsten (TAC's en quota) beperken de maximale hoeveelheid vis die in een bepaalde periode uit een specifiek bestand kan worden gevangen.
- Technische maatregelen hebben betrekking op minimummaaswijdten, selectief vistuig, gesloten gebieden, minimummaten voor de aanvoer van vis en grenzen voor de bijvangst.
- De visserij-inspanning (VI) beperkt het aantal dagen dat vissersschepen op zee mogen vissen.

Ten slotte kunnen ook nog economische stimuleringsmaatregelen worden getroffen om een meer selectieve visserij te bevorderen, de visserij-inspanning te beperken, de overcapaciteit te verminderen en de energie-efficiëntie te verhogen. Hierbij speelt het Europees Visserijfonds een belangrijke rol (zie verder).

1.1.1 Quota

De TAC's (*Total Allowable Catches*) zijn een van de eerste instandhoudingsmaatregelen van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid geweest, aangezien de vissers uit de EU er al vertrouwd mee waren. De Europese Unie verdeelde in 1983 de vangstmogelijkheden onder de lidstaten in de vorm van quota. Er werd een formule opgesteld om de totaal toegestane vangsten voor de EU te verdelen op grond van een aantal factoren, waaronder de "historische rechten". Dat zijn vangsten die de vloot van een land in het verleden had behaald. Deze verdeelsleutel wordt nog altijd gebruikt en is beter bekend als "relatieve stabiliteit". Het waarborgt voor de lidstaten een vastgelegd percentage van de vangstmogelijkheden voor commerciële soorten.

Het huidige Europese meerjarenplan schol en tong Noordzee, alsook de herziening van het meerjarenplan kabeljauw, hebben ingrijpende gevolgen voor de vangstmogelijkheden en visserijactiviteiten. De TAC's zijn de laatste jaren gevoelig gedaald en met het oog op het overgaan naar een beheersysteem MSY (*Maximum Sustainable Yield*) mag verwacht worden dat de TAC's de komende jaren nog verder zullen dalen (tabel 1). Bij de MSY-benadering mag de visserij slechts dat gedeelte van een visbestand opvissen dat jaarlijks op natuurlijke wijze aangroeit. Dat kan alleen als er genoeg oudere dieren zijn om voor die groei te zorgen. Daarmee gaat de MSY-benadering een stuk verder dan de "voorzorgsbenadering", die tot nu toe werd gehanteerd. Europa heeft zich in de verklaring van Johannesburg geëngageerd om uiterlijk in 2015 de visbestanden te beheren op het niveau van MSY.

Tabel 1. Evolutie van de totale initiële Belgische visquota voor de drie belangrijkste vissoorten (zonder ruil), ton, 1983-2010

vissoort	1983	1993	1998	2003	2008	2009	2010
kabeljauw	9.690	4.385	5.525	1.135	856	1.112	1.263
schol	11.080	12.395	6.595	5.563	3.971	4.158	4.536
tong	3.910	4.870	4.135	4.147	3.896	3.560	3.237

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Begin 2007 werd het Vlaamse quotabeleid vernieuwd, rekening houdend met wat leefde bij de reders. Het proefproject "individuele quota op vaartuigniveau" bewees toen immers dat de reders haast unaniem opteeden voor de bestaande collectieve aanpak, met een toewijzing naargelang van het vermogen voor enkele visbestanden. Daarnaast werd een toewijzing op zeereisbasis van toepassing, waarbij eventueel zelfs vaartdagen voor vangstmogelijkheden kunnen worden ingeruild. Op Europees niveau wordt echter steeds meer gepleit voor een algemene invoering van "individuele transfereerbare quota".

Jaarlijks worden tijdens de Europese ministerraad voor Landbouw en Visserij van december de vangstmogelijkheden voor het jaar daarop onderhandeld. In de Raad van 2009 werden de mogelijkheden voor de Vlaamse vloot in 2010 bepaald. Zo werd besloten dat er een status quo zou gelden voor tong in het kanaal van Bristol, aangezien de jaarklasse 2007 zich in een zeer goede staat bevindt. De TAC voor tong in het oostelijk deel van het Engels Kanaal en in de Ierse zee gaat daarentegen met 20 % naar omlaag. Schol in het Engels kanaal gaat met 8 % en tongschar met 4 % naar beneden. Daarnaast werd voor het tweede jaar op rij de berekening van de visserij-inspanning gebaseerd op de herziene regels van het kabeljauwherstelplan. Rekening houdend met het beheerplan voor schol en tong in de Noordzee en met de sloopactie die plaatsvond in 2009, zal hierbij het aantal zeedagen voor de Vlaamse boomkorvloot in de Noordzee, Skaggrak en het Oostelijk deel van het Engels kanaal stabiel blijven in 2010 t.o.v. 2009.

België heeft zo'n negentigtal quota ter beschikking. Door supplementaire quota-uitwisselingen met buurlanden in de loop van het jaar wordt getracht om het gehele jaar rond te kunnen vissen (tabel 2).

Tabel 2. Effectieve quota na ruilen voor 3 belangrijkste vissoorten, ton, 2009

visbestand	initieel quotum	ruil	effectief quotum	verschil effectief quotum t.o.v. initieel quotum
kabeljauw	1.112	244	1.356	+21,9%
schol	4.158	1.128	5.286	+27,1%
tong	3.560	989	4.549	+27,8%

Bron: Departement Landbouw en Visserij

1.1.2 Technische maatregelen

Een tweede instandhoudingsmaatregel is het opleggen van technische maatregelen. Doel van deze maatregelen is een meer selectieve visserij door het voorkomen of beperken van de vangst van onvolgroeide en ongewenste vis, maar ook van zeezoogdieren, vogels, enz.

De belangrijkste technische maatregelen zijn:

- de minimummaaswijdten en andere voorzieningen aan de netten;
- het gebruik van selectief vistuig;
- gesloten gebieden in bepaalde periodes;
- de minimummaten voor de aanvoer van vis, schaal- en schelpdieren;
- de grenzen voor de bijvangst of incidentele vangsten.

De verhoging van de selectiviteit door de technische maatregelen zorgt voor de instandhouding van de visbestanden, en is op lange termijn dus ook in het voordeel van visser en consument.

Toch bestaat er ook heel wat kritiek op de regelgeving van de technische maatregelen. Vooral de hoge complexiteit van de regels oogstte de voorbije jaren veel kritiek. Zo zijn er verschillende technische verordeningen van toepassing, één voor elk van de zones van de Middellandse Zee, de Noordzee (inclusief Kattegat en Skagerrak), de Atlantische Oceaan, de Oostzee en de Antarctische wateren. Elke reeks maatregelen is afgestemd op de specifieke kenmerken van het betrokken gebied. Bovendien werden de technische maatregelen de voorbije jaren talrijke keren gewijzigd, wat in de praktijk dus zorgde voor een ingewikkeld kluwen aan regels.

Dat alles deed de Europese Commissie besluiten om een sterke hervorming en vereenvoudiging van deze verordening door te voeren. Een poging om tot een compromistekst te komen, mislukte nog in de novemberraad van 2009. Als gevolg van de toepassing van het Verdrag van Lissabon vanaf 1 december 2009 zal het Europees Parlement bij de besluitvorming nauw betrokken worden. Een nieuwe regeling vóór 30 juni 2011 zal moeilijk haalbaar zijn. Heel waarschijnlijk zal de hervorming van de technische maatregelen geïntegreerd worden in de algemene hervorming van het GVB tegen 2013. De bedoeling is dan ook dat de regelgeving over dergelijke technische details niet meer op het hoogste politieke niveau – nl. door de visserijministers van de EU-landen – worden genomen, maar op het niveau van de Commissie.

1.1.3 Visserij-inspanning

Maatregelen zoals quota en technische voorschriften bleken onvoldoende te zijn om op de langere termijn een duurzame visserij te garanderen.

Bij de hervorming van het GVB in 2002 bleek immers dat de toenmalige vloot veel te groot bleef. Technologische vooruitgang (zoals de toepassing van nieuwe gps-technieken, nieuwe aandrijvingstechnieken en nieuwe materialen voor de netten) maakte de vissersvaartuigen alsmat efficiënter en ondermijnde de inspanningen om de capaciteit in te perken. De Commissie concludeerde toen dat zolang er te veel vaartuigen te veel zouden vissen, de visserij-inspanning (VI) groter zou zijn dan nodig om de beschikbare vis te vangen. In die omstandigheden was overbevissing onvermijdelijk. De Raad heeft op voorstel van de Commissie beslist om in het kader van herstelplannen de visserij-inspanning te verminderen.

De “visserij-inspanning” wordt berekend door de capaciteit, d.w.z. de brutotonnage (BT) en het motorvermogen (uitgedrukt in kilowatt, kW), te vermenigvuldigen met de visserijactiviteit die wordt uitgedrukt in het aantal dagen op zee.

Hoewel een beperking van de visserij-inspanning op langere termijn zou resulteren in een groter visbestand, meer volwassen vissen en een hogere productie, leidt ze op korte termijn tot minder vangsten, waardoor de sector economisch onder druk staat.

Het belangrijkste instrument om de visserij-inspanning te verlagen, is de invoering van visvergunningen. Sinds 1995 moeten alle vissersvaartuigen die in de wateren van de Europese Unie vissen en ook alle EU-vissersvaartuigen die buiten de wateren van de EU vissen, een visvergunning bij zich hebben. De visserij-inspanning kan dan in detail worden gereguleerd via visdocumenten waarin de bepalingen wat betreft de toegang tot de vangstgebieden, de visperiode en de specifieke takken van visserij zijn vermeld. De Raad van ministers bepaalt voor welke takken van visserij dergelijke documenten nodig zijn en aan welke regels de vissers zich dienen te houden. In België betekende de introductie van de Europese visvergunningen in feite een omzetting van de vismachtigingen, die al vanaf 1988 via koninklijk besluit bestaan.

1.2 Groenboek: hervorming van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid

Sinds het ontstaan van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) in 1983 werd dit beleid om de 10 jaar herzien. De laatste hervorming van 2002 moest zorgen voor een duurzame ontwikkeling van de visserij vanuit een ecologisch, economisch en sociaal oogpunt. Ondanks positieve ontwikkelingen (zoals de meerjarige herstel- en beheerplannen, de oprichting van regionale adviesraden en forse capaciteitsreducties) zijn de doelstellingen helaas nog niet bereikt. De huidige toestand blijft dan ook gekenmerkt door een sterke overbevissing, overcapaciteit van de vloot, geringe economische rentabiliteit en dalende vangsten. Daarenboven veranderde de globale context met zware gevolgen voor de visserij door de klimaatverandering, de financiële crisis en de volatiele brandstofprijzen. Daarom besloot de Europese Commissie dat er opnieuw een fundamentele hervorming nodig was van het GVB. Doel is om tegen 2020 de Europese visserij opnieuw performant en duurzaam te maken op economisch, sociaal en ecologisch vlak.

Tegen deze achtergrond lanceerde de Commissie op 21 april 2009 haar groenboek "Hervorming van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid" als aanzet tot overleg met de lidstaten en alle belanghebbenden. Hiermee wil de Commissie samen nadenken over het toekomstige beleid.

Zo pleitte de Commissie in haar groenboek o.m. voor een tweesporenbeleid. Enerzijds wil ze dat de grootschalige vloten zelfbedruipend zijn, terwijl kleinschalige vloten wel overheidssteun kunnen krijgen. Grote Vlaamse bezorgdheid is dat België wel een kleine vloot heeft met minder dan 100 vaartuigen, maar dat die naar Europese interpretatie - voorlopig - gecatalogiseerd worden als grote schepen door hun hoog vermogen. Daardoor zou elke overheidssteun kunnen wegvallen, terwijl Vlaanderen wil verzekeren dat vooral startende, jonge reders en milieuvriendelijke alternatieven nog steeds op hulp kunnen rekenen.

Een ander probleem dat de Commissie aankaartte, is de teruggooi. Door het huidige systeem van de totaal toegestane vangsten (TAC's) moeten vissers bij de gemengde visserij heel wat vis overboord gooien, omdat ze bijvoorbeeld hun quotum voor een bepaalde vissoort hebben opgebruikt. Deze teruggooi zorgt dan ook voor een verspilling van kostbare hulpbronnen en krijgt veel kritiek vanuit ecologische hoek. Sommige stemmen roepen dan ook op tot een totaal verbod van teruggooi, maar dat is volgens Vlaanderen gewoon niet haalbaar. Niet alleen is het voor de vissers een dure zaak om hun ruim vol te stoppen met onverkoopbare waren (zoals zeesterren). Bovendien is het helemaal niet duidelijk of de visbestanden daar werkelijk beter van worden. Vlaanderen pleit dan ook voor meer selectiviteit bij de visserijactiviteiten, zodat de teruggooi preventief zoveel mogelijk wordt vermeden.

De Commissie gaf alle belanghebbende partijen de tijd tot eind 2009 om te antwoorden op de vragen die in het groenboek aan de orde worden gesteld.

Ook de Vlaamse overheid pleegde in 2009 breed overleg, o.a. door het houden van een hoorzitting in juli 2009 voor alle betrokkenen en belanghebbenden, en diende in december haar visie op het Gemeenschappelijk Visserijbeleid in bij de Europese Commissie.

De Europese Commissie werkt momenteel aan wetgevende voorstellen voor de herziening van het visserij- en marktbeleid. Deze voorstellen worden verwacht tegen begin 2011. Ze zullen dan een lange voorbereidende weg moeten afleggen via het Europees Parlement en de Raad en moeten van kracht worden vanaf 2013.

1.3 Controle

Het Europees niveau beslist over de regels van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB). Vervolgens is het de verantwoordelijkheid van elke lidstaat om erop toe te zien dat deze regels in hun nationale wateren en door de eigen visserijsector worden nageleefd. Doordat de controle en rechtshandhaving in de praktijk heel verschillend kon zijn van lidstaat tot lidstaat, werd het systeem recent helemaal hervormd. De nieuwe controleverordening is op 1 januari 2010 in werking getreden.

Om de reder en schipper zo weinig mogelijk te hinderen bij de toepassing van de visserij-inspanningsregeling en een eventuele omschakeling van vistuigen zo soepel mogelijk te laten verlopen, opteerde Vlaanderen voor een collectief benuttingsstelsel.

Voor de gehele beheersperiode van 1 februari 2010 tot 31 januari 2011 worden er in het totaal 180 zeedagen toegekend in de gebieden Noordzee, Oostelijk deel van het Engels Kanaal (VIId) en Ierse Zee.

De vaartuigen met een motorvermogen van 221 kW of minder, klein vlootsegment (KVS), alsook de vaartuigen die de passieve visserij bedrijven, kunnen die dagen integraal in de Noordzee en Oostelijk deel van het Engels Kanaal (VIId) opnemen. Voor vaartuigen uit het grote vlootsegment (GVS), met een motorvermogen van meer dan 221 kW, met bodemtrawls en zegen of boomkor gelden daarbovenop nog bijkomende beperkingen van hun activiteiten.

Langetermijnplan kabeljauw

Door de verslechterende toestand van het kabeljauwbestand heeft de Raad van EU-visserijministers eind 2008 een nieuw langetermijnplan door de Europese Raad goedgekeurd. De ruggengraat van dit plan zijn de "maximale visserij-inspanningen", d.i. het product van het aantal dagen op zee en de capaciteit van het vaartuig, d.w.z. de brutotonnage (BT) en het motorvermogen (uitgedrukt in kilowatt, kW). Bovendien werden de kabeljauwbijvangsten naargelang van het vistuig beperkt. Zo krijgt een boomkorvaartuig een quotum dat 6% lager ligt dan de referentie 2004-2006. Als de toestand van het kabeljauwbestand nog verder zou achteruitgaan, dreigt er ieder jaar nog een bijkomende reductie van de maximale visserij-inspanning. Zo werd in 2010 een bijkomende korting opgelegd van respectievelijk 25,0 % en 13,3 % voor de bordenvisserij in de Ierse Zee en Noordzee en 4,5 % voor de boomkor Noordzee.

Bij de controle wordt onder meer nagegaan of het vistuig aan boord van de vissersschepen in overeenstemming is met de officiële regels, of de gegevens in het logboek – waar de schippers de datum en de plaats en grootte van de vangst aan boord moeten opschrijven – juist zijn en of er geen te jonge vis aan boord is. Daarnaast wordt de grootte van de vangst gecontroleerd om er zeker van te zijn dat er nog quota beschikbaar zijn voor de soorten aan boord.

Dergelijke controles kunnen zowel op zee als in de havens worden uitgevoerd. Sommige lidstaten controleren zelfs vanuit de lucht waar de vissersschepen vissen. De controleurs vergelijken vervolgens hun verzamelde gegevens met de gegevens in de logboeken. Momenteel wordt zelfs een nog snellere controle beoogd door de invoering van het elektronisch logboek ter vervanging van de oude papieren versie. Bovendien worden alle vissersvaartuigen, met uitzondering van de kleinschalige ambachtelijke visserij, nauwlettend in het oog gehouden door satellietvolgsystemen voor vissersvaartuigen (VMS, *Vessel Monitoring System*). Inbreuken worden streng bestraft met geldelijke boetes, intrekking van de visvergunning, enz.

De nauwkeurige vangstrapportering is ook van groot belang voor zowel de begeleiding van het quotaverbruik als voor de wetenschappelijke analyse en adviezen over gepaste vangstniveaus.

De nationale inspecties controleren ook alle marktactiviteiten, van aanvoer en afzet tot opslag en vervoer. De marktdeelnemers moeten immers te allen tijde de nodige documenten kunnen overleggen over de oorsprong, de aard, de hoeveelheid en de kwaliteit van de vis, zodat die gegevens kunnen worden vergeleken met de gegevens uit logboeken en uit andere bronnen, zoals visafslagen. Nauwkeurige gegevens in de hele afzetketen maken bovendien traceerbaarheid mogelijk, en kunnen een grote bijdrage leveren om de illegale visserij tegen te gaan. Zo wordt het ook mogelijk om de kwaliteit voor de consumenten te garanderen.

1.4 Externe akkoorden

Een groot deel van de Europese vloot vist buiten de EU-watervallen die onder de rechtsbevoegdheid vallen van derde landen waarmee de Europese Unie visserijovereenkomsten heeft gesloten, als internationale wateren.

Door haar exclusieve bevoegdheid op vlak van visserij is de Europese Unie gemachtigd om internationale verbintenissen aan te gaan met derde landen of met internationale visserijorganisaties. Daarom voert de Europese Commissie namens de Unie onderhandelingen over visserijovereenkomsten met derde landen en binnen diverse regionale visserijorganisaties (RVO's). Het doel van dergelijke overeenkomsten is een rechtsorde voor de zeeën en oceanen te ontwikkelen en het duurzame gebruik van de mariene rijkdommen te bevorderen.

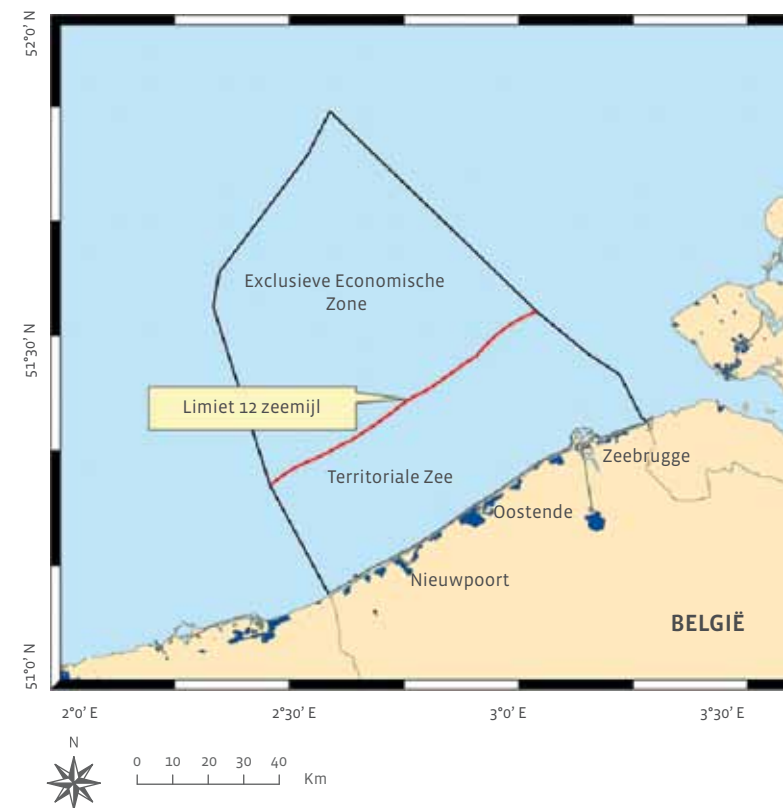
België heeft beperkte belangen in het externe visserijbeleid van de EU. Enkel de akkoorden met Noorwegen zijn van wezenlijk belang voor de Belgische visserijsector. Tijdens het Belgisch voorzitterschap in de 2de helft van 2010 had Vlaanderen hierin wel een belangrijke rol doordat het ook de belangen van de andere lidstaten moest verdedigen.

2 BELGISCHE VISSERIJ IN EEN EUROPESE CONTEXT

2.1 Belgische visgebieden

De Belgische vissersvloot is zowel actief in de eigen zeegebieden als in de EU-watervallen en in de wateren van Noorwegen. Met een kustlijn van 67 km beslaan de Belgische zeegebieden (figuur 1) een totale oppervlakte van 3.478 km², waarvan 1.430 km² behoort tot de territoriale zee. De afbakeningen van de territoriale zee en de Exclusieve Economische Zone (= Belgisch Continentaal Plat) met de buurlanden zijn vastgelegd bij onderling verdrag en bevestigd door Belgische wetten. De territoriale zee wordt in hoofdzaak bevestigd door de kustvissers en enkele eurokotters.

Figuur 1. De Belgische zeegebieden

Bron: Beheerseenheid van het Mathematisch Model van de Noordzee en het Schelde-estuarium (BMM)

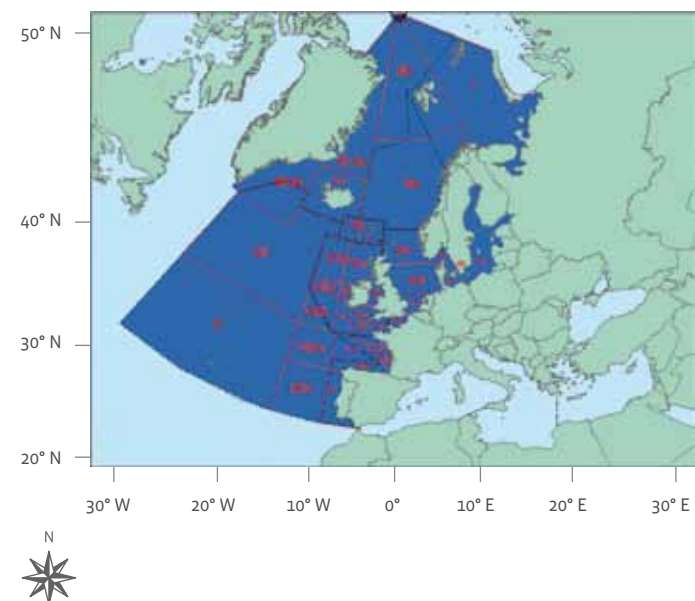
Buiten de Belgische zeegebieden is de vloot actief in de Zuidelijke en Centrale Noordzee maar ook in de Westelijke wateren. Ook wordt jaarlijks gedurende een aantal weken op tong gevist in de Golf van Biskaje. In geografisch afgebakende gebieden van de kustwateren van het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Denemarken en Frankrijk heeft de Belgische vloot toegang tot de zone van 6 tot 12 zeemijl. Over de hele kust van Nederland heeft de Belgische vloot toegang tot de zone van 3 tot 12 zeemijl. Conform het Benelux-akkoord heeft de Belgische vloot bovendien toegang tot de zone van 0 tot 3 zeemijl. Naast de toegangsregels moeten de vaartuigen die vissen in de kustwateren ook voldoen aan de voorgeschreven technische specificaties aangaande maximaal motorvermogen, vistuig en minimaal te respecteren maaswijdte. België beschikt ook over de mogelijkheid om ten hoogste en tezelfdertijd twee vaartuigen te laten vissen in de 'Shetlandbox'.

In de niet-Europese wateren beschikken Belgische vissersvaartuigen over beperkte quota in de Noorse wateren. Quotabeperkingen en beperkingen voor de visserijinspanningen in de verordeningen zijn van toepassing in de vermelde gebieden erkend door de *International Council for the Explorations of the Sea* (ICES) (figuur 2). De gebieden die door Belgische vissers bevestigd mogen worden, zijn:

- Noordzee in gebieden IIa en IV; Skagerrak in IIIa;
- Ierse zee in VIIa,
- Westelijk deel kanaal in VIIE;
- Oostelijk deel kanaal in VIId,
- Keltische zee in VIIf,g;
- Golf van Biskaje in VIII.

De toegekende quota in visgronden in I, II, IIIa Skagerrak, Vb (Faeröer), Vb W. Schotland, VIIh,j,k, XII, XIV worden niet bevestigd. Het zijn verafgelegen zones met marginale quota, die meestal ingeruild worden. Als gevolg van de definitieve overdracht van de marginale visserijinspanning van Vb, VI (W. Schotland) mogen de Belgische vissers in deze visgronden niet langer vissen.

Figuur 2. ICES-visgebieden

Bron: ICES

2.2 Belgische visserijvloot

De Belgische zeevisserijvloot bestond begin 2009 nog uit 100 vissersvaartuigen en evolueerde naar 89 vaartuigen op het einde van het jaar. Dat was onder meer het gevolg van de slooprondte die in 2009 werd gehouden en waarbij zeven vaartuigen van het grote vlootsegment (GVS) volledig hun activiteiten beëindigden en twee andere vaartuigen werden vervangen door een vaartuig met een lagere capaciteit. Bovendien verdwenen vier vaartuigen uit de vloot door faillissement waarbij een deel van de capaciteit over andere vaartuigen werd verdeeld. In totaal werden op die manier 11.507 kW en 3.410 BT aan de vloot onttrokken. Er werden wel twee nieuwe vaartuigen ingelegd met een totale capaciteit van 1.816 kW en 451 BT. Als gevolg daarvan telde de Belgische vloot begin 2010 nog 89 vaartuigen (-11), met een globale capaciteit van 51.590 kW (-15 %) qua motorvermogen en 16.048 BT (-16 %) wat tonnage betreft (tabel 3).

De vloot bestaat nu in essentie uit drie types vaartuigen:

- Groot vlootsegment (GVS): alle vissersvaartuigen die een motorvermogen hebben van meer dan 221 kW, en met als maximum 1.200 kW. Momenteel zijn er nog 35 grote bokkenvaartuigen, gespecialiseerd in de vangst van platvis (tong en schol).
- Klein vlootsegment (KVS): alle vissersvaartuigen met een motorvermogen van 221 kW of minder. Er zijn nu 20 eurokotters waarvan de meeste actief zijn in de visgronden dicht bij de Belgische kust (Noordzee en Engels kanaal).
- Kustvissersegment: in totaal zijn er 22 kustvissers, waarvan een tiental garnalvissers.

Daarnaast bestaan er nog 3 plankenvissers, 1 bokkenvisser in het KVS, zes vaartuigen met passief vistuig, en twee buitengaatse Scheldevisser die ook tot het KVS behoren.

Enerzijds is er een tendens om het motorvermogen op te trekken voor grote vaartuigen, anderzijds wenst men de vloot te laten evolueren naar visserijmethoden die minder energie vergen. Zo waren er in 2009 een twintigtal boomkorvaartuigen die in de loop van het jaar ook met borden hebben gevist. Ook de visserij op Sint-Jacobsschelpen neemt toe.

Tabel 3. De evolutie van de capaciteitsontwikkeling van de zeevissersvloot, 1950-2009

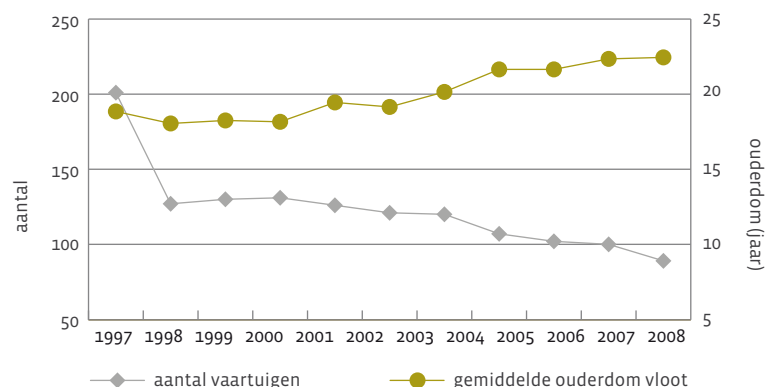
	aantal vaartuigen actief op 31 december	totale capaciteit		gemiddelde per vaartuig	
		kW	BT	kW	BT
1950	457	44.426	26.341	97	58
1960	415	55.481	28.999	134	70
1970	332	74.160	31.185	223	97
1980	208	62.915	21.122	302	102
1990	201	77.102	25.498	384	127
2000	127	63.355	23.054	499	182
2005	120	65.422	22.584	545	188
2006	107	60.190	20.035	563	187
2007	102	60.620	19.292	594	189
2008	100	60.620	19.007	606	190
2009	89	51.590	16.048	580	180

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Uit tabel 3 blijkt duidelijk hoe België de voorbije jaren zijn visserijvloot al zwaar heeft afgebouwd. In het groenboek pleit de Commissie dan wel voor een verdere vermindering van de overcapaciteit binnen de Europese vloot, maar een nog verdere inkrimping van de Belgische vloot zou leiden tot het verdwijnen van de visserijsector. Men spreekt daarom wel vaker over het “kritisch minimum” (of “minimum vitale”) die de Belgische vloot heeft bereikt. België ijvert dan ook sterk voor het behoud van zijn kleine vloot die op de rand van de economische leefbaarheid balanceert en vraagt bij de Commissie extra aandacht voor de speciale situatie waarin de Belgische vloot momenteel verkeert.

Een ander belangrijk probleem is de ouderdom van de Belgische vloot. Figuur 3 illustreert dat perfect. Aangezien 2008-2009 economisch moeilijke jaren waren, werd er amper aan vernieuwing gedaan.

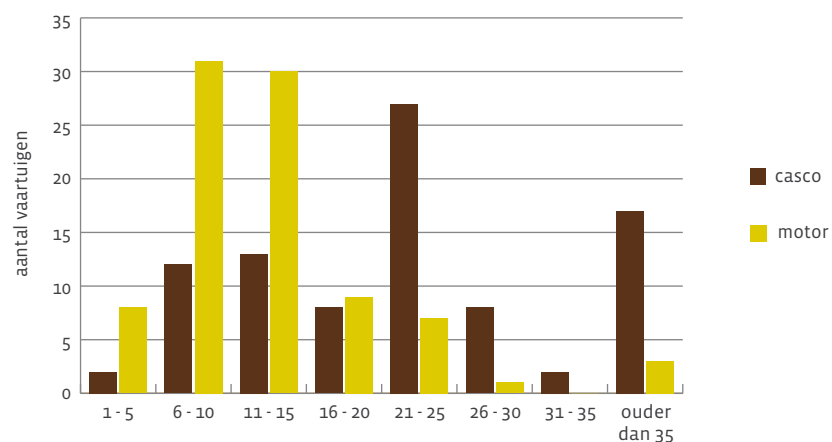
Figuur 3. De evolutie van het aantal en de ouderdom van de vaartuigen, 1990-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Figuur 4 toont aan dat 69 van de 89 vaartuigen beschikken over een motor van minder dan 15 jaar oud. Terwijl maar liefst 54 van de 89 scheepsrompen van de vaartuigen (=casco) meer dan 20 jaar oud zijn. Hoewel de Belgische vloot om rentabiliteitsredenen en door gebrek aan verjonging bij reders en vissers in de komende jaren nog zal afnemen, rijst toch stilaan de vraag naar nieuwbouwmogelijkheden in de toekomst.

Figuur 4. De ouderdom van de Belgische vissersvloot, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.3 Een exclusieve Vlaamse bevoegdheid

De bevoegdheden van het vroegere federale ministerie van Middenstand en Landbouw zijn na de Lambertmont-akkoorden in 2002 verdeeld over de Vlaamse overheid en de federale overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu. Hiermee werd Vlaanderen exclusief bevoegd voor visserij. De overgebleven federale bevoegdheden in de maritieme zone liggen bijvoorbeeld op het vlak van leefmilieu, natuurlijke rijkdommen, energie, toerisme, erfgoed, ruimtelijke ordening, wetenschappelijk onderzoek en internationale verdragen in deze materies. Ook op sociaal vlak is het federale niveau bevoegd (zie verder).

3 VISSERIJBELEID IN VLAANDEREN

De visserijsector verkeert de laatste jaren in een crisis en staat voor enorme uitdagingen. Door de hoge brandstofprijzen en de lage visprijzen van de laatste jaren werd de situatie helemaal dramatisch. Daarom heeft zowel de Europese Unie als de Vlaamse regering de voorbije jaren veel aandacht besteed aan maatregelen om de Vlaamse visserijsector zelf structureel te verduurzamen d.m.v. investeringssteun en een nationaal strategisch plan. Bedoeling van deze structuuraanpassingen is de activiteiten van de vloot te herconcentreren op minder brandstofintensieve en meer duurzame vangstmethoden. De meest ingrijpende maatregel is de vlootaanpassingsregeling van mei 2009, die de overcapaciteit verder wil verminderen.

3.1 Investeringssteun

3.1.1 Het Europees Visserijfonds

Het Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij (FIOV) liep op 31 december 2006 ten einde en werd op 2 januari 2007 vervangen door een geheel nieuw financieringsinstrument: het Europees Visserijfonds (EVF). Dat nieuwe programma zal nog meer dan het vorige de doelstellingen van het GVB nastreven. Het EVF moet de kernbeginselen van het GVB ondersteunen om een ecologische, sociale en economische duurzaamheid te bereiken. Het is echter aan de lidstaten om te beslissen hoe zij hun fondsen tussen de verschillende Europese prioriteiten verdelen, op basis van een nationaal strategisch plan.

3.1.2 Financieringsinstrument voor de Vlaamse Visserij- en aquicultuursector

Het FIVA is het financieringsinstrument voor de Vlaamse Visserij- en aquicultuursector dat, naar analogie met het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF) voor de land- en tuinbouw in Vlaanderen, in start- en investeringssteun voor reders, viskwekers en hun coöperaties voorziet. Verder worden onder meer ook steunmogelijkheden aangeboden voor investeringen in de visverwerkende industrie en collectieve acties.

Het FIVA verleent zowel steun voor verrichtingen die gefinancierd worden met leningen, als voor verrichtingen die met eigen middelen of met leasing worden gefinancierd. De steun wordt toegekend in de vorm van een rentesubsidie of van een equivalente kapitaalpremie. Daarnaast kan het FIVA de kredieten waarborgen die van een rentesubsidie genieten.

Tabel 4 geeft een overzicht van de uitgekeerde steun in de voorbije jaren. Van 1999 tot eind 2009 betaalde het FIVA in het totaal 25,6 miljoen euro aan subsidies uit aan de Belgische vissers-reders.

Tabel 4. Uitbetaalde steun door het FIVA, 1.000 euro, 1999-2009

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
rentesubsidie	454	1.712	2.076	1.854	1.510	1.346	1.197	907	781	554	402
kapitaalpremië	391	1.154	1.401	414	178	355	286	126	464	1.610	257
beëindiging	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	1.195	nvt	1.726	1.726	nvt	1.571
totaal	845	2.866	3.477	2.268	1.687	2.895	1.483	2.759	2.971	2.163	2.230

Bron: Departement Landbouw en Visserij

In 2009 werden in totaal ook nog 39 projecten met EVF-middelen gefinancierd, voor een totaal steunbedrag van 7.924.870 euro. Deze omvat voor het grootste deel de uitbetaalde premies in kader van de georganiseerde sloopronde. Deze vlootaanpassingsregeling (zie verder) heeft ook nog zijn impact in 2010, wanneer ook volgende projecten nog op de agenda staan: het bewerkstelligen van meer veiligheid aan boord, via de subsidiering van het "Man Over Boord"-systeem, maar ook het stimuleren van de opstart van een praktijkcentrum voor aquacultuur, enz.

3.2 Nationaal Strategisch Plan en Nationaal Operationeel Programma

Verordening (EG) nr. 1198/2006 van 27 juli 2006, die het Europees Visserijfonds (EVF) in het leven roept, maakt het mogelijk om van 2007 tot en met 2013 communautaire steun te verlenen voor de duurzame ontwikkeling van de visserijsector. Het bedrag dat de EU in 2007 aan België toeweest voor deze periode van zeven jaar bedroeg 26,3 miljoen euro op een totaal EU-bedrag van 4,3 miljard euro. De verordening verplicht elke lidstaat om een Nationaal Strategisch Plan op te stellen.

Het Nationaal Strategisch Plan (NSP) en het bijhorende Operationeel Programma (OP) gaat uit van de noodzaak om de sector verder te verduurzamen (minder energiegebruik – duurzame vistechnieken) en om de activiteiten te differentiëren. Zowel het NSP als het OP moet de volledige visserijsector behandelen, met inbegrip van activiteiten in Wallonië die binnen de EVF-verordening kunnen kaderen. De Commissie heeft het Belgische NSP goedgekeurd op 11 november 2008.

Het OP omvat 5 prioritaire zwaartepunten die aangeven wat het NSP voor de Belgische visserijsector probeert te bereiken in de praktijk. De geciteerde bedragen omvatten zowel het communautaire bedrag (EVF) als de cofinanciering (in de meeste gevallen FIVA).

1. Aanpassingen van de communautaire vloot. Deze maatregel is erop gericht om de structurele overcapaciteit bij de Belgische vissersvloot te neutraliseren. Het gebruik van vistuig en vistechnieken die milieuvriendelijker zijn, komt eveneens voor steun in aanmerking. Er is ook steun beschikbaar voor de verbetering van de veiligheid en hygiëne aan boord van vissersvaartuigen.
2. Mari- en aquacultuur, binnenvisserij, verwerking en afzet. Deze maatregel is erop gericht om door middel van verschillende acties de aquacultuur en de maricultuur (meer) productief te maken en de omschakeling in de visserijsector op te vangen. Aanvullend wordt bestaande infrastructuur omgeschakeld van conventionele productie naar modernere aquacultuur, waarbij de impact op het milieu minimaal blijft en de rentabiliteit optimaal wordt. Wat de introductie van technieken in de aquacultuur betreft, worden die technieken toegepast die de negatieve impact op het milieu verminderen en/of de positieve effecten op het milieu versterken. Ook initiatieven ter bevordering van de hygiëne en ter bescherming van de volksgezondheid kunnen ondersteund worden. Initiatieven voor de afzetbevordering van visserij- en aquacultuurproducten komen eveneens voor steun in aanmerking. De nadruk ligt op steun voor kleine en middelgrote ondernemingen.
3. Gemeenschappelijk belang. De projecten die hier voor steun in aanmerking komen, zijn projecten die bijdragen tot de duurzame ontwikkeling of de instandhouding van de visbestanden, tot de verbetering van de dienstverlening door vissershavens, en de versterking van de markten voor visserijproducten of tot de bevordering van partnerschappen tussen wetenschappers en actoren in de visserijsector.
4. Duurzame ontwikkeling van visserijgebieden. Het EVF ondersteunt maatregelen en initiatieven die gericht zijn op diversificatie en op een sterke economische ontwikkeling van de visserijgebieden die met een afname van de visserijactiviteiten te kampen hebben.
5. Technische bijstand Het EVF kan acties financieren die nodig zijn om de tenuitvoerlegging van de voorgestelde verordening voor te bereiden, op te volgen, op administratief en technisch vlak te ondersteunen, te evalueren, aan een audit te onderwerpen en te controleren.

Ten opzichte van de voorziene middelen van 26.261.648 euro werd in 2009 al 30,2 % steun toegekend aan allerhande projecten, meer bepaald investeringsdossiers, horizontaal ondersteunende projecten, sloop en promotie.

Het grootste deel van de middelen werd voorlopig toegekend aan projecten onder zwaartepunt 1. Dat is het gevolg van de organisatie van de vlootaanpassingsregeling.

3.3 Vlootaanpassingsregeling

De vlootaanpassingsregeling (VAR) is het gevolg van de gasoliecrisis in 2008. Daarop besloot de Europese Raad om de hard getroffen vissersvloot te ondersteunen door een tijdelijke actie. Hierdoor konden investeringen die leidden tot een verhoogde energie-efficiëntie en/of milieuvriendelijker vistechnieken, genieten van een hogere overheidssteun van 60 % i.p.v. 40 %. Voor vaartuigen die deel uitmaken van een VAR, wordt die verhoogde steun tevens toegestaan voor motorvervanging en vistuig. Maar om van de steun voor motorvervanging te kunnen genieten, moet 20 % motorvermogen worden ingeleverd. Het quotabeheer wordt zodanig aangepast dat deze inlevering neutraal is op het vlak van toewijzing van vangstmogelijkheden op basis van het motorvermogen.

De Vlaamse Regering stemde op 8 mei 2009 in met een VAR, voor de boomkorvaartuigen met een motorvermogen van meer dan 221 kW. Hierdoor werden in 2009 9 grote boomkorvaartuigen voor een definitieve beëindigingsregeling geselecteerd, waarbij minstens 20 % van de vlootcapaciteit van de VAR, nl. 8.286 kW en 2.641 BT werd onttrokken. Dat voor een totaal premiebedrag van 7,6 miljoen euro, waarvan 75 % werd gefinancierd uit het Europees Visserijfonds. Twee vaartuigen zullen vervangen worden door kleinere types. Volgens het OP zou tegen 2015 de globale visserijcapaciteit t.o.v. 2007 met 22 % moeten verminderen. Via de sloopronde werd daarvan de helft al verwezenlijkt, zodat de Belgische vloot ook beter gewapend is voor de toekomst.

4 HANDEL IN VISSERIJPRODUCTEN

4.1 Gemeenschappelijke marktordening

Vooraleer de vis werkelijk op ons bord belandt, legt die nog een heel parcours af: van producent via handelaar tot consument. De EU heeft ook hier een belangrijke rol. De markt voor visserijproducten binnen de EU is immers sinds het begin van de jaren zeventig geregeld door de gemeenschappelijke marktordening (GMO).

De vier belangrijke onderdelen van de GMO zijn:

- gemeenschappelijke handelsnormen qua prijs- en kwaliteitsniveau;
- regels voor de handel met landen buiten de EU;
- producentenorganisaties (PO's);
- interventieprijzen.

De eerste twee onderdelen zijn gemeenschappelijk voor de hele Unie, maar de laatste twee krijgen in Vlaanderen een eigen invulling. Daarom wordt hierop kort ingegaan.

4.1.1 Producentenorganisaties

De EU stimuleert in het kader van de GMO de vorming van producentenorganisaties die op vrijwillige basis worden gevormd door vissers of viskwekers. In eerste instantie treden ze op om het aanbod op de vraag af te stemmen door een betere planning van de activiteiten aan te moedigen en door maatregelen te nemen die de kwaliteit van de producten en de afzet ten goede komen. Ten tweede hanteren ze een aantal prijsondersteunende mechanismen. Wanneer marktstabiliseringsmaatregelen worden genomen, komen alleen de leden van de producentenorganisaties in aanmerking voor steun.

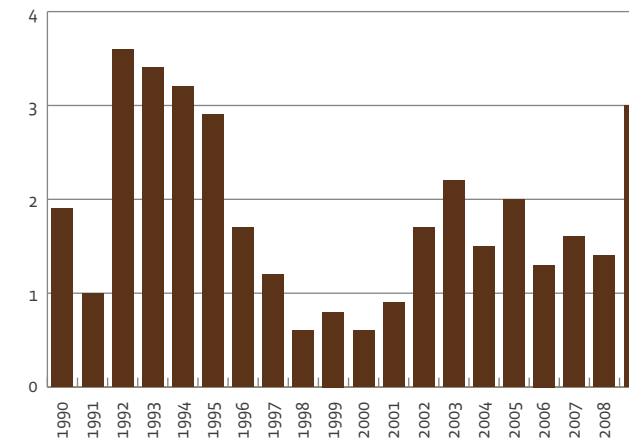
In België is er slechts één erkende producentenorganisatie, nl. de Coöperatieve Venootschap "Rederscentrale, producentenorganisatie van de reders ter zeevisserij", gevestigd in Oostende. Begin 2010 zijn van de 89 vaartuigen ingeschreven in de Belgische vloot, 79 lid van de Rederscentrale, d.i. 89 %.

4.1.2 Interventie

De GMO moet ook een zekere prijsstabiliteit verzekeren en correcte prijzen aan de producenten garanderen. De producenten kunnen daarom aanspraak maken op een financiële vergoeding wanneer producten definitief uit de markt worden genomen, omdat ze de vooropgezette minimumprijs niet halen in de vismijn. Dit interventiemechanisme is een van de belangrijkste steunpilaren van het marktbeleid voor visserijproducten. Bij ontregeling van de markt, zoals bij de slechte marktprijzen in 2009 en tot op heden, kan voor bepaalde producten een vorkstelsel worden gehanteerd waarbij de interventieprijs met 10 % daalt of stijgt. Momenteel wordt dit vorkstelsel met -10 % toegepast voor de soorten steenbolk en hondshaai om zo de nodige interventie tot een minimum te beperken.

Figuur 5 geeft zicht op de evolutie van het percentage interventie t.o.v. de aanvoer in Belgische havens. Dit percentage schommelde de laatste jaren meestal tussen de 1 en 2 % van de aanvoer. Door de slechte marktprijzen in 2009 steeg de overheidsinterventie echter tot 484 ton (3 % van de aanvoer), wat sinds jaren niet meer het geval was.

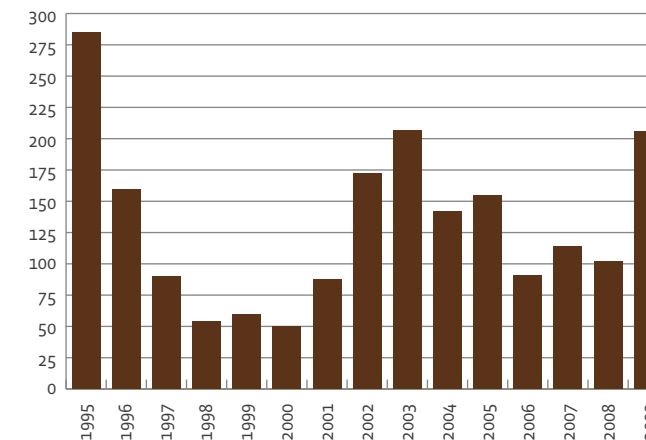
Figuur 5. Evolutie van het aandeel van de interventie t.o.v. de aanvoer in Belgische havens, %, 1990-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

In figuur 6 wordt de opgehouden hoeveelheid visserijproducten in Belgische havens weergegeven over de jaren. In 2009 bedroeg die 206.000 euro, zowat het dubbele van de vorige jaren, wat neerkomt op 0,3 % t.o.v. de totale aanvoerwaarde van 59,2 miljoen euro.

Figuur 6. Interventiewaarde in de Belgische havens, 1.000 euro, 1995-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

De totale Europese vergoedingen voor interventie maatregelen in België bedroegen voor 2007 65.462 euro, voor 2008 64.317 euro en voor 2009 109.425 euro.

Het huidige systeem van interventie prijzen staat onder druk en wordt dan ook het onderwerp van een grondige hervorming. Dat zal echter deel uitmaken van de grote hervorming van het GVB tegen 1 januari 2013.

4.2 Afzet

In de drie Vlaamse vissershavens Nieuwpoort, Oostende en Zeebrugge beschikt de vloot over aanlegplaatsen, allerhande haveninfrastructuur en een visafslag. Na het lossen en de controles is de vis klaar om te worden verkocht. Dat gebeurt voornamelijk in de Vlaamse Visveiling, een fusie van de stedelijke vismijn in Oostende en de private Zeebrugse Visveiling, die het daglicht zag in november 2010. Na een overgangsperiode zal deze fusiegroep een gemeenschappelijk veilingssysteem gebruiken, maar beide havens behouden wel elk hun eigen vloot, vishandel en -verwerking.

De geïnteresseerde kopers krijgen de keuze om plaats te nemen in de veilzaal of om hun aankopen te verrichten via het thuiskoopstelsel in hun kantoren. Op elk ogenblik kunnen zowel reder als koper via een gecodeerde sleutel hun verkoop- of aankooplijsten opvragen. De van elk vaartuig aangekochte vis kan opgehaald worden na de verkoop aan het distributiecentrum van de veiling en afgevoerd worden naar de plaatselijke visverwerkingsruimtes of naar de wachtende koelwagens.

De aankoopdiensten van de grootwarenhuizen zijn toonaangevend bij de keuze van het aanbod dat de consument bereikt, maar hun marktgewicht geeft de aankopers ook een ongewenste "arbitragecapaciteit", niet alleen wat de keuze van het product betreft maar ook over de herkomst. Tegen de concentratie van de vraag heeft het aanbod in de visserij geen afdoend antwoord beschikbaar. Met hun dominante positie kunnen die aankopers de marges van hun opdrachtgevers zowel bij prijsstijgingen als prijsdalingen vrijwaren terwijl de vissers, mede door de prijszetting van ingevoerde vis, passief het aankoopgedrag van de grootdistributie ondergaan. Zo overspoelde de laatste jaren de gekweekte pangasius uit Azië de Europese markt, terwijl de eigen schol veel minder afname kent. Door een versterking van de PO's binnen Europa zou het wel mogelijk moeten zijn om het versnipperde aanbod beter te organiseren.

4.3 Buitenlandse handel

In 2009 werd voor ruim 1.412 miljoen euro aan visserijproducten ingevoerd in België, terwijl er bijna voor 783 miljoen euro werd ingevoerd. Dat levert een handelstekort op van bijna 630 miljoen euro. Verse en verwerkte vis is goed voor ongeveer de helft van de in- en uitvoer, schaal- en weekdieren voor ongeveer 45 % en de overige zeeproducten zijn goed voor 5 % van de handel. In ton uitgedrukt, bedroeg de Belgische invoer van visserijproducten in 2009 ruim 350.000 ton en de uitvoer bijna 235.000 ton.

Bijna 58 % van de invoer is afkomstig van binnen de EU, met Nederland en Frankrijk als belangrijkste leveranciers. Van de Belgische uitvoer van visserijproducten gaat 98 % naar andere Europese lidstaten, met Frankrijk, Nederland en Duitsland als voornaamste handelspartners.

Zoals de handelscijfers laten vermoeden is de binnenlandse productie niet voldoende om aan de volledige vraag te voldoen. Volgens VLAM bedraagt de zelfvoorzieningsgraad van vis en schaal- en weekdieren amper 14,6 % in 2008.

4.4 Consumptie

Uit cijfers van GfK Panelservices Benelux en VLAM blijkt dat er in 2009 per capita 11,9 kg vis, week- en schaaldieren werd gekocht voor een bedrag van 115 euro. Dat is een stijging van 1 % in vergelijking met het jaar ervoor. Van de totale aankoop was ruim de helft vers. De groei van het verssegment bedroeg 5,4 %. De populairste verse vissen zijn kabeljauw en zalm. Binnen de korf van vis, vlees en gevogelte heeft vis een marktaandeel van 18,8 %.

5 STRUCTURELE EN ECONOMISCHE KENMERKEN VAN DE BELGISCHE VISSERIJ

5.1 Productie

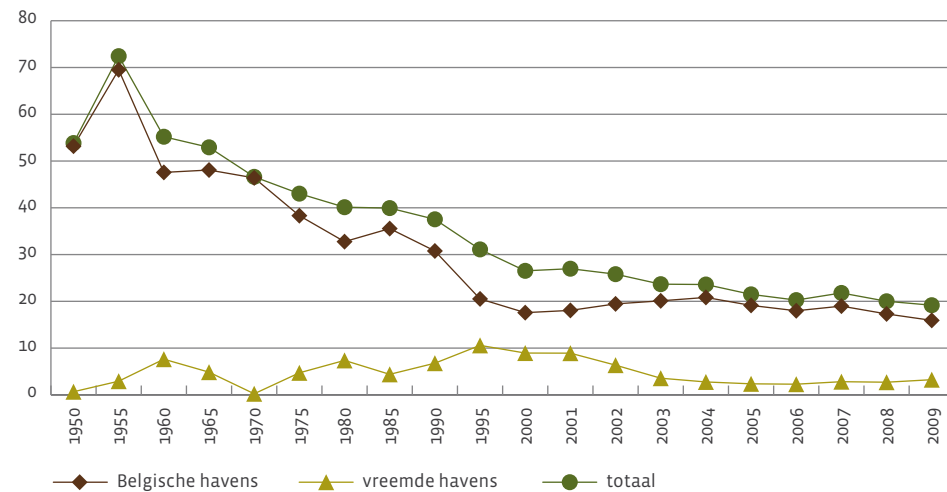
Na het rampjaar in 2008, is ook in 2009 de rentabiliteit in de zeevisserij onder druk blijven staan. Daarvoor waren twee redenen: lage visprijzen en een te grote afhankelijkheid van de gasolieprijs, hoewel deze laatste t.o.v. 2008 met 35 % daalde tot 0,41 euro per liter.

De hoogte van de quota heeft natuurlijk een beslissende invloed op de aangelande vangsten, maar ook weersomstandigheden, aantal visdagen, e.d. hebben hun impact.

5.1.1 Visaanvoer in volume

De totale aanvoer van zeevis door de eigen vaartuigen is in vergelijking met 50 jaar geleden (1955) gedaald met 70 % (figuur 7), en neemt in feite nog steeds verder af, als gevolg van verschillende negatieve factoren die op elkaar inwerken: lagere quota, verminderde rentabiliteit, afnemend aantal vaartuigen en stijgende kosten, bij een dalende viswaarde sinds de tweede helft van 2007.

Figuur 7. Aanvoer vis door eigen vissersvaartuigen, 1.000 ton, 1950-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

In 2009 is de aanvoer in Belgische havens (-8 %) gedaald, maar in vreemde (vnl. Nederlandse) havens (+20 %) gestegen ten opzichte van het jaar ervoor. Een belangrijk aandeel van de vangst van eigen vaartuigen wordt naar de thuishavens aangevoerd met koeltransport per vrachtwagen uit vreemde vissershavens. Een belangrijke evolutie is de aanvoer van vis voor de zgn. “tweede verkoop” in Oostende en Zeebrugge, waarbij buitenlandse verkopers vis aanbieden voor verkoop in de veiling.

Uit tabel 5 blijkt dat in 23 jaar tijd de aangelande hoeveelheid kabeljauw met meer dan 85 % is afgenomen. Het kabeljauwbestand staat dan ook zwaar onder druk door overbevissing in het verleden. Sinds begin 2004 geldt dan ook een herstelplan voor deze soort in het grootste deel van de (Atlantische) EU-wateren. Hierdoor hoopt men in de nabije toekomst het bestand weer gezond te maken.

Tabel 5. Aanvoer in Belgische havens van enkele belangrijke vissoorten, ton, 1986-2009

	1986	1991	1996	2001	2006	2007	2008	2009
kabeljauw	6.586	2.305	2.705	1.634	1.211	933	877	808
schol	7.122	12.168	5.093	4.725	4.087	4.504	4.279	3.853
tong	4.525	4.525	4.139	3.724	3.534	3.337	3.258	3.508
rog	1.655	1.655	1.281	1.374	1.757	1.801	1.600	1.338
tarbot	259	259	273	272	307	322	283	312
garnaal	491	491	401	392	407	200	266	444

Bron: Departement Landbouw en Visserij

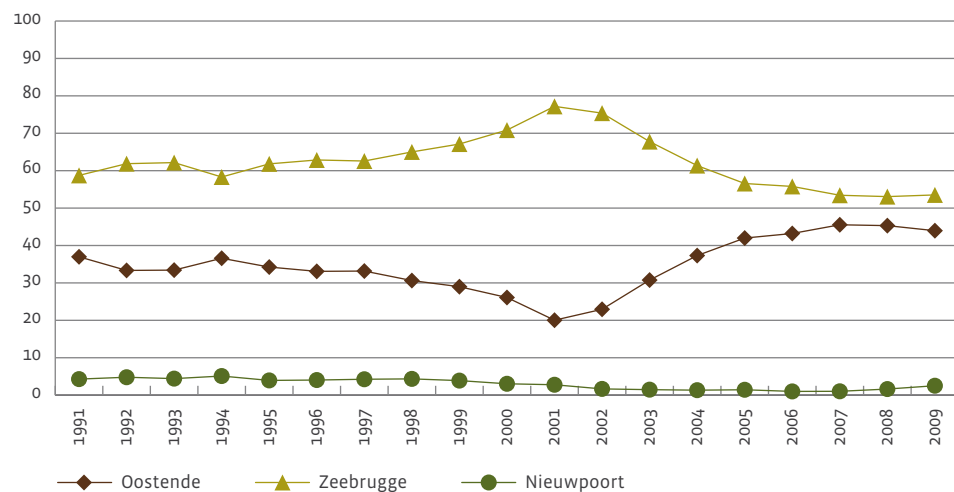
De aanvoer van tong in Belgische havens bleef lange tijd relatief stabiel rond 4.000 ton, en is in 2009 opnieuw gestegen. De aanvoer van garnaal was in 2009 de hoogste sinds jaren.

5.1.2 Visaanvoer per haven

De visserijproducten kunnen worden aangevoerd in de drie vismijnen van de havens Zeebrugge, Oostende en Nieuwpoort. Er is geen nationale veilplicht, maar voor de stedelijke vismijnen Oostende en Nieuwpoort geldt een stedelijke veilplicht. Zoals eerder vermeld zijn de vismijnen van Oostende en Zeebrugge eind 2010 gefuseerd tot de Vlaamse Visveiling. Met uitzondering van een kleine hoeveelheid vis die rechtstreeks aan de consument verkocht wordt aan “De Trap” in Oostende, gebeurt nagenoeg alle aanvoer in de vismijnen. Hier gebeurt ook een intensieve controle van de kwaliteit van de aanvoer.

Zeebrugge blijft ook in 2009 de grootste haven qua aanvoer met 8.524 ton. Dat betekent wel een verlies van -7 % in vergelijking met het jaar ervoor. De aanvoer in Oostende bedroeg 7.002 ton (-11 %). Het opmerkelijkste is de enorme groei van Nieuwpoort met maar liefst 401 ton, een toename van 42 % dankzij de recordaanvoer van garnalen. In 2007 bedroeg de aanvoer in Nieuwpoort nog maar 195 ton. In figuur 8 wordt de evolutie van het aandeel van de havens in de totale aanvoer weergegeven.

Figuur 8. Evolutie aandeel in totale aanvoer visserijproducten van de Belgische havens, %, 1991-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

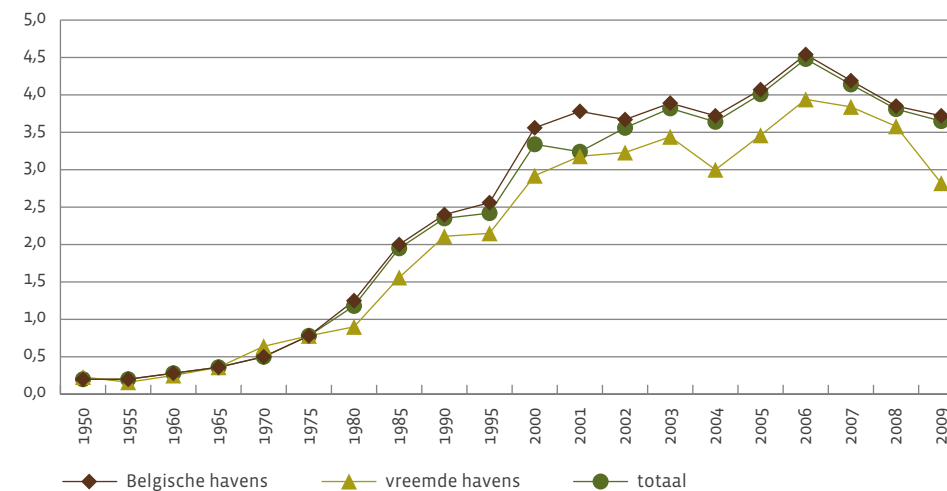
In de laatste 10 jaar is de aanvoer in Belgische havens redelijk stabiel door de grote inspanningen van veilingen en overheid om de verkopen in eigen havens te bevorderen.

5.2 Evolutie van de visprijzen

Naast de hoogte van de vangsten is de rentabiliteit van de vaartuigen ook sterk afhankelijk van de verkregen prijzen bij verkoop. Door het veilingstelsel heeft de sector zelf weinig invloed op de hoogte van de verkoopprijzen, waardoor de hogere brandstofprijzen niet kunnen worden doorgerekend naar de afnemers. Bovendien werd er eerder op gewezen dat de afnemers sterk geconcentreerd zijn en daardoor op de prijsvorming kunnen wegen.

De gemiddelde prijzen van de aangevoerde vis door Belgische vaartuigen worden weergegeven in figuur 9. Het valt meteen op dat de prijzen in 2009 terugvallen op het niveau van 1995-2003. Bovendien kunnen de vissers betere prijzen krijgen in de Belgische dan in vreemde havens.

Figuur 9. Evolutie van de gemiddelde prijzen voor visserijproducten aangevoerd door Belgische vaartuigen, euro per kg, 1950-2009

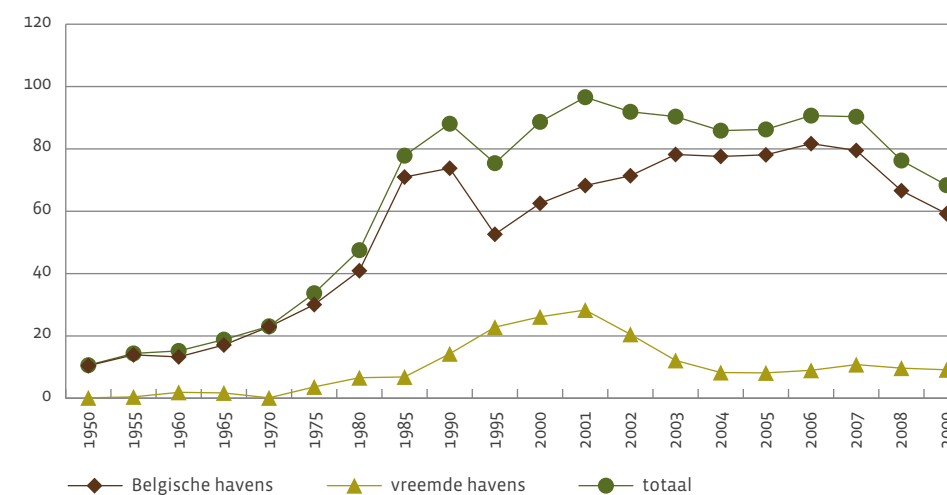

Bron: Departement Landbouw en Visserij

5.3 Aanvoerwaarde van vis

De globale besomming door Belgische vaartuigen in Belgische havens daalde in 2009 met 11 % in vergelijking met 2008 (figuur 10). De omzet daalde vooral in de Belgische havens, maar ook in het buitenland.

Figuur 10. Evolutie van de aanvoerwaarde door eigen vissersvaartuigen, miljoen euro, 1950-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Uit tabel 6 blijkt dat de aanvoerwaarde van tong in Belgische havens relatief stabiel was t.o.v. 2008, maar de andere vissoorten – met uitzondering van garnaal – gaan er verder op achteruit. De belangrijkste soorten voor de Belgische vloot zijn opgesomd in de tabel.

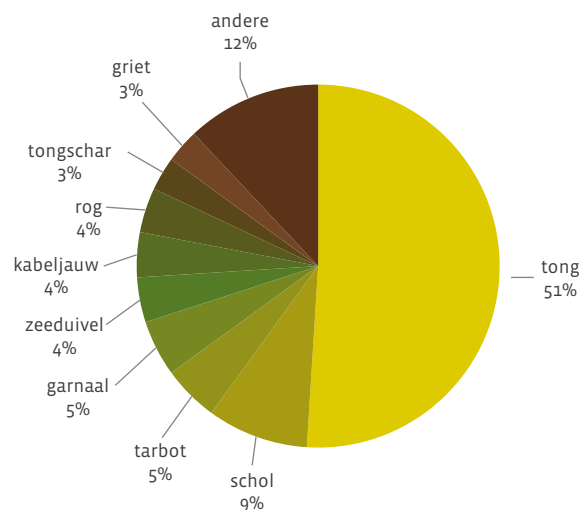
Tabel 6. Aanvoerwaarde in eigen havens van enkele belangrijke vissoorten, miljoen euro, 1986-2009

	1986	1991	1996	2001	2006	2007	2008	2009
kabeljauw	8,94	5,03	3,82	4,34	3,63	3,19	2,80	2,19
schol	7,61	20,60	8,26	8,03	8,06	8,71	7,68	5,04
tong	35,95	27,96	30,95	33,82	41,64	38,6	32,02	32,13
rog	2,12	1,65	1,85	2,06	3,34	3,15	2,79	2,71
tarbot	2,25	3,33	2,49	2,60	3,79	3,79	3,30	3,09
garnaal	1,69	1,76	1,50	1,69	1,64	0,97	1,07	1,23

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Uit figuur 11 blijkt dat 9 soorten bijna 90 % van de aanvoerwaarde vertegenwoordigen. Daaruit blijkt ook het enorme belang van tong voor België, want deze soort zorgt voor meer dan 50 % van de inkomsten van de Belgische visserij. Opvallend is, ten slotte, de sterk verminderde aanvoerwaarde van schol. Hoewel schol met 3.853 ton in volume de grootste aanvoer kent, is de prijs volledig in elkaar gestort. Dat is onder meer te wijten aan de zeer hoge invoer van andere verwerkte witvis, zoals pangasius, uit Azië.

Figuur 11. Aandeel van de belangrijkste vissoorten in de totale aanvoerwaarde, %, 2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

5.4 Bedrijfsresultaten

De studie van de bedrijfsresultaten van de Belgische visserij gebeurt aan de hand van de drie grote groepen vaartuigen: de grote bokkenvaartuigen, de eurokotters en de kustvissers. Alle andere categorieën (planken, staande netten, enz.) zijn statistisch gezien te verwaarlozen door hun geringe aantal.

Eerder werd al gemeld dat 2008 een moeilijk jaar was voor de Belgische visserij. In 2008 (figuur 9) daalde de gemiddelde visprijs immers tot 3,81 euro per kg, terwijl de gemiddelde gasolieprijs van 2008 met 0,63 euro per liter het hoogste niveau ooit bereikte. De combinatie van beide factoren verklaart dan ook de gevoelige verslechtering van de resultaten.

Een vergelijking tussen de drie representatieve groepen leert dat de loonkosten overall 27 à 30 %, en de afschrijvingen zo'n 11 à 13 % van de besomming uitmaken, maar dat de brandstofkosten voor de grotere vaartuigen sterker doorwegen (tabel 7). Hoewel het loon van 27 % voor de grote bokken ten goede komt aan zes bemanningsleden en de 28 % voor de kustvissers slechts aan twee vissers, zijn de nominale verdiensten per maand voor deze laatste beduidend lager.

Tabel 7. Overzicht van de belangrijkste kosten t.o.v. de besomming, %, 2008

categorie	loon	brandstof	afschrijving
kustvissers	28	27	13
eurokotters	30	30	12
grote bokken	27	42	11

Bron: Departement Landbouw en Visserij

5.4.1 Kustvissers (2008: 9 boekhoudingen op 23 vaartuigen)

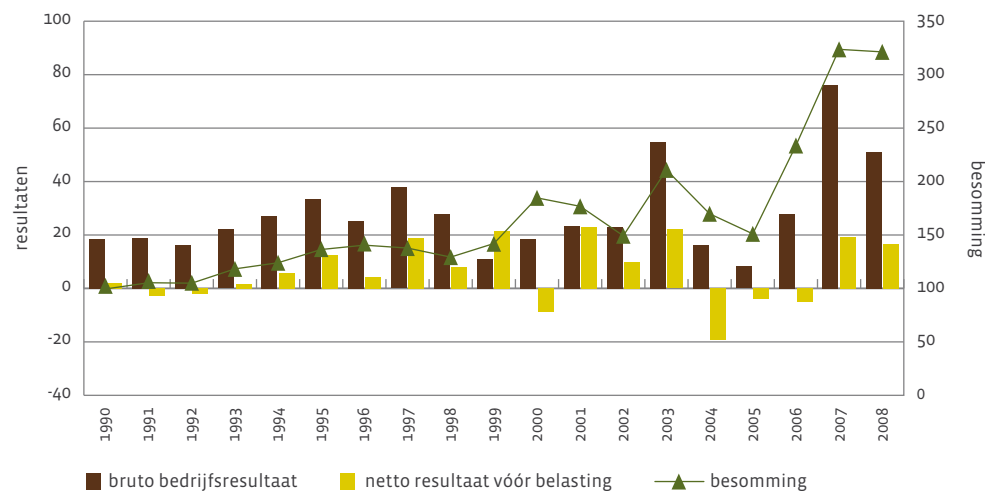
Het betreft vaartuigen met een vermogen van maximum 221 kW (300 pk) die meestal minder dan 24 uur na elkaar op zee zijn.

Deze vaartuigen worden ingezet voor de vangst van diverse vissoorten binnen de 12-mijlszone en bieden dagverse vis aan. Zij worden bemand met 2 à 3 personen en halen gemiddeld 160 zeedagen. Sommigen zijn sterk gespecialiseerd in de garnaalvangst.

De gemiddelde opbrengst per zeedag voor deze vaartuigen is het laagst van alle categorieën en bedraagt in 2008 2.002 euro, een stijging met 2 % t.o.v. 2007. Ook de totale besomming bleef nagenoeg constant op 320.000 euro per vaartuig.

Het netto resultaat vóór belasting bedroeg in 2008 16.696 euro per vaartuig, een lichte daling t.o.v. 2007, maar gezien de algemene economische omstandigheden redelijk (figuur 12).

Figuur 12. Besomming en bedrijfsresultaten kustvissers, 1.000 euro, 1990-2008

Bron: Departement Landbouw en Visserij

5.4.2 Eurokotters (2008: 15 boekhoudingen op 20 vaartuigen)

Alle boomkorvaartuigen gebouwd sinds 1981, die max. 221 kW (300 pk) vermogen hebben, een tonnenmaat van meer dan 70 BT en een lengte van maximaal 24 m worden tot deze groep gerekend. Zij werden specifiek gebouwd om binnen de 12-mijlszones te mogen vissen.

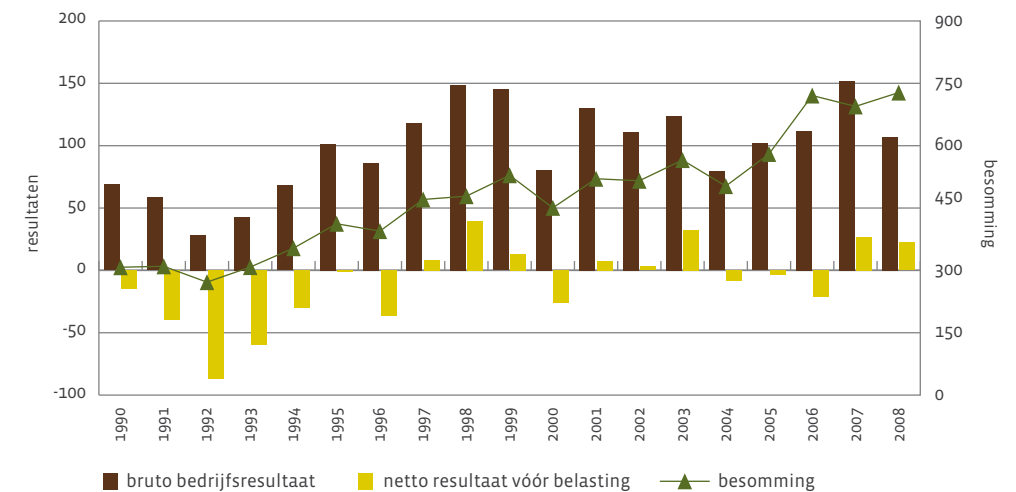
Deze vaartuigen zijn technisch geschikt of kunnen aangepast worden om polyvalent te worden ingezet, en kunnen zowel op tong en schol als op garnaal, rondvis en kreeft vissen. Bovendien kunnen ze ook op verder gelegen visgronden worden ingezet (Bristolkanaal, kusten van Denemarken, enz.).

De eurokotters werden in 2008 gemiddeld 185 zeedagen ingezet met een besomming van gemiddeld 3.940 euro per zeedag, iets meer dan in 2007.

De besomming bereikte gemiddeld 728.887 euro per vaartuig (+5 %). Het netto resultaat kende in 2008 een gemiddelde daling van 17,5 %, en bedroeg in 2008 22.281 euro (figuur 13). Deze daling is toe te schrijven aan de proportioneel meer gestegen kosten.

Gezien de hoge afschrijvings- en financieringslast wordt de laatste jaren gestreefd naar een grotere besomming door een efficiënter inzetten van het vaartuig. Gedurende een deel van het jaar gericht kunnen vissen op soorten waarvoor geen vangstquota gelden, biedt daarbij een zeker soelaas. Toch zijn het vooral de visprijzen en zeker de brandstofkosten die bepalend zijn voor het resultaat.

Figuur 13. Besomming en bedrijfsresultaten eurokotters, 1.000 euro, 2008

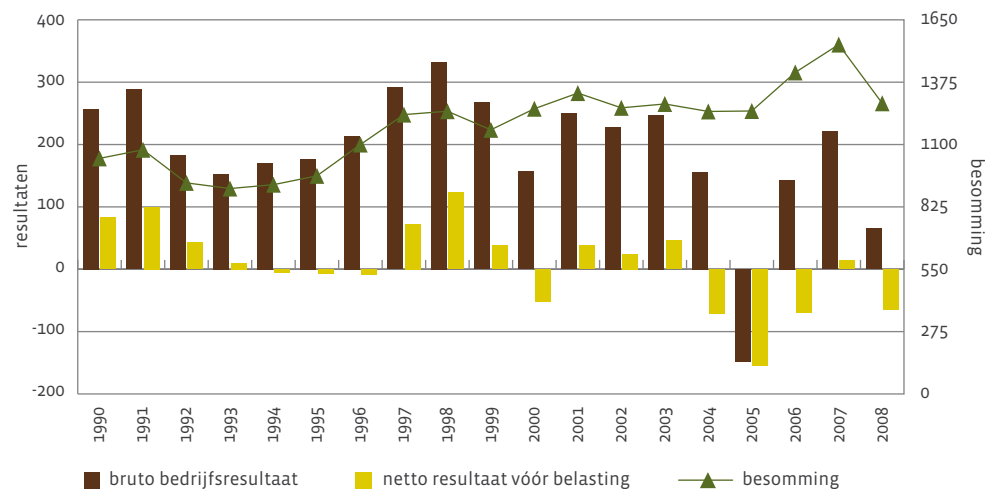
Bron: Departement Landbouw en Visserij

5.4.3 Grote bokkenvaartuigen (2008: 32 boekhoudingen op 46 vaartuigen)

Deze klasse bestaat uit bokkenvaartuigen van meer dan 900 pk of 662 kW, voornamelijk vissend op tong en schol. Deze groep is zeer homogeen en bestaat uit vaartuigen met een vermogen tot 1.200 kW. Het is de belangrijkste groep vaartuigen van onze vissersvloot, met het grootste aandeel in de besomming.

De gemiddelde besomming in 2008 daalde gevoelig tot 1,28 miljoen euro, wat aanleiding gaf tot een gemiddeld verlies van 65.000 euro (figuur 14).

Figuur 14. Besomming en bedrijfsresultaten grote bokkenvaartuigen, 1.000 euro, 1990-2009

Bron: Departement Landbouw en Visserij

6 VISSERIJ EN MILIEU

6.1 Een moeilijk evenwicht

Een economisch leefbare visserij die de kustgemeenschappen werkgelegenheid en kansen biedt, is voor haar vangstmogelijkheden volledig afhankelijk van een gezond marien milieu.

Dit mariene milieu staat echter steeds meer onder druk door talrijke menselijke activiteiten. De visserij is immers al lang niet meer de enige speler, maar moet juist steeds meer concurreren met tal van andere activiteiten zoals de scheepvaart, zand- en grondwinningsactiviteiten, baggerspeciëstortingen, windmolenparken, sportvisserij en schelpdierkweek, enz.

Ook de opwarming van het klimaat zorgt voor heel wat ongewilde effecten. Zo trekken bepaalde vissoorten steeds meer naar het noorden onder invloed van de veranderende zeetemperatuur, waardoor enerzijds vangsten verloren gaan, maar anderzijds invasieve soorten – de “exoten” – zoals snoekbaars nu in onze wateren voorkomen.

Het bovenstaande benadrukt het belang van een constante zoektocht naar een evenwicht door zowel beleidsmakers, de sector als de wetenschappers. Bij het mariene milieu is immers elk onderdeel afhankelijk van het geheel, en de verstoring van één element kan een kettingreactie in gang zetten.

Daarom werd het ook snel duidelijk dat er nood is aan een allesomvattende mariene strategie, die streeft naar een “ecosysteembenadering”. Deze benadering vereist een inzicht in de mechanismen die de interacties met de mariene voedselketen en het mariene ecosysteem beïnvloeden en in de manier waarop technische en andere beheermaatregelen de eventuele negatieve effecten kunnen beperken. Dit resulteerde in 2008 in een EU-kaderrichtlijn mariene strategie, waarbij een geïntegreerde aanpak van het beheer van de mariene hulpbronnen centraal staat.

Momenteel is België volop bezig met de ontwikkeling van een nieuwe mariene strategie. Toch zijn er de voorbije jaren al heel wat inspanningen geleverd. Zo levert het Operationeel Programma (OP) met EVF-financiering op verschillende manieren een bijdrage aan de milieudimensie van duurzame visserij:

- Steun die leidt tot een hogere visserijdruk is niet meer toegestaan.
- Het OP zorgt voor financiering van verschillende maatregelen die de mariene rijkdommen en het milieu beschermen en de teloorgang van mariene ecosystemen een halt toeroepen en stimuleert meer selectieve en milieuvriendelijkere alternatieve visserijmethoden.
- Er is steun beschikbaar voor niet-zeevisserijgebonden activiteiten zoals voor biologische aquacultuur, viskwekerijen in beschermingszones van Natura 2000 en maatregelen voor de bescherming van de aquatische fauna en flora.
- Ook kan het EVF een bijdrage leveren aan de bestrijding van bepaalde vormen van milieuschade in visserijgebieden.

Deze ecosysteembenadering is bij het visserijbeheer ook al zichtbaar in de plannen van de Europese Commissie voor de toekomstige hervorming van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid. De Commissie wil de hoofdklemtoon leggen op de ecologische pijler, waarbij nog meer aandacht wordt besteed aan het wegwerken van de overcapaciteit van de Europese vloten. Daarnaast willen overheden de teruggooi (discards) van gevangen (= meestal dode) vissen, nog meer reduceren door het gebruik van steeds selectievere visserijtechnieken. Ten slotte, moeten het gebruik van MSY, beheerplannen, enz. uiteindelijk een duurzaam evenwicht doen ontstaan tussen ecologie, economie en sociale aspecten.

6.2 Natura 2000-gebieden

Naast de kaderrichtlijn mariene strategie beschikt de EU over twee andere belangrijke instrumenten om de ecosysteembenadering toe te passen op het visserijbeheer: de Vogelrichtlijn (1979) en de Habitatrichtlijn (1992). Deze richtlijnen verplichten de lidstaten om kwetsbare ecosystemen te beschermen.

De bekendste maatregel van de habitatrichtlijn is het Natura 2000-netwerk van speciale beschermingszones. Elke lidstaat moet een nationale lijst samenstellen met gebieden die in aanmerking komen. De gebieden die op EU-niveau worden goedgekeurd worden vervolgens opgenomen in het Natura 2000-netwerk. Dat verplicht de lidstaten om ervoor te zorgen dat de gebieden correct worden beheerd.

De habitatrichtlijn vermeldt 9 soorten mariene habitats die beschermd moeten worden, en 18 soorten die een reden zijn om een gebied te beschermen. Er zijn tot op heden echter nog maar weinig gebieden op zee aangeduid als beschermd gebied.

6.3 Duurzame alternatieven

Het Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek (ILVO) doet veel onderzoek naar duurzamere visserijtechnieken. Hierbij gaat de aandacht vooral naar de ontwikkeling van de alternatieve boomkor. Technische aanpassingen aan de boomkor kunnen immers leiden tot een verminderd brandstofverbruik, een gereduceerde teruggooi en een betere viskwaliteit.

De voorbije jaren werden diverse alternatieve visserijtechnieken ontwikkeld: de *eco-catcher*, staande wantvisserij, *sumwing*, pulskor, *flyshoot*, *twinrig* en *hydrorig*. Veel van deze technieken zitten nog in het optimalisatieproces. Soms hebben de alternatieve technieken wel het beoogde effect wat betreft duurzaamheid maar vallen de vangsten tegen. Verder onderzoek moet zorgen voor betere afstellingen van de vistuigen zodat er duurzamer kan worden gevestigd met behoud van de vangsten. Daarnaast wordt er gekeken naar het combineren van nieuwe technieken, bijvoorbeeld *sumwing* en pulskor. De resultaten zijn veelbelovend, en worden door de visserijsector op de voet gevolgd.

Bovendien blijken heel wat van deze alternatieve visserijtechnieken rendabeler dan traditionele methodes. Vooral bij dure brandstofprijzen kan dat het verschil tussen winst of verlies uitmaken. Zo draait een klassieke eurokotter met brandstofprijzen van het niveau medio 2008 90 euro per zeedag verlies en een vaartuig met staande want 490 euro winst.

Omschakelen mag dan wel technisch haalbaar en economisch verantwoord zijn, het is niet eenvoudig. Dergelijke reconversie gaat niet alleen gepaard met hoge investeringen maar vraagt onvermijdelijk een leerperiode met lagere inkomsten voor de visser. Zo kost de transformatie van een boomkor naar een flyshooter ongeveer 1,4 miljoen euro. Daarom verleent zowel Vlaanderen als de Europese Unie daarvoor subsidies.

Sumwing: omschakeling naar een duurzame boomkor?

De *sumwing* is bedoeld als alternatief voor de traditionele boomkor. De traditionele boomkor bestaat namelijk uit een boom die het net openhoudt en twee “sloffen” of “sleeën” die de boom op een bepaalde afstand boven de bodem van de zee houden, zodat bodemvis kan worden gevangen. Bij het *sumwing*-principe werd de boom vervangen door een vleugel die veel lichter is dan de boom en voor minder weerstand zorgt.

Het gebruik van de *sumwing*-methode biedt de volgende voordelen: minder bodemberoering, weerstand en brandstofverbruik. Na enkele positieve resultaten van het ILVO besloot de producentenorganisatie voor visserij, de Rederscentrale, om gezamenlijk *sumwings* te bestellen. De Vlaamse overheid steunt de aanschaf van de *sumwings* met een EVF- en noodmaatregelsubsidie van samen zestig procent.

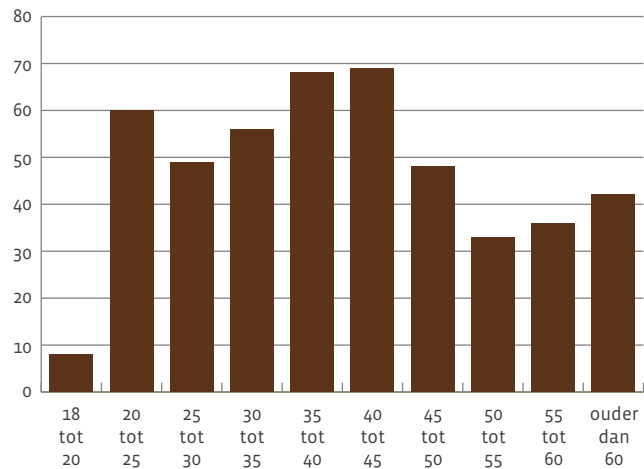
7 SOCIALE ASPECTEN VAN DE VISSERIJ

7.1 Tewerkstelling

De rechtstreeks met de vissersvloot samenhangende werkgelegenheid wordt in het Operationeel Programma 2007-2013 geraamd op ongeveer 2.500 personen.

Bij de vloot (bemanningen, rederijen) zijn er 800 à 900 personen tewerkgesteld. Volgens cijfers van het Sociaal Secretariaat Van de Kust zijn er in juli 2010 in het totaal nog 92 rederijen. De Belgische vloot telt ook 469 erkende zeevissers, waarvan slechts 1 vrouw. Bij de erkende zeevissers zijn er 350 Belgen en maar liefst 106 Nederlanders. Andere nationaliteiten zoals Fransen, Ieren en Portugezen zijn in veel kleinere mate werkzaam als erkende zeevisser. In figuur 15 valt op dat de grootste groep zeevissers tussen de 36 en 44 jaar oud zijn.

Figuur 15. Aantal vissers per leeftijdsgroep, 2010

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Volgens de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CBR) telde de visverwerkende sector eind 2006 1.373 werknemers. Binnen de visverwerkende sector is volgens de CBR 82 % werkzaam in Vlaanderen en 18 % actief in Wallonië. De werkgelegenheid in de afgeleide nevenactiviteiten voor de visserij wordt geschat op 5.000 arbeidsplaatsen.

Bij onderzoek naar de genderverhouding in de visserijgerelateerde tewerkstelling, valt het op dat de bemanning van vissersvaartuigen voor nagenoeg 100 % uit mannen bestaat. Het vissen op zee is dan ook nog steeds een mannenberoep. Zodra de vis aan land is spelen vrouwen een belangrijkere rol. In talrijke kleine familiebedrijfjes verzekert de partner van de visser vaak het beheer. Bij de rederijen ligt de verhouding op 70 % mannen en 30 % vrouwen. In de visverwerkende sector is 48 % van de werknemers vrouw. Bij de commercialisering van de vis, d.i. kleinhandel, zijn ook veel vrouwen werkzaam.

In het kader van as 4 van het Operationeel Programma “duurzame ontwikkeling van visserijgebieden” zullen plaatselijke groepen de promotie van het visserijberoep in hun ontwikkelingsstrategie moeten verzekeren. In het kader van dit zwaartepunt is het ook de bedoeling de rol van vrouwen in het economische leven van de visserijsector en in de visserijzones beter te valoriseren.

Een ander belangrijk pijnpunt van de laatste jaren is dat er steeds minder jongeren staan te popelen om in de visserij te werken. Hun voorkeur gaat vooral uit naar alternatieve werkgelegenheid zoals bij baggeraars, toerisme, aquacultuur, enz. Hierdoor is het gevaar reëel dat de sector binnenkort moeilijkheden ondervindt om goed opgeleide jongeren of starters te vinden. Nochtans zorgen de Vlaamse overheid, de Provincie West-Vlaanderen en de Rederscentrale voor heel wat ondersteuning door het “Fonds voor Scheepsjongens”, opgericht om de aanwerving van scheepsjongeren te bevorderen en te promoten via een bepaalde bezoldiging per zeedag.

7.2 No catch, no pay

De federale overheid heeft een belangrijke rol in de zeevisserij bij de bepaling van sociale rechten, en keurde in 2003 de wet op de arbeidsovereenkomst in de zeevisserij goed die een einde maakte aan het principe van “No catch, no pay”. Dat betekende dat in de praktijk de visser voor zijn inkomen totaal afhankelijk was van de waarde van de vis die tijdens de zee reis gevangen werd. Geen vis was hier gelijk aan geen loon of inkomen. Deze logica blijft in 95 % van de zeevisserij op wereldschaal gelden.

Vroeger regelde de Wet van 1928 het statuut van de zeevisser. Die werd in de loop der jaren aangevuld door een aantal collectieve arbeidsovereenkomsten (CAO's), waardoor de zeevissers enkele nieuwe rechten kregen zoals kledijvergoeding, sociale premie, vergoeding bij verlies van zeegoed, feestdagloon, aanvullende vergoeding voor inactieve zeevissers. Het gebeurde echter vaak dat de reders die bijkomende rechten compenseerden met allerhande willekeurige aftrekken van de besomming, wat een directe impact had op de inkomsten van de visser. Bij de wet van 1928 gold bovendien de “monsterrol”, de naamlijst van de scheepsbemanning, als arbeidsovereenkomst. Daardoor had de visser geen eigen exemplaar van zijn arbeidsovereenkomst en konden reders achteraf wijzigingen aanbrengen aan de overeenkomst.

De wet van 2003 maakte gelukkig een einde aan het gammele statuut van de zeevisser, en waarborgt nu de inkomenszekerheid tijdens de zeereis. België is daarmee een voorloper in Europa. In sommige landen zijn er wel afspraken over de lonen en arbeidsvoorwaarden in bedrijven (rederijen), maar nergens is er een algemene wet die dat oplegt aan alle schepen.

Het beschermen van het loon van de opvarenden is trouwens een belangrijk onderdeel in de strijd tegen illegale visserij. Het maakt beheerplannen beter verteerbaar voor de opvarenden die zich verzekerd weten van een billijk loon voor de perioden dat ze mogen vissen.

7.3 Veiligheid aan boord

Aan het beroep van zeevisser is een hoog veiligheidsrisico verbonden. Op wereldschaal komen meer dan 20.000 vissers jaarlijks om het leven bij de uitoefening van hun beroep.

Op internationaal vlak houden twee VN agentschappen: *International Labour Organization* (ILO) en de *Food and Agriculture Organization* (FAO) zich als sinds de jaren 1960 bezig met een verbetering van de werkomstandigheden op vissersboten. Hun recentste resultaat was de ILO-conventie 188, die in 2007 werd goedgekeurd. Belgische sociale partners hebben daar, samen met de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, actief aan bijgedragen. Op dit ogenblik hebben nog steeds niet voldoende landen deze Conventie geratificeerd, waardoor ze helaas nog niet in werking is getreden.

In Vlaanderen investeren de overheid en vissers momenteel in een “Man over boord”-systeem (MOB), dat een drenkeling zowel bij dag als nacht onmiddellijk kan lokaliseren aan de hand van een detectiesysteem, verwerkt in het reddingsvest van elk bemanningslid.

8 AQUACULTUUR

De viskweek in Vlaanderen wordt traditioneel alleen in zoet water bedreven. Amper een tiental beroepsbedrijven zijn actief, vnl. in de teelt van karper, voorn, snoek en paling. Zij produceren hoofdzakelijk consumptievis, naast enige pootvis voor de herbevolking van de waterlopen en visvijvers.

De aquacultuurproductie in Vlaanderen zou minder dan 250 ton bedragen. Macro-economisch beschouwd is de productie van vis dus verwaarloosbaar.

Een twintigtal aquacultuurbedrijven produceren op kleine schaal (als nevenberoep of hobby). Hun productie is gering en dan nog eerder gericht naar pootvis en vooral naar siervissen.

In de Kempen zijn er een aantal extensieve karparkwekerijen gelokaliseerd evenals één semi-intensieve kwekerij met afvalwarmte van een elektriciteitscentrale. De karparkwekerijen kampen met goedkope import van extensief gekweekte kwaliteitsvis uit Oost-Europa, zodat inmiddels al een aantal kleinere kwekerijen overgeschakeld zijn op sierkarper. Tevens is schade door vogels (bv: aalscholvers, reigers) moeilijk te bestrijden. Ten slotte rijst nog het probleem om permanent over voldoende water te beschikken dat aan de noodzakelijke kwaliteit beantwoordt en is er de problematiek van het lozingswater voor intensieve kwekerijen.

Sporadisch worden nog andere soorten gekweekt (steur, forel) maar die blijven in Vlaanderen economisch vooralsnog onbelangrijk.

In de praktijk kan de aquacultuur in Vlaanderen dan wel zeer klein blijven, toch bestaat er hier ruim voldoende knowhow m.b.t. de productie en kweek van larven van zowel zoet- als zoutwaterspecies. Bovendien wordt gedurende de laatste jaren een vernieuwde belangstelling geconstateerd voor de aquacultuursector. Het gaat hier dan in de eerste plaats om de kweek in zout water in de kuststreek, o.m. van tarbot, oesters en mosselen.

Daarom besloot de Vlaamse overheid om de ontwikkeling van aquacultuur in Vlaanderen verder te ondersteunen. In 2008 keurde de overheid het project “Vlaams praktijkcentrum aquacultuur” goed. Doelstellingen van dit praktijkcentrum zijn:

- zoveel mogelijk remmende factoren wegwerken, zoals gebrek aan kennis en ervaring m.b.t. de kweek en de afzet van aquacultuurproducten;
- een sensibiliserend en adviserend beleid te voeren, zowel naar ondernemers die overwegen te starten met aquacultuur, als naar de afzetmarkt voor deze gekweekte producten, als naar de overheid m.b.t. de regelgeving rond aquacultuur.

Daarnaast zijn er onder het nieuwe Europese EVF-programma opnieuw steunmogelijkheden voor de aquacultuursector. Zo kan het EVF bijstand verlenen ten behoeve van investeringen in de bouw, uitbreiding, de uitrusting en de modernisering van productie-installaties, met name met het oog op de verbetering van de werkomstandigheden, de hygiëne, de gezondheid van mens en dier en de productkwaliteit, ter beperking van de negatieve gevolgen of ter vergroting van de positieve gevolgen voor het milieu.

REFERENTIES

- Belgische Transportarbeidersbond (2010), *een volwaardig statuut voor de vissers!*, Zeevisserij, Antwerpen.
www.btb-abvv.be/NL_maritiem/BTB_NL_maritiem_zeevisserij.htm
- Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) (2008), *Verslag over de conjunctuurontwikkeling in de visserij in 2006 en begin 2007*, Brussel.
www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doco8-303.pdf
- Departement Landbouw en Visserij (2007), *Operationeel Programma in uitvoering van het Nationaal Strategisch Plan voor de Belgische visserijsector 2007-2013: "investeren in duurzame visserij"*, Oostende.
http://lv.vlaanderen.be/nlapps/data/docattachments/op_zeevisserij.pdf
- Departement Landbouw en Visserij (2009), *Financieringsinstrument voor de Vlaamse visserij- en aquicultuursector, Activiteitenverslag 2009*, Oostende.
<http://lv.vlaanderen.be/nlapps/data/docattachments/fiva2009.pdf>
- Departement Landbouw en Visserij (2010), *Aanvullende quotamaatregelen voor 2010*, Oostende.
http://lv.vlaanderen.be/nlapps/data/docattachments/aanvullende_quotamaatregelen_2010.pdf
- Departement Landbouw en Visserij (2010), *Fonds voor Scheepsjongeren*, Brussel.
<http://lv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=119>
- Departement Landbouw en Visserij (2010), *Mededelingen*, Oostende.
<http://lv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=226>
- Europese Commissie, *De gemeenschappelijke marktverordening*, Brussel.
http://ec.europa.eu/fisheries/documentation/publications/cfp_factsheets/market_nl.pdf
- Europese Commissie, Directoraat-generaal Maritieme zaken en visserij, Brussel.
http://ec.europa.eu/dgs/maritimeaffairs_fisheries/index_nl.htm
- Europese Commissie (2009), *Het gemeenschappelijk visserijbeleid: een handleiding*, Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, Brussel.
- Instituut voor Landbouw- en visserijonderzoek, *Alternatieve technieken* – Nieuws-golf themanummer 7, Merelbeke.
www.ilvo.vlaanderen.be/NL/Nieuwsgolfthemanummer7/Alternatievetechnieken/tabid/4311/language/nl-NL/Default.aspx
- International Labour Organization en Food and Agriculture Organization, Fisheries, Genève.
www.fao-ilo.org/fao-ilo-fisheries/en/
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2009), *Vis als duurzaam kapitaal. De Nederlandse visie op het nieuwe Europese visserijbeleid*, Den Haag.

- De Rederscentrale, Oostende.
www.rederscentrale.be/index.php?page=home
- Sociaal Secretariaat Van de Kust, Knokke-Heist.
www.socsec.be/
- Stichting voor duurzame Visserijontwikkeling, *reconversieprojecten: overzicht*, Oostende.
www.sdvo.be/projecten.asp?t=1&p=12&pp=30.
- Vlaams Informatiecentrum over Land- en tuinbouw (2009), *Herstructurering Vlaamse visserijvloot goedgekeurd* – VILT, 9 mei 2009, Brussel.
www.vilt.be/Herstructurering_Vlaamse_visserijvloot_goedgekeurd.
- VLAM (2010), *Feiten en cijfers*. Marktinfo Vis, Brussel.
www.vlam.be/facts/info_nl.phtml?id=11

LECTOREN

- Beleidsdomein Landbouw en Visserij: Kris Cooreman, Kristof Geutjens, Hubert Her-nalsteen, Koen Mondelaers, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem, Hilde Vanhae-cke, Jean-François Verhegghen, Marc Welvaert
- Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij: Emiel Brouckaert (Rederscentrale)

BEGRIPPEN EN METHODOLOGISCHE TOELICHTINGEN

Afslag (visafslag of veiling)

De plaats waar de vis wordt verkocht bij afslag, dat wil zeggen met bedragen van inzet in afdalende reeks gewoonlijk op een veilingklok.

Aqua- of aquicultuur

Aquacultuur is het proces waarbij vissen, schaaldieren en schelpdieren kunstmatig in vijvers en bassins worden gekweekt en gehouden om ze vervolgens te kunnen verhandelen (voor België enkel zoetwater). Ook bepaalde planten worden wel in het water gekweekt en daarmee tot de aquacultuur gerekend. Er worden zowel vissen gekweekt voor de voedselvoorziening als voor de handel in siervis.

Bestemming van de oppervlakte cultuurgrond

De oppervlakte cultuurgrond wordt ingedeeld in 4 grote bestemmingen: akkerbouwgewassen, tuinbouwteelten, voedergewassen en andere.

Onder akkerbouw worden volgende teelten geklasseerd: granen voor de korrel (exclusief vochtig geoogste korrelmaïs), droge peulvruchten, nijverheidsgewassen (suikerbieten, cichorei, vezelvlas, oliehoudende gewassen, geneeskrachtige en aromatische planten en kruiden, landbouwzaden en andere nijverheidsgewassen) en aardappelen.

De voedergewassen omvatten: voederbieten, andere wortel- en knolgewassen, voedermaïs (inclusief vochtig geoogste korrelmaïs), andere eenjarige voedergewassen dan maïs, meerjarige voedergewassen (klaver, luzerne en andere), tijdelijk en blijvend grasland.

Tuinbouwteelten zijn groenten en fruit en sierteelt, zowel in openlucht als in serres, tuinbouwzaden en plantgoed en de tuinen voor eigen gebruik.

Het braakland en de wijmenaanplantingen (teelt voor biezten bestemd voor het vlechten van manden) vormen dan de andere bestemmingen.

Bijvangst

Soorten die naast de doelsoorten van een visserijactiviteit meegevangen worden.

Boomkorvisserij

Een visserijmethode waarbij met een viskotter twee sleepnetten over de zeebodem worden getrokken. Hierdoor is de boomkor maar weinig energie-efficiënt. Bovendien zorgt deze vismethode voor veel bodemberoering en teruggooi.

Bordenvisserij (= zegenvisserij)

Oudere vorm van trawlvissersrij waarbij het net wordt opgehouden door een zogenaamd scheerbord of zegen. Een beperkt aantal Belgische vaartuigen beoefent het jaar rond of seizoensmatig de bordenvisserij. Net als bij de boomkorvisserij wordt een net over de bodem gesleept. Dat net wordt niet opgehouden door een vaste stalen buis, maar door de hydrodynamische kracht op twee scheerborden die onder een hoek over de zeebodem gesleept worden.

Bruto (binnenlandse) vleesproductie

De bruto binnenlandse vleesproductie is het resultaat van de nationale slachtingen (inclusief de thuislachtingen) verminderd met de invoer en vermeerderd met de uitvoer van levende dieren.

Bruto standaard saldo (BSS)

Het bruto standaardsaldo is het gemiddelde Vlaamse bruto saldo voor elk van de landbouwproducties. Het bruto saldo wordt gedefinieerd als de geldwaarde van de bruto productie, waarvan men bepaalde bijhorende specifieke kosten aftrekt.

De bruto productie is gelijk aan de som van de waarde van de hoofd- en bijproducten, inclusief de subsidiebedragen die verband houden met de producten, arealen en/of veestapel. De specifieke kosten zijn voor de plantaardige producties als volgt samengesteld: zaai- en pootgoed, aangekochte meststoffen, gewasbeschermingsmiddelen, kosten voor irrigatie, verwarming, drogen, specifieke kosten voor afzet en verwerking, verzekeringskosten en andere specifieke kosten. Voor de dierlijke producties zijn dat de volgende kosten: de kosten voor de vervanging van dieren, veevoeder, ziektebestrijding, dekgeld en kunstmatige inseminatie, productiecontrole, specifieke kosten voor de afzet en verwerking en andere specifieke kosten.

Discards (= teruggooi)

Dat zijn visvangsten die wel aan dek komen maar vervolgens weer overboord gegooid worden. Discards verschillen van bijvangsten omdat ook gewenste soorten overboord gezet kunnen worden om quotabeperkingen te respecteren. Meer selectieve vistechnieken moeten de teruggooi tot een minimum beperken.

Economisch belang per gemeente op basis van SO (kaarten)

Om het belang van een sector in de landbouw binnen de Vlaamse gemeenten te meten, werd gebruik gemaakt van onderstaande gegevens:

- enerzijds de oppervlakte van de verschillende teelten en het aantal dieren volgens de mei-enquête van de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie;
- anderzijds, de Standaard output “2004” (gemiddelde van 2003 tot en met 2005) per teeltgroep of diersoort (zie definitie SO).

Per gemeente wordt dan de totale SO van een bepaalde teelt of diersoort berekend door de gegevens uit de mei-enquête te vermenigvuldigen met de overeenkomstige SO per ha of per dier. Die werden toegewezen per sector (akkerbouw, melkvee, enz.) en vergeleken met de totale SO (van alle sectoren) binnen een gemeente. Via een kleurenschaal worden de gemeenten ingekleurd naargelang van het aandeel van de desbetreffende sector in het totale SO.

De gemeenten waar meer dan 20% van de bedrijven in de desbetreffende productierichting zijn gespecialiseerd, worden gearceerd.

Voor de landbouwtyperingskaart steunt de bepaling van de landbouwactiviteit van een gemeente op twee profielen: de verdeling van het aantal bedrijven over een aantal productierichtingen enerzijds en de verdeling van de economische dimensie (SO“2004”) over een aantal bedrijfstakken anderzijds. De gemeenten worden gegroepeerd volgens een min of meer grote gelijkheid van hun profielen. De meest voorkomende productierichting of teeltgroep bepaalt de naam van de landbouwactiviteit van de gemeente.

Voor meer details in verband met het kaartmateriaal wordt verwezen naar volgende publicatie: Danckaert S., Lenders S. & Oeyen A. (2009) De landbouwactiviteit in Vlaamse gemeenten, proeve van typologie, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Eindproductiewaarde

De (eind)productiewaarde, berekend door de afdeling Monitoring en Studie, wordt opgesteld aan de hand van het begrip regionale hoeve: een fictief landbouwbedrijf dat de totale landbouwoutput van de Vlaamse landbouw voortbrengt. De eindproductiewaarde omvat de waarde van het gedeelte van de productie die verkocht wordt buiten deze regionale hoeve, het gedeelte dat verbruikt wordt door de landbouwer en zijn gezin en de inventarisverandering. Voor meer details wordt verwezen naar volgende publicatie: Bernaerts E. & Demuynck E. (2005) Regionale rekeningen van de landbouw, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Europese grootte-eenheid

De Europese grootte-eenheid (EGE) is een eenheid om de economische bedrijfsomvang van een onderneming te meten. Eén SGE is gelijk aan 1.200 euro van bruto standaardsaldo.

Familiale arbeidskracht (FAK)

Het aantal FAK is het aantal niet-betaalde (meestal familiale) regelmatige en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten (zie definitie volwaardige arbeidskrachten).

Flyshooter

De flyshootvisserij is een vismethode waarbij een groot stuk zeebodem door lange kabels (zegentouwen of lijnen) in een net wordt omsloten. Het principe bestaat erin dat de visser eerst een anker uitzet waar een van de lijnen aan is bevestigd. Dan vaart de boot een rondje en brengt tegelijk het net en de andere lijn uit. Teruggekomen bij het anker haalt de "snorder" de lijnen in. De vis wordt dan door de over de zeebodem rollende lijnen in het kuilnet gedreven.

Grootvee-eenheden rundvee (GVER)

Het aantal GVER wordt bepaald door het aantal dieren (rundvee) in eigendom om te zetten met behulp van volgende coëfficiënten: runderen jonger dan 3 maanden: 0; runderen van 3 maanden tot en met 2 jaar: 0,6 en runderen ouder dan 2 jaar: 1.

ICES

De International Council for the Explorations of the Sea (in 1902 opgericht) is de belangrijkste verstrekker van wetenschappelijk advies aan de regeringen en regionale visserijorganisaties die verantwoordelijk zijn voor het beheer van de visserij in de Noord-Atlantische Oceaan (inclusief de Noordzee en de Oostzee).

Intermediair verbruik

Het intermediair verbruik is de waarde van alle goederen en diensten die als input voor de productie van de beschouwde periode worden gebruikt en buiten de regionale hoeve aangekocht worden. Deze post omvat geen uitgaven waarvan het gebruik verdeeld is over verschillende jaren.

Meer gespecificeerd geeft het intermediair verbruik de uitgaven weer, gedaan voor:

- zaai- en pootgoed dat in de handel aangekocht wordt;
- energie en smeermiddelen;
- meststoffen;
- fytosanitaire producten;
- veevoeders gekocht buiten de landbouw;
- ingevoerd gebruiksvee;
- klein materiaal en onderhoud- en herstellingskosten van machines en gebouwen;
- algemene onkosten (diergeneeskundige zorgen, verzekeringen, water, enz.).

Per definitie omvat het intermediair verbruik noch de aankoop van materiaal waarvan de levensduur groter is dan 1 jaar, noch de aankoop of grote herstellingen van gebouwen welke investeringsuitgaven zijn.

De lonen maken geen deel uit van het intermediair verbruik.

Kotter

Een gemiddeld tot klein vaartuig. Een viskotter is een vissersboot. Een eurokotter is een vissersvaartuig dat in Europese wateren vist.

Landbouwbedrijf

Het aantal landbouwbedrijven is het aantal bedrijven dat onderworpen is aan de landbouwtelling. Dat betekent alle bedrijven die landbouwproducten voortbrengen om ze te verkopen en die hun bedrijfszetel in Vlaanderen hebben. De openbare of semi-openbare instellingen worden eveneens aan de landbouwtelling onderworpen voor zover ze minstens één are grond bewerken of dieren houden. Voor meer details en de statistische definitie van het begrip landbouwbedrijf wordt verwezen naar 'Handleiding landbouwtelling 2010' dat terug te vinden is op <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/landbouwtelling>.

Leghennen

Onder de term leggen worden in deze studie de hennen voor consumptie- en broedeieren verstaan, inclusief de poeljen, tenzij anders vermeld.

Maaswijdte

Binnenafstand, in mm, tussen twee tegenover elkaar liggende knopen of verbindingen van dezelfde maas, terwijl het netwerk in de lengterichting is gestrekt. Een maas is een opening (oog) gevormd door de elkaar kruisende draden van een netwerk.

Maricultuur

Dat is een gespecialiseerde tak van de aquacultuur in zee of met zeewater. Maricultuur omvat de teelt van mariene organismen voor consumptie en gebeurt ofwel in de afgebakende natuurlijke omgeving van het organisme, ofwel in kunstmatige bassins. Aquacultuur in de Belgische zee moet maricultuur genoemd worden vanwege de Belgische bevoegdheidsverdeling met betrekking tot de uitbating en milieueisen. Aquacultuur is een Vlaamse bevoegdheid. Maricultuur is een Belgische bevoegdheid.

Melkleveringen

In het kader van de heffing in de melksector wordt een levering gedefinieerd als elke levering van melk, exclusief andere zuivelproducten, door een producent aan een koper ongeacht of de producent, de koper, het bedrijf dat deze melk behandelt of verwerkt, dan wel een derde de melk vervoert. Een koper is een onderneming of groep die van een producent melk koopt:

- om deze, ook in het kader van een loonwerkovereenkomst, in te zamelen, te verpakken, op te slaan, te koelen en te behandelen of te verwerken;
- om deze door te verkopen aan een of meer bedrijven die melk of andere zuivelproducten behandelen of verwerken.

Wat betreft het aantal producenten waarop de melkleveringen betrekking hebben, worden alle producenten in aanmerking genomen die betrokken zijn in de berekening van de extra heffing. Sommige producenten zijn niet de hele melkcampagne actief (overnames, enz.) of hebben geen quotum (enkel leasing).

MINA-plan

Vlaams milieubeleidsplan voor een periode van 5 jaar.

Omgerekend varken

Het aantal omgerekende varkens is gelijk aan het aantal mestvarkens + het aantal jonge zeugen + (het aantal fokzeugen x 2) + (het aantal beren x 1,5).

Passieve visserij

Passieve visserijmethodes onderscheiden zich van de sleepnetvisserijen doordat de vis zichzelf naar het vistuig beweegt (bij sleepnetvisserij wordt de vis opgejaagd door het vistuig). Doordat het vistuig niet wordt gesleept, is het brandstofverbruik bij het vissen nihil.

Productierichting (PR)

De indeling van de bedrijven volgens de productierichting is gebaseerd op het begrip bruto standaardsaldo (BSS, zie definitie BSS). De PR, ook wel technisch-economische gerichtheid genoemd, wordt vastgesteld rekening houdend met het relatiefveaandeel van de verschillende producties in de totale BSS van het bedrijf.

De bedrijven worden ingedeeld in 9 grote groepen. Binnen deze groepen bestaat dan nog een verdere opdeling. In dit rapport worden volgende productierichtingen gebruikt. Voor een gedetailleerd overzicht wordt verwezen naar het Publicatieblad van de Europese Unie (PB, L220 van 17 augustus 1985).

productierichting	benaming
gespecialiseerde bedrijven	
1	gespecialiseerde akkerbouwbedrijven
2	gespecialiseerde tuinbouwbedrijven
3	gespecialiseerde bedrijven met blijvende teelten
4	gespecialiseerde graasdierbedrijven met specialisatie:
41	melkvee
42	mestvee
43	gemengd rundvee
44	andere graasdieren
5	gespecialiseerde veredelingsbedrijven met specialisatie:
501	varkens
502	pluimvee
503	gemengde veredelingsbedrijven
gemengde bedrijven	
6	bedrijven met combinaties van gewassen
7	bedrijven met combinaties van veeteelt
71	bedrijven met veeteeltcombinaties, accent op graasdieren
72	bedrijven met veeteeltcombinaties, accent op veredeling
8	bedrijven met combinaties van gewassen en veeteelt
9	niet te classificeren bedrijven

Regionale visserijorganisaties (RVO)

Dat zijn internationale organisaties die worden opgericht door landen met visserijbelangen in een bepaalde regio. Sommige van die organisaties beheren alle visbestanden in een specifiek gebied, terwijl andere zich vooral richten op soorten die in uitgestrekte gebieden over grote afstanden trekken. Een voorbeeld van deze laatste is ICCAT, die het beheer van tonijn regelt.

Rentabiliteit

De rentabiliteitsgegevens zijn gebaseerd op de naar regionaal vlak geëxtrapoleerde boekhoudresultaten van een 700-tal bedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN). Bij de analyse wordt een onderscheid gemaakt tussen de gegevens voor een bepaalde bedrijfstak en de bedrijfsgegevens. In wat volgt worden de definities van enkele kengetallen weergegeven. Voor meer details wordt verwezen naar volgende publicatie: Bernaerts E., Coulier T., Demuyneck E., Platteau J. & Tacque-nier B. (2008) Rentabiliteitsrapport Land- en tuinbouw 2006, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Bedrijfstak

- bruto saldo

Het bruto saldo voor een bepaalde bedrijfstak wordt gedefinieerd als de totale opbrengsten (exclusief de subsidiebedragen die verband houden met de producten, arealen en/of veestapel) verminderd met alle variabele kosten. Variabele kosten zijn kosten die op korte termijn sterk variëren met de omvang (meststoffen, veevoerders, enz.). Alle kosten die betrekking hebben op grond, gebouwen, werktuigen en arbeidskrachten worden hierin niet opgenomen.

Bedrijfsresultaten

- netto bedrijfsresultaat

Dit bedrag is het verschil tussen de totale opbrengsten en de totale kosten. Een positief (negatief) bedrag duidt een winst (verlies) aan.

- arbeidsinkomen

Het arbeidsinkomen wordt gedefinieerd als de totale opbrengsten verminderd met de totale kosten exclusief de toegerekende en betaalde lonen. Dit arbeidsinkomen wordt uitgedrukt per volwaardige arbeidskracht (zie definitie volwaardige arbeidskracht).

- familiaal arbeidsinkomen

Het arbeidsinkomen van het gezin is gelijk aan het toegerekende loon voor de niet betaalde regelmatig tewerkgestelde personen, vermeerderd met de winst of vermindert met het verlies. Het familiale arbeidsinkomen wordt uitgedrukt per familiale arbeidskracht (FAK).

- bedrijfsinkomen

Het bedrijfsinkomen is het familiale arbeidsinkomen vermeerderd met de toegerekende vergoeding op het eigen geïnvesteerde bedrijfs- en grondkapitaal. Het bedrijfsinkomen wordt net zoals het familiale arbeidsinkomen uitgedrukt per FAK.

Regelmatig tewerkgesteld

In de mei-enquête van ADSEI wordt jaarlijks gevraagd naar het aantal regelmatig tewerkgestelde personen. Een persoon wordt beschouwd als regelmatig tewerkgesteld als hij in de loop van de 12 maanden die de dag van de enquête voorafgaan, elke week of elke maand op het bedrijf gewerkt heeft, wat ook de wekelijkse of maandelijkse duur van zijn werk mag zijn. Deze persoon kan dus voltijds of deeltijds werken. Voor meer details wordt verwezen naar de 'Handleiding landbouwtelling 2010', die terug te vinden is op <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/landbouwtelling>.

Standaardgrootte-eenheid (SGE)

Een standaardgrootte-eenheid (SGE) is een eenheid om de economische bedrijfsomvang van een onderneming te meten. Eén SGE is gelijk aan 5.810 euro van bruto standaardsaldo "2004" (gemiddelde 2003 tot en met 2005) of in formule: $SGE=BSS^{2004}/5.810$.

Standaard output (SO)

De SO is de geldwaarde van de brutolandbouwproductie per eenheid tegen prijzen af boerderij en exclusief btw. In tegenstelling met de BSS wordt er bij de SO geen rekening gehouden met de subsidies en ook de specifieke kosten (zaad, meststoffen, bestrijdingsmiddelen, voeders, energie enz.) worden niet afgetrokken.

Toegevoegde waarde

De bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen is het verschil tussen de eindproductiewaarde en het intermediair verbruik. Wanneer de bruto toegevoegde waarde vermeerderd wordt met de subsidies en verminderd met de taksen en de afschrijvingen, verkrijgt men de netto toegevoegde waarde tegen factorkosten. De netto toegevoegde waarde tegen factorkosten vertegenwoordigt dan het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit.

Twinriggen

Twinriggen is een moderne vorm van bordenvisserij met als kenmerk dat meerdere netten aan elkaar worden gekoppeld. De scheerborden zitten aan de uiterste einden en tussen de netten in zitten "sloffen" (zware gewichten die over de zeebodem kunnen glijden). Een kleine kotter kan op deze manier met vrij weinig vermogen een groot stuk bodemoppervlak bevissen. Twinrigvisserij is sterk in opkomst als alternatief voor de boomkorvisserij. Het is milieuvriendelijker, want er is minder brandstofverbruik en minder bodemberoering.

Vergelijkbaar inkomen

Het vergelijkbaar inkomen komt overeen met het gemiddelde bruto salaris van een voltijds tewerkgestelde loontrekkende.

Visserij-inspanning

Deze eenheid wordt berekend door de capaciteit, d.w.z. de brutotonnage (BT) en het motorvermogen (uitgedrukt in kilowatt, kW), te vermenigvuldigen met de visserijactiviteit die wordt uitgedrukt in het aantal dagen op zee. Daardoor wordt de omvang van de uitvarende vloot en het aantal dagen dat ze mag vissen beperkt.

VLAREA

VLAREA staat voor Vlaams Reglement voor Afvalvoorkoming en -beheer. Het bundelt de uitvoeringsbesluiten bij het afvalstoffendecreet. VLAREA moet Vlaanderen onder meer op weg zetten naar een onderbouwd recyclagebeleid. Het geeft een nieuw kader aan voor de recyclage. Het reglement richt zich zowel op huishoudelijke als industriële afvalstoffen.

Volwaardige arbeidskrachten (VAK)

Een volwaardige arbeidskracht is een volwassen persoon, jonger dan 65 jaar, volledig arbeidsgeschikt en bestendig beschikbaar voor het bedrijf. De beschikbare arbeidskrachten worden omgerekend tot VAK met behulp van omrekeningscoëfficiënten die rekening houden met de leeftijd en de arbeidsgeschiktheid. Voor meer details wordt verwezen naar het Rentabiliteitsrapport Land- en tuinbouw 2006.

Zelfvoorzieningsgraad

De zelfvoorzieningsgraad geeft de verhouding weer (uitgedrukt in %) tussen de geproduceerde en de totale verbruikte hoeveelheden. Dit kengetal meet in welke mate de nationale productie de nationale behoefte dekt.

AFKORTINGEN

ABC	agrobusinesscomplex
ABS	Algemeen Boerensyndicaat
ACS	Afrika, Caraïben, Stille Oceaan
ADLO	Afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling
ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie
AEA	ammoniakemissiearm
AGIV	Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen
AGROFRONT	Gemeenschappelijk Front van ABS, Boerenbond en FWA
ALBON	Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen
ALV	Agentschap voor Landbouw en Visserij
ALVB	Afdeling Landbouw- en Visserijbeleid
AMS	Afdeling Monitoring en Studie
ARP	Afdeling Ruimtelijke Planning
BB	Boerenbond
Bbp	bruto binnenlands product
BDB	Bodembkundige Dienst van België
Belfirst	Financial Reports and Statistics on Belgian and Luxembourg Companies
BEMEFA	Belgische beroepsvereniging van mengvoederfabrikanten
BGA	beschermde geografische aanduiding
BMM	Beheerseenheid van het Mathematisch Model van de Noordzee en het Schelde-estuarium
BO	beheerovereenkomst
BOB	beschermde oorsprongsbenaming
BRIC	Brazilië, Rusland, India en China
BSO	beroepssecundair onderwijs
BT	brutotonnage = GT
BTR	braakleggings toeslagrecht
BTW	belasting op de toegevoegde waarde
BuSO	buitengewoon secundair onderwijs
BVR	Besluit Vlaamse Regering
CAO	collectieve arbeidsovereenkomst
CBR	Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CH ₄	methaan
CO ₂	koolzuurgas
CPB	Centraal Planbureau
CVBA	coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid

DBSO	deeltijds beroepssecundair onderwijs
DG SANCO	Directorate General for Health and Consumer Affairs
EC	Europese Commissie
EFITA	European Federation for Information Technology in Agriculture
EGE	Europese grootte-eenheid
EU	Europese Unie
EVF	Europees Visserijfonds
EWI	Economie, Wetenschap en Innovatie
FADN	Farm Accountancy Data Network (Europees boekhoudnet)
FAK	familiale arbeidskracht
FAO	Food and Agriculture Organization
FAVV	Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen
FEDIS	Belgische Federatie van de Handel
Fevia	Federatie Voedingsindustrie
FIOV	Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij
FIT	Flanders Investment and Trade
FIVA	Financieringsinstrument voor de Vlaamse Visserij- en aquicultuursector
FOD	federale overheidsdienst
FRESHTRADE	Verbond van groothandel, uitvoerders, invoerders groenten en fruit
FWA	Fédération wallonne des Agriculteurs
GEN	grote eenheid natuur
GENO	grote eenheid natuur in ontwikkeling
ggo	genetisch gemodificeerd organisme
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
GMO	Gemeenschappelijke Marktordening
GT	Gross Tonnage = BT
GTR	gewoon toeslagrecht
GTS	gegarandeerde traditionele specialiteit
GVB	Gemeenschappelijk Visserijbeleid
GVE	grootvee-eenheid
GVS	groot vlootsegment
ha	hectare
HNVF	High Nature Value Farmland, landbouwgrond met hoge natuurwaarde
ICCAT	International Commission for the Conservation of Atlantic Tunas
ICES	International Council for the Explorations of the Sea
ICT	informatie- en communicatietechnologieën
ILB	informatienet landbouwboekhoudingen
ILO	International Labour Organization
ILVO	Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek

IMF	Internationaal Monetair Fonds
INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
IPO	Interbestuurlijk Plattelandsoverleg
IUU	illegal, unreported and unregulated fisheries (= illegale, ongemelde en ongereguleerde visserij (IOO))
IWT	Agentschap voor innovatie door Wetenschap en Technologie
KGA	klein gevaarlijk afval
KMI	Koninklijk Meteorologisch Instituut
kton	kiloton
KVS	klein vlootsegment
kW	kilowatt
LARA	Landbouwrapport
LEI	Landbouweconomisch Instituut (Wageningen, NL)
LFA	less favoured areas
LMN	Landbouwmonitoringsnetwerk
LNE	Leefmilieu, Natuur en Energie
LV	Landbouw en Visserij
MAP	mestactieplan
MFK	meerjarig financieel kader
MFN	Most Favoured Nation
MIB	Markt- en Inkomensbeleid
MINA	Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen
MIRA	Milieurapport
MOB	man over boord
MSY	maximum sustainable yield
MTR	Mid Term Review
N	stikstof
N ₂ O	lachgas
NACE	statistische nomenclatuur van de economische activiteiten in de Europese Unie
NAMA	Non Agricultural Market Access
NBB	Nationale Bank van België
NGI	Nationaal Geografisch Instituut
NH ₃	ammoniak
NOP	nationaal operationeel programma
NO _x	stikstofoxiden, verzamelnaam voor NO en NO ₂
NSP	Nationaal Strategisch Plan
NTW	netto toegevoegde waarde
O&O	onderzoek en ontwikkeling

OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OS	organische stof
OVAM	Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij
P	fosfor
P ₂ O ₅	fosfaat
PDPO	Programmeringsdocument Plattelandsontwikkeling
PIV	Plattelandstoerisme in Vlaanderen
PJ	Peta Joule
PM ₁₀	fractie van de stofdeeltjes met een aerodynamische diameter kleiner dan 10 µm.
PM _{2,5}	fractie van de stofdeeltjes met een aerodynamische diameter kleiner dan 2,5 µm.
PO	producentenorganisatie
R&D	research and development (= onderzoek en ontwikkeling)
RFMO	regional fisheries management organisation = RVO
RSV	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RVO	regionale visserijorganisatie = RFMO
RWO	Departement Ruimtelijke Ordening, Wonen en Onroerend Erfgoed
SALV	Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij
SGE	standaard grootte-eenheid
S-IHD	specifieke instandhoudingsdoelstellingen
SO	standaardoutput / secundair onderwijs
SO ₂	zwaveldioxide
STR	speciaal toeslagrecht
SVR	Studiedienst van de Vlaamse Regering
TAC	total allowable catches (= totaal toegestane vangsten)
TR	toeslagrecht
TSO	technisch secundair onderwijs
UCM	Union de Classes moyennes
UGBB	Universiteit Gent, Vakgroep Bodembeheer en Bodemhygiëne
UN	United Nations
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Sea (= het Verdrag van de Verenigde Naties over het zeerecht)
UNIZO	Unie voor Zelfstandige Ondernemingen
VAC	Vlaams Agrarisch Centrum
VAK	volwaardige arbeidskracht
VAR	vlootaanpassingsregeling
VBT	Verbond Belgische Tuinbouwveilingen
VEGEBE	Verbond van Groenteverwerkende Bedrijven
VEN	Vlaams Ecologisch Netwerk

VI	visserij-inspanning
VILT	Vlaams Infocentrum land- en tuinbouw
VITO	Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VLAM	Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing
VLAREA	Vlaams Reglement voor Afvalvoorkoming en -beheer
VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
VMM	Vlaamse Milieumaatschappij
VMS	Vessel Monitoring System
VTE	voltijds equivalent
WKK	warmtekrachtkoppeling
WTO	World Trade Organisation
Zeq	zuurequivalent

